
BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
9
14 M B
7

C. L. V.

JANO GRUTERO

PHILOLOGO,

POLYHISTORI,

JURISCONSULTO,

celeberrimo

RR.mo [illegible] Io: Taurusio Cto

Amica manus

Autoris

d. d.

ABRAHAMI SCULTETI

ANNALIUM

EVANGELII PASSIM PER EUROPAM DECIMO quinto salutis partæ seculo renovati

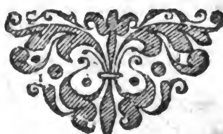
DECAS PRIMA,

AB

Anno M. D. XVI.

AD

Annum M. D. XXVI.

HEIDELBERGÆ,

Typis Johannis Lancelloti, *Academiæ Typogr.*

Impensis JONÆ ROSÆ.

ANNO CIↃ IↃC XVIII.

VIRIS

Suis in Ecclesiam orthodoxam meritis Clarissimis:

DOCTORI JOANNI JACOBO GRYNÆO, Ecclesiæ & Scholæ Basiliensis Antistiti:

DOCTORI DAVIDI PAREO, Academiæ Heidelbergensis Professori:

MAG. JOANNI PISCATORI, Scholæ Herbornensis Nassov. Professori:

D. JOANNI JETZLERO, Ecclesiæ Scaphusianæ Pastori emerito:

Theologis septuagenarijs

ABRAHAM SCULTETUS S.

IBRORUM annalium, qui, definiente Gellio, res quoquo anno gestas nudè sine orna-

mentis, ſine fuco, ſine affectibus narrant, magnus ſemper uſus fuit in Republ. in Eccleſia. Apud Romanos res omnes ſingulorum annorum mandabat literis Pontifex maximus, efferebatque in album & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi, ijque annales maximi nominabantur. In Republ. Hebræorum diaria & annales habebant, in quibus res geſtas, ut quæque notatu digniſſimæ, & ad doctrinæ ſacræ propagationem utiliſſimę videbantur, continuatâ ſerie inſcribebant ij, quos Deus fidei & vitæ Magiſtros populo ſuo præfecerat. Etenim ex diverſis annalibus apud Eccleſiam Dei conſervatis Ezdram ſive ſolum ſive cum æqualibus, inſigni pietate & eruditione viris, cæleſti ſpiritu afflatum, libros Joſuæ, Judicum, Samuelis, Regum, alios compilaſſe, in eumque ordinem,

qui

qui jam olim habetur, redegisse atque disposuisse, gravissimi (quod optimè nostis, viri venerandi,) autores sunt qui credunt. Neque enim vero est simile, Samuelem cum Saulis se quærentis verba esset recitaturus, sic esse præfatum: *Eum, qui hodiè Propheta dicitur, vocabant olim Videntem.* Sed verba potius hæc sunt Scriptoris res priscas & á suo seculo longè remotas narrantis. Quin ipsum Mosis opus, quod πεντάτευχον vocant, longo post Mosen tempore, interjectis duntaxat hîc, illic, verborum & sententiarum clausulis velut sarcitum atque omnino explicatius redditum esse, conjecturis minimè contemnendis probaverim. Certè, ut alia mittam, Cariath-arbe sæpe illic Hebron nominatur, & tamen hoc illi urbi nomen à Calebi filio Hebrone impositum esse, maximi

viri tradiderunt. Quapropter & Hieronymus in actione contra Helvidium, *sive*, inquit, *Mosen dicere volueris autorem Pentateuchi, sive Ezdram eiusdem instauratorem operis, non recuso.* Ac inter veteres Hebræorum annales fuisse unos, qui *Liber recti* ideo vocabantur, quod optimâ fide atque serie res apud Dei cætum gestas perstringerent, aut quia Israelitici populi facta continerent, quem populum *rectum* tum Moses Deut. 32. 15. tum Isaias 24. 2. vocarunt: sive idem ille liber fuerit, qui in Numeris *Liber bellorum Domini* appellatus est, sive eius pars quædam, aut etiam diversum opus; vel Josephus nobis persuaserit, qui in suis Antiquitatibus pro *Libro recti*, cuius in sacris literis est mentio, *scripta in templo asservata* dicit, libro quinto, capite se-

te ſecundo. Ut non immeritò pro fabulis habeamus, quæ Rabbini Judæorum & cum his Lyranus de *Libro recti*, nugantur. In novo federe quin ipſi Servatoris noſtri diſcipuli quotidianos eius ſermones in diaria & annales ſuos retulerint, ex quibus poſtea hiſtoria Evangelica eſt contexta, nemo ſanus eſt qui dubitet. Temporibus Patrum laborarunt in eo Euſebius, Theodoretus, Socrates, Sozomenus; Oroſius, Severus; ut quæcunque in Eccleſia DEI agebantur digna bonorum memoriâ, ea monumentis Annalium conſecrata ad poſteritatem tranſmitterent. Horum ego ſequutus exemplum pariter ac autoritatem, condere cœpi Annales Evangelij decimo quinto à nato Chriſto Ieſu ſeculo paſſim per Europam renovati. Magnum & arduum opus, fateor: ſed à quo nulla me potuit

difficultas deterrere: non quod ignarus sim imbecillitatis meæ: sed quod laboris hujus jucunda utilitas & utilis jucunditas ita me occuparunt: ut credam, me animum hunc Ecclesiæ Christi abundè satis probaturum: si vel de voluntate hac indicium ipsi fecero: vel hac qualicunque, rudi certè & impolitâ opellâ doctioribus ad accuratius aliquid in re tam sancta meditandum, ansam præbuero. Et sanè si res votis ageretur meis, in hoc viri docti complures laborem & vires ingenij insumerent: ut explicatam Evangelij renovati historiam haberemus. Mandat DEUS populo Israëlitico: ut ne obliviscatur servitutem Aegyptiacam, & memoriam liberationis ex illa primo Decalogi præcepto insculpsit. Majores nostri non corporali sed spirituali animarum servitute pressi fuerunt sub Pharaone Romano. Vindicavit illos

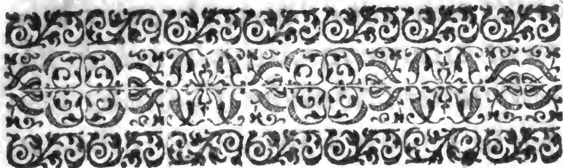
illos in libertatem præpotens Deus. Quid æquius, quàm vindicationis illius tempus indagare, modum cognoſcere, lucentem in ea Dei glorioſam virtutem linguis animisque prædicare? Conſulendum & poſteritati: ut ne illa fallatur à ſcriptoribus rerum eccleſiaſticarum proximi ſeculi ijs, qui res parum ſibi compertas poſteris tradere aggreſſi, falſa pro veris tradiderunt: alij ignoratione & ſecuritate, alij credulitate, nonnulli & mentiendi libidine, quos aut turpis ſpes lucri, aut gratia, aut odium corrupit. Ac quàm neceſſaria ſit rerum ſuperioribus annis in Eccleſia geſtarum annotatio, ex amicis benè multis didici: qui mihi de hiſtoriola renati apud ſe Euangelij ſciſcitanti, dolenter reſponderunt: vel, evanuiſſe iſtarum rerum memoriam: vel, Annales incendio conflagraſſe: vel, in invidorum ſcrinijs hæc talia jacere recon-

dita. Quod igitur ex variorum lectione Scriptorum: quod ex liberali doctiſſimorum virorum communicatione, quod denique ex annorum propemodum triginta experientia de hiſtoria inſtaurati Evangelij didici, cognovi, obſervavi: id hiſce includendum Annalibus duxi, quorum ſpecimen nunc edo. Atq; huic veſtra, viri venerandi, præſcribere nomina libuit ideo, quia de hiſtoriolæ huius veritate omnium optimè judicare poteſtis, quippe qui & proximi fuiſtis initiis renati Evangelij, & dimidium ferè ſeculum Eccleſiam Filij Dei, quâ voce vivâ, quâ Scriptis eruditis docuiſtis, & deniq; pars aliqua fuiſtis eorum, quæ in Germanicis & Helveticis Eccleſiis ſunt acta. Volui etiam hac προσφωνήσει poſteritati commendare memoriam diutini veſtri in me favoris meæque in vos obſervantiæ, adeoque amicitiæ tot annos ſanctè

inter

inter nos cultæ: quam brevi in beata æternitate in complexu amicissimi Fratris & Servatoris nostri Iesu Christi cum tripudio glorificatorum cordium nostrorum nos continuaturos ut spero, ita confido. Deum veneror: ut renovet sicut Aquilæ annos senectę vestræ, vosque, ubi certamen illud bonum certaveritis, cursumque stadij vestri consummaveritis, Paulinâ justitiæ coronâ beet. Scripsi Heidelbergæ Anno millesimo sexcentesimo decimo septimo, mense Augusto, cuius die vicesima quarta annum ætatis meæ ingredior quinquagesimum secundum, quem mihi felicem faustum & salutarem jubeat esse is, qui unicus Annalium horum scopus est Jesus Christus, benedictus in sempiterna secula, Amen.

Lecto-

Lectori S.

Nalium Evangelij renovati specimen hocce idcirco publico, Lector Christiane, ut quasi manu pulsem amicas doctorum virorum Bibliothecas, atq; inde eliciam historica ad continuandum hoc opusculum necessaria. Absq; his enim subsidiis sit, frustra quis in hoc studio desudet. Ad primam quidem Decadem non inviti symbolam suam contulerunt Nicolaus Henelius J. C. Caspar Cunradus Medicus Vratislaviensis, Caspar VVaserus Tigurinus, Joannes Cunradus Cochius

chius Scaphusianus, Gregorius Richterus Gorlicensis, Theologi: VVolfgangus item Meierus Theologiæ Doctor in inclyta Basilea: cui uni acceptum refero, quod Epistolas MSS. Capitonis, Buceri, Musculi, Oecolampadij, aliorum, novi, quas ut selectas literato orbi communicet per Chalcographorum operam, publicâ illum voce cohortor. Quod si horum liberalitatem alij fuerint imitati, & Deus voluerit animulam hanc in corpusculi hujus ergastulo unum adhuc atq; alterum annum habitare: erunt fortaßis, qui suis votis in hoc genere aliqua ex parte satisfactum esse, fatebuntur.

Errata sic corrigantur.

Pag. 10. lin. penult. lege primordia p. 12. l. 16. Wittenbergensis p. 24. l. 16. beneficum p. 34. l. 14. conscenso p. 54. l. 28 persistendum p. 71. l. ult. Monacharumq; p. 73. l. 1. decem ibid. l. 8. Pontificium ibid. l. 20. detonabat p. 88. l. 20. loquor p. 116. l. 10. Ardsuitia p. 124. l. 7. Neccarum p. 129 in margine, Conradi p. 132. l. 1. mordaci p. 144. l. 1. abiens p. 218. l. 10. hominum, ibid. l. 24. Universitatis p. 226. l. 13. pr[illegible] p. 253. l. 22. quoniam p. 255. l. 3. præstitit p. 272. l. 19. Apostolica p. 278. l. 3. reum, ibid. l. 4. liberum p. 291. l. 27. su deleatur p. 296. l. 3. Magistro. in præfatione ad Lectorem l. 1. Annalium.

ANNALIUM EVANGELII RENOVATI

DECAS PRIMA.

ANNUS M.D.XVI.

T aurora eſt clari Solis prænuncia: ita orituram Evangelii lucem inſtaurata ſuperiori ſeculo linguarum & artium optimarum ſtudia præſignificârunt.

Memorabilibus autem mediis Deus uſus eſt, elegantiores literas inſtauraturus: Typographiâ: Græcorum exilio: Scholarum publicarum apertione.

[a]Typographiam Germania invenit anno Servatoris 1440. primis libris Moguntiæ excuſis. [b]Huius beneficio primùm Eraſmi Roterodami, deinde Lutheri libri variis lo-

[a]Pancirollus de novis repertis lib.2. tit.12.
[b]Joã. Froben. Tom. 1. operum. Luth.Jen. f.389.

cis excusi & in omnem Europam fuerunt transmissi.

Græcis exsulibus post expugnatam à Turcis anno 1453 Constantinopolim, asylum in Italia aperuerunt, Hercules Dux Ferrariæ, Nicolaus V. Episcopus Romanus, Laurentius Medices Florentinus, Bessarion, natione Græcus, sed ob excellentem eruditionem ab Eugenio Papa in ordinem Cardinalium adscitus: cui familiares fuerunt Trapezuntius, Gaza, Argyropylus, alii.

Ex hoc velut emporio Italiæ præclaras literarum merces in Germaniam importârunt nostri homines, quorum primus fuit Rodolphus Agricola, qui Ferrariam & Lutetiam profectus, tantos subitò fecit in Græca lingua progressus: ut cum Guarino solutâ oratione, cum Strozis carmine, cum Gaza in Philosophia contenderet, &, quod Germanis semper difficilimum fuit, Italis in Græcorum & Latinorum Authorum enarratione admirationem moveret.

Proximus ab hoc fuit Joannes Capnio, qui Hieronymum Spartiatam, Georgii Tifernatis in Græca professione successorem, tam feliciter Lutetiæ audivit: ut à Philippo Palatino Electore legatus Romam missus, & Argyropyli, Thucydidem enarrantis, auditorium ingressus, edito sui in Græca lingua profectûs specimine, lacrymas pene excusserit,

ſerit Argyropylo, exclamanti, *Græciam exilio doctorum tranſvolaſſe Alpes.* Horum veſtigia ſecutus eſt magnus ille Eraſmus: unde eiusmodi repentè omnium artium & ſtudiorum lumen effulſit: ut ſcholæ ceu novâ luce de cœlo colluſtratæ viderentur.

Porrò cum in Comitiis VVormatienſibus, quæ prima Maximilianus, Friderici filius, anno 1495 celebravit, omnibus ſuffragiis decretum fuiſſet: ut Septemviri, in ſua quisque ditione, publicis ſcholis ſedem figerent: Fridericus Saxoniæ Elector 1502 VVittembergæ, Joachimus I. Brandeburgicus Elector 1506. Francofurti ad Viadrum, Academias condidêre.

Et, quod mireris, uno & eodem tempore in diverſis mundi regionibus, intermortua pridem ſtudia in vitam revocabant Leo X. Pontifex, Romæ: apud Hiſpanos Cardinalis Toletanus: apud Anglos Rex Henricus, eius nominis Octavus: apud Belgas Rex Catholicus, Carolus: apud Gallos Rex Franciſcus.

Nullum igitur diſciplinæ genus fuit, quod non excoli cœperit. Medicinam vindicabant Nicolaus Leonicenus, Romæ: Ambroſius Leo Nolanus, Venetiis: Guilielmus Copus, Baſilienſis, & Joannes Ruellius, in Gallia: Thomas Linacer apud Britannos. Jus Cæſareum inſtaurabat

Lutetiæ Guilielmus Budæus: apud Germanos Udalricus Zasius: Mathematicen Glareanus Basileæ. Intra Theologiæ scholasticæ spineta latitabant Monachi complures, quorum postea celebre inter Theologos reformatos fuit nomen.

In gemina literatura celebrabantur, Erasmus apud Germanos, Budæus apud Gallos, Antonius Nebrissensis apud Hispanos. Reuchlinus Hebræas literas in Germaniam, Marcus Masurus Græcas Venetias inferebat.

Virebant hoc tempore Jacobus VVimphelingus, Ludovicus Vives, Longolius, Hermannus Buschius, Conradus Goclenius, Petrus Mosellanus, Thomas Morus. In spem verò novi seculi efflorescebant, Beatus Rhenanus, Simon Grynæus, Brentius, Frechtus, & Philippus ille Melanchthon: de quo hoc legimus Erasmi præsagium: *At Deum immortalem, quam non spem de se præbet etiam adolescens, & penè puer, Philippus ille Melanchthon, utraq; literaturâ penè ex æquo suspiciendus? quod inventionis acumen? quæ sermonis puritas? quanta reconditarum rerum memoria? quàm varia lectio, quàm verecunda, regiæq; prorsus indolis festivitas?*

Erasmus in prima editione N.T. anno 1515.

Sic igitur literæ & artes instaurari, & cum illis totus penè mundus, ipsaq; inprimis Religio renovari cœpit. Nam Biblia Ebraica (vulgo Complutensia) cum translationi-

tionibus, Chaldaicâ, Græcâ, & Latinâ, Francisci Ximenii Cardinalis, Archiepiscopi Toletani curâ, typis descripta, publicantur, anno millesimo quingentesimo, decimo quinto.

Hęc proximo anno 1516. excipit Novum Testamentum, ab Erasmo quinquagenario Latinè conversum, & permissu Papæ ex fontibus correctum: quo labore ut omnes bonos in perpetuum sui amorem, ita ignavos Monachos in implacabile sui odium convertit.

Hic est ille annus: quo Joannes Hilten, Isennaci Franciscanus, initium fore inclinantis Pontificiæ potentiæ prædixerat. Melanchthon vidisse se enarrationem Danielis manu Hiltenii, & in ea vaticinium hoc scriptum, refert in libello altero epistolarum. pag. 81.

Præsagio respondit eventus. Hoc ipso 1516 anno Leo Decimus ([a] qui Pontificatus autoritate nimis licenter abutebatur, & exactionum suarum emolumentum Magdalenæ sorori, fœminæ cupiditatem expleturus, dabat) [b] Campeium Cardinalem in Angliam, [c] Angelum Arcomboldum in Daniam & Suetiam, [d] Samsonem Mediolanensem in Helvetiam, [e] Joannem Tecelium in Germaniam misit, cœlumq; vel maximis sceleribus inquinatis turpissimo mercatu ve-

a Guicciardinus lib. 15. hist.
b Antiquitates Britānicæ.
c Chronicō Lubecense Bonni.
d Chronicon Bullingeri M. S.
e Sleidan.

nale propoſuit. Ad quos cum maximus hominum fieret concurſus, erant qui id ægerrimè ferrent, & inter hos [a]Martinus Lutherus Saxo Islebius, Monachus Auguſtinianus, Theologiæ Doctor VVittembergæ in Saxonia Septemvirali, qui in monaſterio ſuo homines monere cœpit: agerent prudenter, neque merces iſtas, Iuterboci oppido VVitembergæ vicino à Tecelio expoſitas tanti emerent: præſtare facultatibus ſuis ſublevare pauperes, quam incertam gratiam certâ pecuniâ redimere. Quæ prima fuit occaſio immutandæ Religionis Pontificiæ.

a Matheſius in vita Lutheri.

Hunc eundem annum centum annis antè quaſi nominarunt glorioſiſſimi Chriſti Martyres, Joannes Huſſus, & Hieronymus Pragenſis: quorum ille in mediis flammis 1415. ſexta Julii Conſtantiæ [b], *Hodie*, inquit, *Huſſum* (Anſerem Boëmis notat) *crematis: poſt centum annos Cygnus veniet, quem comburere non poteritis*: Hic 1416. trigeſimo Maij contentâ voce profeſſus eſt: carnifices ſuos poſt centum annos ſibi reſponſuros. Nec ex eventu hæc illis ab Evangelicis affinguntur. Bohemos enim deſiderio Huſſi numiſmata cudiſſe, inſcriptione poſtremorum eius verborum: *poſt centum annos reſpondebitis Deo & mihi*, & his exactis apparuiſſe Lutherum, au-

b Stumpſius in deſcriptione Cōcilii Conſtant.

author est Catholicissimus Historiographus. Petrus Matthias

Edidit tum Lutherus etiam disputationum aliquid contra traditiones humanas, & alia quædam Pontificia dogmata. Scripsit idem præfationem in libellum, THEOLOGIA GERMANICA, dictum. Ac quid iam tum senserit de justitia fidei, ex epistola ipsius ad Eremitam quendam videre est: ubi plenus spiritu, ait: *Cæterùm quid agat anima tua, scire cupio: utrum ne tandem suam pertæsa propriam iustitiam, discat in iustitia Christi respirare atque confidere. Fervet enim nostrâ ætate tentatio præsumptionis in multis, & iis præcipuè, qui iusti & boni esse omnibus viribus student, ignorantes iustitiam Dei, quæ in Christo est nobis effusissimé, & gratis donata, quærunt in seipsis tam diu operari benè, donec habeant fiduciam standi coram DEO, veluti viribus & meritis ornati, quod est impossibile fieri. Fuisti tu apud nos in hac opinione, imo errore; fui & ego, sed & nunc quoq; pugno contra istum errorem, sed nondum expugnavi. Igitur, mi dulcis Frater, disce Christum, & hunc crucifixum: disce ei cantare, & de te desperans, dicere ei: tu, Domine Iesu, es iustitia mea, ego autem sum peccatum tuum: tu assumpsisti meum, & dedisti mihi tuum: assumpsisti quod non eras, & dedisti mihi quod non eram. Cave ne aliquando ad tantam puritatem aspi-*

Tom. 1. ep. st. Lutheri.

res: ut peccator tibi videri nolis, imò esse. Christus enim nonnisi in peccatoribus habitat. Ideo enim descendit de cælo: ubi habitabat in iustis: ut etiam habitaret in peccatoribus. Istam charitatem eius rumina, & videbis dulcißimam consolationem eius. Si enim nostris laboribus & afflictionibus ad conscientiæ quietem pervenire oportet: ut quid ille mortuus est? Igitur non nisi in illo per fiducialem desperationem tui, & operum tuorum, pacem invenies: disces insuper eo ipso, ut sicut ipse suscepit te, & peccata tua fecit sua, & suam iustitiam fecit tuam.

Etsi autem Lutherus primus in disputationis Pontificiæ arenam protractus est: non tamen unus ex omnibus fuit, qui fraudes Romanæ curiæ agnosceret. Erant enim iam tum in Helvetia quoque & Germania superiori vitæ & doctrinæ probatæ viri aliquot, qui, missis hominum commentis, decreta Dei auditoribus suis annunciabant, Udalricus Zvvinglius, VVolffgangus Fabritius Capito, Joannes Oecolampadius, Joannes Creutzer, alii.

Udalricus Zvvinglius Helvetius, in pago Toggiorum, quem ad domum Sylvestrem (zum wilden Hauß) vocant, anno 1484. Kal. Januarii natus, & in liberalibus studiis Bernæ, Viennæ, Basileæ enutritus, [a]hoc decimo sexto supra millesimum quingentesimum anno Glaronæ Evangelium prædicat, cum

a Zvvinglius explanatione Articuli 18. Tomo 1. p. 37.

cum Lutheri nomen in istis locis nec dum fuisset auditum. [a] Is à præceptore suo Thoma VVittenbachio Theologo Professore Basiliensi anno 1505. didicerat: solam mortem Christi esse λύτρον pro peccatis: indulgentias Papæ figmentum esse.

[a] Leo Iudæ præfatione in annotat. Zvvinglii in N. T. Chronicon Bullingeri M. S.

VVolfgangus Fabritius Capito Haganoæ in Alsatia anno 1478. nascitur: [b] à studio Theologico per parentem, impiam sacrificulorum vitam abominantem, avocatur: Medicinæ Doctor creatur circa annum 1498. Defuncto patre ad Theologiam redit, summos in ea honores consequutus anno 1504. [c] Friburgi in Brisgoia Scoticas subtilitates profitetur: harum pertæsus sacris initiatur: à Philippo Rosenbergio Episcopo Spirensi vocatur Brusellam (agri Spirensis oppidulum est) triennium ibi concionatur: inde Basileam à senatu tertio nuntio invitatus, summo templo aliquot annos præest, ubi docendo disputandoq; prima Ecclesiæ Evangelicæ in inclyta illa urbe semina jecit: id quod non solùm epistolæ Capitonis, sed etiam versus, auditorio Theologico Basiliensi inscripti, testantur.

[b] Vita Capitonis M. S.

[c] Capito epistolâ ad Vlricum Huttenum M. S.

Joannes Oecolampadius (Haußschein Germanis) anno 1482. in oppido Cheruscorum VVinsperga natus, Heilprunnæ & Heidelbergæ adolescens eos in studiis fecit progressus: ut illum Philippus quidem Ele-

ctor Palatinus liberorum ſuorum natu minorum præceptorem, VVinſperga verò non ita multò pòſt ſibi verbi præconem deligeret.

a Capito in vita Oecolampadii.

[a] Is circa annum 1514. patriæ ſuæ Chriſtũ, cum omnium verè ſpiritualium & eruditorum admiratione, prædicavit, quanquam adhuc multa veteris ſuperſtitionis admixta eſſent. [b] Annitente autem Capitone per Chriſtophorum ab Uttenheim Epiſcopum, Baſileam vocatus, & parœciæ primi templi præfectus, Eraſmum Annotationes in N. T. edentem, multùm juuit, & à Capitone hoc 1516. anno Theologiæ Doctor renunciatus eſt.

b Capito & Polanus in vita Oecolampadii.

c Summariſcher begrif anno 1545. zu Straßburg gedruckt.

[c] ARGENTINÆ Joannes Creutzer, Theologiæ Doctor, etſi ritus Papiſticos pro ratione temporum illorum retinebat, tamen purè Evangelium docebat, cum non paucis aliis: præſertim ad Carmelitas & Auguſtinianos: nec aliud tum audiebatur ibi, quàm quod confeſſione poſtea anni triceſimi deſcriptum. Viam ad reformationem muniverat D. Keiſersberger anno 1508. qui collegam & ſucceſſorem Joannem hunc habuit. Itaq; inter Germaniæ urbes Argentina prima fuit, quæ cæteris exemplo eſſet.

Atq; hæc Eccleſiæ per Europam renaſcituræ primodia fuerunt in Germania.

Eſtq; hic annus,

Tre-

Trecentesimus quinquagesimus sextus à prima reformatione doctrinæ Papisticæ in Gallia, per Valdenses.

Centesimus quadragesimus sextus à prima cõfutatione errorum Pontificiorum in Anglia, per Joannem VVicleff.

Centesimus decimus sextus à primo anno Ministerii Joannis Hussi, receptas seculi sui opiniones & dogmata impugnantis in Boëmia.

Tricesimus sextus à condemnatione Joannis VVesseli Grǒningensis, qui VVormatiæ ante Lutherum natum eadem quæ postea Lutherus, docuit.

Sexagesimus ab eo tempore, quo Boëmi nonnulli à fide Hussitarum, (qui inter varia bella & certamina nil nisi nomen Hussi & calicem in cœna sacra retinuerant) discesserunt, peculiares cœtus collegerunt, cum doctrinæ puritate disciplinæ Apostolicæ severitatem conjunxerunt, & amabili FRATRUM nomine mutuò se salutarunt. Qui quidem FRATRES, falsò PICCARDI dicti, annos jam centum sexaginta & ampliùs inter varios motus, persequutiones, pericula, mortes, non solùm conservati, sed in Moraviam etiam & Poloniam non sine miraculo diffusi, hoc ipso quo hæc scribimus tempore gaudent Patronis quidem, inter alios multos RAPHAELE, Comite à Lesno Castellano Vislicien-

liciensi, in Polonia, CAROLO ZEROTINIO in Moravia, VVENCESLAO à BUDOWITZ in Boëmia, heroibus illustribus: Doctoribus verò primariis, Matthæo Koneczny & Matthia Cyro, in Boëmia, Joanne Lanetio & Georgio Erasto in Moravia, Martino Gratiano & Joanne Turnovio, in Polonia, viris innocentis vitæ & eruditæ doctrinæ laude florentibus, fratribus in Domino carissimis.

ANNUS CHRISTI M D XVII.

MArtinus Lutherus ubi rescivit, Teceliũ moderata sua ad populũ monita de vanitate Indulgentiarum, indignè ferre, in publico Academiæ Wittebergensi theatro contra imposturas istas Pontificias sibi disputandum duxit.

Itaque Theses numero nonaginta quinq; pridie Kal. Novembris anni decimi septimi supra millesimum quingentesimum foribus templi arcis affixit, quibus institorum Romanensium mensas evertit.

Hic est ille Lutherus,[a] qui duorum Martyrum & homologetarum, VViclefi & Hussi do-

[a] Esromus Rudingerus de origine Vbiquitatis.

ſi doctrinam ſibi centum pòſt annis aſſumpſit in Saxonia Septemvirali, & reſumpſit, quæ contra corruptelas Pontificias ambo illi ſcripſerunt, atq; expolivit etiam & auxit luculentè, docuitq; de converſione hominis peccatoris, pœnitentia & juſtificatione, perfectiſſime, & ſacramentum etiam integrum, exemplo Huſſi, ſuis popularibus recuperavit. Quo cum non ita multò pòſt in Helvetia Zwinglius & Oecolampadius tum cætera omnia contra Romanenſes utriuſque illius, VViclefi & Huſſi proſecuti ſunt: à VViclefo autem peculiariter contra idolum corporalis præſentiæ corporis Chriſti in cœna ſacra, jacta ſemina, ſibi excolenda ſumpſerunt: de quo minor fuit Huſſi ſcientiæ plerophoria, ſed Lutheri inprimis, vel nulla potiùs huius prorſus, ſicut ipſe poſtea de ſe ſcriptis ſuis probavit; qui & profitetur hoc de ſe in quodam ſcripto ſuo: ſe potiùs dogma de transſubſtantiatione admiſſurũ, quàm de corporali præſentia quidquam remiſſurum. Meminerit autem lector: etiam Prophetarum priſcorum vocationis dona & beneficia fuiſſe imparia. Unus vitulos ſuſtulit: & pſeudolatriam in montibus intactam reliquit: alius contrà excelſa ſuſtulit; & vitulos reliquit.

Lutheri propoſitionibus contra indulgentias Papales lectis mira animorum immutatio

tio per totam Europam facta est.

a Bucholcerus. Chytræus. [a] Albertus Crantzius, Vandalorum Historicus dixisse fertur: *Frater, vade in cellam, & dic: miserere mei, Deus.* Subinnuens, frustra Monachum Augustinianum adversus Pontificem disputaturum.

b Lutherus in enarratione Germanica Psalmi 118. Tom. 5. Ie. [b] VVittebergæ Prior & Supprior metu perculsi Lutherum adeunt, rogantq; : parcat ordini, nec illum ludibrio hominum exponat. Jam nunc in sinu gaudere Franciscanos, in ignominiæ suæ societatem Augustinianos venisse. Quibus respondit Martinus: totum *hoc statim concidet, si in nomine Domini cæptum non est. Sin autem; Deo rem committite perficiendam.*

c Dresserus parte 1. millenarii sexti. [c] Monachus quidam in Saxonibus prope Bitterfeld, conversus ad sacrificulos, *Ha, ha, ha*, inquit, *venit jam is, qui vos rectè tractabit.*

Complures alii in claustris monasticis, tyrannide humanarum superstitionum pressi, Deo gratias agebant pro liberatore. Neq; verò mirum, cupidè fuisse Lutherum auditum. Theologia, conciones, vita Papalium Ecclesiasticorum bonis omnibus erat exosa.

THEOLOGIA qualis fuerit, docet Joannis Keisersbergii, Ecclesiastæ primæ ædis Argentinæ, ad Jacobum VVimpfelingum, circa annũ 1502. perscripta epistola: *Quid dicam de mea gente? Multos Theologos, Theophilos*

philos producit paucissimos. Si tamen aliquos, acutos nimirum disputatores, proximorum & Dei dilectores nullos. Deus misereatur nostri, qui omnem absumimus nostram ætatem in nugis non solùm humanorum studiorum, sed & divinorum, in quibus utique nugæ sunt, dum Dei scrutamur majestatem, & nostram negligimus considerare infirmitatem, ignorantias & malitias. Nihil de virtutibus, quemadmodum efficiamur boni, casti, mansueti, humiles, liberales, modesti, temperati, charitativi, misericordes, patientes, De hoc quis se Theologorum etiam religiosorum intromittit?

[a] CONCIONUM materies aniles fuerunt fabulæ: de Vespasiano, Veronicæ sudario, à vespis liberato: de purgatorio Patricii: de lepra Constantini Magni: de colloquio Sibyllæ cum Augusto.

a Bebelius Pontificius in suis linguæ Latinæ commentariis.

[b] VITA religiosorum ita fœtebat ad vulgus: ut Carolus V. Imperator, Ecclesiasticis de Luthero conquerentibus in Comitiis Augustanis, responderit: Weret jhr Pfaffen from/ so hettet jhr keines Luthers bedorft. *Si vos sacrificuli pij essetis, non indiguissetis censore, & morum correctore Luthero.*

b Petrus Matthias lib. 4. narrat. 2. ad finem.

Jam superstitionibus ita erant omnia Oppleta: ut celebris monasterii Neuhusani in Vangionibus Abbas dixerit: (vera narro) Wann Lutherus nicht kommen were/ sie hetten die leute vberreden wollen/ daß sie hew gefressen hetten.

ſetten. Hoc eſt: *Si Lutherus non veniſſet: ſe perſuaſuros fuiſſe populo: ut fœno latrantem ſtomachum placaſſent.*

a Chytræus Chronico. Sax. lib. 2. p. 50.

[a] Itaque Joannes Miſnenſium Epiſcopus tum faſſus eſt: ſe ſacra Biblia legentem, Religionem præſenti valdè diſſimilem invenire. Qui idem cum paulò ante obitum à Tecelio indulgentias denuò vendi audiiſſet, dixit: hunc fore inſtitorem indulgentiarũ ultimum: quod nimia ipſius, & intoleranda eſſet impudentia.

b Saccus in concione funebri Levini Schulenburgii.

[b] Certè nequiſſimus Monachus Magdeburgi opulentam fœminam, peccata ſua cõfitentem, abſolvere noluit; niſi centum florenis ab ea numeratis. Super qua re cum illa ordinarium ſuum confeſſionarium, Monachum Franciſcanum conſuluiſſet, reſpondit ille: *Deum peccata gratis remittere, non inſtitorum more vendere.* Rogavit autem fœminam: Tecelio ut ne aperiret, à quo hoc reſponſi tuliſſet. Et ſanè cum cauſam non numeratæ pecuniæ Tecelius audiiſſet, aut igni aut exilio adjudicandum huius conſilii autorem dixit.

Ab hoc tempore univerſæ Europæ oppidulum VVittemberga innotuit. Audivimus à præceptoribus noſtris: diverſarum gentiũ ſtudioſos, Lutheri & Melanchthonis audiendi gratiâ, VVittembergam profectos, ad primum oppidi conſpectum complicatis mani-

manibus Deo gratias egiſſe : quod ſicut olim è Sione, ita iſto ſeculo è VVittemberga Evangelicæ veritatis lucem in remotiſſima regna voluiſſet diffundi. [a]Compertumq; eſt, Martinum Polichium Mellerſtadium verè de Academia VVittembergenſi vaticinatum fuiſſe: *illam cunctas alias Germaniæ Academias ſuâ luce obſcuraturam.*

a Tom. VII. Declamat. Philippi. p. 341.

[b]Cæterùm Lutherus propoſitiones ſuas miſit ad Albertum Archiepiſcopum Moguntinum, itemq; ad Hieronymum Epiſcopum Brandeburgicum. Ab illo nihil reſponſi tulit: erat enim (quod Lutherus ignorabat) particeps rapinarum Tecelianarum: hic Luthero per literas & Abbatem quendã ſignificat: optare ſe, & petere, ut paululùm differat editiones probationum ſuarum: de indulgentiis etiam ſermonem vulgarem editum valdè nolle. Ad quæ Lutherus: *Benè ſum contentus: malo obedire, quàm miracula facere, etiamſi poſſem.*

b Tom. I. epiſt. Luth. epiſt. 32.

Francofurti ad Viadrum Tecelius Lutheri Theſibus contrarias opponit, à Doctore Conrado VVimpina confectas : quibus Papam Petro; crucem à Papa erectam, cruci Chriſti comparat. Diſputationi illi trecenti Monachi interfuerunt.

Caminæus Oratione ſeculari Acad. Francofurt.

Annum hunc quidam in hoc Cantici Ambroſiani verſu comprehendi obſervavit:

TIbI CherVbIn & SeraphIn InCessabILI VoCe proCLaMant.

Et sanè eventibus etiam aliis insignibus annus hic est memorabilis.

a Tom. III. Declamat. Philippi. Oratione funebri Ioannis Ducis Saxoniæ.

[a] Fridericus Saxoniæ Elector cum fratre Duce Johanne, & nepote Johanne Friderico, Vinariæ in pervigilio natalis Christi ad sacra frequenti comitatu iturus, videt supra arcem, cœlo sereno, fulgentem crucem purpuream satis magnam, & perspicuè expressâ figurâ. Stant aliquandiu attoniti spectatores: At Fridericus cum fratre de religione colloquens, eo signo futura certamina de doctrina, & domûs Saxonicæ pericula portendi vaticinatur.

b Paralipomena Vrspergii. Sleidanus.

[b] Joannes Franciscus Picus Mirandula Romæ in Concilio illustri Pontificem ad reformationem Ecclesiæ splendidâ oratione hortatur. Et consensum tum est in hanc sententiam: Ecclesiæ Romanæ mores esse reformandos.

c Vita Galeacii & Bonifacii.

[c] Neapoli nascuntur duo insignes Fidei confessores, Galeacius Caracciolus Marchio Vici, Pauli IV. Pontificis sororis filius, Januario, & Joannes Bernhardinus Bonifacius, Marchio Oriæ, & Dominus terrarum Francouillæ & Casalis novi, Februario mense: quorum uterq; agnitâ doctrinâ Evangelii, ministerio Lutheri repurgatâ, perpetuo exilio docuit: Christum omnibus huius vitæ bonis esse præferendum.

In

In Helvetia Zwinglius Glaronâ ad famosum illud Virginis Eremitanæ templum (zum Einsiedeln) evocatur: quo cupidè profectus est, [a] tum quod maximus illuc hominum ex omnibus ferè mundi partibus esset confluxus, quâ occasione existimabat se Christum & eius veritatem in regiones & varias & remotas divulgare posse: tum quod Abbas loci esset Nobilissimus Cunradus à Rechenberg, superstitionum osor, & missatici sacrificii non obscurus hostis: qui aliquando Visitatoribus, ut missam celebraret, hortantibus, respondit: *Si verè Christus est in hostia, indignus sum, qui illum intuear, indignior, qui Patri offeram. Si non est in hostia, væ mihi, si panem pro Deo populo adorandum proponam.*

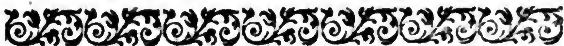
a Myconius in vita Zvvinglii. Bullinger Chronico M.S.

Thuringiæ suscitavit Deus Evangelistam Fridericum Myconium Francum. Is cum ordinem Fratrum minorum aliquandiu sectatus fuisset Annæbergæ, Lipsiæ, Vinariæ, & anno superiore, ætatis vigesimo quinto, ipso die Pentecostes, præsentibus Joanne, & Joanne Friderico, Ducibus Saxoniæ, Vinariæ sacris initiatus fuisset, hoc anno ad ministerium docendi à Vinariensibus vocatur.

Vita Myconii.

Papisticum quid olebant initiò Sermones ad populum ab illo habiti. At

ubi illi Deus intùs, Lutherus foris concionatus eſt, primus in Thuringia Papatui contradixit, & concredita ſibi fidei myſteria volentibus auditoribus pervulgavit.

ANNUS CHRISTI M D XVIII.

LUTHERI, mandato Præſulis Brandeburgici, parituri, & quieturi, pennam novi acuunt adverſarii, Joannes Eccius Ingolſtadienſis, Sylveſter Prieras Romanus, Jacob Hochſtrat Lovanienſis, Theologi. Ille reſpondens Hochſtrato animum crudelem & ſanguinarium exprobrat: Eccii Obeliſcos ſuis Aſteriſcis configit: Sylveſtri verò Dialogo, verè, ut ait, Sylveſtro, ſolius Thomæ autoritate pugnanti, ſacram ſcripturam opponit: &, *quò magis illi furunt, eò amplius*, inquit, *procedo: relinquo priora, ut in illis latrent: ſequor poſteriora, ut & illa allatrent.* Tom. I epiſtol. Luth.

Sylveſter non ita multò pòſt epitomen reſponſionis ad Lutherum edit: ad quam epiſtolâ reſpondet Martinus, Sylveſtri ſcriptum Satanicum appellat: Romam, ſi idem quod Sylveſter ſentiat, ipſiſſimam Antichriſti ſe- Lutherus epiſt ad Joannem Sylvium.

ſti ſedem pronuntiat: quæ cauſa fuit, cur ſilentium Prierati ſit indictum.

Vivebat tum VVittebergæ Andreas Bodenſteinius, patria Caroloſtadius, gente Francus Germanicus, qui Romæ ſtudiis Theologiæ operam dederat, & in Germaniam reverſus VVittebergæ Doctor Theologus creatus, in Profeſſorum ſacrorum ordinem adſcitus, & in templo Arcis Canonicus ac Archidiaconus fuerat declaratus. Cuius ſub Decanatu Lutherus Theologiæ Doctor eſt renunciatus. Hic inter primos fuit VVittebergæ, qui Lutheri doctrinæ adſtipularetur, & eam etiam ſcriptis nonnullis defendere non dubitaret. Saxo Elector Caroloſtadii huius & D. Lutheri patrocinium non rogatus ſuſcipit: nec patitur, ut Lutherus ad Urbem trahatur: ſtudioſi VVittembergenſes poſitiones Tecelianas, Halâ Saxonum allatas, in foro cremant: Lutherus, omnibus diſſuadentibus, tamen obedientiæ ſatisfacturus ad Capitulum Heidelbergenſe proficiſcitur.

Idem epiſtola ad Joannem Langum.

Ut Herbipoli ab Epiſcopo, ita Heidelbergæ à Comite Palatino Wolfgango, honorificè excipitur: apud Auguſtinianos (Collegium ſapientiæ indigetatur hodiè) diſputat: paradoxis XXVIII. ex Paulo de juſtificatione fidei propoſitis: inter quæ eminent iſta:

Liberum arbitrium poſt peccatum res eſt de ſolo titulo.

Non ille juſtus eſt, qui multum operatur, ſed qui ſine opere multum credit in Chriſtum.

Leguntur Theſes Tom. I. operum Jenenſi.

Interfuit diſputationi Martinus Bucerus. Is quâ potuit manûs celeritate excepit, quæ inter diſputandum à Luthero dicta, eaque cum Beato Rhenano communicavit, addito hoc Lutheri elogio.

Ex autographo Buceri.

Lutherus in ſuorum Fratrum apud nos celebratâ Synodo literariæ pugnæ ſolenni more præfectus, ea diſputavit paradoxa, quæ non modò opinionem omnium ſuperarent, ſed etiam pleraque viſa ſunt hæretica. Mira eius in reſpondendo ſuavitas, in audiendo incomparabilis longanimitas, in diſſolvendo Pauli agnoviſſes acumen, non Scoti, adeo brevibus, éque divinæ ſcripturæ penu depromptis reſponſis in ſui admirationem facilè cunctos adduxit. Cum Eraſmo illi conveniunt omnia, uno hoc hic præſtat, quod, quæ ille tantùm inſinuat, hic apertè docet.

Erfurti Dominicâ Vocem jucunditatis.

In reditu Erfurti literas dedit ad Judocum Iſennacenſem Theologum, præceptorem ſuum: quibus ſcribit: *in doctrina gratiæ & operum ſecum ſentire totam Vniverſitatem VVittembergenſem, excepto uno fermè Licentiato: ſed & Principem, & Epiſcopum ordinarium ſuum, multos Prælatos, & ingenioſiores cives*

uno

uno ore dicere: ſeſe priùs non noviſſe Chriſtum & Evangelium. Fatetur etiam, ſe ex Iudoco primò omnium audiviſſe: ſolis Canonicis libris deberi fidem, cæteris omnibus iudicium.

Domum reverſus Lutherus, edit propoſitionum ſuarum de indulgentiis reſolutiones & declarationes, quas Leoni X. dicat Dominicâ Trinitatis. Cauſas editionis aperit, partim ad Leonem, partim ad Epiſcopum Brandeburgicum, epiſtolis. Vtraq; epiſtola extat. Tom. I. oper. Latin. Ienenſi & wittemb.

ut mitiget adverſarios:

ut deſideria multorum expleat:

ut ne errare ſinat eos, qui putant: omnia eſſe aſſerta. *Inter quæ ſunt*, inquit, *de quibus dubito, nonnulla ignoro: aliqua etiam nego, nulla verò pertinaciter aſſero*. Obſecrat Brandeburgicum; ut arrepto calamo, quæcunque viſum, aboleat, aut igne facto, univerſa comburat: proteſtatur ſe diſputare, non determinare. Sic ad Leonem X: *proſtratum*, inquit, *pedibus me offero Beatit. tuæ cum omnibus quæ ſum & habeo: vivifica, occide, voca, revoca, approba, reproba: vocem tuam vocem Chriſti, in te præſidentis & loquentis, agnoſcam.*

Maximilianus Cæſar de eventu harum diſputationũ ſolicitus, Pontificem officii admonet. Is Lutherũ Romã evocat. Hic in Germania ſe audiri petit, loco & judicibus idoneis: Saxo Elector à Caietano, Põtificis legato hoc

impetrat Augustæ in Comitiis, quæ Maximilianus postrema celebravit.

Interea Luthero associatur fidus in negotio Evangelico promovendo parastates PHILIPPUS MELANCHTHON. Is in oppido Archipalatinatûs BRETTA anno 1497. 16. Februarii natus, & in bonarum artium ac linguarum studiis Heidelbergæ & Tubingæ educatus, à Friderico Saxoniæ Electore ex Academia Tubingensi vocatur VVittembergam ad docendas Græcas literas. Ac Capnio autor est Philippo, ut conditione oblatâ utatur, ac in literis ad Philippum inter alia sic scribit, vaticinans: *Ecce adsunt literæ piissimi Principis, manu ipsius subsignatæ, quibus pollicetur tibi beneficium & propitium se fore. Quare nunc haud affabor te poëticè, sed verâ utens promissione, Abrahæ fideli factâ: egredere de terra tua, & de cognatione tua & de domo patris tui: & veni in terram, quam monstravero: faciamque te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, erisque benedictus.* Hæc Geneseos 12. *Ita mihi præsagit animus, ita spero futurum de te, mi Philippe, meum opus & meum solatium.* Hactenus Capnio.

Integra epistola extat in tertio libello epistolarũ Eobani Hessi per Camerariũ editarum epistolâ 8. a.

Discedente Philippo Tubingâ, Simlerus præceptor, vir eruditione præstans, deplorandum esse toti civitati eius abitum,

Tom. 5. Declamat. Philippi, pag. 187.

abitum, dixit: & subiecit: *Quotquot ibi essent docti homines, non esse tàm doctos, ut intelligerent, quanta esset doctrina eius, qui inde evocatus discederet.* Venit autem VVittembergam 25 Augusti, qui fuit dies Mercurii ætatis anno 22.

De Philippo ita Lutherus ad Spalatinū: *Habuit orationem quarto die postquam venerat, planè eruditissimam & tersissimam, tantâ gratiâ & admiratione omnium, ut iam non tibi id cogitandum sit: quâ ratione eum nobis commendes. Abstraximus citò opinionem & visionem staturæ & personæ, & rem ipsam in eo gratulamur & miramur.*

Et aliâ epistolâ ad eundem: *Philippum Græcissimum, eruditissimum, humanissimum, habe commendatissimum. Auditorium habet refertum auditoribus: inprimis omnes Theologos summos, cum mediis & infimis, studiosos facit Græcitatis.* Et ad Joannem Langum: *Eruditissimus & Græcanissimus Philippus Melanchthon apud nos Græca profitetur, puer & adolescentulus, si ætatem consideres, cæterùm noster aliquis, si varietatem, & omnium ferè librorum notitiam spectes: tantum valet non solum in utraq; linguâ, sed utriusq; linguæ eruditione. Ebræas quoq; non incognitas habet literas.*

Erasmus ad Oecolampadium hóc anno. Epistolarum lib. 7.
De Melanchthone & sentio præclarè, & spero magnificè, tantùm ut eum iuvenem nobis Chri-

stus diu velit esse superstitem. Is prorsus obscurabit Erasmum.

Augustam venit Lutherus sub initium Octobris, Caietano se sistit duodecimâ Octobris: humaniter ab eo accipitur: ad palinodiam sive revocationem, & promissum de abstinendo imposterum ab his & aliis, primùm blanditiis, deinde minis solicitatur. Ille errores sibi demonstrari petit. Cardinalis nullam syllabam ex sacris literis producit: tantùm decretum quoddam Clementis Pontificis de Indulgentiis, quod exstat in extravagante, urget: quod Lutherus cum scriptura pugnare docet, si secundum literam intelligatur: atque post aliquot dierum conflictatiunculas graviora veritus, &, ut Polydorus Virgilius loquitur, metuens, ne Cardinalis rem omnem magis imperio quàm disputatione definiret, datis ad Cardinalem literis, & dispositâ Appellatione à Cardinali ad Papam, publicè affigendâ, Augustâ discedit vigesimo Octobris, reversus Witebergam 30. Octobris: quo die Tecelium ante annum adortus fuerat.

Lutherus epistolis ad Staupitium & Spalatinum.

Caietanus ad Saxonem scribit, consulens, ut Lutherum vel ad Urbem mittat, vel ditione suâ eiiciat. Lutherus cogitat in Galliam: amici suadent: ut se Saxoni captivum det: Saxo veluti captum alicubi custodiret, scriberetq; Legato: Lutherum captum,

ptum, & sistendum in loco tuto ad respondendum.

Saxo respondet Legato: se nec Romam, nec in exilium posse mittere Lutherum: cum nullius erroris convictus sit: & Academiæ utiliter inserviat. Petit ut causa eius in publicâ disputatione in locis tutis cognoscatur: & errores eius ostendantur. Lutherus 29. Novembris per epistolam Saxoni valedicit, pro patrocinio gratias agit, abitum in alia loca parat. Saxo hanc Legato Pontificis mittit. Lutherum VVittembergę manere iubet: qui pridiè huius diei, id est 28 Novembris (cum audiisset Leonem X. Indulgentias novo edicto sanciisse: & videret hoc agi, ut violenter ipse opprimeretur) appellavit à Papa ad Concilium, præmissâ & expressâ solenni protestatione: *quod contra unam, sanctã, & Apostolicam Ecclesiam, quam totius orbis esse magistram non ambigat, sanctæq; sedis autoritatem, ac sanctissimi Domini Papæ benè consulti potestatem, nihil dicere intendat.* Verba Lutheri.

Memoratu dignũ est, quod inter tot támque graves conflictus Lutherus ad VVenceslaum Linckium scripsit sub finem huius anni: *Mitto ecce acta mea acutiùs, quàm speraverit D. Legatus, edita: sed longè maiora parturit mihi iam calamus: nescio undè veniant istæ meditationes: res ista nec dum habet initium, meo iudicio: tantum abest, ut finem* Tom 1. epist. Luth.

nem poßint sperare Romani Proceres. Mittam ad te nugas meas? ut videas: an rectè divinem, Antichristum illum verum, iuxta Paulum, in Romana curia regnare: peiorem Turcis esse hodie puto me demonstrare posse.

Hac de re cogitanti mihi sæpenumero in mentem venire solet fabula, cuius titulus est: MALUM IRRITATIONE AUCTUM: Quodam in oppido solebant de certis cætibus excludi omnes vitiati quacunque corporis parte: erantque constituti, qui de illorum (si qui fortè obrepsisse comperirentur) singulis vitiis singulos nummos exigerent. Hi aliquando claudo conspecto, cum exigerent ab eo multam, & renitentem invaderent, scabiem in eo etiam deprehendunt. Ergò postulant iam nummos duos. Etiam tunc illo refragante, apparet lippitudo oculorum. Tum isti, iam tres dabis nummos, inquiunt. Egone? inquit ille. Pugnabo potius. In lucta igitur ea apparet hernia quoque. Tum exegêre tandem nummos quatuor ab eo: qui se uno liberare potuisset. Fabula narratur contra pertinaces, & propugnatores vitiorum suorum. Narratur & contra eos, qui renitendo & resistendo malis levibus, graviora sibi ipsi accersunt. Quid mollius dici potuisset: quàm quod contra impudentissimas conciones de indulgentiis à Luthero tantùm dicebatur?

Magnus

Magnus omninò animus fuit in Luthero. Auguſtam profecturus, pedeſter venit Vinariam, in monaſterioque pernoctat. Joannes Keſtnerus, Monachorum Vicarius & Adminiſtrator, inter alia ad Lutherum: *Mi frater, habebis Auguſtæ Italos, homines doctiſſimos & acutiſſimos, & antagoniſtas acerrimos, qui plurimum tibi faceſſent negotii: valde metuo, ne cauſa excidas: profectò in ignem te coniicient, & flammis exurent.* Cui Lutherus per iocum reſpondit: *ſi urticis me uſſerint: aliquo modo tolerabile erit: ſin igne, nimiùm grave & intolerabile, addens hanc exhortationem: interpone quæſo tuas preces apud Deum pro me: & ora Chriſtũ filium eius, cuius eſt cauſa hæc: ut mihi adſit: quàm ſi obtinuerit; mihi obtenta erit : ſin verò causâ exciderit : nec ego eam obtinere potero: atq; ita ipſe ſolus ignominiam reportabit.* Vita Miconii.

Oratori Principis Montis ferratenſis Auguſtæ rogatus: ubinam locorum manſurus ſit tutò? *ſub cælo*, reſpondet. Matheſius in vita Lutheri.

Profecturus Auguſtam, cum ab Alberto Comite Mansfeldico de periculo moneretur: *quanto magis*, inquit, *illi minantur: tantò magis ego confido: uxor mea & liberi mei proviſi ſunt: agri, domus, ſubſtantia, cuncta diſpoſita: gloria & nomen iam diſcerpitur: unum ſupereſt, imbecille &, fractum corpuſculum: quod ſi abſtulerint, fortè duabus, vel unâ vivendi horâ me pauperiorem facient: animam verò non auferent.* Epiſtola ad VVenceſlaum Linckium.

Canto

Canto cum Ioanne Reuchlino, qui pauper est, nihil timet: nihil perdere potest: sed spe bonâ latus sedet: nam sperat acquirere.

Ubi Augustæ intellexit: Caietanum Cæsaris & Principum animos à se abalienare, sic ille ad Spalatinum: *Ego in his omnibus nihil timeo: quod si etiam obtinuerit eorum vel adulatio, vel potentia: ut omnibus me odiosum faciant: id mihi reliquum est & cordis & conscientiæ: quod omnia quæ habeo, quæq; ipsi impugnant, ex Deo me habere agnoscam & confitear: cui & ea ipsa libens & spontè refero & offero: si aufert, sint ablata: si servat, sint servata; & nomen eius sanctum & benedictum in secula, Amen.*

Et ad Philippum Melanchthonem: *Tu age virum, sicut & agis: & adolescentes recta doce: ego pro illis & vobis vado immolari, si Deo placet. Malo enim perire; &, quod unum mihi gravissimum est, vestrâ dulcissimâ conversatione carere in æternum; quàm ut revocem benè dicta, & studiis optimis perdendis occasio fiam.* Augustâ, Feria 2. post Dionysii.

Epistolar. lib 11. epist. 1.

ERASMUS in causa Lutherana vario fuit animo. Hoc quidem anno sic ille de Luthero: *Lutherus tàm ignotus est mihi, quàm cui ignotissimus: nec adhuc vacavit hominis libros evolvere præter unam & alteram pagellam: non quod fastidierim, sed quod per studiorum occupationes non datum sit ocium: & tamen hunc quidam, ut audio,*

audio, meâ confingunt adiutum operâ. Si rectè scripsit, mihi nihil debetur laudis: sin secus, nihil mereor probri, quando in omnibus illius lucubrationibus ne apiculus quidem ullus est meus. Id verissimum esse comperiet, quisquis volet vestigare. Hominis vita magno omnium consensu probatur: iam id non leve praiudicium est: tantam esse morum integritatem: ut nec hostes reperiant quod calumnientur. Quod si maximè vacasset legere: mihi non tantum arrogo: ut de tanti viri scriptis velim pronunciare: etiamsi nunc passim pueri magnâ temeritate pronũcient: hoc erroneum, illud hæreticum. Imò adversus Lutherum aliquando fuimus iniquiores: ne quid invidiæ recideret in bonas literas: quas nolebam amplius onerari.

Et alibi: *eò vanitatis processerat frigida illa disputatrix Theologia: ut necesse fuerit ad fontes revocare. Sed tamen illã quoque corrigi malim, quàm explodi: aut certè tolerari: donec potior aliqua Theologiæ ratio fuerit parata. Multa præclarè monuit Lutherus: sed utinam civilius admonuisset. Plures haberet & fautores & propugnatores, & uberiorem messem demeteret Christo. Et tamen impium sit, illũ in his, quæ rectè dixit, prorsus indefensum relinquere: ut posthac nemo sit, qui verum ausit proloqui. Non est huius conditionis, nec huius ingenii, de illius doctrina pronuntiare. Hactenus certè profuit mũdo. Nonnulli sunt adacti ad evolvendos veterum Theologorum libros: alii, quo sibi consulerent: alii, quò Luthero negotium facesserẽt.* Epistolarũ lib. 12. ad Rectorem Acad. Erfurtensis.

Libro eod. *Iterumque: Ego Lutherum nec accuso, nec defendo. Sic esse, res ipsa docebit. Quare nolim me horum negotiis admisceri.*

Epistolâ ad Georgium Spalatinũ. Contrà LUTHERUS hoc eodem anno sic de Erasmo: *Ego apud eos* (id est, omnes) *qui bonas literas vel oderunt studio, vel nesciunt ignaviâ, Erasmum summis laudibus semper effero, atque tueor, quoad possum; omni industriâ cavens: ne evomam ea, in quibus dissentio: ne meâ quoque voce suam invidiam in illum confirment. Quanquam sunt quam multa in Erasmo, quæ mihi ad cognitionem Christi longè aliena videantur: si tamen ut Theologus, non ut Grammaticus, loqui debeo: alioqui nihil eruditius, nihil ingeniosius viderit vel ipse Hieronymus, tanto prædicatus ab Erasmo præconio. Atq; hoc meum de Erasmo iudicium, si alteri feceris notum: tum scias amicitiæ iura te violasse.*

VVolffgangus Fabritius Capito quid ex consilio Erasmi, Lutherum hoc tempore monuerit, non est reticendum. *Vidi*, inquit, *concionem tuam de pœnitentia, & alteram de condonationibus, utramque contra receptos huius ætatis mores apertis figuris militantem. Obstupui, de amici salute anxius, qui densis hostium turmis ita nudum obiicis latus, quamvis instructissimus videre armis veritatis. Tu tamen longè aliis, malè metuo, impugnaberis & periculum est, ne vi res geratur. Quod si ex fide consulenti aures dignaris, expertus moneo, Sertorii consiliũ*

Basileæ 11. Non. Sept. Anno M D XVIII.

ample-

amplectaris. Crede mihi, carptim facies, quod viribus ne labefactare quidem potuisses. Arcem, ut vides, undiq; munitam occupant, triplici vallo septi, velut extra tela. quod dicitur, stertunt, authoritate Pontificiâ, hoc est, universalis Ecclesiæ potentiâ, tyrannorum, & omnium Scholarum pertinaci consensu. Profectò triplicem hunc Cacodæmonis funem crassissimum haud facilè unquam rumpes. Opus est Alexandro quodam, ceu Gordii vincula gladio confidenter dissolvente: ingenio aut ratione fieri difficultas est: piorum simplicitas à nutu & renutu pendet huius factitiæ Ecclesiæ, argutioribus animum tyrannis adimit. Porro qui omnibus vero maiorem sanctimoniam peritiamq; Christi venditamus Theologi, supercilio nostro committimus Christum, Relligionis omnes invehimus sordes, prætextúque pietatis nostrum probè compendium curamus. Proinde ne in irritum conatus iste egregius vergat, obtegas, oro, quemlibet fucum, quò hamum queas infigere citiùs lectori, quàm sibi putet insidias fieri. Sic Apostoli nihil subitò, nihil suapte urgebant. Vbiq; decoram humanitatem custodierunt. Per quos enim Paulus ingreditur cuniculos in epistola ad Romanos, quid non facit, quò gratiam apud eos tueatur? simulat, dissimulat, inducit, educit, ostendit procul divitem supellectilem, continuò celat, prorsusque sic sermonem librat, ne vel odium, vel fastidium suboriatur. Eius ingenij exemplis acta Apostolorum redundant. Sic Di-

vus Paulus in tumultu, similis tergiversanti, respondet: Non dicit: nihil loquor contra legem: sed, de resurrectione iudicor, interea reddens de observata lege rationem mirâ dicendi prudentiâ: siquidem obliquo ductu magnæ res securè conficiuntur. Quam vellem semper aliquam servares fenestram, quâ effugias, vel disputatione vexatus. His diebus à Roma libellum Sylvestri de Prioratis accepi, quem satis ineptè in tuas Venias edidit: cui si respondendum, perpetuâ velim id fieri oratione, atque Christi veram ex Evangeliis imaginem præbeas. Natum & auctam religionem, consuetudinem priscorum, rationem induere erroris, & variata Pontificum, adeoque Conciliorum decreta narres, expressâ notatione, ut oratio fidem sibi sensibus confirmet, quasi hausta ex fonte veritatis. Deinde singula deliramenta risu eleves frequentiùs, quàm serio conatu. Sedulò à Pontifice lædendo abstineas, quin omnem detorqueas invidiam in illum, tanquam impudenter adulantem, tanquam indigna affingentem Pontificis dignitati, tantùm ventris causâ: te apertis obsistere sycophantis, ansam mali præcidere conantem: passim ut tulerit facultas, inter agendum respondendi aditus præsepias, ut nequeat nisi incassum referire.

AN-

ANNUS CHRISTI M D XIX.

SUB initium anni Leo X. Carolum Miltitium ex nobilitate Misnica Brevibus Apostolicis LXX. & amplius armatum, in Germaniam mittit, & Fridericum Saxonem aureâ rosâ, nescio quibus ceremoniis consecratâ, singularis benevolentiæ ergo donat, & Degenhartum Pfeffingerum, virum nobilem ex Friderici Consiliariis per literas rogat: ut Miltitio operam navet in expellendo Luthero, Satanæ filio. Scribit in hanc sentẽtiam etiam ad Georg. Spalatinũ. Extant epistolæ Tomo 1. operũ Luth. Lati. Jenens.

Interea Maximilianus 12. Januar. moritur: gubernatio Imperii in Saxonicis partibus, lege Carolinâ ad Fridericũ devolvitur: unde, cohibitis nonnihil adversariorum furoribus, aura mitior Lutherum afflat.

Miltitio autem negotium sibi commissum strenuè agente, Lutherus, Altẽburgi cũ eo colloquutus, duo promittit; silentium, si adversariis idem iniungatur: & palinodiã, si erroris convincatur. Deinde in eandẽ sententiam tertiâ Martii dat literas ad Pontificem, valde demissas: quib. indicat: à palino- Tom. 1. oper. Luth. Germ. Jenens p. 143. Extat epistolâ Tom. 1. operum Luth Lati. Jen. p. 222.

dia se prorsus abhorrere, aspersurâ aliquid maculæ ipsi sedi Apostolicæ: quod in Germania complures sint præstanti ingenio & eruditione viri, qui de tota controversia rectè iudicare possint. De indulgentiis se posthac nihil moturum: modò sileant etiam adversarii.

a Legantur hæ epistolæ lib. 6. epist. Erasmi.

[a] Quinto Kal. April. Lutherus literis ad Erasmum datis, amicitiam illius ambit. Cui Erasmus Lovanio valde amanter respondet: & laudatis Lutheri commentariis Psalmicis, expositóque iudicio clarorum per Angliam virorum de lucubrationibus ipsius honorifico, ad civilem in scribendo & disputando modestiam Martinum revocat.

b Integram epistolam vide Tom. 1. oper. Luth Lati. Jenen. p. 222. b.

[b] Idem Erasmus XVIII. Kal. Maias ad Fridericum Saxoniæ Ducem scribit; eumq; rogat: ne committat, ut se iustitiæ præside, quisquam innocens, prætextu pietatis, aliquorum impietati dedatur. Lutheri vitam innocentiæ nomine commendari: nec protinus hæreticum esse, qui huic aut illi displicet: plerosque illius accusatores suum agere negotium, vel quæstui suo consulentes, vel tyrannidi: nec facilè hæreseos suspicione onerandum eum, qui vitam Christo dignam agit.

Menses Junius & Julius huius anni disputatione Lipsicâ nobilitati sunt. Superiore anno sententias, quas Lutherus de indulgentiis

pro-

proposuit disputandas, Eccius obeliscis notavit, ijsque valde amarulentis. Ex illis refellit aliquot Carolostadius in conclusionibus suis, quæ exstant. Carolostadio respondit Eccius per Apologiam satis mitem. Apologiam edito libello Carolostadius confutavit: contentio hæc ut componeretur, egit cum Eccio Lutherus Augustæ, ut cum Carolostadio Lipsiæ, assentiente Georgio Saxoniæ Duce, congrederetur. Dies disputationi dicta XXVIII. Junii. *Acta disputationis invenies descripta Tom. 1. operum Latin. Luth. Ienen. pag. 242.* Et ibidem per Melanchthonem *ad Oecolampadium epistolâ pag. 361.* Tomo item primo epistolarum Lutheri ad annum XIX. epistolâ *ad Ioannem Langum pag. 161. & ad Spalatinum pag. 180.* Descripsit eadem eleganti stylo Petrus Mosellanus epistolâ ad Bilibaldum Pirckamerum, quam M. S. ex Bibliotheca Pirckameri erutam, ut fidissimam rei gestæ nunciam, in gratiam lectoris adscribam: Sic igitur ille: *Editum est nobis hisce diebus Lipsiæ rarum omninò & iucundum spectaculum. Nempe Theologorum insignium disputatorius congressus: de quo non dubito, quin plura scire gestias. Sed gravissimi morbi, qui me totos quatuordecim dies decumbere coëgit, reliquiæ, non sinunt rem accuratiùs perscribi. Tum itineris molestiæ, quod ex rei familiaris negotiis ad Treviros institui, multum quoq; alacritatis adimunt. Itaq; capita rerum*

paucis tibi signabo. XVIII. Iunii, qui dies condictus erat, Illustrissimi Principis mei Georgij iussu & sumptu, magnificum sacrum mane, omnis generis musicâ adhibitâ, in honorem sancti Spiritus cœptum. Quo peracto, Doctores peregrini, qui disputaturi erant, honestissimâ totius scholæ nostræ pompâ in arcem deducebantur.

Ibi enim spatiosissimus locus in auditorium erat, aulæis ac tapetis, pulpitis, suggestisq; instructus. Hunc locum armatorum civium manus ita obsedit, ut non cuivis gregario (confluxit enim ad illud spectaculum magna vis hominum, doctorum pariter & indoctorum) aditus pateret. Huc ubi ingressum est & consensum: ipse, consenso suggestu, Illustrissimi Principis mei nomine disputatores commonui sui officij, longâ oratione disserens de disputandi ratione, præsertim in re Theologica. Quam partem liberiùs fortasse tractavi, quàm ut omnium auribus grata fuerit. Princeps ipse, lectam orationem, antequam pronunciaretur, vehementer probavit. Hoc unum mirabatur: esse tam stultos Theologos, imo malos, ut locum facerent eiusmodi reprehensionibus. Eam orationem, Principis iussu editam, hic unà mitto. Tu, si quando vacabit, lege, & iudica. Sed ad rem. Posteaquam ipse perorâram, tibicines pariter, & liticines, tum Cantores dulcissimo concentu canticum illud; Veni sancte Spiritus, ter modulabantur. Quod ipsum ex meo consilio Princeps demandârat.

Hic finis apparatus. Iam prandij tempus appetebat.

bat. Quare disputationis serium initium in horã secundam dilatum est. Quod tempus ubi advenit: partes utrinq;, pro more theologico, simplicitatem suam protestabantur. Martinus hoc adiecit: se hoc gravatim ferre, quod ex fratribus Prædicatoribus, qui eam tragœdiam primi exuscitassent, nemo disputaturus adesset: cum tamen in singulis suis concionibus graviter Martinianos errores in invidiam vocassent. Commissi sunt primùm Carolostadius & Eccius, par omnino dissimile. Nam Carolostadius voce, vultu, gestu, incessuq; modestiã Theologicam præ se ferebat: disputabatq; non ad ingenij gloriam, aut victoriam, sed veri, rectiq; inquisitionem: quare nihil nisi adhibitis libris asserebat, nihil item ab adversa parte adductum, admittebat, nisi sententiã scriptoris ex præcedentib. & sequentibus collegisset. Quâ diligentiâ doctis se vehemẽter cõmendavit: indocti timorem & tarditatẽ interpretabantur. Eccius contra clamore, vultu militari ac truci, gestu histrionico penè, & incessu impetuoso, ferocculus quispiam apparebat. Omnia illa externa corporis signa animum parùm Theologicum declarabant. Dixisses Gorgiam quempiã disputare, non Theologum. Adeo leviter & impudenter subinde se iactabat: magnam adeo iacturã nominis sui apud nos fecit. Levissimè asserit, quæ falsa sunt: impudentissimè negat, quæ pro certo vera, idq; cum iactatione sui, quo res fit odiosior.

Res fuit Eccio cum Carolostadio de libero arbitrio: omnéne bonum opus proficiscatur

è divina gratia, an verò nonnihil etiam de sui conferat humani arbitrii actio? Priorem sententiam Carolostadius, posteriorem Eccius tuebatur. Tum illud iactatum: sitne omnis Christianorum vita pœnitentia? unde fluit, in opere suo hominem peccare. Contra quæ nisus est Eccius. Porro Martinus negavit Romani Pontificis potestatem primariam iure divino, hoc est, sacræ scripturæ testimoniis posse comprobari. Imò sacerdotem quemvis ex æquo (quod ad Pauli Theologiam attinet) Apostolis succedere, habereq; facultatem & culpæ & pœnæ remittendæ, si necessitas ita ferat. Hîc Eccius in adversum multa decreta, multas Patrum authoritates congessit, cum iure divino tantùm Primatus Pontificis esset asserendus. Ventum tandem est ad sacram ancoram, nempe illud Matth. XVI. Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam &c. Hic Martinus PETRAM solidam fidei confessionem interpretabatur, & totum corpus Ecclesiæ cum Origene, aut Christum ipsum cum Augustino. Eccius cum recentioribus, hominem Petrum, & eius successores. Eamq; expositionem aliquot Bernhardi & Hieronymi verbulis decerptis firmavit. Quæ omnia Martinus mirè elusit, per hoc; quod toties Ecclesia redderetur ἀκέφαλ⁹, quoties Episcopus Romanus aliquis moreretur. Nam eo tempore, quo necdum surrogatus sit in sedem alius Pontifex, dubio procul ἀκέφαλον reddi Ecclesiam. Nam quod de Cardinalium cœtu, qui interim

interim agat Pontificem, respondeatur, duplici de causa frivolum esse. Primùm quia Cardinales haud ita multa ante secula esse cœperint, qui tamen multa capita faciant, non unum. Deinde quod, quæ jure divino statuantur, nullius hominis morte, imò ne cœlorum ruinâ interpellari possint. Iactata item in disputationis aleam indulgentia, sed magis pro ludo, quam re seria. De purgatorio item disceptatum: non quod non esset, sed quomodo erga Deum afficerentur animæ in illo supplicio detentæ. Ejusmodi contentionibus tres penè hebdomades sunt consumptæ, certè, (quantum mihi judicare licet) maiore expectatione quàm fructu. Neque enim quidquam est decretum: nec ulla de re partes consenserunt. Res tota notariorum fide est excepta. Iudices disputatis sunt delecti Erphurdienses ac Parrhisienses: Erphurdienses, quantum privatim ex quorundam colloquio conijcere potui, gravatim tanti oneris sarcinam in humeros suos recipient: cum ob alias causas, tum maximè, quod Eccius optimos quosq; & doctissimos Theologici ordinis, ut sibi suspectos, à judicio submovit. Hoc præjudicium vulgo jactatur: in primatu Pontificis asserendo Eccium se turpiter daturum. Vt ut est futurum, meâ nihil refert. Mihi hoc disceptandi genus theatricum nunquam visum est mansuetissimâ Christi doctrinâ dignum. Nec adduci possum, ut credam: spiritum sanctum, pacis authorem, ad eiusmodi pugnas unquam sese demittere. Christianæ Theologiæ veritas citiùs impetratur

orando, quàm inveniatur disceptando. Habes totam hanc disceptationem, ex tempore à me, & negligentissimè descriptam. Si qua reliqua sunt, fama ad te pertulit. Sed vide ne fidas. Tam est ficti quàm veri tenax: & scis ut πολλὰ τοῦ πολέμου κενά. Erfurti quinto nonas Augustas An. M D XIX. Hactenus Mosellanus.

Tom. I. oper. Luth. Lat. Ienen.

Hæc una disputatio plura alia scripta peperit: Luthero & Melanchthone de fide editorum à se Actorum huius colloquii cum Eccio disceptantibus.

Carolostadius deinde & Eccius hoc & sequenti anno publicis scriptis mirè se mutuò deformarunt. Atq; hic fructus fuit disputationis Lipsicæ.

Tom. 5. Declamat. Philipp. 274.

Interfuit Disputationi Philippus quoq; Melanchthon, ad quem interloquentem iste auditus est Eccii sermo: *Tace tu, Philippe, ac tua studia cura: ne me perturba.*

Lutherus epistolâ ad Spalatinū.

Georgius verò Saxoniæ Dux auditâ disputatione de potestate Romani Pontificis, Ecciū & Lutherum manu pulsans dixit: sive hoc sit jure divino, sive humano, Romanus Pontifex est & manet summus Pontifex.

Tom. I. epist. Luth. p. 162. b.

Dum Lutherus & Eccius Lipsiæ de Indulgentiis disputant, ibidem in monasterio Dominicanorum moritur insatiabilis ille curiæ Romanæ Circitor & propola Joannes Tecelius: qui cum in disputationem Lipsicam consensum esse audisset, dixisse fertur:

Das

Das walt der Teuffel / id est, *hoc faxit Diabolus*.

Lutherus edidit sermones,
De duplici justitia:
De salutari meditatione passionis Dominicæ;
De baptismo:
De præparatione ad mortem,

Omnia extant To. I. oper. Luther. Latin. Jenens.

Item: Resolutiones, sive declarationes propositionum suarum, Lipsiæ disputatarum, de primatu Papæ.

Confutationem antidotorum, falsò sibi à Monachis Iutrebocensibus impositorum.

Deniq; enarrationem epistolæ ad Galatas: in quam præfatus distinguendum esse docet, inter decreta Romanæ Ecclesiæ, & Romanæ curiæ: quemadmodum in nuperis Comitijs Augustæ ipsi Principes distinxerint: cum recusarent decimas, & vigesimas, & quinquagesimas, in Concilio Romano sancitas.

PRAGA Bohemorum mense Octobri Hussitici sacerdotes scribunt ad Lutherum, eumque adhortantur ad Constantiam & patientiam, & esse hanc Theologiam puram, quam doceat, affirmant.

Tom. I epist. Luth. p. 210.

Joannes Oecolampadius in Suevico theatro, urbe Augustâ, sacrum panegyristen agit, & ut Theologicæ literæ purè ac simpliciter doceantur, adnititur.

Melanch. epist. de disput. Lipsica.

WOLFGANGUS FABRITIUS Capito de suo

&

Epistola M.S.

& aliorũ in Lutheri causam & personam animo Basiléâ XII. Kal. Martii hæc scribit : *Helvetia & Rhenana regio ad Oceanum usque solidos amicos fovet Lutherio, eosq́; potentissimos, neque omnino alienos à bonis studiis. Cardinalis Sedunensis, Comes de Gerorlseck, Episcopus quidam eruditus ac primæ honestatis, aliique ex nostris non pauci, cum nuper audierant te periclitari, non tantùm sumptum, sed etiam tuta loca pollicebantur: quibus aut latere, aut apertè degere posses. Cum peregrè constitutum fama prædicaret & summâ rerum difficultate laborare, fuerunt, qui per me submittere nitebantur largissimum sumptum, & submisissent utique. Verùm hoc vespere nuncium accepimus aureum: vivere Lutherium, & semper victurum. Deindè vidimus exemplum literarum Ducis Illustrissimi, & verè Principis ad D. Cardinalem, unde cognoscimus, quàm nihil opellâ nostrâ indigeas. Favore tamen si quid possumus, aderimus ubique. Monimenta tua junctim expressimus, sicut ex dono Frobenij cognosces statim post nundinas Francofordianas, simulq́; per Italiam, Gallias, Hispanias, Angliam intra sesqui mensem bonâ fortunâ publicavimus, in hoc videlicet communi causæ consulentes, cui maximè consultum putamus, si veritas quàm latissimè declaratur. Natura enim veri gratiâ vel invitum in amorem sui pellicit. Ignosce quod nuper monitus es ex sententia Erasmi, hoc est, quod noctuas Athenas intuli.*

Idem

Idem Capito VI. idus Aprilis ad Erasmũ in hanc sententiam scribit: *Martini, obsecro, negotium, in publicum nihil eleves. Nosti quantum valet calculus tuus. Ex animo loquor. Expedit superesse famam Lutherio, dabitur animus reliquæ juventuti ut aliquid audeant pro libertate Christi: quanquam ipse multa in eo desidero. Curato Lovanium ne obsit. Nos tibi in officio continebimus Germaniam & Saxoniam, ubi Princeps potens, Lutherij patronus, & florentissima Academia VVittembergensis, tot illustres viri qui ex æquo favent Erasmo & Lutherio. Nihil in votis potiùs habent adversarij, quàm tuum in illum stomachũ videre. Tibi cum suis addictissimus est. Omnes præstat infestos habere Theologos, quàm illius propugnatores. Sunt enim Principes aliqui, Cardinales, Episcopi, & clarissimi quiq; Ecclesiasticorum, quibus cordi est negotium.*

Udalricus Zwinglius ipsis Kalendis Januariis Ecclesiæ Tigurinæ Antistes declaratur. Quid primis quatuor annis docuerit, memorat ipse anno vicesimo secundo, mense Augusto: *Anno ab hinc quarto (ut rationem prædicationis nostræ Tiguri promulgatæ habeatis) solidum Evangelium secundum Matthæum prædicavi, quo tempore illorum nomina ne nominari quidem audieram, quorum factionis me insimulatis. Adjunxi Evangelio protinus Apostolorum acta: ut Tigurina Ecclesia videret, quo pacto, quibusve autoribus Evangelium propagatum esset ac promulga-*

Zvvinglius Tom. I. operum in Archetile pag. 132.

mulgatum. Successit mox prior Pauli ad Timotheum epistola, quod mirè videretur conducere optimo gregi, in ea enim veluti canones quidam morum, Christiano dignorum continentur. Hic cum de fide quidam scioli non rectè sentirent, secundam epistolam ad Timotheum distuli: donec eam quæ Gallogræcis scripta est, enarrassem, tum illam quoq; adjũxi. Cũq; jam dicti scioli eò insaniæ ac impietatis processissent: ut Pauli nomẽ tantùm, non infame redderẽt, jactantes hæc pia scilicet, quæ neminem offendunt. Quis tandem Paulus? nonne homo est? Apostolus est, sed suburbanus tantùm, non ex duodecim viris, cum Christo non est conversatus, articulũ fidei non composuit: ego tam cuivis Thomæ vel Scoto Credo, quàm Paulo. Enarravi etiam Petri utramq; epistolam, Apostolorum antesignani, ut liquidò viderent: an eodẽ imbuti spiritu, eadem ambo locuti essent. His absolutis, epistolã ad Hebræos orsus sum: ut Christi beneficiũ clariùs agnoscerent, ac gloriam. Hic discent: Christum summũ esse sacerdotẽ, ac jam ferme didicerunt. Nec est, ut me quorũdam scriptorum insimuletis: nam antequam ea ad manus nostras venerint; orsi eramus negotium, imo ante annum fere polliciti sumus id facturum. Discent item, Christũ unà ac semel tantùm oblatâ hostiâ in æternum consummasse sanctificatos. Hæc plantavimus: Matthæus, Lucas, Paulus, Petrus rigaverunt: Deus autem incrementum dedit admirabile: quod ipse non ebuccinabo: ne videar meam, non Christi gloriam ambire.

Ut

Ut autem Zwinglius doctrinam fidei dilucidè explicuit: ita in vitia acriter invectus est, hac semper interjecta clausulâ: Frommer mann nimb dichs nicht an: h.e. *probe vir, hac nihil ad te.* Osvvald. Miconius in vita Zvvinglii.

Venerat superiore anno in Helvetiam missu Pontificis, Frater Bernhardus Samson Mediolanensis, Franciscanus, Pontificiarum remissionum præco: adversus quæ merces Romanas Suitiæ exponentem Zwinglius in Eremo graviter concionibus suis detonuit. Hoc verò anno admonitus ab Episcopo Constantiensi, Hugone, ut Samsonem Tiguro excluderet, qui Pontificis iussa non aperuisset Episcopo, officium fecit fortiter. Ad portam urbis, in urbem non venit impostor ille, usque adeò impudens, ut Badenæ venialibus Pontificiis diplomatis propositis, exclamare non dubitârit: *Ecce volant, ecce volant*: perinde ac si oculis cerneret demortuorum animas, à se liberatas in cœlum volitare. Codex M. S. Ecclesiæ Tigurinæ.

Præstitit eandem Ecclesiæ fidem M. Henricus Bullingerus, Bremgartensis Pastor & Decanus: qua de causa bruto fulmine à Samsone impostore est percussus. Idem codex.

De Antuerpia sic Erasmus ad Lutherum. *Est Antuerpiæ Prior ejus monasterij, vir purè Christianus, qui te unicè deamat, tuus olim discipulus, ita enim prædicat. Cæteri fere aut hominum fabulas, aut suum quæstum prædicant.* Epistola Erasmi lib. 6.

Pfortz-

Vita Schvvebelii.

Pfortzhemii purius Evangelium docere cœpit Joannes Schwebelius. Quod cum Marchiones Badenses non ferrent, ad patronum Evangelicorum nobilissimum, Franciscum à Sickingen se recepit.

Colonienses 30. mensis Augusti die, Lovanienses 7. Novembris Lutheri libros flammis dignos pronunciant.

ANNUS CHRISTI MDXX.

NOvum incendium ex concione Lutheri de Eucharistia oritur, in qua scripserat: *bonum sibi videri, si utraque species in cœna communicantibus exhibeatur.* Georgius Saxoniæ Dux ad Fridericum Electorem Boëmicæ hæreseos Lutherum accusat: Episcopus Misnensis sermonem Lutheri Eucharisticum, editâ schedulâ supprimit: alii adversarii Lutherum etiam natione Boëmum esse clamant.

Vide Tom. I. epistol. Luth. ad annum 1520. Et Tom. I. oper. Luth. Latinor. & Germ. Ien.

Elector Georgio Duci respondet: causam Lutheri nōdum esse legitimè cognitam. Ad schedulam Episcopi Misnensis inhibitoriam Lutherus respondet: se probare utramque speciem, si Concilii generalis autoritate de-

tur:

tur: interim obediendum esse novissimi Cõcilii decretis: & Laicis unam tantùm speciem porrigendam: placere & illud, esse eundem Christum non partialiter, sed integrum sub qualibet seorsim specie tam panis quam vini. Contra alios adversarios probat: se non in Boëmia, sed Islebiæ in Comitatu Mansfeldico esse natum.

Decimâ quintâ Januarii ad Carolum Cæsarem, quartâ autem Februarii ad Albertum Præsulem Moguntinum, itemq; ad Episcopum Mersburgensem dat literas Lutherus: quibus causam suam illis commendat, &, ne inauditus damnetur, rogat. Moguntinus & Mersburgensis Lutherum, ut amore Jesu calamum temperet, & de aliis potiùs, caritati & pietati proficuis, quàm de Pontificis autoritate disputet, monent.

Mense Martio respondet Lutherus ad articulos, quos Colonienses & Lovanienses Theologi ex propositionibus de Indulgentiis, & earundem Resolutionibus excerpserant, & velut hæreticos superiori anno damnârant.

Fridericus etiam Saxoniæ Elector cum à Valentino Ditlebio, Romæ tum agente, moneretur, minùs benignè in ipsum affectam esse aulam Romanam, Kalendis Aprilis respondit: se doctrinam Lutheri nec defendere, nec aboleri pati, priusquam convincatur.

A doctis viris illam probari: Lutherum paratum esse ad reddendam fidei rationem, &c, si demonstretur error, ad palinodiam, etiam ad exilium, quod ipse Miltitius dissuadeat: multa dixisse liberius, lacessitum ab Eccio & aliis: altè doctrinam illius multorum animis insedisse: ut, si vi res agatur, metuendum sit: ne motus longè maiores sint orituri.

Sexto deinde Aprilis Lutherus de consilio Caroli Miltitii literas dat ad Leonem, quibus se Pontifici purgat: quod non in ipsius personam, sed in impias doctrinas & doctores, tum in Curiam, quovis genere vitiorum & impietate perditissimam, sit invectus, omni culpâ in Caietanum & Eccium translatâ.

Interim Eccius Romam proficiscitur, *succensurus*, ut loquitur Lutherus, *saltum Libani & abyssos abyssorum*, hoc est, Bullam adversus Lutherum à Pontifice impetraturus. Terretur nonnihil aula Saxonica: Lutherus de angulo aliquo Boëmico cogitat, in quo se abdat. Rescis cunt hoc Nobiles nonnulli Germani, Lutheri doctrinâ jam tũ imbuti. Offert igitur ipsi hospitium & patrocinium Franciscus à Sickingen, Huldericus ab Hutten, Eques Francus: Sylvester etiam de Schavenberg Nobilis Francus, datis ad Lutherum literis, rogat, ne in Boëmiam aut aliò, sed ad se

ad se confugiat: si diræ Romanenses prævaluerint: policitus tutelam eximiam centenorum nobilium Equitum Franciæ. Crescit animus Luthero. Itaque Georgio Spalatino autor est: ut literis Friderici Electoris ad Cardinalem S. Georgii hoc subindicetur: *etiamsi pellatur diris Pontificis è VVittemberga, nihil effecturos, nisi ut rem peiorem è mala reddant: quandoquidem jam non in Boëmia, sed mediâ quoque Germaniâ sint, qui expulsum tueri possint & velint, invitis ipsis, contra omnia sua fulmina. Vbi periculum est,* inquit, *ne iis protectoribus tutus, sæviùs in Romanenses sim grassaturus: quàm si sub, Principis imperio publicis militarem officiis docendi: id quod sine dubio, nisi Deus obsistat, futurum est: Principem verò ut hactenus in multis suspexi, etiam irritatus, tunc certè non necesse erit suspicere.* Verba Lutheri.

Zwinglius ubi de Pontificis audiit animo, suasurum se commissario Pontificio, scribit: Pontificem admoneat, ne excommunicationem ferat: augurari enim se, Germanos cum excommunicatione Pontificem ipsum contempturos. Epistolâ ad Myconiū lib.4. epist. Occolampad. & Zvvinglii.

Fidem dicto eventus fecit. Lutherus à Leone excommunicatur die 15. Junii. Bulla in Misniam ab Eccio; Coloniam à Marino Caracciola & Hieronymo Alean-

dro fertur: Ridetur Eccius Lipsiæ: non admittitur Bulla Bambergæ, quod non legitimè, ut loquuntur, insinuata: Rector Academiæ Erfurtensis programmate publicè affixo Academicos hortatur: ut si qui Bullam videant affixam, discerpant, & quo possint modo, Lutheri hostibus se opponant. Obsidetur ab adolescentibus armatis Erfurti Eccius: Bullæ excusæ frustillatim in aquas conjiciuntur, Ulricus Huttenus, nobilis Francus Bullam Leonis cum glossis interlinearibus & marginalibus publicat, non sine magna nominis Pontificii contumelia. Lutherus ipse, antequam Bullam vidisset, librum de Captivitate Babylonica edit: in quo profitetur, se quotidie, velit nolit, doctiorem fieri. Optare se, omnes libros de indulgentiis exustos, & illorum loco supponi unam hanc thesin:

Reperiūtur hæc omnia Tom. I. epist. Luth. ad annum XX.

Indulgentiæ sunt adulatorum Romanorum nequitiæ.

Optare item, ut iis exustis, quibus negârit, Papatum esse juris divini: admiserit, esse juris humani, substernatur hæc propositio:

Papatus est robusta venatio Romani Episcopi.

Deinde docet, sacramenti altaris captivitatem *primam* esse: quod species altera Laicis subtracta: *alteram*, quod Transsubstantiatio firmiter credenda sit: *tertiam*, quod ex Missa factum

factum sit sacrificium. Oppugnat Sacramentorum numerum: & duo tandem agnoscit tantùm, Baptismum, & Cœnam Domini. Atq; hunc librum vult esse partem suæ revocationis, si per Bullam ad eam adigatur. Ubi autem Bullam accepit, contemptim de ea loquens, *Venit tandem*, inquit, *bulla ista Romana, per Eccium allata: de qua nostri scribunt ad Principem plura: ego eam contemno, & jam invado tanquàm impiam & mendacem, omnibusq; modis Eccianam. Vides in ea damnari Christum ipsum: deinde nihil afferri causæ: tandem me vocari, non ad audientiam, sed ad palinodiam: ut scias, eos plenos esse furore, cæcitate, & amentiâ, qui nihil videant, neque cogitent: agam tamen adhuc presso nomine Papæ, tanquam in effictam, & ementitam bullam, quanquam credam veram & propriam esse eorum. O utinam Carolus vir esset: & pro Christo hos Satanas aggrederetur!*

Deinde adversus execrabilem Bullam scriptum edit, in quo Bullam ipsam & Bullæ autores excommunicat: assertionem etiam publicat omnium articulorum à Papa demnatorum: à Pontifice iterum ad Concilium provocat: Papam nominat Antichristum: & cum audiret libros suos ab Hieronymo Aleandro, Pontificis legato, Lovanii, Leodii, Coloniæ, frustra renitente Friderico Electore, esse incensos: ipse x. Decembris, convocato omni cœtu scholastico, VVit-

Legantur omnia Tom. 2. operum. Lat. Jenen.

tembergæ horâ nonâ, ad portam Orientalē, omnes libros Papæ, Decretum, Decretales, Sext. Clementini Extravagant. & Bullam novissimam Leonis X. Item summam Angelicam, & Eccii quædam, exurit: & facti rationem edito scripto exponit.

Dresserus. ERASMUS à Friderico Saxoniæ Electore, Aquisgranum ad coronationem Caroli Cæsaris profecturo, & Coloniæ valetudinis causâ commorante, Lovanio accersitus, &, de Luthero quid sentiret, rogatus, fassus est ingenuè: veram esse Lutheri doctrinam, sed pluſculum se desiderare moderationis. Iterum interroganti Principi, cur adeo invisus esset clero Lutherus? Respondit quasi per ridiculum: duo illum peccata magna commisisse; attigisse coronam Papæ, & Monachorū ventres. Mirum igitur non esse, universum regnum Pontificium in ipsum invehi.

Epist. Erasmi f. 435. 436. Altero post colloquium cum Friderico Saxoniæ Duce habitum, die, Erasmus ad Conradum Peutingerum, Cæsaris Consiliariū scribit, & Lutheri causam arbitris doctis, integris, & ab omni suspitione alienis, delegari in futuris VVormatiæ Comitiis, consulit.

Fuit Lutherus & hoc & superiori anno sæpius ex aula Saxonica monitus: moderatiùs

Epistolâ ad Spalatinū. ut doceret, scriberetq;. At ille, *Si sperſiſtendum eſt*, inquit, *in docendo, mi Spalatine, non intelligo conſilium tuum & tuorum, quos memoras: poſſe vide-*

videlicet sacram Theologiam sine offensione Pontificum doceri. Scriptura potissimùm sacrorum abusum persequitur, quod non poterunt Pontifices sustinere. Ego tradidi, & obtuli me in nomine Domini. Fiat voluntas ejus. Quis rogavit eum, ut me Doctorem crearet? Si creavit, habeat sibi, aut rursus destruat, si pœnitet creasse. Adeo me non terret ista tribulatio, ut incredibili sinu carbasa cordis mei inflet: ut jam intelligam in me ipso, cur Dæmones ventis æquentur in scriptura. Dum enim sese efflant furendo, alios inflant patiendo. Id solùm curo, ut Dominus in meis, quas inter me & ipsum habeo, causis, mihi sit propitius, atq; hoc, ut potes, juvare digneris. Istam vero hominum causam fideli oratione Deo committamus, & securi simus. Quid enim facere poterunt? Occident? Nunquid resuscitabunt, ut iterum occidant? Hæreticum infamabunt? At Christus cum iniquis seductoribus, maledictis, damnatus est: cuius passionem si quando intueor, mirè uror, hanc meam tentationē non solùm aliquid, sed etiam maximam videri tam magnis & multis, cum sit re vera nihil: nisi quod funditus desuevimus passionibus & malis, id est, Christianæ vitæ. Et iterum: Esto, novum & magnum sit futurum incendium: quis potest Dei consilio resistere? sine, quæso, rem suis ire motibus: solus Deus in negotio est: rapimur, & agimur, ut video, potiùs, quàm agamus. Ad eundē 12. Febr.

ULRICUS HUTTENUS Nobilis Francus Germanicâ linguâ edit libellum historicū de

perpetua Pontificum Romanorum inobedientia adversus Imperatores: in quo sub finem recitat dictum Maximiliani I. de Leone Pontifice, cum fidem non servasset: **Nun ist dieser Bapst auch zu einem bößwicht an mir worden: Nu mag ich sagen/daß mir kein Bapst/ so lang ich gelebt/ je trew oder glauben gehalten hat: hoffe ob Gott wil/dieser sol der letzte seyn.**

Leo Pontifex, ut Albertum Brandeburgicum, Archiepiscopum Moguntinum, eundemq; Cardinalem, cui noverat Huttenum familiarem esse, in fide retineret, sextâ Junii amicas ad illum dat literas, in quibus de sua erga Albertum benevolentia præfatus, *quin etiam*, subijcit, *Rosam auream, vetere instituto prædecessorum nostrorum Romanorum Pontificum Dominicâ Quadragesimæ Quartâ benedici solitam, à nobisq; solenni more benedictam, alicui seculari Principi mitti solitam, per Marinum Caracciolam ad Circumspectionem tuam donum misimus, ut ad Principem quidem Electorem, veruntamen novo exemplo. Sed omnia indicia benevolentiæ erga te nostræ satis nobis justa etiam ad innovandum aliquid videntur esse. Quare Circumspectio tua gratum illud munus accipiet: quod etsi mysticum est, magnasq; habet in se rerum sacrarũ interpretationes, tamen ad cæteras adjunctum est pignus amoris summi in te nostri.*

Ex autographo Leonis.

Duodecimâ deinde Julii missis aliis ad Albertum literis, cordolium suum ipsi aperit: Hutte-

Ex autographo Leonis.

Huttenum in Sedem sanctam effudisse contumelias: & esse illum Archiepiscopo familiarem: & impressos esse libros eius in civitate Alberti Moguntiâ. Hortatur igitur Albertum, authoritatem suam interponat, & ea in maledicos indicia suæ severitatis edat, quæ & ipsos & alios possint à tanta petulātia cohercere. Albertus igitur emptione & lectione scriptorum Hutteni omnibus sub excommunicationis sententia interdicit. Lutherus ad Spalatinum Tom. 1. epist.

Hoc anno Lutherus certò definit: *Pontificem Romanum esse Antichristum*. Sic enim ille: *Ego sic angor: ut prope non dubitem: Papam esse propriè Antichristum illum, quem vulgatâ opinione expectat mundus. Adeò conveniunt omnia, quæ vivit, facit, loquitur, statuit.* Epistolâ ad Spalatinũ 23. Febru.

Et alibi: *Nos hic persuasi sumus, Papatum esse veri & germani illius Antichristi sedem: in cuius deceptionem & nequitiam ob salutem animarum nobis omnia licere arbitramur. Ego pro me confiteor: Papæ à me nullam deberi obedientiam, nisi eam, quam* Τῷ γνησίῳ Ἀντιχρίστῳ debeo. Ad Joannē Langum 18. August.

ERASMO nec Lutherus, nec Lutheri adversarii satisfaciunt. *Video*, inquit, *rem hactenus multò aliter esse tractatam, quàm viri prudentes putârint esse tractandam. Lutherus etiamsi vera scripsisset omnia, tamen eo modo scripsit, quasi veritati suum fructum inviderit. Contrà, qui se huic negotio transversim ingesserunt, sic gesserunt rem apud populum: ut, etiamsi cau-* Epistolâ ad Conradum Peutingerum.

sam habuissent optimam, tamen illi plurimùm obfuerint sinistro patrocinio. Admonitus est Lutherus; ut stylum verteret, & atrocitatem temperaret: scribit indies, ut audio, sæviora. Admoniti sunt hi: ut moderatioribus rationibus rem agerent: quidam sic egerunt, ut cum Luthero colludere viderentur.

Epistolâ ad Spalatinũ. Et alibi: *Precor, ut Christus optimus maximus Lutheri stylum ita temperet: ut plurimum adferat fructûs Evangelicæ pietati: mentemq; meliorem det quibusdam, qui cum ignominia Christi suam quærũt gloriam, qui cum illius iactura suum quærunt lucrum. In castris eorum, qui Lutherum oppugnant, multos video, qui mundum spirant magis quàm Christum. Et tamen utrinq; peccatur. Vtinam Huttenus temperasset stylo suo, cuius ingenium amo unicè! Optârim, Lutherum ab istis contentionibus aliquantisper conquiescere, ac rem Evangelicam tractare purè, non admixtis adfectibus, fortasse res aliquantò melius successerit. Nunc & bonas literas degravat invidiâ, nobis exitiabili, ipsi infrugiferâ. Et periculum est, ne publica morum corruptela, cui nemo non fatetur opus fuisse publico remedio, ceu pestis exagitata, magis ac magis sese confirmet. Nec semper est proferenda veritas.*

Arnoldus Huitfeldius Chronico Daniç. CHRISTIERNUS Rex Daniæ, sive bonorum ecclesiasticorum cupidine, sive purioris Religionis studio incensus, ab avunculo Saxoniæ Electore Concionatorem Evangeli-

gelicum ad se mitti petit. Mittitur quidam M. Martinus, vir eruditus, quì Hafniæ Daniç metropoli diebus festis à meridie magno populi applausu docet. Is quia gestum in dicendo minus decorum egit, à Canonicis ad D. Virginem salsè fuit irrisus: inventusque puer est, qui in conviviis & alibi callidè Pastorem novum imitaretur, & M. Martinus vocaretur.

JOANNES THURZO, Episcopus Uratislaviensis, primus fuit Episcoporum Pontificiorum, qui renascenti Evangelio, & huius præconibus faveret. Id quod Lutheri & Melãchthonis ad ipsum epistolç testantur: quas, quia vix alibi reperias, apponendas duxi.

REVERENDISS. ET AMPLISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, D. JOANNI Episcopo Ecclesiæ Uratislavien. Domino suo gratioso, ac patrono unicè colendo.

JHESUS.

SESE commendat. Quanquam ego, Reverendiss. Præsul, rationem meæ parvitatis habens, ut ad omnes alios magnates, ita ad tuam magnitudinem præcipuè timidus scribo: animum

tamen

tamen erexit Venerabilis Vir, Dominicus Sleupner, Reverendiss. tuæ paternitati addictissimus, qui hinc pietate, quâ in suum Episcopum affectus est, solvit, visurus, quid rerum Dominus operetur in mortali corpusculo p. t. Noluit autem sine meis literis ire, persuadens, me rem facturum non ingratam R. p. t. Ego sanè fateor, & me nonnihil, imo multum cum R. p. t. ægrescere, quod Ecclesiæ Dei compatior, cui, proh dolor, rari dantur, qualem R. p. t. dedit, Episcopi, cum nunquam magis eguerit talibus. Cæterum confido, quòd manus eius percutiet, & sanabit: atque qui R. p. t. tam insignibus ornavit dotibus, non deerit; ut det virtutem fortitudinémque, omnia constanti Christiano, Episcopalíq; animo ferendi, & standi in omnes sanctas voluntates eius. Si vita negabitur Ecclesiæ, prosit mors. Potens autem est, tam ex vita quàm ex morte p. t. Ecclesiam suam iuvare, pro divitiis bonæ voluntatis suæ. Non hoc scribo, quod necessarium arbitrer, animum tuum confortari in Domino (quanquam quis est tam fortis, qui non egeat vel minimi fratris solatio?) sed quod communia nobis omnia voluit & fecit is, qui pro nobis omnia factus, iussit: ut alter alterius onera portaret; ne ullus fidelis suus solus viveret, aut solus moreretur; sed in communione sanctorum securius per omnia ageret & pateretur. Itaque quantum nos contristat communis T. P. ægritudo, aut, si Dominus volet, etiam futura mors: tantum nos rursus lætificat

ſcat, quod nec ſola patitur, nec ſola vivit anima tua, ſed vivimus, & patimur cum illa, & omnibus Ieſus Chriſtus, medium cordis noſtri, in quo ſanctè valeat R. P. T. & meæ temeritati ignoſcat. Literæ enim priores P. T. R. animoſum me fecerunt, cum ſint magnæ humilitatis & charitatis: ut eruditionem taceam: pleniſſimæ, & inter ſacra mea perpetuo monumento ſervandæ. Iterum: valeat R. P. T. in Chriſto, & me commendatum habeat. VVittembergæ 3. Kalen. Auguſti, 1520.

T. R. P.

filius

F. Martinus Luther, Aug.

REVERENDISS. ET AMPLISSIMO PATRI AC DOMINO, D. JOANNI URATISL. Ecclesiæ Epiſcopo, Domino ſuo ac patrono.

S*ALVE, Reverendiſſ. Præſul, Optime pr. Quàm grato pectore acceperim, quæ de me ad Dominicum noſtrum Reverend. p. tua ſcripſit, multo iam tempore, iuſto aliquo & argumentoſo opere teſtari geſtio. Sive enim ita de nobis in iis literis iudicabas, ſive pro benignitate tua nos iſtiuſmodi laudatiunculâ ad recta ſtudia incitabas, iucundiſſimum fuit his vocibus à tanto principe*

vel

probari, vel animari. Verùm dum cesso interim, & conter hunc talem animum Reverend. p. tuæ declarare, Dominicus noster, pro officio ad Reverend. p. tuam profecturus, hortatur: ut brevi me epistolio Reverend. p. tuæ commendē. Ego verò ut intelligebam, & quid deberē, & qualia decerent Reverend. p. tuam: ita parum civile arbitrabar, putidâ tātùm epistolâ, ac non potiùs graviore aliquo argumento Reverendiss. p. tuam interpellare: tamen victus hominis amici consilio, hoc, quidquid est, literarum scribo: ac Rever. p. tua simul mea studia, & hunc animum, laudibus tuis impensè faventem, addico. Quis enim ei non faveat? qui unus nobis, quod sciam equidem, in Germania Episcopi παράδειγμα absolvisti, autoritate, literis, ac pietate. Qui, si haberet Christiana Respublica, ut ille Rex Homericus ait, decem tui similes συμφράδμονες, non dubitarem, renasci aliquando Christum. Sed hac aliâs. Catera Dominicus coràm. Huius officium, qui te visurus abit, Reverend. p. tua probabit, cuius salute, ne suam quidem, qua est hominis dexteritas, qui candor, antiquiorem habet, studia eius pro benignitate tua Reverend. p. tua adiuvabit ac provehet. Dignus est, & quia bonus, & quia tuus est; quem Reverend. p. tua tueatur. Feliciter valeat eadem p. tua. VVitemberga. Kal. Augusti 1520.

R. P. T.

Deditissimus

Philippus Melanchthon.

Non

Non vidit autem has literas Episcopus. Obiit enim secundâ Augusti huius anni Nissæ. Ideo Lutherus gloriatur, Episcopum hunc optimum in fide Evangelica mortuum esse. Tom. 2. epist. Luth. pag. 7.

ULRICUS ZASIUS Jurisconsultus, quid in Luthero laudârit pariter, & desiderârit: loquatur illius ad hunc epistola Friburgo Kal. Septemb. scripta: *Si animi mei affectū, Martine, Theologorum Phœnix (lubet ultra epistolare filum molliùs scribere) si, inquam, affectū declarare tibi pergam: nihil secius, quàm Sardos venales exhibeo: ita in te omnia mea, non dico, afficiuntur, sed vel ardent: didici abs te, si quid boni in me sit, quod vel nihil, vel exiguum est, omnia prorsus accepta referre Deo. Indulgentiarū vim, quam à trecentis, & amplius, annis, nemo deprehendit, ita mihi clarè depinxisti: ut non solus ego, sed ipsissimi Romanistæ, in ordinem redactas esse, confiteri cogantur. De pœnitentia, de Confessionis veritate, de decem præceptorum spirituali medulla, quid poterat tuis opusculis esse, vel verius, vel fundatius? taceo minutiora. Et una à te epistola ad Galatas tradita, præsentibus & posteris utilis esse poterit: in qua tu loca abstrusa, clarissimè elucidas: ut non aliter quàm fide, non ex operibus legis iustificemur, & quod lex peccatum potiùs augeat, quàm adimat: nec aliter impleatur lex, nisi destruatur: multaq; id genus & rara & insignia, & ut verbo dicam, unus* Extat inter epistolas Schwebelianas. p. 10.

unus es, qui doctus & integer Theologus dici merearis. Te sequuntur passim docti omnes: ex te pendet iam non quota pars Christiani orbis. Suntq́; quod ausim ex veritate dicere, ex doctissimis, qui eam sortem nullo argento commutarent, quod te non legissent. Equidem cuperem potiùs extremâ laborare inopiâ, quàm tua non vidisse. Quo tamen nomine non est, quod tibi glorieris, sed DEO (hoc enim tu ipse doces) qui ex te salutem nostram operatur.

Sed, si æquo pateris animo, vereor esse in te, quæ desiderentur. Amore enim victoriæ Ecckianæ (quem certè subtrivisse videris) nimium Sedis Apostolicæ authoritatem attenuare, quibusdam iudicaris, quos tamen licet nec approbem, nec improbem, quando id genus controversiæ non est mihi satis perspectum: habeo tamen vel ego, de quibus nonnihil subsistam. Tot enim ætates, quæ summam Pontifici Romano potentiam prærogarunt, & sanctos viros convellere, nisi fortissimis agatur rationibus, non est tutum: & esset in iure nostro, si ulla tibi eius esset authoritas, hæc ratio invicta. Quæ enim diutißimè sunt iusta visa, nefas putamus everti contendere. Sed tamen dubito, non affirmo, tuam clariorem expectamus elucidationem. Si ita tibi libeat: Si hominem exiguum, auditorem tuum eâ notâ digneris. Sin minùs, tamen brevißimis ad me literis scribito: ut intelligam, te meis nugis non offendi, qui alioquin omnia tua, tanquàm veritatis oraculum, amplector,

ctor, & me eis, prout Deus dederit, confirmo. Vale. Plura scripturum nuncius præpedit, qui iam itineri intentus, negat diutius præstolari posse. Alio tamen tempore plura. Præsentium exhibitorem, iuvenem integrum, devotum, doctum, & tui amantissimum, fac ex humanitate complectare: famulus Ioannis de Schœnaw fuit, viri nobilis, devotissimi, & qui totus ex tuis pendet præscriptis, assiduus & lector & imitator tuarum præceptionum, qui etiam à decem annis Taulero studuit, & qui ductu præstantissimi Theologi Brisgoici fovetur. Brisgoici, inquam, cui nihil, post sacras literas, nisi Lutherana sapiunt, illic te iuvenis ille colere didicit.

Mi dulcissime Martine, nolito moveri; ex synceritate purissimi amoris ad te scribo, veritus, ne pulcerrimæ tuæ doctrinæ hac odiosâ & exoticâ concertatione, quam fortè sustinere non possis, dehonestentur. Vale, decus Christiani orbis. Georgium Spalatinum, virum cum doctrina humanissimum, salvum iube, cui scripsissem, nisi nuncius festinasset. Sed proximè scribam. Melanchthona, hominem raræ eruditionis, omnes animæ meæ vires, saluta.

[a] OECOLAMPADIUS, Ecclesiastes Augustanus, in cœnobium Salvatoris, prope Augustam concedit, factus ibi Monachus, cum metueret Reipublicæ à Lutheri scriptis; sed inprimis ut otium ei conservaretur ad studia sua Theologica. Antequam au-

a Capito in vita Oecolamp. Et Oecolampadius ipse epist. ad amicū quæ extat lib. 4. epistolarū Zwinglii & Oecolampadii.

tem monaſterium ingrederetur, ſtudiis ſuis & fidei libertatem à fratribus ſtipulatus eſt. Subſtitit in eo annum integrum, usque dum libertas verbi divini interdici cœpta.

Hoc graviſſimè in eo tulit Eraſmus. Indicio eſt epiſtola ad Pirkhaimerum Nonis Septemb. ſcripta; ubi inter alia: *Quod ſcribis ab Oecolampadio factum, iam ex illius literis ſubodorabar futurum: Id ſive iudicio fecit, ſive animi morbo, quando mutari non poteſt, precandum eſt, ut illi ac nobis quàm optimè vertat. Video res humanas ſic undique corruptas; ut nullis unquam ſeculis, exiſtimem, plus licuiſſe impudentiæ, plus licuiſſe ſtoliditati, plus licuiſſe ſceleri. Et nonnunquam libet aliquò profugere: ſed vereor: ne, quocunque me vertero, ſequatur moleſtia. Proinde tutius arbitror, mali remedium ab animo petere potiùs, quàm à loco, aut vitæ inſtituto. Bene habet, quod Chriſtus in tanta vitiorum caligine nobis Evangelicæ doctrinæ ſcintillas reliquit.*

Epiſtolâ M. S. VVOLFGANGUS etiam Fabritius Capito ad Melanchthonem: *Oecolampadius noſter,* inquit, *ad vitam monaſticam ſeceſſit, ad monaſteriũ Divi Altonis, quod ab Auguſta tertiũ lapidem diſtat. Fecit inconſultè vir alioquin cautus & prudens, qui animum per ſe parum alacrẽ inſueto iugo oneravit, causâ religionis, quaſi Chriſtus noſtrâ mœſtitudine fruatur, & cultus ſit ingenuè Chriſtianus refugiſſe hominum conſpectum. Quamlibet infirmum corpus affligeret obſtinato ſilentio,*

lentio, vigiliis inediâ: vitæ tamen exemplo pluribus, inter homines agens, profuisset. Totus paret iam pauculis mulierculis, quibus anxiè desudabit, se illis præbens promptum ad omnia, ceu discipulum præceptoribus, quibus, mi Philippe, opus est præceptore: & quas iustiùs ferre, quàm exercere imperium dixeris: ut nihil aliud certè propter sexûs imbecillitatem. Est enim monasterium, cui se mancipant instituti, D. Brigiddæ, ubi mulieres viris in caput habentur, ordine præpostero. At ferendum est, quando mutari nequeat.

CASPAR Hedio Etlingæ in Marchionatu Badensi natus, Basileæ Theologiæ Doctor creatur, & summo apud Moguntinos templo præficitur, Evangelii lumine iam tum collustratus.

Quo loco Basileæ res Christi fuerit hoc anno, Capito narrat. *Hîc*, inquit, *res semper in melius vergit. Theologi & Monachi nobiscum faciunt. Enarranti modò Matthæum operam dat auditorium frequentissimum. Lutherio quidam dira minantur. Sed receptior est opinio, quàm quæ ullâ vi queat evelli. Sunt qui me favoris Luheriani reum agunt: tametsi sedulò dissimulo.* Epistolâ M. S.

Mense Aprili VVolffgangus Fabritius Capito, favore Ulrici Huttenii ab Archiepiscopo Moguntino in aulam vocatus est, Principis Concionator, & Consiliarius, quã ille conditionẽ ideo suscepit: ut Moguntiæ

Christianismum plantaret, Sic enim ille ad Huttenum anni superioris mense Novembri: *Iuris Pontificii, ut vocant, Doctoratum suscipiam: propter auctoritatem videlicet comparandam: scopum subolescis, præ cæteris multis sacrosanctum. Licet interim sint aliqui, qui vitio vertunt, Theologum esse, & unà simul Civilem: quasi Theologus necesse habeat omnem exuere humanitatem.*

Ex Moguntia mense Decembri Capito iterum hortatur Lutherum ad modestiam, ubi inter alia, *Cupio*, inquit, *reflorescere Christum, armis an patientiâ reflorescat, compertum habes. Nata est Relligio: aucta est: firmata est, ab innocentibus, ab imbellibus; tolerantiâ gladios furiosis è manibus excusserunt inermes. Quæ verò gens ab Hoplomachis cruentis candidam Relligionem susceperit, non observavi. Quanquam haud ignorem veterem legem, cui nos videmur persimilimi, assertam esse manu sæpius: & à nostris tentatum interdum, non dico, quàm feliciter, neq; quàm piè, quia interim decrevit res nostra. Idcircò vehementer deterres deditos tibi significantiâ præsidiorum & armorum, etiamsi intelligam fortè rationem consilii tui: quæ apud me prope alia est. Nam quod altè hæret, non semel evellitur, sensim est, & subinde labefactandum: ut tandem sequatur trahentis manum.*

Ex Archivis Tigurinæ Ecclesiæ.

Senatus Tigurinus de consilio Zwinglii omnibus ditionis suæ concionatoribus mandat:

dat: ut, missis hominum commentis, liberè, doceant, quidquid autoritate Propheticarũ & Apostolicarũ literarũ adstrui possit. Cives Tigurini concionibus & libello Zwinglii de discrimine ciborũ mense Aprili edito moti, legem Papæ de vetito carnium esu perrumpunt. Hugo Episcopus Constãtiensis per edictum publicũ singulos, per legatos verò Tigurinos hortatur: in fide Romanæ Ecclesiæ ut maneãt tantisper, dum Conciliũ celebretur. Zwinglius ad legatos se suaq; defendit, Tigurini Episcopum orant: ut cogat synodum, in qua viri docti colloquantur, & quid populo credendum, definiant.

Fuit Zwinglio idem animus qui Luthero, fortis nimirum & intrepidus. Sic enim hoc anno ille de se: *Ego quod ad me attinet, dudũ devotus expecto omne malũ ab omnibus, Ecclesiasticis dico & laicis: hoc unum Christum obtestans, ut masculo omnia pectore ferre donet, & me figulinum suũ rumpat aut firmet, ut illi placidum sit. Si excommunicabor, memor ero Hilarii doctissimi & sanctissimi viri, qui è Galliis in Africam relegatus fuit: & Lucii, qui à Romana sede exturbatus cum multa gloria rediit: non quod me illis comparẽ, sed quod his me sim solaturus, ut longè meliorib. nobis, ita lõgè indignissima passis: & si forsan gloriari expediret, gauderẽ pro nomine Christi cõtumeliã pati.* Epistolâ ad Myconiũ.

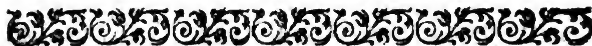
Inter primas regiones, quibus Evangelii lumen affulsit, Frisia Orientalis fuit: in qua Ubbo Emmius histo. Fris. lib. 50.

Princeps ipſe Edſardus, primis Lutheri ſcriptis magno ſtudio lectis & relectis, hauſtisq; inde lucis primitiis, ſuperſtitiones abiecit: eadē ſcripta Lutheri venire in Bibliopoliis, lectitariq; ab omnibus, quib. animus eſſet, ſine metu ac diſcrimine ullo ſivit: imò exemplo ſuo ad hoc ipsū præcipuos ex nobilitate patria, atq; alios doctrinâ & iudicio valētes, excitavit. Primi Evangelii doctores fuêre, apud Auricanos Henricus Brunius, apud Leranos Lubbertus Cantius, apud Nordanos Joannes Stephanus, apud VVeneranos Joannes Sculto, quanquam hic deflexerit poſtea, ſed omnibus prælucēs Georgius Aportanus apud Embdanos. Hic Suollis in ædibus Fratrū, uti nuncupāt, cum minor annis eſſet, literis imbutus, deinde adultior in docēdis bonis artibus ibidem in ſchola verſatus aliquandiu: inde ab Edſardo vocatus, & inſtituendis filiis ipſius præfectus, cum veritatis primū lumen hauſiſſet, exarſit ſtudio: ut, quod ipſe intelligeret verū, id alios quoq; doceret: ideoq; ſacerdotium, ut ſibi aditus ad ſuggeſtū pateret, iniit. Inde cum Emdanos doctrinæ cupidos, ſed bonorum doctorū inopes videret, templis excluſus à Sacerdotibus, quib. odio erat, permiſſu Comitis, patenti in campo, concurrente magna multitudine, cōciones habuit. Mox civium ſtudio, ne quidq̄ obnitentibus ſacerdotibus, in templum urbanū ductus, & in ſuggeſto collocatus eſt, Principe, ut à ſe-

Idem Ubbo lib. 53. hiſt. Friſ.

nibus

nibus accepi, Bernhardo Campio, publicum munus gerente (ſcriba enim prætorii præfecturæ ſuburbanæ erat) qui apparitoribus ſtipatus, dabat operam, ne quid turbarum per ſacerdotes cõciretur, aut immodeſtè fieret à populo. Datus Aportano collega primus, Hermãnus Henricus, ex ſacrificorũ oppidanorũ numero, abiectâ idolomaniâ ad veritatem cõverſus. Reliqui ſacerdotes ſenſim altarib. & ſuggeſto amoti, quotquot eorũ concedere aliò noluere, retentis cenſib. ſuis unà cum civiũ parte, quib. Papatus nondũ faſtidio erat, apud Frãciſcanos exercitiũ religionis ſolitæ ſuſtentabãt. In quib. Poppo Manninga locũ nomenq; ſuum tenuit ad annum Chriſti 1530. & defuncto Unicone Ripperda, qui Hicconi Cankenio in honore ſucceſſerat, Præpoſituræ cenſus prioribus quoq; adiecit. Nec aliter factum in tota regione, ſtetitq; aut concidit Papatus, prout plebs, aut ſacris initiati, huc illucq; inclinarunt: quippe cum cogeret neminem, neminem loco moveret Edſard⁹, plebi verò libertatem in hac re, atq; arbitriũ omne relinqueret: niſi ꝙ cauſam piã, quantũ poterat, favore iuvaret, atq; hoc præſtaret, ne qd immodeſtè aut turbulentè uſquã ob religionem fieret. Deniq; ſine imperio religionis forma, verbi divini vi, brevi tempore ſub ditione Edſardi cõverſa eſt; ſuperſtitioq; vetus aut privatis parietib. hic illicq;, aut Monachorum Monachorũq; cœnobiis cõcluſa,

ANNVS CHRISTI MDXXI.

ANNUS vicesimus primus Lutheri confessione coram imperio editâ: origine sectæ Anabaptisticę: Henrici VIII. Anglorũ Regis adversus Lutherum libro: & aliquot in Germania Ecclesiarum reformatione est insignis.

Coehlæus. LUTHERUS ut à Cæsare audiretur, Fridericus Saxoniæ Elector effecit. Sexto igitur Martii literis Cæsaris, fidem publicam promittẽtibus, per Caduceatorẽ Casparũ Sturmium, vocatur VVormatiam: comitantur eũ Justus Jonas præpositus: D. Hieronymus Schurffius Juriscõsultus, & Nicolaus Ambsdorfius Theologus. Ex scholasticis unum sibi comitem adiunxit, Petrum Suavenium Danum, qui postea in aulam Regis Daniæ Christiani accitus, studia literarum & Ecclesiæ multùm iuvit.

Eberus in intimationibus Philippi.

Acta wormatiensia. Erant qui hominem in itinere dehortarentur: VVormatiam ut ne ingrederetur: alii, qui exustione librorum ipsius iam damnatum Pontificiorum calculo crederent: alii, qui Joannis Hussi, alii, qui Savanorolæ exemplis terrerentur. Franciscus etiam à Si-

à Sickingen à Cæſaris intimis rogatus, per Martinum Bucerum ad ſe invitat Lutherum, ſubinnuens: in arce ſua Ebernburga commodiùs, quàm in ſtrepitu Comitiorum cauſam ipſius poſſe diſceptari. Quibus omnibus acriter Lutherus reſtitit, & non Ebernburgam ſed VVormatiam quia à Cæſare eſſet vocatus, eò ſe iturum dixit: etiamſi ſciret, tot ſibi Diabolos eſſe oppoſitos, quot ſunt in omnibus urbis tectis tegulæ.

Venit VVormatiam XVI. Aprilis, quæ erat dies Martis poſt Miſericordias Domini. Bodinus Sleidanus Acta wormatienſ. Erantq; tum nonnulli autores Cæſari: perinde ut cum Huſſo, agendum cum Luthero. Sed Cæſar ſecuritatem publicam minimè violandam cenſuit: & Ludovicus Elector Palatinus dixit: eam rem, ſi ita fieret, pertinere ad Germanici nominis labem & dedecus ſempiternum. Bis comparuit coram Cæſare & Principibus: ſemel coram Trevirenſi.

Coram Cæſare XVII. Aprilis ad duo reſpondere juſſus eſt. Acta wormatienſia Sleidanus Primùm. An librorum, qui nominabantur, ſe profiteretur autorem. Deinde, An quicquam in iis retractare, an omnia vellet tueri.

Scripta ſua ſtatim agnovit. Ad retractationis quæſtionem priuſquam reſponderet, veniâ Cæſaris noctem in conſilium adhibuit. Decimâ octavâ igitur Aprilis, non unius generis libros eſſe à ſe publicatos, reſpondit:

eorum alios de pietate & moribus : alios contra Papam & ejus doctrinam: alios contra privatos adversarios scriptos. Nullos se retractare posse: non primi generis: quia ipsi adversarii eos utiles & innoxios esse fateantur. Non secundi, non tertii generis, quamlibet calidiùs scriptos : ne tyrannidem Antichristi, & eius asseclarum corroboret. Deniq; ex scripturis solis se revincendum offert.

Cæsar XIX. Aprilis missâ in Senatum epistolâ, se fidem Luthero servaturum, sed finito salvi conductûs tempore, proscripturum illum, significat.

Trevirienfis XXIV. Aprilis primùm præsente Electore Brandeburgico, deinde privatim Lutherum tentat. Sed nihil ab eo extorquet, nisi repetitionẽ consilii Gamalielis. Dimissus Lutherus XXVI. Aprilis Wormatiâ abit. Fridbergâ scribit ad Cæsarem: Acta VVormatiensia repetit: confessionẽ suam inserit: gratias agit pro data fide publica: vim deprecatur. Eiusdẽ argumenti literas ad status Imperii exarat.

Cæsar VIII. Maij Lutherũ proscribit: quem Leo Pontifex 28. Martii die cœnæ Domini iteratò excommunicârat. Omniũ animi tum erant arrecti, quid illa Cæsaris & Põtificis fulmina essent effectura. Mirare hîc mecũ bonitatem iuxta & sapientiã Dei. Lutherus Friderici Electoris prudentiâ ex oculis hominũ abripitur, & in arce VVartberg, prope Isennacũ ab-

abſcōditur: ubi menſes deciem circiter latuit.

LEO Papa Kal. Decemb. moritur. Cæſar in Hiſpaniā ob excitatas ibi ſeditiones vocatur: bello deinde Gallico implicatur. Et ſic perſequutionū venti ſedati, & in turbido renaſcentis Eccleſiæ mari tranquillitas eſt facta. Falſus fuit Hieronymus Aleander, qui ad Marinum Caracciolum, legatum Pontificum, fertur dixiſſe: *Eia, mi Caracciole, ſi nihil adeo præclari his Comitiis effecimus: tamen certum eſt, nos magnam hoc edicto in Germania lanienam concitare, qua Alemanni ipſi in viſcera ſua ſævientes, propediem in proprio ſanguine ſuffocabuntur.* Joh wolfhus Tom. 2. Lection. memor.

De ipſa proſcriptione Cæſarea diverſa diverſorum (ut fieri ſolet) erant judicia: aliis zelum Caroli collaudantibus: aliis Propheticū illud identidem ingeminantibus: *væ terræ, cujus Rex puer eſt.* Eraſmus quid de bulla Papæ & Cæſaris proſcriptione ſenſerit: epiſtola ipſius docet: in qua hæc leguntur: *Semper in hac fui ſententia: tragœdiam hanc nullâ ratione melius conſopiri poſſe, quàm ſilentio. Idem ſentiunt, qui ſunt inter Cardinales & magnates cordatiſſimi. Prodijt ſæviſſima bulla à Pontifice. Nihil aliud quàm exacerbavit incendium. Sequutum eſt etiam ſævius Cæſaris edictum, qui totus in hanc rem propenſus eſt. Ea res linguas quorundam & calamos coercet, at non mutat animos. Laudatur quidem pius Cæſaris animus: ſed judicium huius rei adſcribunt ijs, quibus eruditi non multum tribuunt.*

Cochlæus in vita Lutheri.

Baſileæ III. Non. Sept. 1522.

Erant

Erant qui dicerent: edictum VVormatiense plus profuisse Cæsari, quàm nocuisse Luthero. Nam ut edictum illud Papam Cæsari, à Gallo alienatum, ita Luthero multorum hominum corda conciliavit.

Lambertus Hortensius.

ORIGO fanaticæ Anabaptistarum sectæ huic anno debetur. Cum inter cæteras Martini Lutheri theses liber de libertate Christiana in lucem editus, toto orbe spargeretur, mox Germanicâ linguâ jactari omnium manibus cœptus, incredibili dictu est, quos plausus apud homines literarum ignaros excitârit. Is certè liber materiam vulgo ad memorabilem rusticorum seditionem, sed non bene intellectus, præbere visus fuit.

Nicolaus Ciconia (Claus Storch) Marcus Stubnerus, Martinus Cellarius, Thomas Müntzerus, primi huius sectæ nominantur autores.

Camerarius in vita Philippi.

CICONIA vagabatur passim, seq; imperitum literarum esse penitus simulabat, prædicans sibi divinitùs scientiam salutarem contingere. Is ex plebe imperita & simplice plurimos deceptos falsitate opinionis perniciosæ complebat.

MARCUS literatus erat: & sibi à Deo hoc esse datum tributumque eximium, gloriabatur: ut ipse interpretando explicandoq; scripta sacrarum literarum excelleret. Hûc apud se fovebat VVittembergæ Melanchthon, vel

inna-

innatâ ſibi bonitate: vel ut certiùs cognoſceret: quid iſtud genus doceret.

MARTINUS Cellarius Suevicæ gentis, cum Philippo Melanchthone Tubingæ uſum quendam habuerat: ideo VVittembergam venienti tradidit Melanchthon diſcipulos inſtituendos in privata Schola. Hunc Marcus amicum, ſocium & adiutorem nactus, cum patrocinio Andreæ Caroloſtadii, & favore Melanchthonis niteretur, demoliendum ſtatim cenſuit, quicquid perperam in Eccleſiam introductum eſſet.

THOMAS Müntzer Saxo erat, homo (ut aiunt) illiteratus, ſed, ut apparebat, in libello Lutheri de libertate Chriſtiana egregiè exercitatus, & ſcripti interpres parum candidus, primùm Cygneæ Paſtor inventoribus Ciconiâ & Stubuero cœpit res novas moliri: inde profligatus, Alſteti (oppidum eſt Ducum Saxoniæ in finibus Thuringiæ & Saxoniæ) concionatoris officium ſibi arrogavit: ubi editis etiam libris errores ſuos in univerſam Germaniam diſſeminavit. Semel atque iterum cum Luthero VVittembergæ privatim contulit: ſed pias Lutheri commonefactiones ſusq; déq; habuit. Alſteto igitur ejectus in ſuperiorem Germaniam, & inde in Helvetiam proficiſcitur, ubique ſeminibus furoris ſui ſparſis. Sed mox in Thuringiam reverſus Mulhuſium ſibi delegit.

Lambertus Hortēſis.

Bullingerus de Anabaptiſtis.

git, ubi novam conderet Ecclesiam, Luthero frustra Mulhusinos monente, à lupo isto ut sibi caverent.

Camerarius. Bullinger. Hortensius.

De Ciconia & Marco quid factum sit, quiq; exitus vitæ eorum fuerint, non constat. Cellarius sectæ isti diu sanè adhæsit, cumque anno XXV. in Prussiam venisset, liberam custodiam Principis iussu datus, multa scripsit de doctrina illa. Postea animadvertens, labascere partes, & spem se frustrari, Basileam se contulit, uxorem duxit, quietè vixit, sacra professus est, Latinóque nomine Cellarii in Græcum commutato, se Borrhaum nominavit. Leguntur commentarii eius eruditi in Pentateuchum, & alios Bibliorum libros. Müntzerus, quod notum, in prælio captus, à Duce Saxoniæ ferro percussus est anno XXV. Hoc hominũ genus nil nisi LIBERTATEM in ore habebat: Colloquia cũ Deo jactitabãt: in Ecclesiasticos & Politicos detonabat: omnia esse corrupta, ideoq; instauranda, Ecclesiamque novam condendam, & illius cives denuo Baptismo initiandos, clamabat.

Annales rerum Anglicarum ad annum 1521.

HENRICUS VIII. Rex Angliæ dogmatum Lutheri commotus novitate, pulcrum simul & honorificum sibi futurum existimabat: si scripto aliquo eruditionem suam & cultûs divini piam curam omnibus faceret testatam. Hinc prodiit libellus ille, adeo profectioris ætatis, & exercitato aliquo Theologo dignior, quàm

quàm adoleſcente Rege(cui, quanquam maximè voluerit, non licuerit tamen in literarũ ſtudio ætatem terere) ut alii Thomæ Mori, alii Fisherii Roſſenſis, plurimi verò alterius alicuius ſummi viri opus id fuiſſe, haud ſine cauſa ſuſpicarentur. Ut ut fuerit, edito libello ſic reſpondit Lutherus, ut multi ſanè, qui ſanctum hominis zelum laudarent, modeſtiam tamen, ſpiritu ſancto dignam, in eo haud immeritò deſiderarent, regiæq; dignitatis magis reverentem. Enimverò Papæ hæc Regis opera navata tam grata fuit: ut eum, ſucceſſoresq; ſuos, honorifico titulo (Defenſores fidei) poſtea ſemper appellandos decreverit, quemadmodum antea Hiſpanus per Alexandrum ſextum Catholici, Gallus per alium, neſcio quem, Chriſtianiſſimi Regis nomine cohoneſtati ſunt, quæ omnia in hunc uſq; diem ab eorum ſingulis uſurpantur.

Hactenus renaſcentis Evangelii doctrina intra VVittembergæ parietes concluſa videbatur. Etſi enim Lutheri ſcripta non ſolùm in Germaniam ſuperiorem & inferiorem, ſed in remotiſſima etiam regna fuerunt ſparſa: tamen rari cœtus alibi erant (Friſiam Orientalem excipio) in quibus abjecto Papiſmo Evangelium purè doceretur. A Comitiis autem VVormatienſibus, contra quàm Cæſar & Papa exiſtimârant, Eccleſiæ variis in locis ſunt cœptæ reformari.

VVOR-

Ex Archivis.

VVORMATIENSES, visâ Lutheri in Comitiis Imperii constantiâ, nil territi horribili Cæsaris edicto, concionatores Evangelicos vocant, quibus cùm aditus ad Pontificiorũ templa intercluderetur, portatilem suggestum confici curant, & ad audiendum Dei verbum in aliis atque aliis urbis locis conveniunt. Quod ubi Lutherus rescivit, anno vicesimo tertio scriptâ ad ipsos epistolâ consolatoriâ, mirificè bonorum zelum confirmavit. Anno autem XXV. Pontificii territi metu rusticani belli, liberum Evangelicæ religionis exercitium in omnibus urbis templis civibus permiserunt.

ERFURTI jubar Evangelicum hoc ipso anno exortum est: Lutherus in itinere VVormatiensi concionem ibi habet in æde Michaëlitana, Dominicâ Quasimodogeniti, de verbis Christi, *pax vobis*. Facta est paulò post vis in sacerdotum domos, quod Lutherus valde improbat epistolâ ad Melanchthonem scriptâ.

Tom. I. epistol. Luth.

Ex Archivis.

Primi Evangelii præcones illius urbis laudantur, Doctor Joannes Langus, pastor Michaëlitanus: Georgius Forchemius, qui propinato sibi à Pontificiis veneno, obiit: Joannes Culschamerus, qui in suggestu veneno illito extinctus est: M. Petrus Geltnerus: M. Melchior VVedman: Justus Menius, pastor ad D. Thomam. Totus senatus tum

fuit

fuit Pontificius: tamen Ministerium Evangelicum & reveritus est, & defendit. Papistici autem Doctores Evangelicos odio Cainico prosequuti sunt, & promotionem etiam Magistrorum suspenderunt, ne Lutheranorum filii gradu Magisterii ornarentur. Crevit autem tantopere Evangelicorum ibi numerus: ut anno 1523. octo templa illis vix sufficerent.

Præfatio Langi in Catechismum Lutheri.

GOSLARIÆ (urbs est Imperialis in Saxonia) primus hoc anno puriùs Evangelium docere cœpit Joannes Kleppen in suburbio in templo ad S. sepulcrum. Cui cum senatus à Clericis instigatus, & Cæsaris indignationem reveritus, silentium indixisset, prodiit Theodoricus quidam Smedeken Goslariensis, & sub dio, in loco quem vocant den Lindenplan / maximo hominum concursu docuit. Sed captus à Senatu, & Episcopo Hildesiensi missus, diuturniore carceris & vinculorum molestiâ fractus, turpem palinodiam cecinit anno 1523. VI. Octobris. Iterũ igitur à civibus in publicum protrusus est Joannes Kleppen, & in æde D. Jacobi docuit ad annum usque 1524. quo Senatûs permissu in illa ipsa æde Joannes VVesselus, vir doctus & eloquens, Evangelium liberè profiteri, & sacramenta secundum Christi institutum administrare cœpit.

Ex Archivis.

HALBERSTADII sinceriorem Evangelii

Chytræus. Dresserus Hamelmannus.

doctrinam primi tradiderunt. Joannes VVesselius Brunsvicensis, & Henricus Gebhardus Helmstadiensis, ad S. Martinum. Quibus per Canonicos ejectis, duo Doctores Theologiæ, Eberhardus VVidensee, Præpositus D. Joannis, & Valentinus Musteus Carmelita, pro concione, & VVidenseus etiam in schola sui Monasterii, puriùs docebant. Et in senatu Henricus scriba Cos. plurimùm suâ autoritate Evangelium adiuvabat. Hunc Prætor urbis, & Capitaneus Episcopi, captum in salinas ducunt, ubi capitis damnatus ægrè tandem se pecuniâ redemit D. Valentino Musteo, instinctu suffraganei & Capituli oppresso noctu & ligato virilitas excisa est: qui, sanato vulnere, VVittembergam profectus, in ea vicinia, Lutheri commendatione, functionem accepit. Eberhardus etiam ab Episcopo ad carcerem perpetuum damnatur. Sed in itinere noctu elapsus ea custodiâ, Magdeburgam pervenit. Ubi ad S. Jacobum pastor factus, fideliter propagationem Evangelii adiuvit: donec ab optimo Principe Christiano, postea Daniæ Rege, in Holsatiã vocaretur. Halberstadii interea Henricus VVinkelius, & postea Joannes VVimmenstedius usq; ad ann. 1529. inter varias persequutiones Ecclesiam puriorem plantârunt.

Chytræus. Hamelmannus.

HAMBURGI M. Ordo Stifelius, vel, ut alii, Stemmelius, pastor ad S. Catharinam, primus hoc

hoc anno indulgentias vanitatis arguere, fidẽ justificantem hominib. cõmendare, deq; legitimo claviũ usu, earundemq; Pontificio abusu disserere cœpit. Sed ætate, morbis, & Cleri pſequutionibus fractus, exacto biennio M. Stephano Kempe Ecclesiam erudiendã reliquit.

VVITTEMBERGÆ Augustiniani cœperũt omnium primi Missam privatã abrogare. Lutherus, ut & vacillantes erigeret, & peritiores confirmaret, confecit illis in Pathmo librum de abroganda Missa privata. Fridericus Elector totius Academiæ sententiam super hac re exquirit: quæ Principem orat: ut impietatem Missaticam non in uno solùm templo, sed omnibus in locis aboleat, & verum usum cœnæ juxta Christi & Apostolorum mandatum instituat, & adversariorum calumnias omnes fortiter contemnat. Optima semper placuisse paucis. Sleidanus.

BASILEÆ VVilhelmus Roeblinus Pastor ad S. Albanũ impugnat Romanam idolomaniã & in Christi morte vitam quærendam docet. Ideo sacrificulorũ instinctu in exiliũ pellitur. Vrstisius, Chronico Basiliensi.

In VALLE JOACHIMICA, quæ Boemum agnoscit Regem M. Philippus Eberbachius, scholæ Rector, in ipso ludo literario ad utrisq; sexûs hõines cõciones Evãgelicas habet. Chronicon Vallis Ioachimicæ.

ANTUERPIÆ Jacobus Præpositus, Prior Augustinianus, Lutheri discipulus, bienniũ, & amplius, Christũ purè docuerat. Hoc aũt an- Ex Germanica historia ab ipso Iacobo scripta.

no ducitur Bruxellas, ubi mirè divexatus, metu ignis recantat, & in Flandriam dimissus, Christum iterum prædicat, captus denuo. Brugas primùm, inde Bruxellas missus in carcerem conijcitur, ex quo ope fratris Minoritæ elabitur. Edidit ipse historiam lapsûs sui, in qua Bruxellas nominat macellum Christianorum: literas etiam publicat ad auditores suos Antuerpianos: quos rogat, ne lapsum suum doctrinæ, sed humanæ imbecillitati adscribant: nec ullius hominis, sed solius verbi Dei autoritatem in negotio religionis respiciant. Hic Jacobus Bremæ Saxonum deinceps multos annos fructuosè Evangelium docuit.

Chytræus. In POMERANIA mutatio religionis alicubi gliscere, & purioris Evangelii doctrinæ semina sensim spargi, ac inde in Livoniam & alias gentes propagari ex Collegio sacerdotum Treptoviensi, per Episcopum dissipato, primùm cœperunt. Florebat tum Treptoa ad Regum & Collegio sacerdotum, & scholâ literarum celebri, quam Joannes Bugenhagius, & Andreas Cnophius Custrini ad Viadri & VVartæ confl.natus, regebant, quorũ tantopere in docendo industria, dexteritas & fides celebrabatur: ut nõ solùm ex vicinis oppidis, sed Livonia etiam & VVestphalia exciti scholastici, eò confluerent. Accidit autem anno 1520. exeunte: ut inspector Ecclesiæ,

clesiæ, Otto Slutovius, ex patritia oppidi illius familia natus, cum Rectorem scholæ & collegas convictores aleret, librum Lutheri de captivitate Babylonica, recens ab amico Lipsiâ missum, proferret, & Rectori scholæ Joanni Bugenhagio, cujus præ cæteris ingenium & judicium limatius, & doctrina ac facundia in lectionibus & concionibus sacris spectata probabatur, perlegendum traderet. Qui mox, paginis aliquot inter cænandum prælustratis, præcipitatâ sententiâ, *multos à passo Christo salvatore Hæreticos Ecclesiam infestasse, ac duriter exercuisse, sed nullum, eius libri autore, pestilentiorem unquam extitisse*, pronunciat: commemorans, quæ adversus recepta Ecclesiæ dogmata ab eo assererentur. Post aliquot dies libro attentiùs lecto & relecto, ac singulis accuratiùs pensitatis, reversus ad Collegii sodales, & palinodiam canens: *Quid ego vobis*, inquit, *multa dicam? Vniversus mundus cæcutit, & in Cimmeriis tenebris versatur. Hic vir unus & solus verum videt.* Ac singulis libri illius capitibus diligenter disputatis ac defensis, plerosq; in suam sententiam adduxit: ita ut Collegæ pastores, Joannes Kyrichius, & Joannes Lorichius (qui ad extremam senectam Ecclesiæ illi deinceps servivit) cum Diacono, qui vicini cœnobii Belburgensis frater erat, Christiano Kettelhut, nec non Abbas ipse, Joannes Boldewinus

publicè Papatûs præstigias detegere, & à superstitionibus & abusibus traditionum humanarũ, ad dogmata & cultus verbo Dei mandatos, & à fiducia Missæ ac operum humanorũ, ad unicum solius Christi meritum auditores traducere, magno zelo instituerant. Ut autem in articulis mutationum multa incommodiùs ac turbulentiùs, non tam doctorum, dextrâ veram doctrinam tradentium' quàm vulgi sinistrâ accipientium, culpâ geruntur: ita tum quoque accidit: ut S. Antonii sacrificulos per plateas usitato more cum nolis vagantes injuriosiùs petulantes quidam Juvenes, cœno injecto, tractarent, & ex æde S. spiritus statuas, noctu ablatas, in vicinum puteum conijcerent. Quo comperto Episcopus Caminensis, recens electus, Erasmus Mandûuel, cui in Pomerania Orientali sacrorum cura incumbebat, seditiosâ specie offensus, & zelo avitæ religionis ardens, atrocem persecutionem in multos sacerdotes ac cives & scholasticos movit: & in vincula multis conjectis, cæteri præmoniti fugâ sibi consuluerunt. Ac Bugenhagius VVittembergam, absente tum Luthero in Pathmo (Petrus Vincentius oratione de vita Bugenhagii affirmat, ipsum paulo ante iter Lutheri VVormatiense VVittembergam venisse) concessit, & Psalterium privatim legendo scholæ innotuit, & reverso Luthero

Tom. 3. Declamat Philippi.

statim

ſtatim in defuncti paſtoris D. Simonis Bēckii locum ſuffectus eſt. Joannes Kyrichius, cum Chriſtiano Kettelhut, Sundium migravit. Andreas Cnophius cum Joachimo Mollero, adductis ſcholaſticis Livonis, Rigam ad Fratrem Jacobum, Canonicum profectus, mox ad miniſterium illius Eccleſiæ in æde D. Petri vocatus eſt, ubi exemplo paſtoris Treptovienſis, acriter in fœdas nundinationes, idola & mores ſacrificorum Pontificiorum invectus, doctrinam de Juſtitia fidei, ſeu remiſſione peccatorum, & vita æterna gratis, non propter ulla opera aut merita noſtra, ſed propter ſolū Chriſtum pro nobis paſſum & reſuſcitatum, credenti donanda, præcipuè urſit. Sed ad ritus publicos, & abuſus inveteratos aliquantiſper connivit, donec per ſecutos collegas, Sylveſtrum Tegetmeier, & alios, turbulentiùs quædam iſthic quoq; in rebus Eccleſiaſticis adminiſtrata ſunt. Sic perſequutio Treptoviæ mota, in plures civitates ac gentes pios Doctores, inde eiectos, diſperſit.

In Belgio Carolus Cæſar dira edicta cōtra ſectas, quas ſic vocant omnes & ſingulas edit, & quotannis ferè renovat, quorum vi imperante Carolo, in ſolo Belgio capite truncata, ſubmerſa, ſuſpenſa, defoſſa, exuſta, aliiſq; mortis generibus exſtincta ultra quinquaginta hominum millia ſcribuntur: primò plurimis ob leves admodū cauſas (nempe vel car- Meteranūs lib. 2. Chronici Belgici.

nium esum diebus certis vetitum: vel servatos aut lectos libellos, quorum tamen doctrinam non probarent.) Sacerdotibus quoq; & Monachis ob ductas, fornicationis causâ, uxores, vitâ privatis.

Ex chartis editis.

Joannes Oecolampadius quid in cœnobio delitescens de Luthero senserit, judicium eius ad amicum loquitur: *Iam de Martino liberè loquor, ut sæpe antehac: quod Evangelicæ veritati propiùs accedat quàm adversarii sui. Et poteritne humanus spiritus, vel ab auditu, vel à promulgatione Evangelii suis minacibus mādatis avertere? Mirum, cum meliora non offerant, quod omnibus Sole clarius est, condemnare tamen non verentur, quod improbare, quantum satis est, non possunt. Verè dicit Ennius:*

Pellitur è medio sapientia, vi geritur res.

Viderint Episcopi, sive me damnent, aut parcant condemnanti. Non de omnibus, quæ scripsit Martinus, loquor: non enim omnia legi. Sed quæ legi, adeo immerito reijciuntur: ut fiat etiam injuria sacris literis, quas ipse sinceriùs exponit: pleraque ab eo dicta tam certa sunt apud me: ut, si etiam cœlestes Angeli contradicant, non me sint à sententia mea depulsuri. Vbi articulos condemnatos legero; quid sentiam de quovis, libenter tecum agam.

Capito in vita Oecolampadii.

Idem Oecolampadius præter conciones certas, quas edidit, scripsit etiam de confessione librum, quò magis pium, hoc minùs cere-

ceremoniarum nundinatoribus ferendum. Huius enim occaſione Glapio Franciſcanus, qui tum Cęſari Carolo à Concionibus, ingens viro periculum creavit. Qua de cauſa ſollicitantibus amicis, & conſentientibus fratribus in cœnobio, tutò diſceſſit.

MARTINUS BUCERUS Seleſtadienſis, menſe Martio, ætatis trigeſimo, hortatu Franciſci à Sickingen, & Ulrici Hutteni, relinquit Ordinem Dominicanorum, in quo vixerat annos quindecim, & ad Franciſcum Sickingum ſe confert. Franciſcus Friderico Palatino, Præſidi Senatûs Imperii eum commendat: cuius Eccleſiaſten aulicum integrũ annum egit, donec vacante parœciâ Landſtallenſi à Franciſco volens revocatus fuit, aulæ ſupra modum pertæſus. Epiſtola Buceri M.S. ad Capitonem.

ABSENTE Luthero in Pathmo, Monachi Auguſtiniani VVittembergenſes Miſſam privatam abrogandam cenſent, idque ideo, quia execrabilis ſit abuſus cœnæ Dominicæ, quæ in Sacrificium propitiatorium commutetur: deinde quia non uno ſed duodecim Apoſtolis præſentibus Chriſtus, & Apoſtoli conveniente Eccleſiâ, Euchariſtiam celebrârint: poſtremo quia in Miſſa una tantum ſpecies laicis porrigatur, contra inſtitutionem Chriſti. Elector conſilium Academiæ ſuper hac re requirit: Academici, Juſtus Jonas Præpoſitus, Joannes Dolcius, D. An- Acta exſtât Tom. 2. Jen. Germ.

dreas Carolostadius, D. Hieronymus Schurffius, D. Nicolaus Amsdorffius, Philippus Melanchthon, rationes Augustinianorum comprobant. Elector decreta ipsorum rata habet: Missa privata primùm in monasterio, deinde in templo parochiali, tandem in templo arcis abrogatur.

Mathesius in vita Lutheri.

Mutata deinde sunt & alia, de quibus Melanchthon: *Illud*, inquit, *commemorare hoc loco nolo, qui primi publicè præbuerint utrãq; partẽ cœna Domini, qui primi omiserint privatas Missas: ubi deserta sint primùm monasteria. Nam Lutherus de his materiis ante convẽtum, qui fuit in urbe Vangionũm anno 1521. tantùm pauca disputaverat. Ritus non mutavit ipse sed eo absente Carolostadius.* Idem Carolostadius templis imagines eiicit, confessionem auricularem tollit, symbola sacra laicis in manus dat, in foro non ex iure humano, sed ex lege Mosis pronunciandum esse contendit: edit librum de coniugio sacerdotum, & de votis monasticis rescindendis, vigesimâ quartâ Junii: qui liber etsi non per omnia Luthero probaretur, scripsit tamen: [a] *Sinendum esse Carolostadium, quia nolit fortè suum cursum remorari.* [b] Vastavit etiam Scholas, literarum cultum abiecit, & ad labores manuum cunctos hortatus est.

In vita Lutheri.

a Ad Georgium Spalatinum 15. Augusti.

b Bulcholcerus Dresserus.

ERASMUS offensus periculosis tumultibus

bus & perniciosis clamoribus, quibus negotium Evangelicum agebatur, aut potius turbabatur, cœpit trepidatione quadam nutare ac vacillare, & à causa Lutherana longiùs se removere atq; subducere, & quasi in locum tutiorem extra telorum iactum secedere. Sentiebat autem, de rebus tam arduis censuram & iudicium deferendum ac permittendum esse Ecclesiæ, quæ auditâ virorum aliquot piorum & eruditorum sententiâ, communi consilio ac deliberatione de dogmatibus statueret, decreta verbo Dei consensciencia cōderet, controversias tolleret, & pacem Ecclesiasticam sanciret ac stabiliret. Ut itaque lectori ob oculos ponamus specimen sapientiæ huius viri, vel secum luctantis, vel cum utraque parte quodammodò confligtantis, verba quædam eius, ex epistolis, hoc anno scriptis, subiungemus, non ut lectori inde Erasmi de Religione sententiam (quæ vel perplexitatibus involuta, non mox cuilibet sese pandit, vel suâ quadam lubricitate elabi, mentemq; legentis prætervolare potest) venetur ac discat: sed ut ex his de admirando illius ingenio, dum inter partes ferè medium sese gerere studet, coniecturam faciat, & dissidii inter ipsum & alios exorti fontes propius aspiciat. Sic itaq; ille hoc anno scripsit Petro Barbirio 13. Augusti. Epist. lib. 1 epist. 2.

Ini-

Initio, inquit, *dici non potest, quàm multi, qualesq́ viri Luthero faverint. Ego è pauculis pagellis degustatis visus sum mihi subodorari, rem exituram in tumultum. Et mihi sanè adeo est invisa discordia ut veritas etiam displiceat seditiosa. Primus omnium admonui hominem literis: ut rem Evangelicam Evangelicâ mansuetudine moderationeq́ tractaret &c. Equidem, ut mihi videre videor, esse quædam in Ecclesia recepta, quæ magno Christianæ religionis bono mutarentur. Ita nihil placet, quod huiusmodi tumultu geritur. Si communicato inter ipsos consilio, docti obsignatis libellis, utriusq́ ditionis Proceres admonuissent, quæ iudicassent ad Evangelicæ doctrinæ sinceritatem attinere, fortassis & ipse fuissem unus, qui sedulò, quod potuissem, consuluissem. Nunc quid furiosius, quàm rem tantam maledicis libellis & clamoribus agi? Quo quidem in negotio primùm utrinq́ peccatum est. Meâ sententiâ, nimiùm calidis consiliis hinc atq́ hinc res gesta est, &c. Porro quod dicitur, Lutherum quædam hausisse è libris meis, mihi in manu non erat, præstare, ne quis scriptis meis inposterum abuteretur, quando hoc nec Evangelistæ, nec Apostoli præstare potuerunt. Scripsi eo seculo, quæ tum videbantur ad bonos mores conducere: fortassis quædam scripturus circumspectiùs, si præscissem exoriturum hoc seculum plus quàm Tragicum.*

Lib. 14. epist. 7. Idem die 23. Augusti anno eodem. *Video tem-*

tempestatem esse periculosissimam, in qua mihi sentio cursum sic esse moderandum: ut nec hominibus adulando, Christi negotium deseram: nec me frustra in discrimen aliquod coniiciam. Lutherus veluti malum Eridis misit in mundum, cuius nullam omnino partem non turbatam video. Nemo non fatetur, vehementi quâdam Medicinâ fuisse opus Ecclesiæ, nimiùm collapsis moribus: sed video propemodum usu venire, ut pharmacum parum dextrè adhibitum, morbi vim exacerbârit veriùs quàm expulerit. Atque utinam verum esset, quod Danorum Rex Christiernus, mihi simile quiddam dicenti respondit, ludens opinor, levibus pharmacis nihil agi, sed illud esse remediorum efficacium, ut primùm corpus omne concutiant. Ego certè nullum exitum video bonum, nisi Christus ipse temeritatem nostram bene vertat, quemadmodum ferunt Minervam δυσβουλίαν Atheniensium bene fortunare solitam.

Et ad Montioium: *Nec cum Luthero, nec cum ullo Lutherano fœdus clancularium inii, & adeo non addidi cuiquam animos, ut omnes, quos potui, deterruerim ab instituto periculoso. Tantùm improbabam quorundam præcipites tumultus, præsertim apud populum, priusquam satis appareret, quorsum iret Lutherus. Nemo non fatetur, disciplinam Ecclesiasticam longè prolapsam esse à sinceritate Evangelica, populum Christianum multis modis gravatum esse, conscientias hominũ variis* Lib. 17. epist. 26.

variis tricis illaqueatas. His malis Lutherus bonis ac doctis videbatur remedium allaturus. Et passim faventibus omnibus, solus extiti monitor, ut stylum verteret, ac negotium tractaret Evangelicâ mansuetudine. Iactant aliqui, Lutherum quædam è meis libris hausisse. At quo pacto queam præstare, ne quis meis scriptis abutatur, cum plurimi sint abusi libris Evangelicis? Et tamen, si quis Deus mihi prædixisset, hoc seculum exoriturum, quædam aut non scripsissem: aut aliter scripsissem: non quod perniciosa scripserim, sed quod non omnia quovis tempore rectè dicantur, &c. Nec technis quorundam, nec pollicitis, nec odiis aliorum unquam perpelli potui, aut potero, ut alius sim quàm Christianus. Malè sit omnibus, qui gaudent dissidiorum vocabulis.

PARISIENSIBUS Lutheri libros damnantibus, opposuit Melanchthon scriptũ publicum, cuius inscriptio hæc: Adversus famosorum Parisiensium decretum Philippi Melanchthonis pro Luthero Apologia.

Exstat. 1. Tom. Lat. oper. Luth. wittebergensium.

Prodiit item liber à Melanchthone scriptus titulo Didymi Faventini, quo respondit Thomæ Placentino, id est Emsero.

Exstat 2. Tom. operum Philippi.

Hoc anno primus Sacerdotum Bartholomæus Bernhardus Feldkirchius, Præpositus in oppido Kemberg, prope VVittembergam, duxit uxorem, & facti sui rationem Archiepiscopo Magdeburgico primùm, deinde Electori Saxonico publicis literis reddidit:

didit: quæ Tomo secundo Operum Lutheri Lat. Jen. leguntur, Hunc sequuti sunt, Justus Jonas, Præpositus VVittebergæ, Joannes Bugenhagius, Andreas Carolostadius, cui facetus quidam Morio, Epithalamii loco; ut opinor, scripsit novæ Missæ nuptialis formulam, multo sale respersam.

Leo Decimus, Kal. Decembrib. moritur, violentiâ, ut creditur, toxici consumptus, ætatis 46. celebrandus iis virtutibus, quæ à Christianis ne nominari quidem debent. Actius Sincerus Sanazarius lusit in eius obitum hoc disticho:

Sacra sub extrema, si fortè requiritis, hora
Cur Leo non potuit sumere? vendiderat.

Sub finem anni nova super indulgentiis tragœdia oritur. Albertus Archiepiscopus Moguntinus post obitum Tecelii novas indulgentiarum Papalium mensas Halæ Saxonum erigi iusserat. Lutherus rei indignitate commotus, ex Pathmo vigesimâ quintâ Novembris non solùm acerbas, sed etiam minaces literas ad Albertum scribit, in quibus ipsum hortatur: ut idolum illud veniarum Papalium removeat, nî alia graviora velit experiri. Deinde, ut missos faciat sacerdotes illos, qui vitantandæ scortationis ergo matrimonium vel

Epistola Germanica exstat Tomo 1. oper. Luth. Jen. Germ.

vel inierunt, vel inire velint. Nî fecerit, ea se de ipso aliisq; Episcopis divulgaturum, quæ perpetuo mallet silentio sepulta.

Commendavit tum Melanchthon hanc ipsam causam Capitoni, Alberti concionatori & Consiliario dignissimâ lectu epistolâ hac: *Mittuntur ad vos optimi & sanctissimi hominis, Lutheri, literæ, quibus, quod à te fieri oportuit, officii Princeps tuus admonetur: eas quia contemnent, opinor, nonnulli apud vos, non enim ignoro, quid de Luthero sentiat mundus, referre putavi, quod in rem esset Principis tui, tecum privatim commentari. Modis omnibus efficiendum est tibi, ne contemnatur Lutherus, & ut eius hoc tempore literæ apud tuos valeant: id quod abs te impetrabit pietas cum erga Evangelium, tum erga Principem tuum. Primùm enim, si Lutherus, id quod multi sentient, divinitus missus est, qui mundum ad Evangelium revocet: cavendum est: ne non tam Lutherum, quam illum, cuius hic* Ἀπόστολον *agit, contempsisse videamini. Sibi factum interpretatur Christus, quicquid acciderit minimo ex suo grege. Pharisæos* καὶ Νομικοὺς, *qui Baptistam aspernati erant, Dominus queritur, consilium Dei sprevisse. Quid si idem his causetur, ubi contentus fuerit Lutherus? Scio hunc partim stultum, partim malum videri mundo, sed oportet* Ἐυαγγέλιον *stultitiam esse Gentibus, scandalum Iudæis. Negare non potestis, quin Evangelium doceat: id reiicitis, si Lutherus reÿcitur.*

Ex autographo.

ijcitur. Nec ignoro, te acerbitate offendi. Sed quid, si divinitus accendatur? ἐυαγγελίσασθαι. Obsecro vide, qui rerum ac temporum status sit, quo sale opus sit istis tam pinguibus Dominis. Nunc tibi contigit qui saliat, vos ne conculcabitis? Paulus cavere præcipit, ne Spiritus extinguatur: quod ne a vobis præstetur, adnitere. Pluribus hæc agerem, nisi & Fabritio & Theologo scriberem, ut videri hæc quoq; nimis multa possint. Deinde, quod privatim ad Principem tuum pertinet: proscindetur acerbissimo scripto, nisi dextrè responderitis. Hoc ut prematur, quantillo incommodo efficere potestis. De indulgentiis, credo, agitur, quæ cum iam olim deploratæ sint, minimo negotio abrogari possunt. Nam vel hinc Lutheri candorem æstimes, qui præter indulgentias nihil attingit. Quid enim si commoveat reliquam vitiorum ac imposturarum τοῦ ἄρχοντος Camarinam, id quod iure queat. Cedite hoc uno loco recta monenti tanto cum commodo vestro, si consultum vultis τῇ τοῦ ἐπισκόπου ἀξίᾳ. Ego hactenus sedulò præstiti, ne quid contra vos ederetur, & porro præstare cupio, modò recta velitis. Vale. VVittemberga, sub Brumam.

Favebat Fabritius Evangelio tacitè quidem, sed impensè, & Cardinalem Moguntinum ad favendas Lutheri partes pertrahere satagebat. Huius igitur suasu Archiepiscopus Albertus demissè respondit Luthero vigesimâ primâ Decembris: summa responsi

Exstat Germanicè Tom. 1. operum Lutheri Jen.

erat: gratiosè se literas Lutheri accepisse, existimareq;, illum causam ampliùs non habere de se conquerendi: acturum se vitam Christiano Principe dignam, idque tum suarum, tum aliorum precum interventu, quandoquidem agnoscat, solius Dei gratiæ hoc esse: non diffiteri se, miserrimum se esse peccatorem, qui quotidiè peccare & errare possit; adeóque peccet & erret. Scire etiam, absq; gratia Dei nihil in se boni esse, imò se fœtidum stercus esse: fraternas admonitiones se ferre posse: Luthero denique propter Christum bene velle.

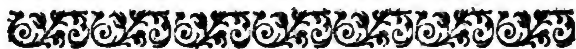
Ex Bibliotheca Capitonis.

Addidit his literis Capito suas quoq;, alteras ad Philippum, alteras ad Lutherum. Philippũ hortatur, curet, ne subolescentem spiritum Alberti Lutherus lacessendo extinguat: se autore Principem hactenus clam cũ Luthero fecisse, illiq; vires atq; autoritatem confirmasse: si quid ille peccet, magis peccare amore religionis, & studio ad verum cultum, quàm malitiâ: videre ipsum, Lutherum non solùm non contemptum, sed illi habitũ honorem, tanquam Evangelistæ, cuius reprehensionem ambabus, quod aiunt, amplectantur.

Ex Bibliotheca Capitonis.

Lutherũ graviter monet; ne nominatim magnatum Ecclesiasticorum vitia notet: quia id sit facturus sine exemplo, multaque præter verum necessariò ficturus, cum vel spiri-

ſpiritus hominis neſciat quæ ſunt in homine: quod ſi pergat aliorum inſervire affectibus, experturum, Moguntinos quoque eſſe homines, quod ſibi ſeriò dictum putare debeat, ne in neceſſitatem inducat puſillos, ut animum exaſperent. Hoc Capitonis reſponſum, quo animo acceperit Lutherus, ſequentis anni hiſtorica docebunt.

ANNUS CHRISTI M D XXII.

IN huius anni hiſtoria Eccleſiaſtica duo, mihi quidem commemoranda, lectori verò obſervanda. Nempe, quid Pontificii contra Evangelium: quid Deus pro Evangelio fecerit.

Quæ Pontificii contra Evangelium hoc anno moliti ſunt: hæc habe. Adrianus Pontifex Romanus Principes Imperii Norimbergæ conventum celebrantes, per legatum adverſus Lutherum incendit. PRINCIPES Norimbergæ edicta contra Lutherum cudunt. ADRIANUS P. P. ultimo Novembris BREVE, quod vocant, ſive literas ad Senatum Bambergenſem ſcribit, quibus illum à Lutheri doctrina dehortatur, &, ne vendi, multò minùs imprimi libros ipſius ſinat, monet. De his Sleidanū lege.

Epistola exstat lib. 23. epist. Erasmi.

Idem ADRIANUS Erasmum Roterodamum hortatur, ut contra Lutherum stylum stringat.

Sleidanus lib. 3.

FERDINANDUS Austriæ Princeps latam adversus Lutherum anno superiori sententiã vehementer urgebat, & in Ducatu VVirtembergensi, quem tunc tenebat, gravissimũ proposuit edictum XXVI die Novembris, ac pręmium delatoribus constituit, & passim in suis provinciis graviter in eos, qui Pontificiis legibus non parérent, animadvertit.

Leguntur illa Tom. 2. Germ. operum Luth. Jen.

HENRICUS junior, Dux Brunswicensis: GEORGIUS Dux Saxoniæ: PHILIPPUS Episcopus Frisingensis & Naumburgensis, contra Lutherum & eius libros publicis programmatibus fulminant.

Curæus.

LUDOVICUS Rex Hungariæ & Bohemiæ Uratislavienses vi armata in obedientia Papæ & cultu doctrinæ Pontificiæ retinere annititur.

Sleidanus.

HUGO Episcopus Constantiensis Senatũ Tigurinum interpellat, & cuiusmodi querelas audiat de Zwinglio, qui novum doctrinę genus invexerit, ostendit. (ad iurisdictionem enim illius Ecclesiasticam Tigurini pertinebant.) Idem Hugo deinde literas dat ad Collegium Canonicorum, in quibus etiam erat Zwinglius, & de novis doctoribus, qui perturbent Ecclesiam, multa loquutus, hortatur ut ab illis diligenter sibi cave-

caveant. Cum apud Tigurinos nihil proficeret literis suis, in conventu Badensi de Tigurinorum inobedientia conquestus est, & omnium pagorum Helveticorum opem, ad tutanda sua de religione publicata mandata, imploravit. Mox igitur Urbanus VVys, pastor in pago VVislitzbach, prope Badenam, qui de nova fide suspectus erat, capitur, Episcopo Constantiensi mittitur, à quo diu in carcere est detentus. Atq; hoc est initium persequutionis Evangelii, à pagis Helveticis susceptæ. Ex indicio CL. Casp. Waseri, Theologi Tigurini.

Erant in urbe Tigurina tres Monachorũ familiæ, Augustinianorum, Franciscanorum, Mendicantium. Hæ ad Senatum accusant Zwinglium, quod illius concionibus in contemptionem adducerentur, rogant, huiusmodi sermonibus Zwinglio interdicat, ne par pari cogantur reddere: & ut sibi ex Thoma & Scoto deinceps quoq; liceat concionari, de quo Senatus recusavit. Bullinger Chronico M. S.

ERASMUS ad Jodocum, Senatus Mechliniensis Præsidem: *Ego*, inquit, *& hic* (Basileæ) *& istic partim dictis, partim epistolis, multos alienavi à factione Lutherana. Nec ulla res magis deiecit Lutheranorum animos, quàm quod palam editis libris declaravi: me adhærere Pontifici Romano, & Lutheri negotium improbare.* Basileæ pridie Idus Julias 1522.

ADMINISTRATOR PRAGENSIS ad Ludovicum Regem Ungariæ & Boëmiæ accu- Ex impresso.

ſat religionis innovatæ Joannem à Saulhauſen, Tetſchini Dominum.

Sleidanus. In Boëmiæ quoq; conventibus erant, qui Pontificis & Eccleſiæ Romanæ autoritatem ſuaderent recipiendam: alioqui diſſidiorũ & offenſionum nullum eſſe futurum finem.

Lutherus, Thom. 2. epiſt. pag. 98. Antuerpiæ Frater Henricus Sutphanienſis propter profeſſionem Evangelicam in vincula conjicitur: mulieres vi illum liberant, monaſterio expellũtur Fratres, alii aliis locis captivi tenentur, alii, negato Chriſto, dimittuntur. Vendita omnia vaſa monaſterii, templum & monaſterium ipſum clauſum: Sacramentum cum pompa in templum B. Virginis translatum, tanquàm è loco hæretico, ſuſceptum honorificè à Domina Margareta: cives aliquot & mulieres vexatæ & punitæ.

Hæc contra Evangelium. Pro Evangelio quæ Deus fecerit, videamus.

Martinus Lutherus Philippum Melanchthonem, per novos Prophetas nonnihil turbatum, erigit epiſtolâ, in qua docet, quomodo eorum vocatio & Spiritus probari debeat, antequam audiantur: *Non probo*, inquit, *tuam timiditatem, cum & maiori tam ſpiritu quàm eruditione polleas, quàm ego. Ac primùm cum teſtimonium perhibeant de ſeipſis, non ſtatim audiendi ſunt, ſed iuxta conſilium Ioannis, ſpiritus probandi. Habetis conſilium Gama-*

Tom. 2. epiſtolarũ Lutheri, fol. 41. b.

lielis

lictis differendi, nihil enim adhuc audio ab eis dici & fieri, quod Satanas non queat præstare vel æmulari. Tu autem ex mea parte hoc explores, an vocationẽ suã possint probare. Neq; enim Deus unquam aliquem misit, nisi vel per hominem vocatũ, vel per signa declaratũ, ne ipsum quidẽ filiũ. Prophetæ olim ex lege & ordine prophetali ius habebant, sicut nos modò per homines. Prorsus nolo eos recipi, si nudâ revelatione sese vocatos adserãt: cum nec Samuelem quidem vellet loqui DEVS, nisi per authoritatem consciam Heli. Hoc primùm ad publicam docendi functionem pertinet. Iam verò privatum spiritum explores etiam, quæras, num experti sint spirituales illas angustias, & nativitates divinas, mortes, infernosq;. Si audieris blãda, trãquilla, devota (ut vocãt) & religiosa, etiamsi in tertium cœlum sese raptos dicant, non approbabis. Quia signũ filij hominis deest, qui est βασανιστὴς, probator unicus Christianorũ, & certus spirituum discretor. Vis scire locum, tempus, modũ colloquiorum divinorũ? Audi, sicut leo contrivit omnia ossa mea. Et proiectus sum à facie oculorum. Et repleta est malis anima mea, & vita mea inferno appropinquavit. Nõ sic loquitur maiestas, (ut vocãt) immediatè, ut homo videat, imò nõ videbit me homo & vivet. Et stellam parvã sermonis eius nõ fert natura. Ideo .n. per homines loquitur, quod loquẽtem ipsum ferre non possumus. Nam & virginẽ turbavit Angelus, sic & Danielẽ, sic & Ieremias queritur, corripe me in iudicio, & nõ sis tu mihi formidini.

Et quid plura? Quasi Maiestas possit cum vetere homine loqui familiariter, & non prius occidere, atq; exsiccare, ne fœteant odores eius pessimi, cum sit ignis consumens. Etiam somnia & visiones sanctorum sunt terribiles saltem postquam intelliguntur. Tanta ergo, & ne Iesum quidem audias gloriosum, nisi videris prius crucifixum.

Eundem Lutherũ ita Deus in Pathmo animavit: ut nec Principis sui indignationẽ, nec Cæsaris proscriptionẽ, nec Norici conventus edicta moratus, VVittebergã reverteretur. Epistola, quâ Saxoniæ Electori reditum suum excusat, cùm admirabilem fidei Lutheri πληροφορίαν, & pectus verâ pietate ardens, & instinctu ac impetu planè divino velut ἐνθουσιασμῷ ad gloriam Dei, & Evangelii Christi propagationem inflammatum, & omnia pericula præ pietatis & Evangelii amore, magno & excelso animo cõtemnens, demonstret, digna esse visa est, quæ hoc loci apponeretur. *De mea causa,* inquit, *C.V. novit, aut si ignorat, nunc cognoscat, me Evangelion non ab hominibus, sed tantùm de cœlo per Dominum nostrum Iesum Christum habere: ita ut meritò potuerim, (ut deinceps faciã) me Dei servũ & Euangelistam profiteri. Quod autem ad causæ cognitionem me obtuli, & aliorum iudiciis subieci: id non, quod ego de mea doctrina quidquam dubitarẽ, sed modestiæ causâ feci, ut alios invitarẽ. Postquã verò video,*

Tom. 2. operum. Germ. Jen. pag. 57.

video, nimiam modestiam meam vergere ad detrimentum Evangelii: & Satanam, cum vix palmum ei cedo, totum campum velle occupare: cogor, conscientiâ meâ urgente, alias rationes inire. Satisfeci, ut spero, C.V. quod hoc anno cessi, tantùm ut C.V. gratificarer. Nam Diabolus bene scit, non metu aut diffidentiâ hoc à me factum esse. Cum enim VVormatiam ingrederer, ita animo constitutus eram: ut etiamsi scivissem tot Diabolos, quot in omnibus ædium tectis tegulæ sunt, in me intentos collimare: tamen læto & alacri animo in medium eorum insiliissem. Et postea. *Redeo VVittebergam munitus præsidio multo sublimiore & firmiore, quàm ab Electore Saxoniæ mihi præstari possit. Neque in animum unquam induxi, a. C.V. defensionẽ petere. Imò judico C V. plus à me præsidii & tutelæ habituram esse, quàm mihi præstare. Præterea si scirem C.V. velle & posse me tueri, planè non redirem. Huic causæ nullus gladius consulere, aut opem ferre potest. Solum Deum hic gubernare & agere oportet sine ulla sollicitudine & auxilio humano. Itaque in hac causa, qui firmissimè Deo fidit, is fortissimè se & alios defendit. Cum igitur videam C. V. adhuc valde imbecillâ fide præditam esse, nullo modo tantum tribuere C.V. possum, ut ab illa me defendi aut liberari ex periculis posse statuam. Ego C. V. animã, corpus, & fortunas, omnis damni & periculi expertes in hac mea causa servabo, sive id credat C.V. sive non credat. Sciat etiam C.V. & nihil dubitet, longè aliter in cœlo quàm Noribergæ de hoc*

negotio conclusum esse, videbimus enim, eos, qui se jam putant Evangelion totum devorasse, & extinxisse, nondum Benedicite absolvisse. Longè alius & potentior Princeps est, quàm Dux N. cum quo mihi negotium est. Is me, & ego ipsum mediocriter novi. Si crederet Illustrissima C.V. tum magnalia, & gloriam Dei videret. Cum autem nondum credat C. V. nihil etiam eorum vidit. Deo gloria & laus in æternum.

Epistolâ ad Saxoniæ Electorem

Causas sui ad VVittembergenses reditûs Lutherus ipse commemorat. *Vocatus sum*, inquit, *literis Ecclesiæ & populi VVittembergensis: deinde, me absente, Satanas irruit in gregem meũ, & eas excitavit turbas, quæ præsentiam meam necessariò requirunt: præterea metuo, ne qua magna seditio in Germania oriatur, quam coniunctis cum Ecclesia precibus, aut avertere, aut aliquandiu differre cupiat*. Ad Melanchthonem literis octavâ Epiphanii huius anni scriptis, aliam caussam narrat. *Para mihi*, inquit, *hospitium, quia translatio* (Bibliorum) *me urgebit ad vos reverti*.

Tom. 1. epist. p. 44.

Rediit autem VVittebergam feriâ quintâ post ESTO MIHI, sextâ Martii.

Absente Luthero in Pathmo Theologi & Professores VVittembergenses, Justus Jonas, Andreas Carolostadius, Melanchthon, Nicolaus Ambsdorfius, D. Schurffius, D. Dolcius, Missam privatam abrogârant,

rant, idola removerant, cœnam ſacram ſub utráq; ſpecie celebrârant, confeſſionem auricularem, preces ad ſanctos, diſcrimina ciborũ, & id genus alia ſuſtulerant. Lutherus domum reverſus ilico ſcribit ad Spalatinum, &, quãtopere ſibi mutatio iſta diſpliceat, oſtendit. Damnare ſe, ait, Miſſam Papiſtarum tanquã βδέλυγμα, imagines, quæ colantur, leges deniq; Papæ, de Confeſſione auriculari, de jejuniis, feſtis, invocatione ſanctorum: ſed damnare hæc omnia per verbum prædicatum, non abrogationem violentam.

A Dominica deinde Invocavit uſq; ad Reminiſcere ſingulis diebus ſingulas conciones habet: & quos anno ſuperiori in libello de abroganda Miſſa privata ob abrogatam Miſſam collaudârat, eos publicè perſtringit, uſus inter alia his verbis: Derhalben haben alle die geirret / die darzu geholffen vnnd verwilliget haben / die Meß abzuthun / nicht daß es nicht gut geweſt / ſondern daß es nicht ordentlich geſchehen. Du ſprichſt: es iſt recht / auß der Schrifft. Ich bekenne es auch / wo bleibet aber die ordnung / Dann es iſt in einem frevel geſchehen / ohn alle ordnung / mit ärgernuß des nechſten. Vnd wann es nicht ſo ein böß ding were vmb die Meß / wolte ich die wieder auffrichten. Dann ich weiß ewer fürhaben / kan aber daſſel-

dasselbige nicht vertheidigen / vor den Papisten vnd andern vnsinnigen köpffen wüst ichs gleichwol zuvertheidigen / aber vor dem Teuffel wüste ichs nicht zu suchen. Hoc est: *Quamobrem omnes illi errârunt, qui operâ suâ, aut consilio Missarum abolitionem juverunt. Non quòd hoc impium fuerit patrare, sed quòd non recto ordine factum est. Tu quidem obijcis, hoc rectum esse, ipsâ scripturâ etiam patrocinante. Hoc sanè & ego fateor: at ubi interim ordo locum habet? Nam hæc ausu temerario & præcipiti citra omnem ordinem, atque cum proximi offendiculo acta sunt. Quod si non ita abominanda res esset Missa, rursus eam instituere vellem. Nam vestrum factum propugnare & excusare commodè non possum. Coram Papa & inflatis illis turgidisq́ꝫ capitibus facilè quidem pro vobis causam dicerem. Sic enim istis dicere vellent: Quid scis, an hoc recto spiritu vel secus actum sit, quando opus per se bonum est? Atqui Diabolo vos purgare non ita proclive mihi est.*

Tom. 7. oper. Lüth. Latin. witemberg. fol. 274.

Concione secundâ docet: impiam Missam non per bipennem, sed Evangelii prædicationem abrogandam, quemadmodum ipse Indulgentias everterit Verbo, quod *Verbum se dormiente aut cum Philippo suo atque Amsdorfio Zythum VVittembergicum bibente Papatum ita laborare fecerit, ut nullus unquam Principum, aut Cæsar ipse tantum ei derogaverit.*

Ibid. fol. 275.

Con-

Concione quartâ inter res liberi usûs refert simulacra. Sie sollen abgestellet seyn/ sagt er/ wann sie angebettet sollen werden/ sonst nicht/ wiewol ich wolte/ sie weren in der gantzen Welt abgethan von wegen des mißbrauchs. Hoc est: *Idola, si quis ea adorare velit, abolenda sunt: alioquin autem ferenda. Quanquam optarem ex toto orbe ea esse profligata, propter eorum abusum, quem certè dissimulare non possumus.* Et paulo pòst: Man kans nicht läugnen/ daß die bilder böse seyn/ wegen jhres mißbrauchs/ noch haben wir sie nicht zuverwerffen. Dann es sind viel menschen/ die die sonne vnd sterne anbeten/ wolten wir darumb zufahren/ vnd die sternen vom himmel werffen? Hoc est: *Quanquam verum sit, & inficias ire nequeamus: idola noxia esse, quod ijs multi abutuntur, ob id tamen nobis non licet ea damnare. Nam multi sunt homines adeo vecordes, ut Solem & stellas adorent: nosne igitur & hæc cælo deijciemus?*

Ibidem fol. 277. b.

Ibidem fol. 278.

CAROLOSTADIUS, cuius præcipua nominis, absente Luthero, fuerat auctoritas & celebritas, concionibus istis aculeatis offensus, actiones suas publico scripto contra Lutherum defendere voluit. *Rogat illum privatim supplex Lutherus: ne quid contra se edat, ne ipse cogatur invitus mutuis carnibus congredi. Carolostadius nihil se contra Lutherum scribere penè sanctè dejerat, quanquam sexterniones aliud loquerentur, qui tum sub manu Rectoris & Iudicum*

Tom. 2. epist. Lutheri pag 60. & 61.

cum cognoſcebantur, & libelli etiam editi per Rectorem inhibebantur.

Hæc fuerunt initia diſſenſionis illius inter Lutherum & Caroloſtadium, quæ poſtea in bellum Euchariſticum exiit.

Judicatum eſt tunc à viris prudentibus, utrumq; privatæ ſtudio gloriolæ pluſculum indulſiſſe, & idcirco Lutherum, cum videri vellet modum agendi Caroloſtadianum tantùm damnare, doctrinam non item, turbine tamen affectuum eò abreptum fuiſſe, ut RES NIHILI vocaret communionem ſub utráque ſpecie, Miſſam, abolitionem imaginum, & id genus alia, utq; etiam ea auderet dicere *inordinatè eſſe facta*, quæ deliberato Theologorum & Juriſconſultorum VVittembergenſium conſilio facta, & à Principe Electore fuerant approbata. Nec difficilè fuerit ex ipſorummet ſcriptis hoc divinare. Hoc enim nomine Caroloſtadius Lutherum accuſat, *quod omnes alios ſua auctoritati quaſi mancipatos velit, neque iis permittere, ut aliquid vel ſcribant, vel faciant, ſe non præeunte.* Lutherus contra: *Ille* (de Caroloſtadio loquitur) *cupiebat fieri ſubitò novus Magiſter, & ſuas ordinationes in populo, PRESSA AVTORITATE MEA, erigere.*

Tom. 2. epiſt. pag. 56.

Coroloſt. libello germanico de execrabili Euchariſtiæ abuſu pag. 1.

Tom. 2. epiſt. pag. 56.

Fuerunt è diſcipulis Martini, quibus minimè ille probaret, quod odio Caroloſtadii Pontificios ritus & elevationem etiam

iam

iam Papisticam aliquam multos annos retineret, quam tamen *fassus est, esse nervum illius persuasionis impiæ, fingentis, sacrificulos offerre Christum pro vivis & mortuis, & hac oblatione mereri sibi & aliis remissionem peccatorum.*

Melanchthon epistolâ ad Prædicatores Franciæ apud Manlium.

Eodem tempore Lutherus conflixit cum fanaticis hominibus, Nicolao Storck, Thoma Müntzer, & aliis novorum Prophetarum antesignanis, qui jactabant arcanas revelationes Angelicas, & colloquia cum Deo: baptismum quoque parvulorum primi impugnabant. Hæc fuerunt semina doctrinæ Anabaptistarum, sparsa per Prophetas illos, qui ex urbe Cygnæa VVittembergam, absente Luthero, venerant, & non solùm Carolostadium, sed etiam Melanchthonem nonnihil turbârunt, teste gravissimo viro Joachimo Camerario.

Vita Philippi.

POSTHÆC librum edit Lutherus adversus falsò nominatum ordinem Episcoporum. In eo graviter invehitur in Episcopos, quod Evangelii doctrinam damnent & persequantur: neq; tamen toties ab ipso ad cõtroversiarũ disceptationem provocati, purã Evangelii doctrinã refutare, neq; Pontificios errores defendere possint. Tyrãnide nihil ipsos effecturos: neq; se vel Papę excõmunicatione, vel Cęsaris ꝓscriptione moveri, ut veritatis Evãgelicę professionẽ abiiciat: sed potiùs Evangelicã doctri-

Sleidanus

doctrinam subinde latiùs in orbe terrarum propagaturum: idq; tantò animosiùs, quantò ipsi magis sæviant: neque oppressum iri Evangelion, etiamsi ipsum occidant: Deum autem ipsos, si insanire perrexerint, gravissimè puniturum.

Philippus Eberbachius ad Hedionem epistolâ MS.

Hoc libro lecto, Episcopi, Abbates, Monachi, totaq; procuratorum Antichristi multitudo, conspiratione factâ, ab Electore Brandeburgico petiverunt: hunc, aliosq; Lutheri libros congestos ignis flammis absumeret. Idem sacerdotes Magdeburgenses, Comitem à Stolberg, Cardinalis absentis vicarium, rogârunt.

Tom. 2. epist. Luth. p. 37.

Respondit etiam VVolfgango Fabritio Capitoni, qui sæpius Luthero moderationis autor fuerat, & cujus suasu Archiepiscopus Moguntinus amicàm ad Lutherum epistolam dederat, nescio quid non de se pollicens. *Quantùm*, inquit, *literæ Cardinalis tui animum meum erexerunt, tantùm literæ tuæ dejecerunt, mi Fabriti. Deÿcit fortè & vultum tuum exordium hoc triste & ingratum. Sed tuâ culpâ, qui & fidem & autoritatem literis Cardinalis tàm intempestivâ Rhetoricâ ademeris. Inter multa enim, quæ me moverunt, hoc erat unum, quod scribis, eum juvandarum Evangelii partium diversam à nobis inÿsse rationem. Hoc enim quid aliud est, quàm tuam aut nostram rationem damnabilem esse: cùm necesse sit, ministerium spiritus sibi*

ſibi ipſi quàm minimè pugnare? Paulus enim iiſdem veſtigiis incedentem Timotheum Corinthiis commendat. Atq; ego quidem pro meo in te candore verbum hoc diverſitatis tuæ aliquâ ἐπιεικείᾳ leniiſſem, niſi tu ipſe tuus interpres ſic coëgiſſes intelligendum, Evangelium tunc promoveri, ſi Principibus conniveatur, parcatur, eorum facta excuſenſentur, & ,ut tua verba ſonant: ne procaces ad pugnam provocemus. Hæc tua ratio eſt, quæ juxta noſtram rationem pulcra adulatio, & veritatis Chriſtianæ abnegatio eſt, & ipſiſſima προσωποληψία, quam ſcripturæ ſic deteſtantur ut nihil vehementiùs. Ego nec inimicis optârim hunc amicum probari, & tantum abeſt, ut optem hac tuâ ratione juvari Evangelium, ut nihil vehementius deprecer. Et faxit Chriſtus, non ut nihil promoveas, ſed ut ſervet te nobiſcum, ne noceas. Manſuetudinem & benignitatem Chriſtianam exigis, ſed quid Chriſtianis & adulatori? Res aperta eſt, & ſimpliciſſima, Chriſtianiſmus, rem ſicut habet, cognoſcit, ita fatetur. Malè valere volunt etiam Gentiles eos amicos, qui vitiis amicorum blandiuntur; & veritas Chriſti vitiis & impietati ſimul blandiri poterit? Nos autem noſtram quoque rationem exponemus, & cum fiducia ſub judicium tuum, & totius orbis proponemus, nihil veriti, quod ſcribis, offendi vulgi judicium mordacitate. Quem autem non offendebat Chriſtus, aut quem non arguebat? Et ſi ſpiritus veritatis arguit, non blanditur. Arguit vero non ali-

quot, sed totum mundum. Igitur nos sic sapimus, omnia prorsus esse reprehendenda, arguenda, confundenda, nihil parcendum, nihil conniuendum, nihil excusandum, ut medio stet campo libera, & aperta, & pura veritas. Porro aliud est, eos, quos corripueris summâ mansuetudine suscipere, tolerare, juvare. Hoc jam ad charitatis & officii exemplum pertinet, non ad ministerium verbi. Nam & Christus cum acerrimè omnes argueret, tamen optat gallina illis esse, & sub alis illos colligere: Charitas est, quæ omnia sustinet, omnia suffert, omnia sperat. Fides verò, seu verbum prorsus nihil sustinet, sed arguit, devorat, seu ut Ieremias dicit, evellit, destruit, & dissipat. Et maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter. Aliud est, inquam, mi Fabriti, vitium laudare vel extenuare: & aliud, benignè & suaviter curare. Primùm enim dicendum est, quid rectum & non rectum erit: deinde, ubi id auditor susceperit, tolerandus, & ut Paulus ait, infirmus fide suscipiendus. Tua verò ratio id efficit, ut nunquam veritas cognoscatur, & tamen interim blanditiâ & fictâ humanitate præsumatur vitium sanari.

Extat epist. Tom. 2. epist. Luth. pag. 85. Ad Boëmos deinde tertio Kalendas Augusti dat literas, quibus gravissimè eos ad constantiam in agnita veritate cohortatur: & ne vanâ spe pacis ab Evangelica puritate ad Papam Antichristum rursus deficiant: dehortatur, ne reos se faciant innocentis san-

ſanguinis Joannis Huſſi & Hieronymi Pragenſis. Quod autem ſectæ illis exprobrantur (erant enim in Boëmia Papiſtæ, Huſſitæ, ſive Calixtini, & Fratres, falsò nominati Picardi.) reſpondet, infinito plures ſectas eſſe inter Papiſtas, & quomodo huic malo rectè conſulatur, docet.

MENSE Julio Lutherus Henrico Regi reſpondit calamo aſperiore: cuius ſcripti vehementiam non omnes amici Lutheri probârunt. Eraſmus ea de re ita: *Si Lutherus collaudato pio Regis ſtudio rem ſolidis argumentis fortiter peregiſſet, non violatâ regiâ dignitate, rectiùs opinor conſuluiſſet ſuæ cauſæ.* Idem. *Quid invitabat Lutherum, ut diceret in libello adverſus Regem Angliæ: Veniatis, Domine Henrice, ego docebo vos? Certè Regis libellus Latinè loquebatur, nec inerudite.*

Ut autem Lutherus in Saxonia, ita Zwinglius in Helvetia negotium Chriſti cordatè egit. Ac primùm cauſam ſuam ad Senatum Tigurinum contra Epiſcopi Conſtantienſis legatos defendit: deinde cum in Eremum divæ Virginis ad feſtos Viſitationis dies ad concionandum cum M. Conrado Schmidio, & M. Leone vocatus fuiſſet, ſcripſit ibi amicam ac piam parænesin ad communem Helvetiorum civitatem: ne Evangelicæ doctrinæ curſum impediant, nec licitis ſacerdotum connubiis ſeſe offendi

Exſtat To. 1. operum Zvvinglii pag. 110.

patiantur. Scripsit ibidem suo & Fratrum nonnullorum nomine supplicationem ad R. D. Hugonem Episcopum Constantiensem: quâ illum rogant: ne se induci patiatur, ut quicquam in præiudicium Evangelii promulget: neve scortationis scandalum ultrà ferat, sed presbyteris uxores ducere permittat, aut saltem ad eorum nuptias conniveat. Subscripserunt, M. Balthasar Trachselus, Pastor in Ardsuitiæ: M. Georgius Calybeus, pastor VVimigensis: M. VVernerus Steiner, Pastor ex Tugio: M. Leo Judæ, Pastor Eremi, sed designatus pastor D. Petri Tiguri: M. Erasmus Schmid, Canonicus Tigurinus: Simon Stumpfius, prædicator in Honeck: Jodocus Kilchmeier Canonicus Lucernensis: Huldricus Pistoris, pastor in User: Caspar Megander, Nosocomii Tigurini, Joannes Faber, & Huldrichus Zwinglius, summi templi Tigurini pastores.

Tom. I. Zvvinglii oper. pag. 120.

Chronicon Bullingeri.

Idem Zwinglius vicesimâ secundâ Augusti hujus anni ad Parænesin Episcopi Constantiensis ad senatum Præposituræ Tigurinæ (Capitulum vocant) missam, respondit Apologetico, quem Archetelem nuncupavit, hoc est, principium & finem, idque ideo, quod speraret initium & finem, hoc est, summam controversiæ, inter ipsos hoc moderato scripto compositum iri. Monet eo libro Episcopum; ne aurem accommodet veri-

Exstat To. I. oper Zvvinglii pag. 124.

veritatis oppugnatoribus: & respondet ad LXIX. Articulos, in Parenæsi Episcopi comprehensos: deniq; offert se ad uberiorem in colloquio aliquo declarationem.

URATISLAVIENSIBUS, ut & aliis purioris doctrinæ cultoribus in ipsa Regis Ludovici aula suscitavit Deus patronum, Illustrissimum Principem Georgium, Marchionem Brandeburgicum, magnum aulæ Regiæ magistrum: qui cum jam tum veritatis Evangelicæ gustum haberet, in benigniorem partem interpretatus est, quæ ad Regem Ludovicum deferebantur, querelas. Curæus. Crantzheim.

Hic igitur annus initium est reformationis Ecclesiarum in Silesia. Nam & Lignicii sub Duce Friderico circa Pentecosten Fabianus Eckelus, Sebastianus item Schubartus Evangelium prædicarunt: & Carolus Dux Munsterbergensis & Olsnensis scriptis ad Lutherum literis, quid de Papa & eius brutis fulminibus, quibus Georgius Podiebracius, ex quo Carolus ortus, percussus fuisset, sentiret non obscurè significavit. Jucundum autem Christiano homini spectaculum est, quasi coram cernere certantem Christum cum Antichristo. Quicquid enim Papa, quicquid Cæsareani molirentur contra Evangelium, id omne Christus in Evangelii commodum cõvertit, Bulla Papæ, fulmen Cæsaris, non con- Crantzhemius. Exstant Tom 2. Germ. operum Luth. Jenens.

ſternârunt, ſed animârunt homines ad Evangelium amplexandum.

E NOBILITATE Germanica acerrimi fidei orthodoxæ propugnatores erant, Ulricus Huttenus, Franciſcus à Sickingen, Hartmundus à Cronberg. Huttenus multa pro Luthero contra Papam ſcripſit.

Ex chartis impreſſis.

Franciſcus à Sickingen Theodorum ab Hentſchuchsheim, ſocerum ſuũ, erudit literis, quæ publicatæ, de communione ſub utraque ſpecie, de Miſſa, de Monachis, de invocatione ſanctorum, de abrogatione imaginum. Joannes Schwebelius præmittit præfationẽ, quâ ait: Mirum eſſe rerum converſionem in hoc tempore: olim à ſacerdotibus Laicos didiciſſe legem Domini: nunc ſacerdotibus à Laicis diſcendum eſſe. Olim Epiſcopos gladio verbi uſos fuiſſe ad ſalutem animarum: nunc eosdem uti gladio corporali ad opprimendum Dei verbum.

Hartmundus à Cronberg, ut ſuperiori anno ad Leonem Papam, ita hoc ad cives Cronebergicos, & Monachos Mendicantes, Luthero argumenta ſuggerente, ſcribit, graviſſimeq; omnes & ſingulos ab idolomania Pontificia dehortatur.

ARGENTINÆ vir optimus Matthias Zellius extitit, qui Pontificis autoritatem auſus fuit contemnere, & doctrinã populo Argentinenſi explicare Domini noſtri Jeſu Chriſti.

Magnam

Magnā Resp. Argentinensis eo nomine fortitudinis & constantiæ laudem merita est. Nam undique Pontificiis, ut videbatur, Religionis tum hostibus circum circa cincta, ad pericula quæ expavescere debebat, non extimuit, & cū posset intercedere, noluit: & Zellium passa est, propter innocentiæ & simplicitatis existimationem, in eo, quod bene cœperat, perseverare: & de re ipsa cogitans, quāti momenti ipsa esset, periculorum non maximam rationem habuit. Adversabatur enim huic instituto, quantum potuit, VVilhelmus Episcopus, ex familia Hohensteniorum Comitum: unà cum toto Canonicorum Collegio primariæ ædis: cum omnibus totius urbis, Canonicorum, & Abbatissarum & Monachorum collegiis, quorum interpellationibus dimoveri se de statu suo Argentinenses minimè siverunt. Urbes etiam vicinæ, clientes Archiducum Austriæ: ut Haganoa, Schledstadium, VVeissenburgum, cæteræq; in Alsatia, hoc exemplum aversabantur. Marchiones Badenses, vicini, & his proximi Palatini Comites, majorum suorum atq; parentum ceremonias deserendas non esse ducebant. Tota Lotharingia minabatur, rusticana etiam seditio hunc metum augebat. Et tamen perstitit Respublica, & pericula subire maluit, quàm luci veritatis fenestras suas claudere.

Ioh Sturmius Antipappo 4. pag. 3.

Sturmius ibidem pag 6.7.

PRIMUS igitur in concionibus Ecclesiæ erat Matthias Zellius, cui sese non longo intervallo Symphorianus adiunxerat, presbyter ætate grandis, pastor in æde Martini, quæ illo tempore in foro piscario erat, cui tum adhuc firmâ & recenti memoriâ liberior fuerat initio vivendi ratio, in conviviis hilaris, in rebus periculosis omnium primus. Ubi Rhenus erat altissimus, ibi pede sinistro dimidio extra marginem pontis posito, dextro toto præposito, absque ulla vertigine stabat. In æde primarii templi supra primam fornicem cursu in transennam insiliit, & stans atque erectus, subiectas plateas intuebatur, absque ulla non solùm vertigine, sed etiam vertiginis metu. Hic vir ex primis fuit, qui doctrinam Evangelii amplexus, non absque multorum, propter vitæ mutationem, admiratione: ita, ut quibus primis annis fuerat familiaris, ad se plerosque attraxerit: quos huius exemplo motos, pœnitere vitæ anteactæ statim cœperat. Populares hi magis concionatores erant, quàm literati: sed insignis in Matthia probitas: quibus sese paulo pòst applicabat Antonius Firnius, pastor tum ad D. Thomam: qui primus in urbe ista sacerdos uxorem duxit. Neque longè ab hoc initio aberant Martinus Bucerus, Capito, qui apud Cardinalem Moguntinensem

ſem intra cancellos Conſiliariorum primas tenebat, & Doctor Caſpar Hedio, ſummi templi Moguntini paſtor, qui, ſimul ac Argentinam anno viceſimo tertio venerunt, firmiora cœperant fundamenta poni Evangelicæ Eccleſiæ.

AUGUSTÆ Vindelicorum Joannes Froſchius, Theologiæ Doctor, Carmelita, inter primos fuit, qui Evangelium ſincerè prædicarent. Gaſſarus, Henningus.

NORIMBERGA Andreas Oſiander primam concionem puriorem habet die Dominico 23. Februarii de ſemine. Buchol-cerus.

Ibidem GALLUS KORN, Monachus Franciſcanus, cum guſtum religionis veræ haberet, nec id diſſimularet in concionibus, in odium Fratrum venit. Aperienti autem forte Cyprianum occurrit dictum Apoſtoli *Denuntiamus vobis, fratres, in nomine Ieſu Chriſti, ut vos ſubtrahatis ab omni fratre ambulante inordinatè*, 2 Theſſ. 3, 6. Perculſus hoc effato, cum ſenſum illius ex Ambroſio didiciſſet, Monaſterium deſeruit 12. Junii. Ex ipſius Confeſſione.

FRANCOFURTI ad Mœnum, Dominica Invocavit Hartmannus Ibachius, exul Chriſti, in Cœnobio S. Catharinæ, Amãdo ab Holtzhauſen, & Joanne Froſchen, Patriciis, Scabinis & Senatoribus, dictiq; Cœnobii patronis (connivente Senatu) curantibus, Evangelium purè docere cœpit. Ex Archivis.

Ex Actis publicis.

VVEISSENBURGI (oppidum est in Alsatiæ & Palatinatûs confinio) Henricus Mothererus Pastor evangelizat, à quo Martinus Bucerus, qui impetratâ à Francisco Sickingensi propter tumultus belli aliquantisper se cedendi veniâ, VVittebergam cogitabat, invitatus, dimidiũq; ibi annum subsistens, ad D. Joannem prædicavit. Sed à Vicario Spirensi uterq; inde pulsus est. Bucerus sub initium anni 1523. Argentinam venit, editâq; summâ eorum, quę VVeissenburgi docuerat, in veritate Evangelica animos civium mirificè confirmavit.

Herbrandus in vita Brentii.

HALAM Suevorum de consilio D. Joannis Isenmanni vocatur Joannes Brentius ex Academia Heidelbergensi, ubi in contubernio Realium Matthæum Evangelistam in frequenti auditorio explicârat, hausto sincerioris doctrinæ lacte ex pectore Lutheri anno 1518. Heidelbergæ de Justificatione disputantis. Specimen pro publica concione edit VIII. Septembris. Nec quicquam in eo, nisi grandior ætas, desideratum. Natus enim tantùm erat annos viginti tres. *Etsi igitur iuvenis erat: tamen gravitate, vita sanctimoniâ, morum integritate, quodque officium sibi demandatum, ad quod divinitus erat vocatus, fideliter, & cum autoritate faceret, tantum per Dei gratiam effecit, ne quis propter iuventutem eum contemneret, sed ut omnium non*

Verba Herbrandi.

solum

ſolùm ora & oculos in ſe converteret, verùm animos etiam verbo Dei inclinaret, quò priſtinis erroribus & doctrinis Scribarum & Phariſæorũ, quos ſecum hactenus aluerant, valedicerent, qui & ipſi paulo pòſt partim iniuſſi, quòd ſua execrata ſacra in vacuo theatro. ab auditoribus & ſpectatoribus deſtituti, facere erubeſcentes, in alia ſe contulêre loca, partim verò converſi, partim etiam morte ſunt abrepti. Magna autem in concionibus popularibus uſus eſt prudentiâ & modeſtiâ, initio cum haberet adverſarios vehementiſſimos, inter quos præcipui erant Guardianus, Theologiæ Licentiatus, & Lector Monaſterii ordinis Minorum, qui conſpirantes ſæviebant importunis ſuis clamoribus, & Sophiſticâ errores ſuos defendentes. Quæ cum indeſinenter facerent fulminando, & virus ſuum evomendo, Dominicis & feſtis diebus, matutinis concionibus in magna populi frequentia: à prandio multò confluebant frequentiùs, ſperantes Eccleſiaſten ſuum eâdem uſurum vehementiâ in ſuorum dogmatum defenſione, & par pari relaturum. Verùm ille prudenter diſſimulabat ad tempus, & ſuo more docere pergebat, doctrinæ Chriſtianæ fundamenta iaciendo, meritumq́ Chriſti unici redemptoris fide apprehendendum, ſedulò & fideliter inculcabat: deinde ubi commoda ſe offerebat occaſio, breviſſimè & modeſtè, perſpicuis ſacræ ſcripturæ teſtimoniis adverſariorum dogmata & clamores, hæc pugnare cum illis, oſtendens,

Ita

Ita ut tandem pleriq; Papisticam idolomaniam, dogmata & superstitiones detestarentur. Interea ipse quoq; Missam celebrabat, sed non pro defunctis offerebat, verùm tantùm Angelicam, quam sic vocant, legebat Missam.

Chytræus oratione de Greichgæa.

In regione GREICHGÆA, ad Neccanorum sita, hoc & superiori anno 1521. errores & idola Pontificia primi voce Evangelii taxare & abolere cœperunt, Erhardus Snepffius, qui in oppido Guteberga, sub ditione & patrocinio Theodorici Gemmingen, & postea VVimpinæ, semina veræ Euangelii doctrinæ sparsit: M. Bernhardus Grublerus, Gemmingæ: M. Martinus Germanus Furfeldæ: & Joannes Gallus Solisfeldiæ. Hos sequuti sunt VVolffgangus Busius, Gemmingensis Ecclesiæ Pastor, & collega ipsius, Franciscus Irenicus, qui Germaniam descripsit. Docuerunt eodem tempore in vicinis oppidis M. Joannes Rudolphi, & Matthæus Chytræus, Davidis Pater, Menzingiæ: Nicolaus Trabantius Flehingæ: & postea Joannes Siderocrates, Brettæ: Georgius junior, M. Petrus Erberman, & Thomas Rana, in oppido Eppingen. M. Melchior Hipporius (qui primùm Academiæ Regiomontanæ initia docendo adiuvit) in oppido Bischoffsheim.

Chronicon Bremense.

BREMENSIS civitas inter cæteras Saxoniæ inferioris urbes, prima mutationem Reli-

Religionis admisit, ubi hoc anno, rogatu Henrici Esichii Senatoris, Eberhardi Speckhanii, & aliorum Patriciorum, permissu Senatûs, Henricus Sutphaniensis, Monachus Augustinianus, recens Antuerpiâ ex adversariorum manibus elapsus, primùm in sacello prope S. Ansgarium, deinde in templo Ansgarii biennium concionatus est. Conticescebant enim Canonici, quod in loco sacro per tumultum civis quidam vulneratus, eoque templum interdicto Ecclesiastico subiectum esset. Quàmprimum autem Clerus animadvertit, Henricum sibi plausum populi conciliare, rogarique ut maneret, indignari cœpit, & primò Magistratum, ne in urbe ferret hæreticum, qui doceret contra Ecclesiam, & cum hoc illi non persuaderet, Archiepiscopum Christophorum, ut se interponeret, precibus fatigare: Archiepiscopus monachum sibi tradi per legatos frustra postulabat, tandemque ut eum condemnaret, Concilium provinciale Buxtehudæ indicebat: Henrico doctrinæ suæ defensionem ex sacris literis offerente, & emendationem pollicente, si erroris convinceretur,

MAGDEBURGÆ Melchior Miricius, Chytræus. Theologiæ Doctor, Augustinianus, & alii puriùs docere, & Pontificias invocationes Sanctorum, fiduciam operum humanorum.

vota

vota Monachorum, ſacrificia Miſſæ privatæ, purgatorium, taxare hoc anno cœperunt.

Ex Archivis Anhal.

SERVESTÆ Anhaldinorum Dominicâ Cantate Martinus Lutherus in Auguſtinianorum Monaſterio, (Noſocomium hodie eſt) primam concionem habet Evangelicam. Ab hoc tempore celebris hæc urbs Papatui valedixit.

Ex Actis publicis.

MILTEBURGI ad Mœnum ſub ditione Moguntina Joannes Draco Carlſtadius Theologiæ Doctor, Chriſti crucem & gloriam volentibus annuntiat, non ſine fremitu ſacrificulorum miſſaticorum.

Chytræus.

In POMERANIA cum deferbuiſſet perſequutio Treptoviæ mota, & Princeps Bogislaus, etſi edictum VVormatienſe in Pomerania ordinib. promulgaverat, tamen executionem non admodũ ſeverè urgeret, dehortantibus eũ Valentino Stoientino, & Jacobo Wobeſer, & aliis piis ac eruditis Conſiliariis, qui puriorem doctrinam amabant: STETTINENSES omniũ primi VVittebergâ Doctores Evangelicos, Paulum à Rheda Quedliburgenſem, & M. Nicolaum Curienſem acceſiverunt. SUNDII etiam, Chriſtianus Kettelhut, Treptoviâ pulſus, taxare Religionis Põtificiæ vanitatem & ſuperſtitiones cœpit. Sic connivente Bogislao, Evangelii ſemina, paulatim in Pomerania, extremo vitæ illius tempore, ſpargebantur. Ipſe Noribergã

ad

ad Comitia profectus, etsi Ferdinandus, Caroli Imperatoris frater & locũ tenens, denuò controversiam cũ Marchione cognoscebat: tamen re non compositâ rediit, ac in itinere cum Electore Saxoniæ Friderico egit, ut filio suo Barnimo, sororis Friderici & Henrici Luneburgensis filia, Anna, connubio iungeretur. Interea Sundii quidam ex fece vulgi & opificum, invito & repugnante Senatu, imagines ex templis seditiosè eiecerant, & Sacerdotes ac Monachos omnes unà die ex urbe fugârant. Et in Belbugiensi cœnobio Monachi ipsi superstitiones veteres abiecerant. Itaque in patriam reversus, & à sacrificulis incitatus, Abbatem captum postea ex ditione proscripsit (qui prope VVittebergam deinceps in oppido Belzig pastoris officium gessit.) & cœnobium una cum reditibus omnibus suo præfecto administrandum tradidit. Id primum initium occupandi Monasteria in Pomerania fuit. Sundensibus etiam graviter ob iniuriam, non religioni solum & Ecclesiæ, verùm etiam sibi, patrono illatam, comminatus est. Sed statim in tabem lentam & lethalem incidit, quâ prid. Kalend. Octobr. extinctus est: duobus filiis, Georgio & Barnimo relictis, qui in gubernatione ipsi successerunt.

Stolpæ verò (quam Eoæ Pomeraniæ metro-

metropolin ad fl. eiusdem nominis ſitam; bonorum ingeniorum feracem, honeſtâ gubernatione, civium frequentiâ & commerciis, & Eccleſiâ & ſchola benè conſtitutà, hoc tempore florere cernimus) prima purioris doctrinæ ſemina ſparſit Petrus Suavenius, vir nobilis, in ea urbe natus, & Luthero familiaris & charus, qui in privata ad forum domo, civibus aliquot literatis & ſcholæ præceptoribus Pauli ad Romanos epiſtolam interpretatus eſt. Ab hoc excitati ſcholæ moderatores, ſtudia ſacrarum literarum non modò apud Scholaſticos urgebant, verùm etiam concionibus, in ſchola habendis, plurimos ad purioris doctrinæ ſtudium invitabant.

Chytræus. LIVONICÆ civitates, Riga, Derbatum & Revalia Pontificiæ religionis ritus mutare cœperunt, autore emendationis Eccleſiæ Rigenſis primò Andreâ Cnophio Cuſtrinenſi: quem Trepoviæ in Pomerania Joannis Bugenhagii, Scholæ Rectoris collegam, & perſecutione Mandweliana inde eiectum, Rigam veniſſe, & mox ad miniſterium Eccleſiæ D. Petri vocatum, modeſtè initio doctrinam de Juſtificatione peccatoris gratuita per & propter ſolum Chriſtum pro nobis paſſum & reſuſcitatum, auditoribus inculcaſſe, & abuſibus cum hac doctrina pugnantibus graviter taxatis, ritus tamen ipſos

ipſos nondum mutaſſe, paulò antè commemoravimus. Acceſſit autem poſtea collega turbulentior, Sylveſter Tegetmeierus, qui Roſtochio, ubi Eccleſiæ Dei Jacobi miniſter fuit, nuper effugerat, & adeundæ hęreditatis fraternæ causâ Rigam profectus, exeunte hoc anno, in æde Divi Jacobi docere cœpit, & maiore impetu Pontificiorum ſuperſtitiones & idola palàm coarguit ac detexit: adeo ut vulgo abominationi eſſe cœperint, & paulò poſt ſtatuas omnes è templis eiicerẽt, & lapides ſepulcris impoſitos removerent: ut ſolent inprimis mutationũ articulis multa inconſideratiùs & turbulentiùs geri. Quare Lutherus ad Rigenſes ſcribens, graviſſimè monet, religionem veram & pietatem Chriſtianam, in fide, rectè Deum agnoſcente, & propter unicum Servatorem noſtrum Jeſum Chriſtum, non propter ulla externa opera aut merita propria, ſed Deo placere, & æternam ſalutem conſequi ſtatuente: in charitate ſeu officiis dilectionis erga proximum à Deo mandatis: in ſpe ſalutis, non ſuccũbente cruce & afflictionibus, fidei confeſſionem comitãtibus: non in externorum rituum humanorum obſervatione aut abolitione, quę libera ſit extra caſum ſcandali, & ædificationi veræ pietatis ſervire debeat ſitum eſſe.

[a] SCAPHUSII Sebaſtianus Hoffmeiſter, Minorita, D. Theologus, in templo Franci-

[a] Ex indicio Jo. Cũrado Cochii Theologi Scaphuſiani.

ſcanorum magno zelo contra abominationes Miſſę fulminat, &,quod chartæ nuper in Bibliotheca quadam inventæ, manuq; ipſius ſcriptæ, teſtantur, auditoribus ſuis hæc axiomata diligenter inculcavit.

Chriſti præſentiam corporalem non eſſe, nec eſſe poſſe ſecundum ſcripturam poſt aſcenſionem illius in cælos.

Carnem & ſanguinem Chriſti non percipi corporaliter in pane & vino Sacramenti.

Chriſtum nullo loco tanquam corporaliter præſentem, eſſe adorandum.

Carnem & ſanguinem Chriſti ſpiritualiter fide percipi.

Docuit de his & aliis magno populi concurſu & applauſu, & nonnullos ex urbis concionatoribus in ſententiam ſuam pertraxit. Accuſatus idcirco à ſacrificulis, decreto Senatûs mittitur Baſileā, doctrinæ ſuæ conſenſum à viris doctis petitū: ſed malè ibi à nonnullis acceptus, re infectâ rediit, habuitq; in animo VVittebergam proficiſci; à quo conſilio Tigurini & Sangallenſes ipſum revocârunt, tum itineris periculum, tum corporis eius imbecillitatem cauſati. Apologiam igitur doctrinæ ſuæ, ſcripturæ dictis munitam, confecit: ſed propter infenſiſſimos ſibi ſacrificulos apud Senatum parum effecit: nec ad docendi munus ampliùs eſt admiſſus. Fre-

mente

mente populo Abbas cœnobii ordinis Benedicti, quod est intra urbis mœnia, ex Bavaria vocat virum doctum & eloquentem, Erasmũ Ritterum, qui doctrinam Evangelii oppugnaret, & errores Romanæ Ecclesiæ defenderet. Is ut populum demulceret, Missam vernaculâ linguâ celebravit: sed populus eo non contentus, plenam Cœnæ Dominicæ restitutionem flagitabat.

In oppido S. GALLI Benedictus Burgarerus & Wolffgangus Weterus, concionatores, lectis Lutheri de indulgentiis disputationibus, & aliis libris, illuminati, & Joachimi Vadiani Medici Acta Apostolica in ipsorum gratiam enarrantis, divino zelo, confirmati, rejecto Papa Christum profitentur. Historia reformationis Sangallensis M. S.

BERNATIBUS Bertholdus Hallerus, Helvetius, Zwinglii discipulus (qui postquam Coloniæ gradum Theologiæ primum adeptus esset, Canonicus simul & concionator Bernæ constitutus est) Christum prædicat, sed timidiusculè. Zwinglius igitur per literas illum confirmat, & modum agendi cum Bernensibus ostendit. *Tu*, inquit, *quod à me requiris, ipse strenuè exsequere: ut ursi tui ferociusculi, auditâ Christi doctrinâ mansuescere incipiant. Quod negotium summâ lenitate adgrediendum puto. Nec enim apud tuos sic agere convenit, ut apud nostros: tuorum enim aures etiamnum teneriores cum sint,* Tom. 1. operum Zwinglii p. 415.

non sunt protinus tam mordaici vero radenda: quod & Christum sensisse puto: cum vetuit margaritas ante porcos dissipari, qui fortassè in te conversi, magna te sævitiâ discerperent, ac in perpetuum Evangelium Christi horrerent. Palpandæ igitur sunt hæ feræ lenius, & ad earum insultum paulisper cedendum, donec patientiâ nostrâ, intrepidâque pectoris constantiâ superatæ, cicures reddantur. Dedit & Petrus aliquid, cum dixit: Sed nunc scio, fratres, quia ignorantes fecistis: dedit Paulus, dum Galatas lacte, non solido cibo aluit. Cesserant omnes Apostoli sævitiæ, dum non pervicaciter Senatui obstrepuerunt, vibicibus etiam lividi: Sed à prædicatione non cessarunt: sic rogo, fias omnia omnibus, ne tecum Christus explodatur: serva nobis Christum apud tuos, & te nobis, Christoq́. Ex Tiguro 4. Kal. Januar.

Chronicũ Schutzii. DANTISCI Monachus quidam, Alexander dictus, in monasterio, ubi hodie Gymnasium, irradiatus luce Evangelii, à Senatu & civibus in templum Marianum translatus est.

Chronicũ Thuringiæ, M.S. ISENNACI in Thuringia duo Monachi, unus Franciscani, alter Carthusiensis ordinis, abusus & errores Pontificios publicè perstringunt, & Missam idololatricam, confessionem auricularem, inutilem, invocationem Sanctorum frivolam esse, docent.

VIEN-

VIENNÆ Paulus Speratus, nobilis Suevus, in templo Stephani docet: & abusus Pontificios liberè refutat. Inde pulsus Iglaviam venit, Moraviæ urbem. Rabus lib. 4. Martyrologii.

MOGUNTIÆ quotidiana Evangelii incrementa audiebantur, quæ per D. Casparũ Hedionem, cõcionatorem in primaria æde, per Capitonem, & alios, spiritus operabatur, ac fovebat. Quanquam Oecolampadius modestiam Hedionis tacitè reprehendere videtur: quando sic scribit ad Hedionem. *Quam gratiam, vel quem locum apud adversarios inveniant veritas & pietas, tute ipse, non dubito, experiris: cum illorum putida ulcera tangis vel extremo digito, teneris adhuc impendio parcens. Sed tu vide sis, an Evangelici sermonis libertati ad amussim hæc tua respondeat modestia.* Lib. 1. epist. Oecolam. & Zwinglii.

Ad constantiam eundem Hedionem inflammat epistolâ ipso die Parasceues hoc anno exaratâ dignissima, quæ hic apponatur: *Salve, Hedio Charissime, Declamavimus hodie uterq;, tu ad Ecclesiam gravem, ego ad unum & alterum, quo robore Christus hostibus suis ierit obviam: quod nobis modestiæ, patientiæ, ac longanimitatis exemplũ retulerit. Verùm quid profuerit, vel ad ravim boare? hoc faciunt & qui ultimæ regni cælorum classis sunt. Enitendum nobis, ut infractus sit animus, si quando bella ingruant, & sævire cæperit solutis vinculis Lucifer. Usque in hunc diem non nisi exilij præludia experti* Lib. 4. epistol. Oecolampad. & Zwingl.

ſumus: nempe ægrè ferunt quidam homunculi, parvæ autoritatis, minorisq; Chriſtianiſmi, libertatem Evangelicam, cui parum aſſueverunt: nondū ventum ad ſentes, flagella, crucem, fel, atq; cætera. Paremus animos, imò oremus, ut quacunque horâ nos vocârit Chriſtus, non ceſſemus, & ne verbo quidem; certi, felicitatem præcipuam vitæ huius, periclitari nomine Chriſti. Sat ſcio, nihil opus apud te eiusmodi inhortatione: ſed patere, ut me interim confirmem.

ULMÆ Joannes Diebolt Evangelizat, & habitas ibi conciones, unam de Dei verbo, alteram de tribus libris, ſcripturæ, naturæ, conſcientiæ, divulgat; docetque, Chriſtum eſſe patronum noſtrum, & conſcientiam hominis quietari per fidem Chriſti & ſpem divinæ miſericordiæ.

Cruſius. VVILÆ Imperii oppido Diepoldus quidam hoc anno docebat;

Virginem Mariam non eſſe Mediatricem, nec Cæteros Sanctos.

Chriſtum eſſe Mediatorem.

Nullum eſſe purgatorium.

Sed monitus Senatus à Regiis moderatotoribus è Stutgardiâ, illum removit, ægrè id ferente, & pauca ad altaria offerente, plebe.

Legi epiſtolam ad Senatum populumque VVilenſem à Theobaldo à Bellican die omnium Sanctorum huius anni ſcriptam, quâ profitetur, ſe primum fuiſſe VVilenſium Evange-

angeliſtam, eosq; porrò inſtruit, & ad conſtantiam hortatur. Eſt igitur Theobaldus is ipſe, quẽ Cruſius cũ vulgò Diepoldũ vocat.

In oppido CREILSHEIM ADAM VVEIS docebat, cuius hæc ſunt ad Caſparẽ Hedionẽ de ſtatu Eccleſię illius verba: *De miniſterio verbi ſic accipe. Si tam moleſtus ac ingratus eſſem populo meo, quàm ſum mihi ipſi, non rectè ſuccederet, at Chriſto autore dici vix poteſt, quanto ardore, quàm intentis aurib. ac animis avidiſſimè verbum Domini excipiant, quàm volentes ducantur, demiror ipſe, ac ſequaciſſimè, huius, ut ut rectè vocas, plebeculæ, etiam lacrymis excipio piam facilitatem, qua tàm imperitum, & ineloquentem me ferunt: ſpero optima omnia fore: faſtidiunt & tàm citò veterem concionandi ritum, ſuſpectæ & iam hominum traditiones, Chriſtus paulo familiarior eis fit, hactenus ignotus fermè, Paulus Ariſtotelem è ſuggeſto pepulit. XVI Martii.* Ex Epiſtola M.S.

COTBUSII Luſatiorum Doctor Joannes Grieſman, Minorita, Evangelium docet in Monaſterio, & inde ſequẽti anno VVittebergam profectus, ſummã doctrinæ Evangelicæ Cotbuſianis à ſe præpoſitæ, typis divulgat. Ex Germanicis pagellis.

ARNSTATUM cum fortè veniſſet Caſpar Guethell Auguſtinianus Islebienſis, rogatus à civib. in foro aliquot cõciones habet, quas in ſequenti anno VVittembergæ publicat, Gunthero Comiti Schwartzburgico & Arnſtati Domino inſcriptas. Ex pagellis auctoris.

Ex autographo, in reliquiis Bibliothecæ Hedionis.

DELPHIS Hollandiæ quis fuerit Ecclesiæ status, loquatur epistola Friderici Canirmii, hoc anno ad Casparem Hedionem Moguntiam missa. Sic autem illa: *Multa moliuntur adversarii per mandata, epistolas, legationes etiã, sed infatuat Dominus cõsilia Abitophel, & fit, ut mõte parturiente nascatur ridiculus mus, tantum scio, si vel semel liceat in publico concionari, res monachorum, (quæ hic infestissimæ sunt veritati) planè ad nihilum redituras, cum magna ex parte labefactatæ sint pauculis in gymnasio nostro sermonibus à me habitis. Sed expectanda patienter voluntas ac beneplacitum Domini, qui cum videat, usq; adeò fervere nos, consultò dissimulat auxilium, ne nostris conatibus aut laboribus quidquam arrogemus, si omnia simpliciter cadant, cum non tam habeat rationem vocandorum, ut ad gratiam perveniant, quàm iam vocatorum, ut in gratiâ permaneant, sed ubi viderit nos cessare, imò desperare salutem Israel, ac totis animis inde pendere, ut ipse solus operetur iam in medio terræ: tum demum ex improviso aderit Ecclesiæ suæ, qui insperata feret auxilia: ut tantum Deo sit laus & gloria, Amen. Erasmum indies magis frigescere, &, quantum ego iudicare possũ, retractare latẽter, quæ videatur olim liberiùs vel dixisse vel scripsisse, ægerrimè fero, & agnosco puerilẽ metũ, qui plus veretur hominum gloriam quam Dei. Cæterùm tales Nicodemi apud nos in magno sunt numero, sed qui firmiùs starent haud dubiè,*

dubiè si detur publicare gloriam Christi, quo uno fortificantur agrè conscientiæ.

In aula FRANCISCI à Sickingen Missam repurgat Oecolampadius: qua de re ipsummet audire juvat: *Quoniam Franciscus à Sickingen, Clarissimus Germaniæ Eques, & Imperatorii exercitûs Capitaneus, me accersivit, ut familiam suam in templo Christianè instituerem, imò jam pridem institutam sermonibus spiritualibus pascerem: nihil tam muneris mei putavi, quàm ut illi lex Evangelica, familiaris, cognita, & in promptu esset, unde postea per seipsam ad vera sinceraque Christianismi studia tenderet, nempe pacem, mansuetudinem, modestiam, charitatem, pietatem, & ante omnia egregiam in Deum fiduciam. Et per dies quidem quadragesimæ, quibus aderam, nihil obstabat, quin lectum Latinè Evangelium mox interpretari possem, & familiariter ad pietatis studia inhortarer. At post pascha id minus commodum fuit: non enim familia vacat: ut multam temporis partem in templo transmittat, aliò vocantibus negotiis. Et sunt, quibus, quantumvis parva illic mora, fastidium parit. Plerique, ut fermè ubique mos est, amant quotidiè audire, imò videre sacrum: imò audire non intellecta nostra murmura, & spectare ceremonias, adesse benedictioni, & interim perfunctoriè sese Deo commendare: atque ita se, illo, quo hæc observant, die, satis pios esse putant. Quod sanè exigui fructus est, & credo plerisque interim conducibiliùs, vel arare, vel texe-* Lib. 1. epist. Oecolamp. & Zvvingl.

re, vel ligna incidere, vel aliud quiddam opera. Templum enim Christianis totus orbis est: & nusquam non orare, & Deum colere, spiritu & veritate, (ut scilicet coli vult) atque etiam preculis labiorum & laudibus convenit. Templa Christianorum maximè extructa sunt, ut in eis commodiùs ad audiendum verbum Dei & mysteria celebranda conveniretur: non adeo propter preces & cantilenas. Tametsi nunc nullis non tumultibus (ita enim à Prophetis cantus quorundam dicuntur) verbum Dei cedere, & esse loco postremo cogitur. Itaque de ea re cum Francisco Decurione & patrono egi, ut quotidianâ aliquâ sacrâ lectione in templo sui pascerentur: visumq; est ipsi (ut acris est judicij) nec non & nobilibus & clarissimis viris, Diethero à Talburg, & Hartmundio à Cronberg: quos tu scis, quã verè Christiani sint: visum, inquam, est eis, esse in rem rudium & piorum, si invertatur vulgaris ille mos, quo solemus Dominico tantum die verbum Domini annuntiare, & per integram hebdomadam Missas habere: ut potiùs omnibus diebus annuntietur verbum Domini, & solis Dominicis ac festis diebus fiat sacrum, siquidem utroq; potiri non datur. Quæ sententia & mihi probabatur. Attentata tamen est via alia per me nempe ut Epistola, Evangeliumq; vernaculo nostro idiomate legatur. Posse autem & licere hoc Pauli testimonio docebam: & ita semper affore pabulum verbi Dei, & non defore sacrum, neque plus solito temporis insumi. Non est repugnatum, sed assensum ab omnibus

quo-

quorum intererat. Ebernburgo mense Junio.

De hoc suo hospitio Oecolampadius hoc eodem anno ita ad Hedionem: *Curarum plenus sum, nec dulcis hic mora, nec abitio decreta. Imò manendum & agnoscenda hospitalitas, quoad evocer, (utinam id brevi fieret) ad conditionem quantulamcunq; honestam, ne tam fugere quàm transire existimer. Hic enim in petra sementem facio.* Lib. 4. epist. Oecolam. & Zvving.

Georgius Comes VVertheimicus, Ecclesias ditionis suæ reformaturus, petit à Luthero Evangelistam, stipendio annuo centum aureorum, & convictus in mensa sua promissa. Tom. 2. epist. Luth. pag. 92.

In Hungaria sparsa de correctione abusuum, & emendatione doctrinæ Pontificiæ fama, incredibilem in multis accendit ardorem, non modò ad ipsam veritatem amplexandam, sed etiam ad videndum Lutherum, ex quo cœlestis doctrina feliciùs hauriri, & studium veritatis puriùs cognosci posse judicabatur. Itaq; hoc anno, Rectore Academiæ Philippo Melanchthone, primus omnium Martinus Cyriaci de Leutsoria, ad Lutherum VVittebergam se contulit: quem anno 1524. Dionysium Lincium Pannoniū, & Balthasarem Glebam Budensem, atq; inde alios atque alios subsequutos fuisse, ex publicis Academiæ matriculis constat.

Anno

ANNUS CHRISTI M D XXIII.

ANNO vicesimo tertio doctrina Evangelii non solùm latiùs propagata, sed multorum etiam fidelium persequutione, & nonnullorum morte fuit obsignata.

Ad latiùs propagandam doctrinam Evangelii duobus hoc anno mediis Deus usus est: dispersione Fratrum Sickingensium, & mitigatione Edicti VVormatiensis.

Vita Schvvebelii.

Vixerant eodem penè tempore in aula Francisci à Sickingen, Joannes Oecolampadius, Martinus Bucerus, Caspar Aquila patritius Augustanus, Joannes Schwebelius Pfortzhemensis. Francisco verò infelici bello implicato, in quo septimâ Maii periit, ex aula illius, tanquam Academia quadam, Bucerus VVeisseburgum, & inde Argentinam, Oecolampadius Basileam, Aquila Isennacũ, Schwebelius Bipontum concesserunt, & veluti novi Apostoli singuli singulas eorum locorum Ecclesias reformârunt.

a Acta Comitiorum Normbergensium Germanicè edita, cum præfatione Lutheri 1538. witebergæ.

[a] In Comitiis porrò Noricis absente Cæsare, sextâ Martii Edicto VVormatiensi, singulari Senatusconsulto fuit derogatum. Legato enim

enim Pontificis Adriani Principes incusanti, quod ex formula decreti Cæsareani non fuerit de Luthero sumpta pœna: postulanti deinde consilium, quomodo malum hoc sanari possit: respondent Principes: de Luthero non sumptam pœnam: quia omnes Ordines gravissimè conquerantur de Curia Romana, & pleriq; Lutheri libris atq; concionibus ita jam sint eruditi: ut, si decretum illud adversus illum valere debeat, plurimi id sic interpretaturi sint, quasi id eò fiat, ut oppressâ veritate, & exstinctâ Evangelii luce, manifesta vitia, quæ tolerari aut dissimulari diutius nequeant, defendantur. Consilium suum hoc esse: ut per liberum Concilium, in Germania primo quoque tempore celebrandum, controversiæ Religionis dirimantur. Interim.

Nullos novos libros edendos.

Evangelium purè juxta probatas, & ab Ecclesia receptas interpretationes docendum.

Ab Episcopis deligendos homines idoneos, qui concionatores exorbitantes leniter castigent.

Sacerdotes, qui uxores ducant, juxta leges Pontificias multandos.

LUTHERUS datis ad Principes literis, invehitur in corruptores mandati. Cæsarei, & decretum Noribergense, quod alii aliter accipie-

cipiebant, pro se interpretatur. Et primum quidem *de novorum librorum prohibitione* non se recusare, scribit, modò non intelligatur de libris scripturæ, quorum editio prohiberi nequeat. Per *interpretationes ab Ecclesia receptas*, non Thomæ aut Scoti, sed Hilarii, Ambrosii, Cypriani, Augustini, à plerisq; intelligi: sed Patribus quoq; longè præferenda Biblica scripta. *Deligendos ab Episcopis idoneos concionum censores*. Rectè id quidem, sed illos viris doctis carere, sophistis non item. Postremum *de multandis sacerdotibus*, qui vel uxores ducunt, vel ordinem suum deserunt, nimis durum esse, &, si purè sit docendum Evangeliū, omnino mitigandum. Titulus literarum est: Wieder die verkehrer des Kaiserlichē Mandats/ Martinus Luther.

CÆSAR per literas cum Principibus de facto hoc Decreto iracundiùs expostulavit, & per legatum prorsus id infringere connisus est.

Sed nec Cæsaris & Pontificis rigor, nec Principum moderatio cursum Evangelii remorari potuerunt. *Longè* enim *aliter in cælo, quàm Norimbergæ de hoc negotio fuisse conclusum*, scribit Lutherus ad Fridericum Saxoniæ Electorem. Itaque certatim Principes & civitates Pontificiæ religionis mutationem admiserunt.

FRIDERICUS I. Rex Daniæ ministris Evan-

Evangelicis, quos in regno jam tum à Christierno vocatos & defensos reperit, liberam concionandi potestatem facit, & Monachis conjugium secundum Dei verbum permittit. Historia compendiosa Regum Daniæ, per Erpoldum Lindenbruch edita, refert hæc ad annum 1524. his verbis. *Fridericus coronatus doctrinam Ecclesiæ, à D. Martino Luthero repurgatam, publicè in templis proponi mandat Anno Christi M D XXIIII.* Chronicon Daniæ Huitfeldii.

CHRISTIERNUS Rex Daniæ, regno pulsus, cum Elisabetha conjuge, Caroli V. sorore, exulat VVittembergæ, & Lutherum diu concionantem audit. Sturmius. Chytræus.

LUDOVICUS Comes Palatinus Rheni Bipontinus, Dux Bavariæ, feces fermenti Papistici ex Ecclesiis Palatinatûs Bipontini, Joannis Schwebelii ministerio expurgat, Missificos omnes eliminat, nihil moratus vicinorum Episcoporum minas. Vita Schvvebelii.

ALBERTUS Marchio Brandeburgicus Magister ordinis Marianorum Teutonicorum in Borussia Orientali post Comitiorum Noribergensium exitum, consilia emendandæ religionis Pontificiæ, & instituendæ purioris doctrinæ, cuius ab Andrea Osiandro, qui Noribergæ tum publicè docere cœperat, semina imbibit, primùm suscepit, & per Georgium à Polentia, Episcopū Sam- Chronicon Saxoniæ Chytræi.

Sambiensem, ipse ex Borussia absens, pertexuit, Itaq; ex Academia VVittebergensi doctorem pium, gravem, eruditum & moderatum, *Ioannem Brismannum*, Cotbusii in Lusatia natum, Lutheri familiarem & amicum, evocat, qui exeunte anno Regium montem appulit, & inter varias ac multiplices Commendatorum, sacerdotum, & aliorum, Pontificias persuasiones pertinaciter retinentium, adversationes & insidias magno & constanti animo, & pietate ac prudentiâ singulari, emendationem Ecclesiarũ paulatim provexit: donec accedente publicâ Principis autoritate, & ordinum cæterorum approbatione, forma doctrinæ & rituum certa & æquabilis, ubique in illius partis Borussiæ Ecclesiis constituta est. Huius laboris socios & collegas fideles & præclaros habuit *Paulum Speratum*, qui anno 1524. & *Ioannem Polyandrum*, qui anno 1525. eò venit. Qui tres οἰκισταὶ seu conditores & lumina Ecclesiæ Prutenicæ, ab erroribus & idolis Pontificiis repurgatæ, præcipua, coniunctis animis & consiliis, summa cum pietatis, constantiæ, moderationis, & prudentiæ laude annos amplius viginti Ecclesias illas, puritate doctrinæ, & disciplinæ sanctitate & concordiâ florentes & tranquillas rexerunt & conservârunt.

Joannes Breismannus vigesimâ septimâ Septem-

Septembris Regiomonti in summo templo Kneiphhofii, in veteri autem urbe Dominus Amandus Dominicâ Adventûs concionem Evangelicam primam habuêre. Chronicon Hennebergii.

JOHANNES Princeps Anhaldinus favere jam tum cœpit Luthero: ideoq; per Doctorem Hieronymum, & Franciscanum quendam Lutherum monuit, ut purgaret se ab ignominia, quâ à Ferdinando Austriaco Norimbergæ fuisset notatus, quod novo exemplo doceret, Christum esse semen Abrahæ. Tom. 2. epistolarum Luth. pag. 121.

CAROLUS Sabaudiæ Dux sincerioris religionis studiosissimus esse ferebatur. Quod cum Lutherus ex Annemundo Cocto, Equite aurato Gallo intellexisset, septimâ Septembris huius anni Sabaudum per literas, in quibus fidei suæ confessionem breviter repetit, in pietatis zelo confirmavit. In harum fine, *Macte*, inquit, *Princeps Illustrissime, & heros generosissime, suscita eam, quæ in te cæpit ardere scintillam, & fac ut ignis egrediatur de domo Sabaudiæ, ceu de domo Ioseph, & sit ei tota Gallia quasi stipula, & ardeat sanctum illud incendium Christi, imò flagret, ut verè tandem Francia possit dici ab Evangelio regnum Christianissimum, quod hactenus ab impio in Antichristũ, propter effusum sanguinem, officio, impiè dictum est Christianissimum. Anno 1523. 7. Sept.* Tom. 2. epist. Luth. pag 159.

De LIVONIA sic Lutherus ad Spalatinum Tom. 2. epist. p. 121.

vicesimâ quintâ Januarii: *M. Livoniæ ex me petiit per nuntium & per Cancellarium, eruditum virum, ut libellum ad suos populos scriberem de re Christiana, aluntq́; ibi verbi prædicatorem, & gaudet se Evangelion habere. Sic à Iudæis transit Christus ad Gentes, & de lapidibus fiunt filij Abrahæ quem sui nepotes persequuntur.*

Tom. 2. epist. Luth. pag. 122. Eosdem LIVONOS Lutherus epistolâ salutat, quâ gratulatur illis patefactam Evangelii Christi doctrinam, cuius oppressionem plerosq; in Germania Tyrannos pertinaciter moliri queritur, eiusdemq; generis persequutiones atrocissimas ipsis quoq; expectandas præmonet, ad quas sustinendas ut sese præparent, animumq; obfirmatum habeant, atq; in agnita veritate Evangelica fortiter perseverent, graviter ac piè cohortatur, de fide justificante, & tandem vera ratione bonorum operum, breviter & perspicuè eos erudiens.

Stumpfius lib. 6. Simlerus in vita Bullingeri. VVOLFGANGUS JONERUS Abbas Capellæ, qui ex Zwinglii concionibus errores Pontificiæ religionis agnoverat, scholam in cœnobio instituit, cui præficit M. Henricum Bullingerum, octodecim annorum juvenem, qui & ipse veritatis Evangelicæ gustum, ex scriptorum Lutheri & Melanchthonis lectione Coloniæ perceperat.

Tom. 2. epist. Luth. pag 140. ABBAS HIRSCHFELDENSIS hoc anno permisit quibusvis liberum exitum, tam Monachis quàm Monialibus. Pastor Hirschfelden-

feldensis defunctâ uxore primâ, duxit secundam.

In Silesia plenior Evangelii lux affulsit Uratislaviensibus, & Lignicensibus.

Uratislaviæ Canonicus erat Joannes Hessus Norimbergensis, Theologiæ Doctor, vitæ inculpatæ, doctrinæ eruditæ, eloquentiæ raræ.

Cum igitur ab obitu Oswaldi VVimleri pastoratus ad D. Mariam Magdalenam quadriennium vacasset, pro more temporum illorum de obtinendo eo nonnullis coram politico Magistratu cõtendentibus, senatus moræ pertæsus, consentiente populo universo, probante Jacobo à Salza Episcopo, decimo nono Junii Joanni Hesso, vocatione solenni, Ecclesiæ Magdalenanę gubernationem commẽdat. Is vigesimâ quintâ Octobris Dominicâ XXI. Trinitatis primam ibi concionem habet in maxima populi frequentia.

Adrianus Papa ægerrimè hoc tulit, & datis ad senatum literis à proposito eum revocare conatus est. Sed frustrà. Senatus enim facti sui causas reddidit gravissimas, editâ Apologiâ, quæ quia vivam habet descriptionem & statûs Ecclesiastici sub Pontifice Romano, & Pontificis in illo, necessariò hîc inserenda & à posteritatis oblivione fuit vindicanda. Sic igitur illa:

SENATVS POPVLVSQ. VRATISLAVIENSIS

piis lectoribus salutem in Domino. Non ambigimus, viri Christiani, qui & corde & ore Christum profitemini, quin vobis (etiam sine ullo nostro encomio) summè placeat novi pastoris nova electio, cum inprimis vestræ professioni conveniat, niti & exemplo & doctrina Apostolorum, quæ sanè & basis & fundamentum veræ fidei, eo vobis commendatior esse debet, quod à spiritu sancto profecta est, signata sphragismate sanguinis Christi & electorum Dei. Verùm cum multi sunt quibus post hujus mūdi honores & carnis voluptates nihil quicquam divini aut sancti pensi est, ne illis ansa relinquatur improbandi hoc nostrum adeo laudabile ac frugiferum institutum, breviter eius consilij rationes explicabimus: ne, si fortè pleriq; firmamentum roburq; rei non acceperint, aliqui ex eis tyrannide & majestate adversariorum in sensum non verum traducantur: tum etiam, ut inter nos mutua dilectio conservetur, quam alioqui, scissâ in diversas partes Ecclesiâ, labefactari necessum esset. Primùm ergo non immeritò nos, quibus summa Reip. concredita est, vehementer commovit animi, quod ædes Divæ Magdalenæ tot jam annis sine sponso & parocho consenuit & eviluit, quam adeo pro uno sponso multi appetivere, ut etiam illis ad tribunal sæpè deventum est, atq; ita alij alios mutuo semper ejicerent contendentes de animarū nostrarum salute, nihil secus atq; ij, qui tesseris colludunt, porro utrique fortunam sine virtute experiuntur. Quod contendendi studium ab Ecclesia præfecto alienissimum

esse

debet. Oportet enim Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem, non præfractum, non iracundum, non vinosum, non percussorem: non turpiter lucro deditum, non ambitiosum, cum ea dignitas non ambitione sed consensu Ecclesiæ comparetur, & non nummario pretio, sed oneroso honore constet, iis artibus denique parandum sit verum sacerdotium, quod nisi coactus aliquis ritè capessere non potest, ut in C. de. Ep. & Cl. l. c. si quenquam Divus Leo Augustus super acceptando sacerdotio sanctissimè statuit hisce verbis, tanto & Christiano Principe non indignis. Nemo gradum sacerdotii venalitate pretii mereatur, quantũ quisque mereatur, non quantum dare sufficit, æstimetur. Profecto enim quis locus tutus, & quæ causa poterit esse excusata, si veneranda Dei templa pecuniis expugnentur? quem murum integritatis aut vallum fidei providebimus, si auri sacra fames penetralia veneranda proserpit? Denique quid cautum esse poterit, aut securum, si sanctitas incorrupta corrumpitur? Cesset altaribus imminere prophanus ardor avaritiæ: & à sacris adytis repellatur peculare flagitium. Ita castus & humilis nostris temporibus eligatur Episcopus, ut locorũ quocunque pervenerit omnia propriâ vitæ integritate purificet, non pretio sed precib. ordinetur. Antistes tantum ab ambitu debet esse sepositus, ut quæratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat, sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profectò enim indignus est Sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus. Qua de re haud

ita longius standum nobis esse ducimus illorum disceptationibus, qui tam importunè sacerdotia quærunt, ac passim aliorum injuria sese consecrãt, ne scilicet illos expectando interim status nostræ salutis periclitaretur. Proinde aliquot jam annis nõ æquè Evangelium hic annuntiatum est: quippe alij pro Christi Evangelio Thomam, Scotum, Aristotelem, Christianis auribus summa cum indignitate instillarunt: alij loculis & marsupio consuluerunt, prædicando non gratuitam fidei, sed pronundinam fiduciam operum: alij item in operculum suæ carnis & impietatis sacras literas detorserunt: quo factũ est, ut multi nesciant quam viam sequantur, atque ita dubij errent, ut navis in medio mari gubernatore destituta. Quod malum ne indulgentia nimia aut irritando tanquam excetra illa Lernæa vires acquireret, aut latiùs serperet, summa cum diligentia è nostrorum animis tollere, & ad usq; vivam radicem averruncare studuimus: quærendo scilicet nobis & Ecclesiæ nostræ eum pastorem, qui incredibili fiduciâ & alacritate verbum Domini, & impervestigabiles ab humana prudentia divitias ejus & communionem mysterij, quod erat absconditum à seculo. ideo nobis decantabit secundum spem nostram, quam in illum habemus repositam in Domino, qui omnibus innocentiâ vitæ & modestia charus est, qui antea à Reverendissimo D. Episcopo nostro ad Evangelizandi munus, & nunc quoq; à nobis unanimi consensu vocatus & accensus est, ac electus in Domino juxta consuetudinem ab Apostolis

vulga-

vulgatam, & Ecclesia, quæ in Christo est, receptam. Siquidem Ecclesiæ est vocare & eligere pastorem: Episcopi autem, sive presbyteri, manus imponere. Nunc cum ipsa electio canonicè & debitè celebrata sit, ac secuta judicium & eulogium Reverendissimi nostri Antistitis, qui summâ curâ nos ad amorem præsentis pastoris invitavit, atque primus illi calculum ac suffragium suum detulit ad annunciandum Evangelion de Christo, non passus, uti sub modio tam bona lucerna perderetur, aut ipse talentum, quod à Domino accepit, intra terræ penetralia, ceu parum fidelis servus infoderet ac reconderet: verum in verbi ministrum nobis eum constituit: quæ Evangelizandi functio inter reliqua Ecclesiæ munia prima & maxima est. Proinde cum in maximis nobis datus esset magister, minoribus quoque eum Ecclesiæ efficiis, quæ de jure parochiali dicuntur, præfecimus: rati, par ac debitum esse, minima illi concredere, qui in maximis esset fidelis, cum etiam non liceat alium habere verbi ministrum, alium dispensatorem mysteriorum Dei: ita enim scinderetur & ordo & dignitas sacerdotij. Nam quid magis absurdum esse queat, quàm eum habere dispensatorem mysteriorum Dei, qui ita institutus esset, ut verbum ministrare nō possit? Quomodo autē aliquis dispensaret mysteria, quorum cognitionem per verbi scientiam nō habet? cum ne in mechanicis quidem rudis adhuc opificiō admittatur. Ad hæc ita constituit Deus, æquitatis legem dispensans: ut in corpore nostro alia sunt mēbra

quæ regunt corpus, atque omnibus moribus eius præsident, alia item sunt quæ reguntur ac obsequiũ rectoribus prabent, in Ecclesia quoq; alii gubernarentur ac regerentur, quibus hoc utilissimum est, ut verbo & opere rectorum ad id quod expedit, imbuantur, alios verò pastores dedit & doctores, ad perfectionẽ Ecclesiæ, eos scilicet, qui præ cæteris virtute animi præditi familiariùs Deo assistãt, & id officii in Ecclesia gerant, quod anima in corpore; ut utraq; pariter compaginata, & sibi invicẽ mixta, in quo quid deest & in quo abundat, velut in membrorũ diversitate consonantia facta, per spiritũ perfectũ & integrũ atq; aptum ad omnia corpus existat & dignum, quod Christũ habeat caput. Ergo idẽ ex scriptura & verbi minister, & dispensator mysteriorũ Dei (hoc est, ut Paulus ait, alios dedit pastores & doctores) esse debet, atq; in iis totũ sacerdotium cõprehenditur potiùs quàm in supercilio Ephot, cidari, tiara, anclabri atq; aliis nõ eo usq; exigendis ab Ecclesia Christi. Iustè igitur verè piũ ac Christianũ hominem D. Ioannem Hessum, Theologiæ Doctorẽ in parochum nobis elegimus, ad ministeriũ verbi ante vocatũ ab Episcopo, cõmisimusq; ei curã & vivorũ & mortuorũ: ut vivos immarcescibili fructu verbi Domini pascat ac nutriat: defunctos verò in Domino pie sepeliat, nõ, ut prædecessores parochi, quibus una opera erat inhiare lucro. Nam sive nasceretur, sive moreretur aliquis, omnes erãt tributarÿ, & vectigales parocho, ut etiã multa millia gratiarũ ac indulgentiarũ nomina, remissionẽ peccatorũ præ se ferẽtia, atq; id genus alia pastorum

ſtorum commenta taceamus. Quod verò omnium miſerrimum, mortui plus vivis cenſebantur: ut credibile ſit, poëticum illum Charonta in tranſportandis multis mitiorem fuiſſe, quàm noſtros parochos in ſepeliendo. Cum autem ſine iis nundinationibus cum ſuis Diaconis & hypodiaconis verus paſtor ſeſe de nudis Eccleſiæ reditibus ſuſtentare non poſſit, ut ſæpè noſtris auribus inter concionandum inculcavit ſinceriter nobis in Chriſto dilectus eximius vir, D. Magiſter Ioachimus, qui aliquot iam annis ſive per locationem, ſive per aliam rem quanpiam dictæ parochiæ præfuit, atq; ita inter concionandum nos admonuit, ut augeremus cenſum Eccleſiæ, ne cogeretur eam egeſtate & penuriâ rerum deſerere: conſilium quæſivimus, ne ita perpetuùm & vivi & mortui vectigales & in prædam eſſemus: & ut ſine hoc cenſu paſtorem quoq; noſtrum honeſtè ac liberaliter, pro perſona & dignitate ſacerdotii alere poſſimus, quo is modò in ſalutem noſtram occupatus ſit, non autem turpibus illis rationibus: tot hodiè, tot heri, tot nudius tertius funera, atq; utinam etiam aliquid in craſtinum, perendie, & ſic deinceps. Quam rem adeo indignam ad ſacram & auguſtam Regiam Maieſtatem D. Ludovicum Hungariarum & Boëmiæ Regem, Dominum noſtrum Clementiſſimum, tum per legatos, tum per literas retulimus, & ſummis laboribus & precibus obtinuimus: uti pro nobis Maximus Rex apud ſummum Pontificem intercederet, quo is ius eligendi

& præsentandi pastorem Elclesiæ nostræ nobis conferret, quod & ipsum à sua sanctitate, tantâ humilitate, quanta par est, nos expostulavimus. Ad quam postulationem neq; Regiæ Maiestati, neq; nobis quicquam responsi datum est. Cum alioqui nobiscum Summus Pontifex de Lutheranismo (negotio non identidem periculoso) satis copiosè per longum Breve ageret, Ecclesiæ verò nostræ rei ad salutem animarum nostrarum vel maximè necessariæ, prorsum non commeminit. Sentientes itaque apud Romanum Pontificem, nec Regiæ Maiestatis, nec nostras preces valuisse, non oscitanter, nec imprudenter ad præsentem electionem accessimus, & pastorem nobis elegimus, quem tanquam obedientes filii, primùm Vicario in spiritualibus generali, deinde Episcopo coràm constitutum, ac iterum Vicario generali præsentavimus, quo eum iuxta morem huius diœceseos, in possessionem Ecclesiæ solenniter investirent. Sed & hic repulsam passi sumus, non quod hunc nobis negarent pastorem, aut de eius integritate dubitarent, quem tantopere, & tot titulis paulò antè commendaverant, & in verbi ministrum præfecerant: sed quod illorum indignationem veriti sunt, qui unà inter sese pro ea Ecclesia contendunt & dilitigant. Nos autem nihil minus eundem electum nostrum in possessionem parochiæ instituimus. Ordinata proindè in statum optimum re Ecclesiæ & pastorali, ne identidem animarum nostrarum

ſtrarum cura, atque antehac ſæpe factum eſt, ulli ſub penſione, vel alia Simoniaca conditione locanda veniret, ac ſubindè multi, in extremis conſtituti, negligerentur, neve eſſent nobiſcum partita munia ſacerdotii, quod utiq; unum & ſimplex eſſe par eſt, perinde eius Chriſtus unus, & auctor & magiſter eſt: Vos omnes obteſtamur in Domino, ne quis veſtrum nobis malè vertat, tantæ rei tam ſubitam mutationem, multis etiam non auditam ſeculis. Neque mirum, ſi vobis res nova, (licet in Chriſti Eccleſia ſemper fuerit uſitatiſsima) videatur, qui nati eſtis, & coaluiſtis ſub imperio conductitiorum paſtorum: quorum artificio in Eccleſia Dei omnia Sacramenta venalia facta ſunt, tanquam ab illis ipſis vita æterna emenda eſſet, quam quiſq; ſecundum æſtimationem ſuam licitatus eſt, neque ſatis eſſet eam per fidem dono & planè gratuito accepiſſe à Chriſto Ieſu, qui fallere nec poteſt, nec didicit. Horum profecto paſtorum impoſturas & præſtigias inbibiſtis à teneris, neſcientes adhuc lac Apoſtolicum, & dulcedinem Evangelicam. Si qui autem ſunt, qui nobis calumniari non deſinent, Spiritu fortitudinis in Domino illorum ſycophantias tolerabimus. Nam ab auditione mala non timebit iuſtus, qui, ſi homines timeret, Chriſti ſervus non eſſet. Sed quid ſollicitamur, ac ſi hæc noſtra electio ulli non placeat? cum ſecundum ſcripturam & conſuetudinem Eccleſiæ celebrata ſit, cuius Eccleſiæ & caput & ſpon-

& sponsus est Iesus pro nobis crucifixus, qui ait: qui mecum non est, contra me est: & qui mecum non colligit, spargit. Nunc si Deus pro nobis, quis contra nos. Quis intentabit crimina adversus electos Dei? Deus est qui iustificat, quis ille qui condemnet? Christus est, qui mortuus est, imò qui & suscitatus est, qui etiam est ad dexteram Dei, qui & intercedit pro nobis. Exultate ergò & gaudete nobiscum, qui pro parte Evangelij statis, cum in commune vobis seritur ac metitur, gratias agentes Deo, quod nobis de eo pastore prospexerit, qui & Episcopo nostro, & nobis iuxta charus est, & piè exercitatus in sacris literis, cui satis mercedis erit, excolere vineam Domini, & nos lucrifacere Deo per verbum Iesu Christi. Cæterùm abstinebit à spoliandis tum vivis tum mortuis. Nostrum autem, imò totius communitatis erit, & illius curam vicissim agere liberè, non coactè, & pro sepultura & aliis officiis mittendo in gazophylacium, ut cuiusq; pietas & facultates tulerint. Nam qui Evangelio servit, etiam de Evangelio vivat: duplici enim honore dignus est, ut ait Apostolus.

Crantzheimius Chronologiâ Germanicâ.

LIGNITII iussu Principis Friderici Valentinus Crautwald publicè epistolas Paulinas exponit.

GOLDBERGÆ eiusdem Principis cura illustris scola erigitur, professoribus VVittembergâ evocatis Valentino Trocedorffio, & M. Joanne Helmerico.

E BOE-

E BOEMIA profecti ad Lutherum legati Fratrum, quos vocant, fidem illi suam de sacramento Eucharistiæ exposuerunt: de quibus ita ille ad Nicolaum Hausmannum: *De Pighardis iam non malè sentio, auditâ eorum, præsentibus ipsis, fide circa Sacramentum Eucharistiæ. Bohemos, qui parvulos communicant, non probo, quanquàm non in hoc hæreticos censeo.* Et ad eundem alibi: *Pighardi sic de sacramento sentiunt, quod Christus sub pane non sit corporaliter, quomodo aliqui dicunt, se vidisse ibi sanguinem & puerulum, &c. sed spiritualiter seu sacramentaliter, hoc est, qui panem accipit visibiliter, verè accipit naturaliter eius sanguinem, qui à dextris patris sedet, sed invisibiliter. Vltra hoc non possum eos damnare. Deinde quod non adorant, ad idem referunt, quod non sit ibi visibiliter, ut visiones habent, sed invisibiliter, hoc est ad dexteram patris.*

Tom. 2. epist. Luth. p. 133.

Tom. 2. epist. Luth. pag. 167. b.

In GALLIA gratia Evangelica annunciabatur hoc anno publicè Gratianopoli & Meldis.

GRATIANOPOLI in Delphinatu Petrus Sebevilla religionem puriorem docet, quem Zwinglius decimâ tertiâ Decembris die per epistolam monet: ut in Galliis Christianâ armaturâ munitus in publicum prodeat, sublatâque, instar tubæ voce, Euangelium Christi, invitis omnibus puppis & Papis prædicet. *Christus*, inquit, *Classicum*

Lib. 4 epist. Oecol. & Zwing.

cum cecinit, impressionem in Pharisæos, Scribas & hypocritas facturus. Quis dexteram ad prælium non armabit? Leo rugiet, inquit Propheta, quis non metuet? Christo per ministros suos detonante, quis ex hostibus non pavebit? imò dispeream, si non in totis castris illorum trepidatur: adeò vertuntur, rotantur, ambigunt, ut quid consilii sequuturi sint, nondum exploratum habeant. Nam si Christi gregem mactare per seductos Principes cœperint, verentur, ne sic aperiatur fenestra, ut in se quoq; paulò post irruatur. Si verò scripturâ obsistere tentent, conscij sibi violentiæ, quam ei faciunt, toti frigent ac concidunt. Quid igitur in ignavos non irruimus, uno illoq; satis forti verbi DEI præsidio fulti? Is enim Antichristum interficiet spiritu oris sui. Stat à nobis Christus, quis contra nos? Simus licet Samia vasa, nemo tamen confringere nos poterit, quandiu nobis Dominus adest: aderit autem ex verbi sui certâ promissione, quâ pollicitus est, se nobiscum mansurum usque ad mundi consummationem: iussitque securos esse, cum ad Reges & Principes illius causa trahamur: daturum enim esse sapientiam & eloquentiam, cui omnes adversarij non poterint resistere. Quid igitur adhuc cunctamur? Victoria in manibus est, an eam decerpere piget? Et paulò pòst: *Non modò cum Antichristo sed cum universo simul orbe certamen tibi subeundum est, si quidem cœlestia ambis: ea enim*

enim solis eis eveniunt, qui terrena negligunt. Antè omnia igitur opus est, ut te ipsum abneges, ac quotidiè moriaris. Id autem tuopte Marte non poteris: ad unam igitur Dei misericordiam confugiendum, & illic flagitandum, ut vias tuas dirigat, mentem illustret, cor excitet, ut illius gratiâ nihil non tum audeas, tum, quo pacto fieri oporteat, scias. Proderit & illud, Evangeliũ Christi prædicare molienti, ut reiectis omnibus præsumptis opinionibus & doctrinis, hoc consilio ad literas verè sacras accedat, ut eas præceptorem habiturus sit, non discipulum.

MELDA, oppidum est in Galliis, decem à Parisiorum Lutetia milliaribus. Eius Episcopus hoc anno fuit Guilielmus Brissonnettus, qui cum doctrinæ purioris esset admodum studiosus, idoneos etiam doctores populo præfecit, exclusis Monachis. Lutetiâ Jacobum Fabrum, Guilielmum Farellum, Arnoldum & Gerardum Ruffum vocavit, qui magnâ alacritate populum erudiêre. Quum autem hoc nomine periculum Episcopo crearent Theologi Sorbonistæ, non præstitit constantiam, & ab incœpto destitit. Tamen multorum animis religio implantata, & cum doctores pariter & auditores nonnulli inde fugati in alia atque alia Galliæ loca se recepissent, mirabili Dei consilio, unius Ecclesiæ destructio, multarum fuit ædificatio.

Sleidanus. Raymundus de Remund.

HAM-

Chronicon Saxoniæ Chytræi.

HAMBURGUM M. Stephanus Kempè Franciſcanus hoc anno venit, ingenio & facundiâ & magnitudine animi M. Ordonem Stifelium ſuperans, qui à præfectis Cœnobij Mariæ Magdalenæ ad docendi Evangelii munus in eo templo vocatus, inter acerrimos cum Sacrificulis conflictus, magno concurſu & applauſu civium triennium ferè ſolus æſtum & laborem diei ſuſtinuit, donec Joannes Zegenhagius, Magdeburgoad Eccleſiam D. Nicolai, & paulo pòſt Joannes Frizius Lubecâ, ad parochiæ D. Jacobi gubernationem vocati, fideliter in Evangelii propagatione Stephanum adiuverunt.

HALAM Suevorum Joannes Iſenmannus Halenſis à Senatu vocatur, ut defuncto paſtori ſuccedat. Is non ſolùm eadem cum Brentio docebat, ſed impias Papiſmi ceremonias abrogare incipiebat. In odium igitur multorum incurrit: præſertim cum Brentius hucusque Miſſas celebraſſet. Ibi tum Brentius publicè ſe excuſavit, rationem ſui conſilii exponens in hanc ſententiam:

Verba Herbrandi in vita Brẽtii.

Optimi auditores, audio quoſdam veſtrûm noſtris actionibus offendi: & quidem verum eſt, ego quoque aliquoties Miſſam hîc apud vos celebravi, ſed non per omnia ſacrificulorum more, impietate horrendâ, ſacrificij ſcilicet pro vivis & defunctis oblatione, omiſſâ: idq; propter vos

vos à me factum est. Nam cum primùm huc à vobis essem vocatus, in profundum idololatriæ vos immersos reperi, ideo aliquid erat faciendum: & ad vos in lacum descendi, ut vos educerem, & liberarem paulatim erudiendo, & nonnihil etiam, exemplo Apostoli, ad tempus cedendo & simulando. Iam verò rectiùs ex verbo Dei à me estis instituti, & horrendam Missæ abominationem, & cœnæ Dominicæ prophanationem intelligitis. Ideò abroganda.

Cæterùm Missa anno demum 1527. abrogata est: nisi quod Joannitæ missificârunt usque ad 1534. annum: ad quos multi patritii exiverunt: donec & hæc Missa silere iussa est, templo concluso: ut 1540. omnis Missa in ipsorum ditione extra urbem. Crusius.

AUGUSTÆ Joannes Speiserus Theologiæ Doctor, Parochus Augustanorum cœpit verbum Dei concionari sinceriùs, tanto concursu & fructu, ut meretrices quoq; eius concionibus motæ, ad meliorem frugem redirent, ac prostibulo, quod tũc publicè prope Geggingensem portam tolerabatur, deserto, aut honesta coniugia quærerent, aut aliò inde diffugerent. Sed rediit Speiserus ad Pontificios, & miserè periisse dicitur. Achilles Gassarus. Heningus.

LUTHERUS ad Augustanos consolatoriam mittit epistolam, quæ exstat Tom. 2. Germ. Jenens.

ESLINGÆ Imperii oppido Michaël

Stifelius discipulos Christo colligit, quibus cum Parochus Pontificius articulos aliquot opponeret, Lutherus per epistolam Eslingenses docuit, quomodo articulos psychotyranni sui deberent confutare.

ARGENTINAM hoc anno veniunt Martinus Bucerus, VVeissenburgo, Caspar Hedio & VVolffgangus Fabritius Capito Moguntiâ: tria non solùm Ecclesiæ Argentinensis, sed orbis Christiani lumina. De his Nicolaus Gerbelius ad Joannem Schwebelium mense huius anni Decembri ita scribit: *Evangelio mirificè prodest Hedio. Nam sinceritate vitæ, & gravitate docendi reliquorum sententias corroborat. Neq; hactenus atrocioribus odiis res acta, sive quòd accesserit Hedio, sive quòd actum esse de rebus suis timeant, nescio. Bucerus Colossensem epistolam profitetur, Latinè modò, & Germanicè, accurrentibus, ligonibus, cerdonibus, Danistis, omnisq; generis hominibus. Hesternâ die Capito Præpositus noster innumerabili conveniente turbâ Colossensium epistolam enarrare cœpit ad S. Thomam. Interim Papistæ in caligas & calceos &c. Non credis, quantum autoritas Capitonis in populo efficiat. Deus incrementum det; ego optimè spero.*

In epistolis Schwebelianis.

In eadem urbe Kal. Decembribus Senatus mandat concionatoribus omnibus & singulis, ut Evangelium liberè & publicè prædicent: & auditoribus Dei ac proximi amorem im-

implantent: mittant autem ſcommata in alios iacta, & omnia ea, quæ vel ſcandalo eſſe infirmioribus, vel ad ſeditionem commovere animos poſſint.

LANDAVII Imperii oppido Joannes Baderus Paſtor Eccleſiæ variorū errorū Pontificios coarguit, & reiectis hominū cōmentis, ſolius Dei iuſſa auditoribus ſuis proponit. Acta Baderi.

ISENNACI Doctor Jacobus Straus Kal. Januariis cōcionari, & non ita multò pòſt idola demoliri, Miſſam Latinam abolere, & vehementi ſpiritu contra errores Pōtificios detonare cœpit. Itaq; à Decano & Capitulo aliquoties ad Joannem Saxoniæ Ducem eſt accuſatus. Docuit ibi in tertium annum. Chronicō Thuringiæ M S. Idem Acta Jacobi Straus & Capituli in Archivis Eccleſiæ Iſennacēſis.

VINARIÆ diſputatio habita fuit de quæſtione: *An Miſſa ſit Sacrificium?* Concluſum quod non. Chronicō Thuringiæ M. S.

VVITTEMBERGÆ Lutherus formulam Miſſæ & communionis edit: in qua omnes ritus uſitatos, introitum ex Pſalmis, Kyrie, collectam, Epiſtolam, Sequentiam, Evangelium, Symbolon, Concionem, Preces, Præfationem, Sanctos, Præcationem Dominicam: Verba cœnæ: Elevationem: Agnus Dei: Gratiarū actionem retinet. Canonem verò Miſſæ, transformantem cœnam Domini in ſacrificiū pro vivis & defunctis prorſus omittit. Hæc fuit prima reformatio rituum Miſſæ & communionis, etſi Caroloſtadius Acta. Chytræus Bucholcerus.

tale quid etiam ante hoc tempus ausus fuerat. Revocata item est in usum Confessio auricularis, & privata absolutio, quam Carolostadius aboleverat.

Ad Fridericum Saxoniæ Electorem vir quidam doctus libellum scribit Germanicâ linguâ, quo docet: tres esse capitales errores, quibus in Papatu Christiani fuerint seducti.

1. *De libero arbitrio, quod revera sit servum arbitrium.*

2. *De meritis operum, quæ potius sint fidei.*

3. *De traditionibus hominum, cum in solo Dei verbo fuerit acquiescendum.*

Nicolaus Ambsdorffius præfationem præfixit libello isti, quâ demonstrat è scripturis: *Papam esse Antichristum.*

Hoc eodem anno publicabatur & alius libellus, suppresso autoris nomine, in quo docebatur, quàm horribiliter doctrina Christi, de castissimo Dei cultu, precatione, depravata fuerit in Papatu: dum à vero Deo ad venerationem creaturarum homines sunt avocati.

Huius generis complures alii libelli Germanicâ linguâ prodierunt hoc anno, quibus velut è profundo somno sensim suscitabãtur, qui in idolomania Pontificia indormierant.

In HELVETIA Basileæ, Bernę, Tiguri, in oppido San-galli circa religionis negotium hæc facta.

Vita Pellicani. BASILEÆ Senatus Lectores Theologiæ ordina-

dinarios constituit, Joannem Oecolampadium, & Conradum Pellicanum: & quoniam Antonius Zanckerus, Pastor ad S. Martinum, officii sui munia obire tum non potuit, Curatorum Ecclesiæ illius rogatu Oecolampadius vices illius supplevit: qui inter alia epistolam Joannis Apostoli Catholicam primam interpretatus est, quam anno 1524. typis descriptam, Christophoro Basiliensium Episcopo nuncupavit. Urstisius.

BERNÆ Magistratus 15. Junii edictum publicat in causa Religionis, cuius summa: Cũ discrepantes de fide sententiæ audiantur pro cõcione, & alii in alios fulminent, velle Magistratum, ut concionatores ad unum omnes Evangelium, hoc est, doctrinam à Deo revelatam, & quæcunq; ex scriptis Propheticis & Apostolicis defendi possint, in clara luce suorum auditoriorũ enũtient. Quicquid autem scripturis sacris adversatur, sive illud à Luthero, sive ab aliis dictum, scriptumve sit, ne attingant. Seditiosa ne loquantur: Qui secus fecerint, iis pœnam iustam decretam. Ex mandato ipso.

TIGURINI cum Zwinglii sui doctrinam passim ut impiam traduci intelligerent: ministris omnibus suæ ditionis mandant: ut ad 29. Januarii diem, dissidii religionis causâ Tiguri conveniant: fore enim, ut omnes ibi, quantum satis est, audiãtur. Constantiensem quoq; rogant Episcopum per literas amãter Sleidanus.

ut aut ipse veniat, aut è suis aliquem eò mittat. Quum igitur ad constitutum diem venissent frequentes, adesset etiã Episcopi Vicarius, Joannes Faber, consul verba facit: & quoniam de doctrina sit ortum valdè grave dissidium, idcirco decretum hunc esse conventum, ait, ut si quis omnium sit, qui contra Zwinglii doctrinam aliquid habeat, liberè illud nunc proponat. Zwinglius iam antè certis locis atque thematis doctrinam suam incluserat, numero ad LXVII. & ut instructi venirent omnes ad eum conventum atque disputationem, evulgârat. Nunc ergo cum finem sermonis consul fecisset, rursus illa proponit, & ad congressum eos invitat. Ibi Faber posteaquam suæ missionis causam explicasset, conatur persuadere, certamen hoc non esse huius loci, verùm ad Concilii notionem pertinere, quod brevi sit futurum. Urgente autem Zwinglio, & postulante, si quid habeat, ut ne dissimulet, ille scripto se refutaturum ipsius dogmata, profitetur. Post multa utrinque commutata verba, cum ex omnibus nemo prodiret amplius in aciem, dimisso cõvẽtu Senatus per suos fines edicit: ut traditionibus hominum omissis, Evangelium purè doceatur, è veteris & novi Testamenti libris.

LEO Judæ sub initium Februarii præficitur templo Petrino, nuptias celebrat decimâ nonâ

nonâ Septembris, cum hoc eodem anno primi Sacerdotes uxores duxissent Wilhelmus Rublinus, & Joannes Faber. Jam ergo non in urbe tantùm, sed & in agro annũtiabatur Christus, qui & antea quoq; nõ à paucis fuerat prędicatus parochis. Ecclesia aũt ita verbo veritatis imbuta est: ut maxima eius pars iam non tantùm contemneret abusus & superstitionem, quæ nondũ erat deposita, sed cuperet etiã omnia ea, quæ cerneret præter & contra scripturã verbi Dei in templis Dei vigere usurpariq;, penitus abiicere atq; conculcare. Id cum intelligeret Magistratus, ne quid rursus præproperè & immaturè, parũve religiosè geri videretur, denuo in urbem alteram convocat Synodum. Ad hanc vocati sunt Episcopi, Constantiensis, Curiensis, Basiliensis unà cũ schola sive Universitate Basiliensi, vocati sunt confœderati omnes: sed non venerunt omnes, neq; quenquã miserũt Episcopi. Nihilominus posterior hæc priore multò fuit celebrior. Confluebãt enim docti & clari viri non pauci, confluebãt Ecclesiarũ antistites & sacerdotes plus min⁹ DC. Fiebat è scripturis collatio, & pręcipuè disputabatur cõtinuis trib. diebus, de tollendis ex Ecclesia imaginibus, & de abroganda Missa Papistica. Iterũq; vicit veritas, ac exactis aliquot diebus, soluta est Synodus. Utriusq; disputationis acta inveniet lector ad finem Tom. 2. operum Zwinglii.

Bullinger in prima ad Joannem Cochlæum responsione cap. 29. Verba Bullingeri.

MONIALES Psalmorum libros Latinos de manibus deponere, habitum religiosum exuere, & Monasteriis valedicere cœperunt, contractoq; matrimonio, factæ sunt matresfamilias. Leonhartus Köppen, civis Torgensis, feriâ tertiâ Paschatis, 7. Aprilis novem Moniales, genere nobiles, ex Monasterio Nimptschen extractas, VVittebergam adduxit, inter quas fuit Catharina à Boren, postea nupta Luthero.

URATISLAVIÆ primus Hieronymus Rachemeis uxorem duxit, Reginam Nimbisiam.

ARGENTINÆ Parochus S. Thomæ idem fecit, qua de re hæc leguntur Nicolai Gerbelii ad Joannem Schwebelium verba: *Hodie apud nos mira & inaudita res acta, mi Ioannes. Nam quæ Christiana sunt, rara apud nos hactenus fuêre. M. Antonius, Parochus olim. S. Stephani, nunc S. Thomæ, aliquot annis scortillum apud se habuit, elegans sanè & non vulgari formâ: hanc diebus superioribus uxorem duxit, ductamq; è suggestu palàm populo vulgavit. Hodie verò 21. Aprilis, cum hæc scribimus, subq; hanc horam, in templi foribus apud D. Laurentium, per M. Matthiam Zelliũ, habitâ concione ad plebẽ, in matrimonii cõmendationẽ, publicè introducitur, ducentib. sponsam duab. honestissimis matribusfamilias: sequentib. verò omnis generis hominibus, mirificéq; applaudentibus. Est autem hora diei 8. qua ingens homi-*

Centuria epistolarũ ad Schwebelium.

hominum multitudo ad rem novam, inauditamq; accurrit: fremunt Papistæ: exultant Christiani. E media plebe acclamat unus: Er hat jhm recht gethan/ Gott geb jhm tausent guter jahr. *Tu, crede, multos hunc secuturos esse.*

SIC igitur doctrina Evangelii hoc anno fuit propagata. Recognosce nunc mecum, Lector, quomodo fidelium accusationibus, divexationibus, morte deniq; fuerit confirmata, obsignata.

ACCUSABANTUR, Fridericus Elector Saxoniæ, Lutherus, Zwinglius, Pellicanus, civitates, Augusta, Argentina, Norimberga: Concionatores item, Norimbergenses, & Argentoratenses.

FRIDERICUM Saxoniæ Electorem Adrianus Papa publico scripto (Bullam vocant) graviter accusat neglecti officii in puniendo vel ejiciendo Luthero: Monet, rogat, obsecrat, ut vel tandem id faciat. Nî pareat, gladium Pontificium & Cæsareum experturus.

Bulla extat Tom. 2. oper. Luth. Jen. Germ.

LUTHERUM ad conventum Noricum accusabat legatus Pontificius, quod Mahometo esset similimus, siquidem, ut ille per polygamiam, ita hic per dissolutionem votorum castitatis frena laxet cupiditatibus: quod statum Ecclesiæ convellat, & idcirco ne quidem auditus damnandus sit: quod denique, ut nunc in Ecclesiasticos, ita paulo

Acta Comitiorum.

pòst in politicos sit sæviturus. Cui quid responsum, supra retulimus.

Tom. 2. oper. Luth. Germ. Jen. Accusabant eundem ad Electorem duo potentissimi Reges, Henricus VIII. Angliæ, & Ludovicus, Hungariæ & Boëmiæ Rex. Quibus nihil aliud ab Electore responsum, quàm, Lutherum in concilio prius audiendum, quàm damnandum.

ZWINGLIO in publicis Helvetiorum Comitiis, Bernæ celebratis, crimen hoc intentabatur, quod pro concione dixisset non semel: Helvetios, qui cum exteris iniissent fœdus, Christianorum sanguinem vendere, & vesci carnibus humanis. Quod ubi ille, legatis Tigurinorum domum reversis, rescivit, ilicò per apologiam se purgavit. Vide oper. Zwingl. Tom. 1. pag. 147.

CUNRADUS PELLICANUS, Joan. Kreis, & Joan. Luthart, ut propter fidem novam monasterio eijciantur, Provincialis Setzgertus à Senatu Basiliensi petit. At ille decernit: si hi eijciantur, omnes eiiciendos. Erant autem numero quadraginta. Vita Pellicani.

Sleidanus. Legatis CIVITATUM Imperii Hispaniam missis, Cæsar liberaliter respondit: sed Pontificem apud se questum ait per literas de Augusta, Argentorato, Norimberga, quasi doctrinæ Lutheri faveant, nec suis & Pontificiis edictis obtemperent. Cui illi, nihil à suis prætermitti diligentiæ, quò ipsius voluntati satisfiat.

No-

Norimbergensis Ecclesiæ Ministros legatus Pontificius in conventu Norico accusaverat, tanquam impia docerent, & ut in vincula conjicerentur, postulabat. Principes autem existimare se dicunt, falsò quædam ad ipsum esse delata: illos etiam in honore esse, ac placere populo: si quid in eos admittatur, fore, ut sic illud omnes accipiant, quasi consultò fiat, veritatis opprimendæ causâ, quæ quidem res motum excitare queat. Se tamen delecturos esse, qui de re tota perquirant inposterum, & quod æquũ est, statuant. Sleidanus.

Argentinenses Concionatores, Zellius, Capito, Firnius, non uno modo exagitabantur.

Matthias Cellius à patrono fisci Episcopalis hæreseos accusabatur. Is justo volumine publicato, in quo summam religionis & fidei suæ complexus est, innocentiam suam defendit. Exstat illud seorsum. Insertum est etiam Martyrologio Ludovici Rabi.

Capitoni Præposito Thomano tria intentabantur crimina: quod adscribi se in civitatem Argentinensium voluerit: quod publicè concionatus sit: quod in oculis urbis totius cum Pontificiis super Religionis negotio disserere unicè cupiverit. Is editâ Apologiâ Germanicâ, respondet. *CIVEM se factum*, & Prælatorum multorum exemplo, & salvo jure Episcopi: idq; ideo, quod omnis Apologia Germanicè exstat.

ani-

anima poteſtati civili ſubiecta eſſe debeat, & æquum ſit, ut, qui iisdem cum civibus gaudent commodis, onera quoque cum iis portent. Cumq; ſibi inſidientur nonnulli è clero, jure ſe ad Magiſtratûs urbici patrocinium confugiſſe. *AD CONCIONANDVM* ſe protractum, tum diſſidio civium, quorum alii Matthiæ Cellio, concionatori Evangelico, alii Pontificiis doctoribus adhæſerant, tum rogatu multorum, ſiniſtro deniq; plurimorum de ſe iudicio, quaſi Evangelii ipſum ſuppudeat. Poſtremo *AD DISPVTATIONEM* publicam prius non provocaſſe, quàm Matthias Cellius hæreſeos, ipſe Capito & hæreſeos, & nequitiæ à paſtore quodam pagano fuiſſet damnatus.

ANTONIUM FIRNIUM Parochum S. Thomæ, quod uxorem, & quidem primus duxiſſet, ab officio removet Capitulum Thomanum. Antonius Senatûs opem implorat. Idem faciunt cives nonnulli per libellum ſupplicem, in quo indigniſſimum eſſe conquerũtur: improbari honeſtum coniugium, ſcortationes & fœdas libidines probari.

DIVEXATI ob profeſſionem Evangelicam fuêre plurimi.

MILTENBERGA ditionis Moguntinæ eſt oppidum ad Mœnum. Audierunt eius incolæ Doctorem Joannem Draconem Karoloſtadium, ſinceræ fidei præconem, annum integrum,

Rabus in Martyrologio Germanico.

integrum, & quidem magnâ devotione. Fremit & frendet, quicquid eſt ſacrificulorum in oppido: accuſatur Joannes ad præfectos Moguntinos: à ſacrificulo quodam etiam excommunicatur. Sed ſacerdos ille periculum vitæ vix effugit, à Joanne adverſus furentem populum defenſus. Præfecti Miltenbergenſibus mandant, ſi vitam, ſi bona ſalva velint, Paſtorem dimittant. Parent illi, Diaconum Evangelicum retinent. Abit Draco, & cum eo, metu plebis, omnes ſacrificuli urbem deſerunt, ſecuritatem vitæ à Præfectis petentes. Illi oppidum vi armatâ invadunt, Diaconũ capiunt, civibus lectionem pomorum ſarcaſticè mandant, lectione Bibliorum interdicunt, & impoſito præſidio omnes ad Papiſticarum ceremoniarum uſum cogunt. Qui ad capiendum Diaconum in viduæ cuiuſdam domum miſſus erat ſatelles, in eius amplexus irruens Diaconus, *ſalve*, inquit, *mi frater: frater enimverò meus es: en adſum, transfode me, vel ſuffoca me.* Cui ſatelles, quaſi cœlitus immutatus: Domine, à me quidem nihil mali exſpectes. Cumq; ruſtici accurriſſent, Diaconum perempturi, illorum quoque impetum ſatelles ille prohibuit. Milteberga igitur prima inter Germaniæ civitates propter Evangelium vim paſſa eſt.

Lutherus Miltebergenſes epiſtolâ conſolatur, argumentis: quod ferant iſta in cau- Epiſt. legitur Tom. 2. oper. Luth. Jen. Germ.

ſa Dei:

ſa Dei: quòd momentaneæ ſint afflictiones, & quidem corporis bonorumq; fortunæ, nõ animi: quòd vindicta optima ſit Chriſtianorum, gloriari in cruce: quòd etiam in illis adimpletum illud: *Ex ore infantium & lactentium fundaſti virtutem, ut aboleres inimicum & ultorē.* Deniq; quod ſub pœna capitis & bonorum Miltebergenſibus interdictum erat colloquiis de Dei verbo, conſulit illis, ut qui fortes ſpiritu ſunt, mandatum illud flocciſaciant: qui infirmiores ſunt, tacitè in Domino gaudeant, Deumq; rogent: ut animet ſe quoq; ad publicam veritatis profeſſionem.

Extat ſeorſum editu.

Eoſdem Miltenbergenſes epiſtolâ plenâ ſpiritu Erfurto miſſa ſolatur D. Joannes Draco Carlſtadius, primus illorum Evangeliſta. Proponit illis conſideranda: voluntatem Dei: oſculum crucis ſponſo Chriſto apud ſponſam ſuam ſolenne: σταυροφόρον Chriſtũ ipſum: crucem perpetuam Evangelii prædicati & crediti ſociam: baptiſmum in conformitatem crucis & gloriæ Chriſti: perſequutionis fructum: fidelitatem Dei, nõ onerantis nos ſupra vires: preces multarum Eccleſiarum pro ipſis.

HARTMUNDUS à Cronberg, capto oppido Cronberg à Ludovico Electore Palatino, Richardo Trevirenſi, Philippo Haſſiæ Landgravio, in exilium pellitur. Solatur autem ſeipſum Epiſtolâ ad Argentinenſes: quod præviderit hanc Evangelii ſortem: quòd Dei volun-

voluntate, quòd innocens denique, quippe propter solam Evangelii professionem, hæc talia patiatur. Lutherus feriâ quartâ post Invocavit (verbis ipsius utor) ad Georgium Spalatinum, *D. Hartmannus Cronbergius*, inquit, *junctus Alberto Comiti à Mansfeld, nobiscum est, & utrumq; in monasterio prandio excepimus, vir tanta passus, adhuc satis firmus in fide stat.* Tom. 2. epist. Luthe. pag. 116.

JOANNES OECOLAMPADIUS de se, & ULRICO Hutteno ad Hedionem 21. Januarii hoc scribit: *Sunt hîc* (Basileæ) *ex Sacerdotib. & Theologis, qui de me pessimè loqui cupiunt: nec desistuut, ubi clam conveniunt. Tantum machinati, ut Hutteno non fuerit tutum diutius hîc agere: unde & nudiustertius hinc discessit: quorsum autem, nescio.*

ARSATIUS Sehoverus iuvenis à Theologis Ingolstadianis squalore carceris & mortis propositæ metu ad canendam septimâ Septembris palinodiam, adactus fuit. Quam rem indignissimè tulit nobilis fæmina, Argula de Grumbach, & per literas super ea cum Bavariæ Duce expostulavit. Arsatius pœnitentiâ ductus, è monasterio, in quod detrusus erat, profugit, VVittebergam venit, lapsum confessus absolutus, & in Prussiam missus est, ad docendum Evangelium, unde reversus in Ducatu VVirtembergico 1536. Lenbergæ, & postea VVinedæ ad annum usque 1542. docuit, editâ Postillâ, & fidei suæ confessione. Historiam habet Ludovicus Rabus in Martyrologio Germanico lib. IV.

JOAN-

Rabus ibidem.

JOANNES VOIGT Monachus Franciscanus Vinariæ in Thuringia propter purioris doctrinæ professionem duriter à fratribus suis tractatur.

Rabus ib.

JOANNES APPEL & FRIDERICUS FISCHER, Canonici & Consiliarii Episcopi VVürtzburgensis, quod uxores duxissent,& Evangelio faverent, incarcerantur, & post trium mensium captivitatem, interveniente Cæsarei regiminis petitione, ægrè ab Episcopo dimittuntur.

CASPAREM HEDIONEM antequam Argentinam abiret Moguntiæ cum fratribus nonnullis Pontificii acerrimè prosequuntur. Joannes Reiffenstenius Hedionem ad Constantiam hortatur divino hoc epistolio:

Ex Bibliotheca Hedionis.

Gratissimum mihi est, quod Sacerdotes Papistici te, Eberbachium, M. Andream, usque adeo persequantur. Eâ enim ratione palàm fit, doctrinam vestram esse Evangelium, atque adeo ipsum Christum, quanquam hæc tantùm præludia sint futuræ vestræ persequutionis. Vos viros esse decet, tantoq; libentiùs, quantò promptiùs innocentissimus ille Christus, cujus Evangelium vos prædicatis, amarissimam mortem, pro omnibus nobis pertulit. Faxit itaq; Dominus, ut filii sui dogmata prædicatorum sanguine stabiliantur. Quid enim aliud vobis exspectandum est, doctrinam Christi profitentibus, nisi crux Christi? Hæc hæc vera est benedictio, quâ benedicit Dominus suis, hanc Martinus sitit, nec

nec dubium, quin sensurus sit. Quod superest, vos admoneo, ut magno & infracto animo in vinea Domini laboretis. Deÿcite verbi gladio opera illa Papistica, Missas, indulgentias, caterasq́; cauponationes Monachorum, sacerdotum Baal. Prædicate fidei justitiam, quæ non ex nobis, sed ex Deo est. Erigite magna fiduciâ signũ illud Ionæ, quo solo omnes justificamur, quoq́; omnia alia Pharisæorum signa pessundantur. Neque hæc tam liberè admoneo, quod verear, ne prædicetis Evangelium, sed ut alacriùs subinde liberiusq́; prædicetis, nec more Erasmico tergiverseminì, ac per cuniculos vos volvatis, ut ne intelligentes quidem intelligant. Veritas enim fuco non indiget.

PAULUM SPERATUM, nobilem Suevum, qui Augustæ, Herbipoli, Saltzburgæ & Viennæ constanter & intrepidè Pontificios abusus taxârat, ex Iglavia urbe ad dicendam causam evocatum, Episcopus Olomucensis in tetrum carcerem condit, ex quo divinitus elapsus, VVittebergam venit, ætatis 40. Chytræus. Dresserus.

Nobiles virgines Misnicæ, numero tres, Hanna à Draswitz, Milia ab Olsnitz, & Ursula à Feylitzin ex aula Friburgensi Ducis Saxoniæ Henrici ob lectionem librorum Lutheri eijciuntur. Has Lutherus, monitu Nicolai Ambsdorffii, epistolâ solatur. Tom. 2. epist. Luth. pag. 137. b.

HENRICUS Sutphaniensis, Bremensium Evangelista, ut tanquam Cæsaris captivus (Antuerpiâ enim, vim metuens Papicolarũ, Ibidem p. 152.

profugerat) sibi dedatur, Margareta Austriaca à Bremensibus postulat.

Tom. 2 epist. Luth. Chron con Fuslingeri. M.S.

FRANCISCUS LAMBERTUS Monachus familiæ Franciscanæ, qui superiore anno Avinione Tigurũ profectus, cum Zwinglio de invocatione sanctorum contulerat: & vi veritatis victus, cucullum exuerat, VVittembergæ hoc anno exulat, & liberalitate Principis Electoris tantisper sustentatur, dum ductâ ibidem uxore, Argentinam se recepit.

ACCUSATIONES & divexationes audivimus hactenus. Nunc virgas & mortes fidelium intuebimur.

Historia Ecclesiastica Gallica lib. 1, p. 6.

JOAENES Clericus Meldensis, quod schedulam Meldis affixerat valvis summi templi eius urbis contra indulgentias, à Papa missas, in qua scripserat, eum esse Antichristum, virgis cæditur, & impressâ in fronte notâ ignominiosè afficitur. Mater hæc videns, animũ ei addit, exclamatq;: *vivat Christus, eiusq; insignia.* HENRICUS Voes, & JOANNES Eich, Monachi Augustiniani Antuerpienses, sub inquisitore Jacobo Hogostrato Dominicano, ob Evangelii doctrinam Kal. Julii Bruxellis exusti, primam martyrii gloriam in Germania meruêre. Historiam vir quidam doctus, qui incendii spectator fuit, eleganti complexus est epistolâ, quam, quasi de novo primis Germanię Martyribus post annorũ nonaginta quatuordecursum, parentaturi, lectori pio meditandam

tandam

tandam subijcimus: Sic igitur autor: *Exhibitũ fuit nobis hisce diebus spectaculum, miserabile dicerem, si ij quorũ misereb it spectatores, miseri sibi, & non beatissimi visi fuissent. Si vacat, & lubitum est audire, accipe paucis rei summam. Ex cœtu illo Augustinensium, qui ex civitate Antuerpiæ Vilfordiam captivi perducti fuerunt, tres numero in hæresi sua persititerunt, cæteris palinodiam canentibus. Nihil non tentatum est, ut ij eandem, quam fratres cecinerant, canerent cantionem. Vbi viderunt se, quibus id negotii datum erat, cum omnia agerent nihil agere, decrevere nimiùm pertinaces extremo tradere supplicio, Transportantur Bruxellam, asservantur in carcere diligenter. Conveniunt eodem M. N. Lovanienses. Fama quia nulla ferè diem supplicij præcesserat, paucos alios aliunde huc pertraxit. Pridie Visitationis Deiparæ Virginis concurritur in forum. Conveniunt ordines Mendicantium tres, neq; enim plures, uti nosti, hic sunt, præeunte vexillo crucis, veluti solent, cum solenni pompa incedunt. Considentibus ordine jam sacræ Theologiæ Professoribus, Abbatibus, mitris & gemmatis pedis conspicuis, qui loco Episcoporum aderant, & alijs nõnullis in pulpito. Nam pulpitum erectum erat peramplum ante Basilicam, quam vulgo Senatoriam domum vocant. Sub horam undecimam ducitur per forum è tribus natu minimus, qui, ut annis ab alijs superabatur, ita doctrinâ & facundiâ præstabat. Ductus intrò, inibiq; paululũ moratus, prodit in pulpitum, indutus sacerdotali panopliâ. In medio col-*

locata erat mensa, instar altaris ornata & instrata, ante hanc flexis genibus procumbit: ibi omnes, veluti stupentes, oculos defixère in eum. Nullam trepidationis, aut perturbati animi significationem cernere licuit. A tergo consistens concionem incipit Minoritarum Gardianus, ex adverso ceremonias, aperto codice, auspicatur Episcopus. Horam totam, dum hic ceremonias peragit, ille concionatur, eodem corporis habitu, vultuq; eodem juvenis durabat. Ego cum concionatorem præ turba intelligere nequirē, quod & aliis accidebat, totus intendebam in reum. Quod verum esse constat, quorsum dissimulemus? Vultus compositus & placidus, non modò mortis cōtemptum, verum etiam summam modestiam ac mansuetudinem præ se ferebat. Precationibus & sacris contemplationibus intento assimilis videbatur. Postea jussus nunc hoc, nunc illud facere, mirū quàm promptè, quam non gravatè paruerit. Ferunt dixisse obiter, se fore obedientē usq; ad mortem. Iis peractis ceremoniis, ubi ex sacerdote factus fuisset, quem vulgus laicum, aut secularem vocat, mutato vestitu intrò abit. Pòst prodeunt duo reliqui, facie horridiores, nimirum barbati: cum juvenis ille, quem memoravi, mento non esset hirsuto, sed formâ mirum in modum decenti & satis venustâ: sed prodeunt vultu eandem constantiam & alacritatem attestante. Quid multis? Et his adimitur sacerdotium, ac Monachatûs sacramentum: ex sacris prophani effecti, relinquunt pulpitum. Pòst paulùm educuntur duo, primus ille, & alter è posterioribus. Itur ad ignem,

qui in eodem, ubi hæc acta sunt, foro, parabatur. Interea dum ducuntur, dum exuunt sese vestibus, multa audiebantur ex illis, quæ argumenta clarissima omnibus fuissent sanarum & piarum mentium, & veluti gestientium cum Christo conjungi soluto corpore, nisi persuasum fuisset, hæreseos esse convictos. Subinde testificati sunt, se mori Christianos, se credere in sanctam Catholicam Ecclesiam. Aiebant, hunc esse diem, quem diu exspectassent. Iam vestibus nudati, relicto tantùm indusio, stetêre diu, magis ipsi palos amplectentes, quàm alligati. Ignis lentiùs succēdebatur, id consilio factum sit an casu, equidem affirmare non ausim. Quid? inquis, non languescebant tam diuturnâ morâ vexati? non demittebant animos jam fumo subvolante, mox flammâ subsequuturâ? Quod si ex gestibus, fronte, oculis, denique ex toto vultu judicare convenit, quæ omnia veluti loquuntur, & non rarò certiùs & meliori fide animum aperiunt quàm lingua: fiducia, constantia atque alacritas, quæ summa fuerant semper, incrementum sumere videbantur: tum potissimum emicabat nescio quæ hilaritas, adeò ut multis ridere viderentur. Præter alia recitabant symbolum fidei, & canticum Ecclesiasticum: Te Deum laudamus, idque alternis dicebant. Alter dum ignem succendi sub pedibus aspiceret, ajebat, videri sibi rosas substerni. Tandem exorta flamma vocem utriusq; intercepit. Ego semper ab eiusmodi spectaculis naturâ abhorrui, & lubenter abstinui, neque

hic spectator esse potuissem, nisi ipsi, de quorum capite agebatur, mihi, qui otiosus in tuto spectabam scrupulum omnem suâ magnanimitate & vultûs hilaritate eiecissent. Tertius productus non fuit, id quare factum sit, compertum non habeo. Quidam hunc resipuisse narrant, verum quando ad populum reductus non fuit, publicè recantaturus, omnibus id persuaderi non potest. Quidam suspicantur, clam necatum. Vtut se res habet, diu latere non potuit. Postridie cum dies esset sacer Divæ Virgini, Minorita hîc in concione populum admonuit: ut, si fortè rogaretur ex ipsis, quis fuisset exitus eorum, quos concremari vidissent, dicerent, obijsse in fide erronea Lutheri: accepisse ex quibusdam, dictitãs, se, in extremo momento defecisse eos ab erroribus, quod quidem precibus quorundam, & D. Virginis beneficio, quæ miraculum edidisset, factum ajebat. Idem ferè asseverabat Lovanij, nam redierat eò M. N. Nicolaus Egmondanus, narrans à prandio in concione, se horâ undecima literas accepisse à probo & optimo viro Francisco ab Hulst, cui provincia à Cæsare demandata est investigandi & persequendi hæreticos, quibus significari ajebat, Augustinianos illos, hæreseos damnatos & exustos, redijsse cum jam flamma submoveretur, rejectis erroribus, ad saniorem mentem. Quod quia constanter hoc negant, quotquot proxime ignem astiterunt, tacuisse fortassis præstiterat, nisi si quis id ex abundantia charitatis, quæ omnia sperat, factum existimet. Benè vale. Bruxellæ sexto Idus Iulij.

Lu-

LUTHERUS hos Monachos ob confessionis constantiam, cantico, quod in multorũ est ore, celebravit, & ut sui temporis primos martyres canonizavit. Et sanè mors istorum fuit vita Ecclesiæ. *Bruxellæ*, inquit Erasmus, *duo Augustinenses publicitus affecti sunt supplicio. Quæris exitum? Ea civitas, antea purissima, cœpit habere Lutheri discipulos, & quidem nõ paucos. Sævitum & in Hollandia. Quid multis? Ubicunq; fumos excitavit nuntius* (Aleandrum intelligit, quem & διπλωματοφόρον nominat, vi bullæ Lutheri libros incendentem) *ubicunque sævitiam exercuit Carmelita, ibi diceres factam hæreseon sementem.* Et alibi. *Bruxellæ primùm exusti sunt duo. Tum demùm cœpit civitas favere Luthero.* Lib. 26. epist. 18. Lib. 21. epist. 7.

Obiit hoc anno Adrianus Romanus Pontifex, nõ sine veneni suspicione, decimâ tertiâ Septembris, & obiit (quemadmodum Guicciardinus loquitur) *parvâ sui sive ob temporis, quo regnavit, brevitatem, sive quod rerum esset imperitus, opinione relictâ, & cum totius Curiæ incredibili voluptate.*

Hic Pontifex dubiũ posteris reliquit, simulaténe an seriò Romanæ Ecclesiæ reformationẽ meditatus sit. Qui in benigniorem sententiã inclinant, ut [a] Vergerius, [b] Pontanus Isacius, & alii, non credunt, hominem Hollandum à Batava simplicitate ita repente deflexisse: credunt autem eius legato in con-

a Annotationibus ad Catalogum Hæreticorũm Romæ editum anno 1559.
b In vitis Pontificũ Lydii.

ventu Norico ingenuè Romanæ Curiæ peccata confitenti, emendationem pollicenti, gravaminum, quibus Principes se à Pontificibus Romanis gravari putent, catalogum poscenti. Moventur & eo, quod Papæ Adriani successores tum omnem illam Adriani legationem, tum centum illa gravamina inter hæretica scripta rejecerunt, grave supplicium comminantes omnibus, qui illa legerint, aut domi habuerint. Nec dissimulant, hanc rem fatum accelerasse Adriano, quippe qui suspectâ morte vix secundum Pontificatûs annum ingressus, obierit, & cuius tumulo Romæ in æde quam Teutonum vocant, hæc verba inscripta legantur: *O in qua tempora optimi cuiusque virtus incidit!* Qui contrà sentiunt, Sleidanus, Balæus, Lydius, &c. Pontificum hanc ajunt esse technam, quando Conciliũ & notionem causæ tardare volunt, ut liberaliter & prolixè pollicẽatur, quò spatium intercedat comparandi Regum gratias, & alia tentandi. Nec abludit ab his Erasmus. *Huic*, ait in epistolâ quadam, (Adriano puta) *per certum hominem significavi, me libenter communicaturum quod videretur, modò liceret impunè. Exegit, ut id facerem brevi. Non offensus est, sed tamen non respondit. Vndè facilè divinavi, non idem illi placere, quod mihi videbatur expedire.* Mens Adriani quæ fuerit, Deus novit.

FRAN-

Franciscus à Sickingen Eques Germanus, Lutheranæ hæreseos capitaneus à nonnullis dictus, infelici bello implicitus, quod gesserat anno superiori contra Archiepiscopum Trevirensem, obsidetur à Palatino, Trevirensi, & Hasso in arce Landstall / decussoque ex bombardarum ictu tramite, læditur, & septimâ Maii, ætatis anno 42. moritur, salutatus paulò antè quàm animam ageret, à tribus Principibus, hostibus suis. Mira hinc Pontificiorum tripudia, miræ ovationes subortæ. Videbatur enim Franciscus Brutus quidam esse, qui Germaniam ab Episcoporum tyrannide esset vindicaturus. Sed desertus fuit ab iis, qui se polliciti erant adversus quosvis illi opem laturos esse: nec audiit Lutherum, genus hoc bellorum planè improbantem.

Caspar Sturmius. Caduceator, Historiâ Germanicâ debellati Francisci.

Chytræus.

Ulricus quoque Huttenus, acerrimus Lutheri patronus, Nobilis Francus, mense Augusto in insula lacûs Tigurini, Helvetiis Uffnort dictâ, quæ Eremi Abbatem Dominum agnoscit, apud Joannem Schneckum, felicem παραλύσεως curatorem, moritur ætatis 36.

Bullinger Chronico M. S.

Camerarius in vita Melanchthonis.

ANNVS CHRISTI MDXXIV.

AD ſubvertendam Evangelii doctrinam omnes hoc anno machinas adhibebant politici æquè ac Eccleſiaſtici.

E Politicis, Cæſar, Imperii Principes in conventu Norico, Ferdinandus, ſolus, & cum confœderatis, Henricus VIII. Rex Angliæ, Ludovicus Rex Ungariæ & Boëmiæ: Duces, Bavarus & Lotharingus: Metenſes, Diethmarſi, Antuerpiani, Duodecim deniq; Pagi Helvetiorum, in opprimendo Evangelio toti fuerunt.

Sleidanus. CÆSAR per Joannem Haunartum Principibus mandat: ut edictum VVormatienſe de exterminandis Lutheranis magno ſtudio ſervent.

Acta Conventus Norici. PRINCIPES Imperii Noribergæ congregati, ſe, quantum eius præſtare poſſint, facturos pollicentur. Quod ubi Lutherus reſcivit, dentato ſcripto de Germaniæ cœcitate conqueſtus eſt, oblatam ſibi ſalutem repudiantis.

Martyrologiũ Rabi. FERDINANDI Auſtrii permiſſu Viennæ Caſpar Tauberus civis Viennenſis, conſtans Chriſti confeſſor, capite truncatur, menſe Septembri.

Idem

Idem Ferdinandus M. Jacobum Otterum ex oppido Kenzingen, quod ſupra Argentinam trans Rhenum aliquot milliaribus ſitum, menſe Julio pellit: expulſum concionatorem centum & quinquaginta auditorũ ad proximum pagum comitãtur honoris atq; pietatis causâ, ibiq; per aliquot dies morãtur: poſtea ad uxores liberosq; redituri, ingreſſu oppidi prohibentur. Navibus igitur Argentinam deſcendunt. Interim Friburgo, & Enſishemio advolans manus armata, oppidum occupat, Evangelii reos in vincula quæſtionesq; coniicit. *Ferunt*, inquit Gerbelius, *heſterno die Archigrammatéum, illic ſtrenuum virũ, capitis ſupplicio punitum: quod contra decretum Eccleſiæ, Bullam Pontificis, & Cæſaris Mandatum, proximis menſibus utramq; partem* ἐυχαριστίας *ſumpſerit. Quindecim adhuc supereſſe dicũt, eodẽ ſupplicio puniẽdos*, Argẽtinæ feriâ 4. poſt Ulrici.

Nicolaũs Gerbelius ad Schwebelium.

Epiſtolâ ad Schwebelium.

Idem Ferdinandus, Cæſaris frater, Campegius, Salisburgenſis, Bavari fratres, Tridentinus, Ratisbonenſis Epiſcopus, itemque Epiſcoporum, Bambergici, Spirenſis, Argentinenſis, Auguſtani, Conſtantienſis, Baſilienſis, Friſingenſis, Paſſavienſis, Brixinenſis, legati, à conventu Noribergico Ratisbonæ conveniunt, decernuntque: Sleidanus.

1. *Ex Cæſaris & Leonis X. iudicio, ſecundum VVormatienſe edictum, Lutheri doctrinã, ut hæreticam, damnandam.*

2. Edi-

2. *Edictum illud per fines suos servandum.*
3. *In Missa nihil mutandum.*
4. *Traditionum Pontificiarum violatores multandos.*
5. *Lutheri libros non vendendos.*
6. *Qui VVitteberga discant, domum revocandos.*

Qui mirantur, inter Germaniæ Principes, solos ferè Bavaros Pontificiæ doctrinæ tam constanter adhæsisse, causam in hunc conventum reiiciant, astutiâ Campegii institutum; ut, quod in generali Principum conventu non potuit, in particulari perficeret.

HENRICUS Anglorum Rex Erasmo Roterodamo persuadet, ut stylum stringat adversus Lutherum. Prodit igitur mense Octobri *Diatribe de Libero Arbitrio.* Invitus in hanc arenam descendit Erasmus. Testatur

Epistolarũ libro XVIII. ipse ad Emserum. *Quid meâ Diatribâ civiliùs? Quid profecit tamen, nisi quod Lutheranos excitavit ad maiorem insaniam? Id non ignarus futurum, tamen morem gessi Regi & Cardinali Angliæ (* VVolsæo *) Pontifici* (Clementi) *& doctis aliquot amicis: non tacens interim, quid*

Epistolarũ lib. XIX. *esset sequuturum.* Et ad Melanchthonem clariùs: *Miraberis*, inquit, *cur emiserim libellum de libero arbitrio. Sustinebam triplex agmen inimicorum. Theologi & bonarum literarum osores nullum non movebant lapidem, ut perderent Erasmum,*

ſmum, cum, quòd attacti eſſent libris meis, tum quòd collegium illud florentiſſimum invexerim Lovanium, eamq; regionem totam infecerim linguis ac bonis literis, ſic enim illi loquuntur. Hi Monarchis omnibus perſuaſerant, me iuratiſſimum eſſe Luthero. Itaq; amici, videntes me periclitari, ſpem præbuere Pontifici & Principibus, fore ut aliquid ederem in Lutherum. Eam ſpem & ipſe pro tempore alui. Et interim iſti, non expectato libello, cœperant me libellis laceſſere. Nihil igitur reſtabat, niſi ut ederem, quod ſcripſeram, alioqui & Monarchas habuiſſem infenſos, quibus viſus fuiſſem dediſſe verba, & iſti tumultuoſi clamaſſent, me metu premere, & atrocius aliquid expectantes impotentiùs ſæviſſent. Poſtremò quoniam epiſtola Lutheri iam eſt in manibus, quâ pollicetur, ſe cohibiturum calamum in me, ſi conquieſcam, viderer ex pacto non edere. Adhæc qui Romæ profitentur literas Ethnicas, ipſi Ἐθνικώτεροι, *mirè fremunt in me, invidentes, ut apparet, Germanis. Itaq; ſi nihil edidiſſem, præbuiſſem anſam & Theologis & Monachis, & illis Romanenſibus figulis, quorum Alpha, ni fallor, eſt N, ut faciliùs perſuaderent Pontificibus ac Monarchis, quod perſuadere conabantur. Poſtremò hos furioſos Evangelicos habuiſſem iniquiores. Nam ipſe rem tractavi modeſtiſſimè: & tamen quod ſcribo, non ſcribo adverſus animi ſententiam, quanquam ab hac quoq; libenter diſceſſurus, ubi perſuadebitur, quod rectius eſt.*

In

In hac διατριβῇ sive collatione præmonet Erasmus: non expedire ad pietatem, materiã hanc altius scrutari, & quærere de præscientia Dei cõtingenti: An purè passivè se volũtas hominis in spiritualibus habeat, nec ne? An omnia merâ necessitate faciamus; Deinde tacitè confert veterum Patrũ, qui liberũ arbitrium agnoverunt, multitudinem, cum novorum Doctorum, qui servum arbitrium prædicãt, paucitate, laudatâq; veterum pietate, eruditione, miraculis, novorum autoritatem non sine sarcasmis minuit. Tum postquam definivit *liberum arbitrium*, quod sit *vis humanæ voluntatis, quâ se potest homo applicare ad ea, quæ perducunt ad æternam salutem, aut ab iisdem avertere*, recenset loca sacræ scripturæ, quæ ipsi visa sunt liberum arbitrium statuere: diluit ea, quæ ex adverso stare videntur: incommoda & absurda enumerat, quæ consequantur, si semel funditus tollatur liberum arbitrium: placere sibi ait, sententiam illorum, qui *nonnihil tribuunt libero arbitrio, gratiæ plurimum:* docet, hac sententiâ receptâ, nihil perire eorum, quæ Lutherus piè quidem & Christianè disseruit, de summa charitate in Deum, de abiicienda fiducia meritorum, operum & virium nostrarum, de tota fiducia transferenda in Deum & illius promissa.

Tom. 2. epist. pag. 238.

Lutherus quid de libello hoc senserit, ex epi-

epiſtola ipſius ad Spalatinum videre eſt. Sic autem ibi: *Incredibile eſt, quàm faſtidiam libellum de libero arbitrio: nec dum ultra duos quaterniones eius legi. Moleſtum eſt, tam erudito libro reſpondere, tam eruditi viri.* Feriâ tertiâ omnium Sanctorum.

LUDOVICI Ungariæ & Boëmiæ Regis, juvenis bonitate abutebantur Pragenſes in Boëmia, & Budenſes in Ungaria. Pragenſes decretis, carceribus & exiliis in Lutheranos, & Fratres, (quos Picardos vocant) hoc anno ſæviebant. Et perſuaſus ab illis Rex Ludovicus Carolo Duci Münſterbergenſi, Georgii Podiebracii nepoti, Boëmiæ gubernatori mandabat: ut omnes Lutheranos & Picardos in exilium proiiceret. Budenſes in Ungaria Georgium quendam, Bibliopolam, unà cum libris Evangelicis exuſſerunt. Boëmiæ lib. XII. Tom. 2. epiſt. Luth. pag. 243.

DUCIS BAVARIÆ tyrannidis meminit Lutherus epiſtolâ ad Lamberrũ Thorn. Et alibi: *in Bavaria,* inquit *multùm regnat crux & perſequutio verbi, etiã nõ palàm ſeminati.* Tom. 2. epiſt. Luth. pag. 236. b. Sleidanus.

Dux LOTHARINGIÆ Antonius facto decreto, quoniam doctrina Lutheri damnata ſit à Pontifice Romano, & à Cæſare, & à celeberrimis Academiis, mandat ſuis, ne quis pro concione aliquid eius generis doceat. Item, qui libros habent ullos à Luthero ſcriptos, intra certũ diem exhibeant:

meliùs audiri posset, ascendit, & Evangelium de quinq; panibus & duobus piscibus piè explicavit. Postero autem die sacco indutus propter metum populi, subitò in profluentem coniectus est.

HELVETIORUM Pagi duodecim XXVI. Januarii in conventu suo Lucernensi decernunt: Pontificiam religionem retinendam: reliquias Sanctorum à nemine ridendas: qui contra fecerint, Magistratui esse deferendos. Chronicon Bullingeri. Sleidanus.

Vigesimâ primâ Martii Tigurum veniunt eorundem Helvetiorum legati, articulos bene multos Tigurinis proponentes, rogantesque, ut missâ reformatione Ecclesiarum suarum, in maiorum decretis persistant. Qui iidem, si Tigurinis grave sit iugum Pontificum, Episcoporum, Abbatum &c. operam se daturos promittunt, ut gravamina ista tollantur. Quibus humaniter & benignè dimissis, Tigurini scriptum ad Helvetios mittunt, in quo protestantur, multa de quib. accusentur (ut de contumeliis Virginis Mariæ, & similia) in ipsorum ditione non fieri: quæ autem mutata sint in melius, ea reprehẽsionem non mereri, quia talis reformatio cum verbo Dei minimè pugnet: neq; se ab Episcopis, ad quorum iurisdictionem Ecclesiasticã Helvetii pertineant, neq; ab Academia Basiliensi, ullius erroris esse cõvictos. Respondẽt Chronicon Bullingeri.

etiam ſpeciatim ad ſingula accuſationis capita: Et ſe per conſcientiam ſuam non poſſe aliter agere, niſi error demonſtretur: idq; ut fiat ab ipſis, ab Epiſcopis & ab Academia Baſilienſi, ante finem menſis Maii, vehementer orare: eum enim terminum ſeſe expectaturos.

HÆC Politicorum in Evangelicos hoc anno fuit ſævitia. Non minore in eosdem adhibuerunt Eccleſiaſtici, Papa, Cardinalis Lotharingus: Archiepiſcopi, Moguntinus, & Rigenſis: Epiſcopi Danici, Spirenſis & Argentinenſis, Provincialis item Auguſtinianorum, Conradus Trögerus.

Sleidanus. PAPA Clemens VII. ad Comitia Noribergenſia, hoc anno continuata, Cardinalem Campegium mittit: qui abſentem Fridericũ Saxoniæ Electorem Papæ & ſuis literis, amanter admodũ ſcriptis, hortatur: ut populi licentiam & ſacrarũ legum atq; ceremoniarũ mutationem graviter & maſculè ulciſcatur. Deinde Principes ipſos in Comitiis rogat, ne ullam in Religione innovationem fieri patiantur, diſſimulans, ſibi de reſponſo Principum ſuperiori anno legato Adriani Pontificis dato, quicquam conſtare, niſi quod privatim ad ſe ſcriptum, ſub titulo Principum delatum ſit, quod ille exiſtimet, odio privato à quibusdam adverſus Romanam Rempublicam confectum.

CAR-

CARDINALIS LOTHARINGI iussu Joannes Castellanus Thornacensis, Doctor Theologns, (qui in Campania, in regione Partensi, in Urbe Vicensi, Episcopi Metensis sede, tandemque Metis magno zelo Evangelium docuerat) in itinere interceptus quartâ Maii carceri mancipatur, in quo crudeliter novem menses habitus, duodecimâ die Januarii anni sequentis ab ordine sacerdotali degradatus, ab urbis Vicensis magistratu vivus crematus est.

Franciscus Lãbertus, præfatione in Michcã & Oseam, Prophetas.

ALBERTUS Archiepiscopus Moguntinus ut superioribus annis Halberstadii & Miltenbergi, ita hoc anno Halæ Saxonum in cives Evangelicos sæviit.

Tom. 2 epist. Luth. pag 181.

JOANNES Blanckefeld Berlinensis, Archiepiscopus Rigensis, Jurisconsultus celebris, & Revaliensis ac Derbatensis in Livonia Episcopus, Casparo defuncto succedit, & à civitate Rigensi missis in urbem internunciis, & confirmatione privilegiorum generali, iuramentũ subiectionis debitũ exigit. Cùm autem religionis emendatæ, qualẽ civitas expetebat, mentionem nullã in specie faceret; ac insuper duo templa & παροικίας civitatis sibi suisque reddi flagitaret, re infectâ illi dimissi sunt. Paulò pòst Kakenhusiã Archiepiscopus Rigensis arcem & opidum ingressus, contra fidem civibus datam

Chytræus.

paſtorem Bernhardum Bruggemannum, & collegam illius Paulum Bloshagium, & ſcholæ moderatorem Giſebertum Schoſſerum, idola Pontificia improbantes, oppido pellit, & non ditione modò ſuâ, ſed & urbe Rigâ, nondum ei ſubiectâ, iis interdicit. Lemſaleæ poſtea miniſtro Eccleſiæ pio, ac erudito, eiecto, nobilitatem diœceſis omnem iuramento ſibi aſtringit. Hinc ad Rigenſem civitatem legatos, iuramentum fidelitatis ac ſubiectionis debitum flagitantes, denuo mittit. Quæ ſimpliciter reſpondet, niſi de religione & doctrina Evangelii inſtaurata, quam privilegium & ornamentum civitatis præcipuum ac ſummum cenſeant, & de templis omnibus rectè ſibi cautum ſit, non poſſe ſe iuſiurandum, quod flagitet, dare. Cùm enim videant, Archiepiſcopum omnes ingenii ac potentiæ ſuæ nervos, ad extirpandam funditus puriorem religionem, quam ipſi vel cum vitæ periculo retinendam ducant, intendere, parum ſe de Archiepiſcopi gratia, amore & fide ſibi poſſe polliceri aut concordiam ſperare. Quod ſi in fidem eius conceſſerint, perpetuas animorum diſtractiones, inimicitias, bella & clades, atque adeo interitum animæ & corporis, bonorum & fortunarum omnium ſuarum, totiusq; urbis exitium ſequuturum ſe prævidere: cui occaſionem præbere incō-

ſide-

ſideratâ iuramenti præſtatione non decreverint. Sic graviùs etiam exacerbato Archiepiſcopo civitas Rigenſis, à Magiſtro ordinis, VValtero Plettenbergio auxilium & defenſionem contra Archiepiſcopũ petit, cumque ſolum Dominum ſe agnituram eſſe profitetur: (antea enim Rigenſes Archiepiſcopo & Magiſtro ordinis ex æquo iuramentum fidelitatis præſtare, & provocationes à ſententiis Senatûs ad utrumq; pariter fieri ſolebant) Is receptis in tutelam Rigenſibus initio ſequentis anni, urbem illuſtri & ſolenni pompâ de novo ingreditur. Quâ occaſione primùm reformatæ religionis liberè in tota urbe exercendæ privilegium ab hoc Livoniæ Magiſtro, illiusque deinceps ſucceſſoribus, impetrârunt. Canonici verò Rigenſes benevolentiam & fidem ſuam erga civitatem Rigenſem multis verbis prædicantes, cum partem urbis quam tenebant, ſe ſuo ſumptu munire velle, & omnia ſumma polliciti eſſent: paulatim præmiſſis omnibus ſuis fortunis, ex urbe diſcedunt, & machinas ac tormenta ex turribus ac mœnibus detracta clam ſubducere conantur. Quâ eorum perfidiâ animadverſâ, Senatus omnes eorum domos, molendina, agros, & fundos urbi vicinos occupat, & ſuis civibus colendos diſtribuit, & partem illam urbis aggeribus & vallis cinctã firmiſſimè munit, cõceſſa tamẽ

Canonicis liberâ urbem ingrediendi, & hoſpitio civium utendi, cùmque illis commercia exercendi facultate. Graviſſimè autem exacerbatus his Rigenſium actionibus Archiepiſcopus, & cum Magiſtro ordinis, cuius patrocinio illi nitebantur, ſimultates & odium immane exercens, cum Moſchis conſilia communicare adverſus Livoniæ Magiſtrum, in vulgo ſpargebatur. Itaque univerſâ nobilitate, collegiis & populo adverſus eum inflammato: publica Livoniæ Comitia VVòlmariæ inſtituta ſunt, in quibus ſuam innocentiam omnibus ordinibus Archiepiſcopus demonſtrare conabatur. Sed tandem communi conſenſu res eò deducta eſt, ut deinceps Archiepiſcopus cum omnib. ſuis ſuffraganeis Epiſcopis, collegiis, iuribus, ſeſſione, &c. Magiſtro ordinis eiusque ſucceſſoribus ſe perpetuò ſubiiceret: ac deinceps nihil vel iure vel armis, inſcio Magiſtro, contra Rigenſes ſe moliturum promitteret. Ut enim ob communicata cum Moſcho adverſus Livoniam conſilia, præſentiſſimum vitæ & famæ periculum declinaret: conditiones omnes, ab ordinibus propoſitas, ſe, accepiſſe apud ſuos oſtendit.

[a] Nicolaus Hemmingius, præfatione epiſtolarum Pauli commentationi præfixâ.

[a] Danici Episcopi, qui in ſenatu regni præcipuum & ſummum locum obtinebant, curſum Evangelii in Dania ad aliquot annos intercluſerunt. Etſi enim Fridericus

ticus Rex ut exemplo multos in regno isto ad pietatem invitavit, ita autoritate regiâ eos defendit, qui puriora religionis semina primi ibi iecerunt: tamen per Episcoporum refragantium sibi potentiam Ecclesias reformare, & idola, Antichristi insignia, abolere non potuit.

SPIRENSIS Episcopus Joannem Baderum, Concionatorem Landaviensem per Vicarium suum excommunicat, quod auricularem Confessionem, purgatorium, Missas pro vivis & mortuis, invocationem Mariæ, vota monastica, discrimen dierum & ciborum, &c. ex scripturis ausus fuerit impugnare. Literæ excommunicationis Dominicâ Cantate Spiræ valvis summi templi sunt affixæ. Baderus per Notarium publicum confecto scripto ab excommunicatione ista illegitima, atque ideo nulla, appellat ad Concilium, quod brevi celebrandum esse in Germania Principes Imperii nuper in conventu Norimbergensi decreverant.

Acta Germanicè edita sunt an. 1524.

ARGENTINENSIS Episcopus quàm subdolè prędicationi Evangelicè in urbe Argentina insidiatus sit, ex Capitone libet audire: *Episcopus Argentinensis supremæ autoritatis est, quam tuetur dexteritate quâdam in rebus agendis, ut in Ecclesiastico rarâ & singulari. Adhæc sibi aliquis esse videtur, & nihil iniquius fert,*

Capito epistolâ ad Ambrosiũ Blaurerum 4. Maii.

quàm se negligi. Iam verò crescente Christo sua putat æstimationi fieri detrimentum, quòd hinc cadit inanis formido de Episcopali stomacho, terribili quodammodo, dum stultitia & error vulgum possideret. Is negotium fecit maritis Sacerdotibus, quos pro tēplis palàm devovit diris, idq; tum, cum omnia tuta sperassemus. De industria enim quiddam placiditatis præ se tulerat, ut sic incautos, & quod aiunt, in utramq; aurem dormientes opprimeret. Summa consilii fuit, inter se cives committere, dum pars fulmen istud Episcopale horrerent, pars magnificè contemnerent. Sub idem tempus à Senatu per dolos Canonici ad D. Petrum impetrârunt, ut à Parochia illorum providendâ me abstinere iuberent. Præterea via instituta fuit, quâ maritos fratres ex urbe deturbandos omnes putassent, inprimis autem Bucerum. Subornatus est Comes de Lynigen senior, qui mihi præsenti toties manus inferre tentaret, dictis priùs in os multis contumeliis atrocissimis, idque intra urbem, intra ædes Papistici Prælati. At nos omnibus ex his periculis Christus eripuit. Nā ubi Episcopus excommunicationē publicasset, nos intra eandem noctem appellationem fratrū nomine effinximus. Postridiè appellatum est præsente Notario, mox excusa omnia prodierūt. Quo remedio, populus ne quid super excōmunicatione disceptaret, cavimus: expectârat enim nostrā in se vicissim sententiā Episcopus, quâ se cum complicibus damnaremus, qua res ad manifestam desiisset seditionem. Talia sunt

inge-

ingenia, hæ artes Episcoporum, tranquillos inter se committere. Quartâ die ejus hebdemadæ mihi per Senatum Parochia renunciatur, qui mihi videbar Senatûs autoritate pridem ingressus. Statim fit rumor, ejiciendos verbi præcones, concurritur, quiritatur, incusantur vulgo sacerdotes, jaciuntur convitia etiam in senatum, sed ab extrema tantùm plebe. Proceres aliqui à minis ægrè temperabant, quin sacerdotibus pessima quæque, si nos excludi contingeret, denunciarent. Tot rebus simul conclusis tamen adnitor omnia expedire, do negotium ijs quos gratos populo noram, verbis tranquillis plebem ab inquietudine contineant, me esse curaturum apud Senatum, ne quid Evangelio decedat, nec rem tam esse deploratam, ut imperitis videri possit: rescindi sæpius levi momento sententias æquiores, & perspicuum satis, Curtisanos tanti non haberi, ut in illorum gratiam Senatores velint posthabere suos cives in causa tam pia, atque alia id genus. Quibus peractis studia paulisper continuimus, quoad super certioribus consiliis dispiceremus. A Consilio igitur agendi apud Senatum facultatem impetro. Statuitur dies sabbathi. Interea ecce nova tragœdia. Capitulo meo S. Thomæ datur spes, ut ferebat, à Senatu, Bucerum non fore tutum apud templum Aureliæ, quod maritus. Ibi curâ nostri opus fuit, ne quid hinc incommodi. Porro Comes de Lynigen crudelia magis commovit, sed aliunde, ut videtur, incitatus. Nam ut eram causâ conficiendæ componendæque litis ad illum adman-

datus, die Iovis ejus septimanæ, placidè, satis respondit, & rem perduxit in diem posterum. Iterum me sista intra curiam Domini ab Henneberg. Tum ille mox iracundà multa, Domino ædium cum nepote & tota familia inspectante, infandis contumeliis petitũ & clamoribus furiosis audiendo defatigatum interficere admolitus est, nemine omniũ prohibente, quoad me Deus tandem eriperet. Periculum, mihi crede, fuit anceps. Sed præter animi formidinẽ vultum non mutavi, ijsdem fortiter vestigijs inhæsi, recordatus in eodem articulo, omnes capitis mei capillos numeratos, casurum aut evasurum, ut patri visum esset: qui filio nihil incommodi velit, neq; quàm velit, illi posse quicquam incommodius accidere. Appetebat sabbathum, magnâ libertate ago cum Senatu, rejectis adversariorũ argumentis, quæ conjicere oportuit. Magnum erat omnium silentium, ut fit, dum quisq; sibi deploratâ causâ cavet. Deliberârunt itaq; in horam prope quintam, neq; sine Deo deliberârunt. Nam qui nudius quartus Parochiâ me abdicârant, illi ijdem iterum addicunt, ad natalem usq; Iohannis Baptistæ: nam aliter mihi addicta nõ erat. Præterea convenerat cum Parochiis omnibus Christianè providendis. Nec tamen interim, dum parochijs potiti sumus, eluctati sumus, ut liberè ab adversariis Christum liceat asserere. Mira mutatio: Curthisanis, qui missis undique literis nos pridie expulsos gloriati sunt, vultus mœrore concidit. Pijs ex dispensatione mens erecta. Civium & Senatûs concordia facta, quæ tamen revera nec dum dis-

suta

suta fuerat. Propter excommunicationem Episcopi nemo sacrificulus, nulla mulier commota est: tam commodè cecidit appellatio. Senatus agit causâ mei cum Comite, neque aliud captamus, quàm utcunq; diluerim objecta crimina: omnia mihi salva, sed inquieta satis, etiam post fatalem illam septimanã, in quam tanta negotia simul inciderunt. Iam expectamus interdictum novum Imperij, vaticiniũ Cæsareum, vim Cacodæmonis universam, quæ spero inania concident, & in nervum erumpent. Nam propiùs, si perget, cum Episcopo agemus, siquidem ultima experturus videtur, & nos ceu cum devoto hoste decernemus.

CUNRADUS TRAEGER Provincialis Augustinianorum, ut Ecclesias Helveticas & Argentinensem turbaret, centum paradoxa Argentinæ edidit, & Friburgi Uchtlandiæ disputanda proposuit pro Traditionibus hominum contra Traditiones Dei: tacitè, ut multi opinabantur, opposita disputationi Zwinglii de verbi Dei autoritate. Ex Actis.

INTER has tot & tantas doctrinæ purioris persequutiones mirabilis negotii Evangelici successus est conspectus.

FRIDERICI Daniæ Regis laudatissimis conatibus etsi, ut supra dictum, Episcoporũ potentia obstabat, ita tamen favit Deus, ut nõ solùm præcipuæ civitates, Haffnia, Malmoia, Ripæ, & aliç nõ paucæ, verũ etiã tota ferè diœcesis *Vibergensis*, freta Regis patrocinio, abiecto Chronicon Huitfeldii Danicum.

Papismo

Præfatione Commentarii in epistolam ad Romanos.

Papiſmo Evangeliſmum amplexarentur. Hemmingius celebrat etiam Magnum Gbie Dominum de Krenkerup, qui, ſecundum Regem primus in regno Danico revocatæ doctrinæ autor fuerit, per literas à Luthero rectè inſtructus, & patrocinio ſuo primos Evangelii præcones contra vim aliorum defenderit.

Epiſtolâ ad Spalatinū Tom. 2. epiſt. p. 183.

In LIVONIA *Evangelion*, inquit Lutherus, *oritur, & procedit, præſertim apud Rigenſes feliciter quorum literas ac legatum nuper ſuſcepi, ſic mirabilis eſt Chriſtus. Sed & Epiſcopus tandem unus Chriſto nomen dedit & Evangelizat in PRUSSIA, nempe Sambienſis, quem fovet ac erudit Ioannes Briſmannus, quem illuc miſimus abjecto cucullo: ut & Pruſſia regno Satanæ valedicere incipiat.* Epiſcopus iſte fuit GEORGIUS de Polentia, cui Lutherus commentarium ſuum in Geneſin inſcripſit, quiq; hoc ipſo anno civibus Braunsbergicis petentibus cōcionatorem Evāgelicum miſit Chriſtophorum quendam, eumq; per Illuſtrem D. Petrum Burggravium & Baronem à Dhona, Capitaneum Braūsbergenſem, populo præſentavit, additâ hac clauſulâ, in ſua ad Capitaneum epiſtolâ: Wir verſehē vns/ es ſoll/ ob Gott wil/ Chriſtliche liebe vnd alles guts darauß entſtehen. Dienſtag nach Jubilate.

Ex Archivis.

Chronicon Hennebergeri.

REGIOMONTI in Boruſſia, feriâ tertiâ poſt Invocavit, ſtatuæ in templo cathedrali per

pueros

pureos & ſenes deiectæ, & tabulæ altariorum ablatæ ſunt, idque de conſilio Pauli Sperati.

MEGAPOLITANUS Ducatus gubernabatur hoc tempore ab Henrico & Alberto fratribus, MAGNI Ducis Megapolitani filiis. Uterque hoc anno à Luthero petunt Evangeliſtas, alter per Joannem Loſer, alter per Priorem Sternbergenſem. Etſi autem Albertus Papiſticam religionem in ſua Ducatûs parte retinuit: tamen Henricus cum filio Magno Principe literatiſſimo in ſua ditione Eccleſias reformârunt, operâ M. Gerhardi Oemekenii, & aliorum uſi. Mortuo autem Alberto Henricus ſuos ex fratre nepotes Joannem Albertum & Ulricum piè, inſtitui voluit, qui defuncto patruo Henrico, totum Ducatum à reliquiis fermenti Papiſtici repurgarunt. Floret hodie Joannis Alberti ex filio Joanne Nepos, JOANNES ALBERTUS; orthodoxæ doctrinæ ſtrenuus propugnator.

Lut. Tom. 2. epiſt. pag. 205.

Ex Arc vis.

VVISMARIÆ in Ducatu Megapolenſi primus taxare abuſus Pontificios & regnum Antichriſti revelare cœpit Henricus Mollenſius, quem Albertus Dux Megapolitanus Magni filius, maritus novus, celebratis paulò ante Berlini cum Joachimi I. Electoris Brandeburgici filia Anna nuptiis, aulicum Eccleſiaſten ſecum adduxerat, cumque toto

Chytræus.

Qua-

Quadragesimæ tempore, & in feriis Paschæ concionari in templo Georgii, & Sacerdotũ ac Monachorum hypocrisin retegere ac redarguere sinebat. Huic consona, sed maiori cum libertate & facundiâ, in Franciscanorum cœnobio, Henricus Neuerus custos seu inspector vicinorum in tota provincia eiusdem ordinis cœnobiorum, paulò ante electus, in feriis Paschæ magno hominum concursu & admiratione, ac Principe ipso, cum recens ducta coniuge conciones illius frequentante, prædicare incipiebat, ac quò acerbioribus odiis suorum Monachorum & patrum ordinis expositus erat, eò ardentiore zelo ac constantiâ cursum prædicationis semel susceptæ urgebat, præsertim cum aulæ & civium plurimorum, ac senatorum etiam aliquot patrocinio tectus esset.

Hamelmãnus parte secũdâ hist. Ecclesiast.

MAGDEBURGAE Melior Mericius, Eberhardus VVidensee Doctor, & Johannes Fritzhans, edunt publicè themata octodecim adversus traditiones Pontificias, vota monastica, sacrificium Missæ, primatum Papæ, purgatorium, vigilias, iustificationem operũ, &c. eaq; ad disputandum proponunt. Sed nemo Pontificiorum disputationis aleam subire voluit.

Chytræus.

Consul igitur Nicolaus Sturm, & plurimi cives sincerioris doctrinæ cupidi, Lutherum VVittenbergâ evocant. Is, cũ Augustinianorũ templũ angustius videretur, ad D. Joannẽ docuit:

cuit: & paucos dies ibi moratus, cum consiliũ de emendatione Religionis suũ Consuli & delectis civiũ exposuisset: Nicolaum Ambsdorffium se ipsis missurum pastorem ostendit, cui non secus ac sibi ipsi omnib. in rebus cõfidere possent. Ambsdorffius igitur de sententia Lutheri Magdeburgenses Ecclesias piè & præclarè à se institutas, cum quidem collegã fidũ Doctorem Eberhardum VVydenseiũ aliquãdiu haberet, doctrinæ suæ voce & consiliis salutaribus, totos octodecim annos rexit, donec Naoburgensis Ecclesiæ Episcopus crearetur.

BREMAM autore Henrico Sutphaniensi, qui bienniũ jam ibi docuerat, Jacobus Præpositus Theologiæ Licẽtiatus, Augustinianus Antuerpiensis, qui ex Belgico se ad Lutherũ contulerat, vocatus in templo Mariano, & paulo pòst Joannes Timannus Amsterdamus, vir eloquens, in æde Martini pastor constitutus est: qui anno 1525. demũ Pontificias Missas, in omnibus parochiarum & monasteriorũ tẽplis, solo cathedrali excepto, aboleverũt. Chronicon Bremense. Chytræus.

BRUNSWIGAE nõ sine magnis motibus, qui trienniũ ipsum durârunt, doctrina Papæ abjecta, doctrina Christi fuit admissa. Minoritis hoc anno Concilium ibi celebrantibus, & ꝓpositis publicis ꝓpositionibus, invocationem sanctorũ, & sacrificium Missę tueri conantibus, non solùm viri docti, sed cives etiam aliquot se acriter opposuere. Monachi eorum nomi- Ev Archivis.

nomina deferunt ad Unionem (ſic enim vocabatur conſiſtorium Eccleſiaſticorum Prælatorum, in quo erant decem Prælati, ut Abbas Ægidianus, duo Decani, ad S. Blaſium, & ad S. Cyriacum in ſuburbio, & deinde ſeptem paſtores, Unio ad Senatum urbis. Is pleroſq;, qui accuſati, eiicit, lectione librorũ Lutheri omnibus interdicit, in libros novi Teſtamenti à Luthero verſi, oſtiatim inquirit. Tamen hoc ipſo anno Joannes Copmannus Sacellanus ad D. Virginem, & Conradus Trutenbellius graviter pro cõcione contra Pontificios diſputant, civibusq; amorem Evangelii inſtillant. Novæ igitur turbæ. Præſides Unionis volunt Sacellanos remotos: cives volunt retentos. Senatus nolens reluctari Unioni, diſcedit ex urbe. Cives illum revocant, obedientiam promittunt in omnibus: modò Evangelii libera prædicatio concedatur. Redit Senatus: Dominicanos & Minoritas, diſputationem cum concionatoribus detrectantes, eiicit: Præſidibus Unionis, dimiſſionem concionatorum petentibus, reſpondet: culpam huius rei ipſis præſtandam, quod otioſi ventres ſubſtituerint ſibi, quos modò accuſent Sacellanos. Si nunc illos amotos velint, perdituros eos & ſe, & urbem, & Senatum.

Hamelmannus. EIMBECCA urbs eſt Ducum Brunſvicenſiũ in Grubenhagen. Hanc benigno oculo adſpexit

ſpexit hoc anno Deus, miniſterio M. Erneſti Burmeiſteri, & D. Godeſchalci Croppii, aliorumq;, & indulgentiarum Papalium vanitatem, & gratiæ Jeſu Chriſti efficacitatem populo commonſtrans.

Incidit in hunc annum & COMITATûs HOYENSIS Eccleſiarum reformatio, quam Jodocus Comes inchoavit, & quatuor filij ipſius Albertus, Ericus, Otto, & Fridericus, ultimi iſtius ſtemmatis Comites, continuârunt. Legerat Jodocus Comes in ſummo mærore ſuo ſubmiſſos ſibi à ſocero Comite VVolfgango de Gleichen, Lutheri & Melanchthonis libros, contuleratq; de iis cum aulico concionatore, ſacrifico & confeſſore ſuo Cõrado Drudekeno, quem inſtigatus ab Erneſto Duce Luneburgenſi VVittebergã miſit, accerſitũ virũ aliquẽ eruditũ, qui monachos Terminarios, & alios miſſificos cõpeſcere poſſet. Lutherus miſit Adrianũ Boxſchotium Antuerpienſem, qui Antuerpiæ cucullũ exuerat & VVittebergam profectus fuerat, virum in Latina lingua facundum, & in Belgico ſermone ſuavem, qui de voluntate Comitis templum ingreſſus Neoburgi (quod eſt ampliſſimi Comitatûs primarium oppidum) Monachũ in Lutherum ex ſuggeſtu fulminantem, ita adortus eſt: *Ego ad hoc vocatus ſum ab inclyto Comite Hoyenſi, Domino Iodoco, ut te & tuos mendacii arguerem: ideo dic tu perverſe monache, idq; palàm corã* Hamelmannus.

tota Ecclesia hac, ubi, quando, & quibus in locis erravit Lutherus? Obmutuit Monachus, & clam de ſuggeſtu deſcendens aliò profugit, nunquam in Comitatum iſtum reverſus. Adrianus proximâ concione ſuggeſtum cōſcendit, diſputatione publicâ ſe Pontificios errores confutaturum, Lutheri dogmata probaturum, edicit. Sed Monachis diſputationē refugientibus Comes Jodocus per hunc Adrianū Miſſas, Vigilias, Invocationes ſanctorū, & totum abominationum Pontificiarū chaos abolet, Adriano Eccleſiæ in oppido Hoya paſtore declarato, Cyriaco Heſſo ab Alberto Mansfeldico Comite ad ſe miſſo aulici concionatoris, M. Jodoco Crammio à Duce Luneburgico miſſo, urbici paſtoris Neoburgii, officio demandato.

Tom. 2. epist. Luth. pag. 136. CELLAE in aula Erneſti Ducis Luneburgenſis Evangelium hoc anno docebat Gotſaligus quidam, cui Lutherus epiſtolâ quâdā gratulatur de conditione iſta; ac monet, ut puſillanimitatem conjugis Erneſti Margarethæ, ſororis Electoris Friderici Saxonis ferat, dum illa verbum ferat & non perſequatur.

Acta Martyrum. MELTZAE (duobus ab Antuerpia milliaribus) quidam parochus fuit, qui ſæpiùs in patentibus locis & campis propter audientium multitudinem concionabatur, cumque illi ſermo de Miſſa eſſet, *nos quidem*, inquit, *ſacrificuli, Iuda proditore ſumus deteriores. Is enim Chri-*

Christum Dominum vendidit & tradidit. Nos verò eum vobis vendimus & non tradimus. Erat & Antuerpiæ & in finitimis locis hoc tempore magnus numerus hominum omnis generis, qui tum primùm aliquem verbi Dei gustum capiebant.

In ditionem IHEVERENSEM sincerioris doctrinæ facem intulit hoc anno primus, Henricus Cramerus Esensis, pastor in urbe Iheverana, multũ adiutus autoritate Romeri Zedichii, Quæstoris & Cõsiliarii Iheverensis. Hamelmannus.

ANNAEBERGAE in Misnia Fridericus Myconius die Palmarũ docere cœpit Evangeliũ. Die igitur passionis Domini ibidem excommunicatur, in monasterio Francifcanorũ, Myconius publico scripto ad Rempublicam & cives Annęmontanos edito, Deo gratias egit, quod ex Ægyptiaca servitute liberatus sit: lætaturq;, quod Dominicâ Palmarum Christũ Hierosolymam ingredientem sit comitatus: hortatur deniq; Annęmontanos: ne metuant Papistas, & si Magistratus eos persequatur, quid facto opus sit, indicat. Vita Myconii.

CYGNAEAE in Misnia cœpit hoc anno ex audiri cœlestis tuba renascentis Evangelii, ex qua urbe ἔξαρχος Fridericus Myconius ad Annæmontanos ea scripsit quorum modò mentio facta. Vita Myconii.

GOTHAM vocatus Myconius, Cygnæâ pulsus, ad gubernandas Ecclesias Thuringiacas annos 22. ibi docet. Vita Myconii.

URATISLAVIÆ Doctor Joannes Hessus vigesimo die Aprilis theses ad disputandum proposuit, quibus comprobaturum se promisit:

Soli Deo esse inhærendum.

Missam non esse sacrificium, sed solum meritum Christi.

Blasphemos esse in Deum, qui conjugio interdicant Sacerdotibus.

Disputavit in templo S. Dorotheæ ipsum octiduum, & interrogantibus quibusvis respondit.

Tom. 2. epist. Luth. pag. 205. Lutherus ad Spalatinum: *Vratislaviæ disputatio Ioannis Hessi processit feliciter, frustra resistentibus tot legatis Regum & technis Episcopi.*

Crantzhemius. LIGNICII Silesiorum in templo S. Joannis cœna Domini sub utráque specie exhibetur. Idem fit in altero urbis templo primario. Joannes VVerner aulæ concionator designatur.

NORIBERGÆ, cum Georgius Pesler ad S. Sebaldum, & Hector Pömer ad S. Laurentium Præpositi biennium & amplius Evangelium docuissent, & de abusibus Papisticis populum erudiissent, hoc anno abrogârunt

Abusus missaticos.

Missam pro defunctis.

Cantum, salve Regina &c.

Salem

Salem & aquam consecratam.

Matutinas & Completorias cantiones.

Et facti sui rationem ex sacra scriptura publico scripto divulgârunt 21. Octobris. Titulus scripti est: Grund vñ vrsach auß der heiligẽ schrift/wie vnd warumb beyder Pfarꝛkirchen zu Nürnberg Pröbste die mißbreuche bey der heiligen Meß/Jahrtag/geweihet saltz vñ wasser/samt etlichen andern ceremonien abgestelt/ vnterlassen vnd geändert haben.

NOERDLINGAE, quæ Imperii civitas est, Evangelium hoc anno puriùs annunciatur, verbi præcone Theobaldo Billicano. Crusius.

ARGENTINAE Magistratus ubi satis diu omnia spectasset, omnia considerasset: ubi animadvertit hominum, qui concionatores sequebantur, copiam, & in concionibus frequentiam: cùm sentiret mores civium emendari, & magis quàm antea mitescere: cùm pars etiam Senatûs non minima doctrinam hanc amplecteretur: libertatem in omnibus suis templis Evangelii concessit: locum scholis apud Dominicanos dedit: stipendia decrevit: qui cœnobia deserebant Monachi, iis jus civitatis dedit: uxores ducere concessit: qui in cœnobiis reliqui erant, iis pecuniam annuam, dum viverent, constituit: facultates Ecclesiasticas cœnobiorum Quæstoribus cõmisit: quæ adhuc integræ cõservatæ, aut pauperibus, aut ministris Ecclesiæ, pro multitudi- Ioh. Sturmius Antipappi quarti parte primâ.

ne& proportione, & functionib. distribuũtur.

Chytræus. Theologi Argentinenses fundamenta & causas susceptę à se mutationis rituum Missæ, seu cœnæ Domini, Baptismi, dierum festorũ, imaginum, cantionum in publicis Ecclesiæ cõgressibus, ex sacris literis edito libro, quem Friderico Palatino dicârunt, exeunte anno 1524. exposuerunt: cui subscribunt VVolfgangus Capito, Caspar Hedio, Matthias Zellius, Symphorianus Pollio, Theobaldus Niger, Joannes Latomus, Antonius Firn, Martinus Hag, Martinus Bucerus. Iidem communi nomine commonent Pagos Helvetios: quàm impia sint paradoxa à Conrado Trægero ad disputandum proposita: in quibus Ecclesia scripturæ, hominum commenta verbo Dei præferantur.

Acta publica.

CASPAR HEDIO contrarias aliquot Theses Cunrado opponit: Bucerus ad paradoxa prolixè respondet. Capito virulentam commonitionem Cunradi ad Helvetios, superiori oppositam confutat. Omnes Cunradum ad disputandum in urbe Argentina provocant. Senatus contra vim omnem atq; pericula ipsi cavet. Sed Trægerus varia causatus, tandem, quod cupidè velit, id sibi facere per Episcopum non esse integrum, ait.

Sturmius Antipappo quarto. Tanta autem statim fama erat Theologorum, Argentinensium, Capitonis inprimis & Buceri; ut Jacobus Faber Stapulensis & Gerardus Rufus clam è Gallia profecti, Capito-

nem & Bucerum audirent, & de omnibus doctrinæ præcipuis locis cum his dissererent, missi à Margaretha Francisci Regis sorore, Navarræ Reginâ. Atq; ita Evangelica vitis in Gallicis Ecclesiis aliquid etiam germinis ex urbe Argentina accepit. Cæterùm multos cives Argentinenses in fide vera hoc anno confirmavit Doctoris Sebastiani Meieri Revocatio. Fuerat is ante hoc tempus Concionator ad Franciscanos Argentinæ, & Papista Papisticè docuerat. Illuminatus autem spiritu, hoc anno ad inclytam Argentinensium Rempub. libellum typis descriptum mittit, quo retractat quæ docuerat,

1. *de Missa quod esset sacrificium, quo nos Deo aliquid offerimus.*
2. *de pœnitentia, quod tres eius partes, contritio, confessio, satisfactio.*
3. *De Papa: quod sit caput Ecclesiæ; interpretari scripturam ex suo ingenio possit: reservare sibi peccata possit quæ velit &c. &c.*
4. *De indulgentiis: quod septem, & plurium annorũ pœnas in purgatorio sustinẽdas tollãt.*
5. *De purgatorio, ad quod stabiliendum abusus sit scripturæ dictis Matth. 5. & 18. & 12. & 1 Cor. 3.*
6. *De sanctis, quod invocãdi: quod illorum intercessione à peccatis abstineamus; à morbis liberemur.*
7. *De libero arbitrio, quod in hominis potestate sit, bona vel mala operari.*

8. *De bonis operibus, quòd sint meritoria vitæ æternæ: & quòd sit meritum congrui, digni, & condigni, ex lacunis scholasticorum.*

9. *De votis monasticis, quòd sint alter Baptismus, in quo de novo regeneretur homo, unde & nova nomina, velut in baptismo fieri solet, monachis & monialibus imponantur.*

10. *De Ecclesiasticis: quòd jure divino non teneantur tributum & vectigalia solvere: nec à Magistratu politico possint capi, aut carceribus includi.*

Hæc omnia retractat, & ex verbo Dei cõvellit, nihil veritus voculas malevolorum & calumniatorum. Præfatio scripta est Bernæ Helvetiorum VI. Septembris huius anni.

Vrstisius. BASILEAE Joannes Oecolampadius magno zelo, nec minore fructu in propagando Christi regno laborat, quem frustra Joannes Cochlæus, missis Stutgardiâ literis, amplissimis promissis à veritate agnita avocare conatur. Adiungunt se Oecolampadio M. VVolfgãgus VVeissenburgius, Marcus Bersius, Frater Joannes Luthardus, Frater Thomas Geierfalck, primi reformatæ doctrinæ apud Basilienses præcones. Hoc ægerrimè ferebant sacrificuli, ideoque detonabant in ipsos diris & maledictis, hæreticorum pessimorum pœnas eos commeritos esse clamitantes. Senatus igitur Basiliensis omnibus ditionis suæ concionatoribus mandat: ut eloquia Dei, nõ homi-

hominum populo proponant, à convitiis & maledictis abstineant, edicti violatoribus severas pœnas minatur.

Februario mense venit eò Guilielmus Farellus, ex Gallia profugus. Is contra traditiones humanas publicè disputaturus, à Vicario Episcopi, & Rectore Academiæ impeditur. Senatus verò urbicus Farello, quod themata eius Evangelio viderentur conformia, liberam disputandi, aliis liberam opponendi facit potestatem: editum à Vicario & Rectore Academiæ mandatum, quo & auscultatione & oppositione interdicebatur, in autoritatis suæ imminutionem accipit, contra decretum suum peccaturis usu molendinorum, furnorum, & mercatûs interdicit.

Ex Actis disputationis Germanicè editis.

Erant autem articuli à Farello ad disputandum propositi, tredecim, quorum summa ista:

1. *A Christo perfectam vivendi regulam nobis præscriptam.*
2. *Matrimonium incontinentibus esse licitum.*
3. *Discrimen ciborum, vestitûs, cremoniarum, esse Iudaicum.*
4. *Periculosas esse preces multorum verborum.*
5. *Sacerdotum esse prædicare verbum Dei.*
6. *Mandata Dei non esse in consilia convertenda,*
7. *Qui non liberè Evangelium docet, illum Christi pudere.*

8. *Qui non fide iustificari se credit, illum seipsum Deum facere.*
9. *Sacrificandum soli Deo.*
10. *Laborandum manu bene valentibus.*
11. *Ieiunia hypocritica & idola fugienda.*
12. *Iudaicis ceremoniis renunciandum.*
13. *Videndum, ut Christus nobis alluceat, sic omnia fore pacata.*

Urstisius. Oecolamp. lib. 4. epistolarum.

Disputatæ sunt hæ Theses in magna hominem frequentia 15. Februarii. Sed non multò pòst Vicarius Episcopi & Academiæ Rector vi & factione suâ Farellum Basileâ exegerunt.

Hos Evangelicorum persequutores perstringit Oecolampadius epistolâ, quã mense Junio huius anni Christophoro Episcopo Basiliensi inscriptam, suis in primam epistolam Johannis Demegoriis præfixit. Vindicat ibi Evangelicos à crimine seditionis, novitatis, contemptûs Patrum, & tandem *nostrã*, inquit, *doctrinam innoxiã esse opinor, bonã partem plebis, quæ audit, testificaturam. Tantùm lupi nos odêre, qui inclamari timent, quò Christi oves vobis concreditas, impunè deglubant. Esto autem, quod illorum autoritatem confirment superciliosi quidã è Senatu Universatis Basiliensis, qui publicis edictis, aliisq; machinationib. nobis in reb. piis negotium fecerunt impiè: eandem tamen quam illi, merentur fidem. Verus est enim syncretismus. Traducitur quippe & illorum inscitia toto orbe, quod*

Evan-

Evangelium ne à limine quidem rectè salutârint, & feliciter neq; docuerint, neq; docere potuerint: cũq; de clave glorientur scientiæ, ipsi in regnũ scripturæ nec intrẽt, nec alios intrare sinãt. Iam nemo est, qui non improbet in eis, quod ad reddendã rationẽ fidei publicè semper terga verterint provocati. Nemo dignam Theologis crediderit excusationem, quâ Romanæ Sedis obedientiam prætexuerunt, contemptâ fratrum & plebis exspectatione.

Consimilem, imò illustriorem Evangelicorum Apologiam idem Oecolampadius commentariis suis in Danielem præposuit.

LICHSTAL oppidum est ditionis Basiliensium. Evangelizabat in eo M. Stephanus Stoer, quem ob ductam uxorem alii ridebant, alii convitiis proscindebant.

Auditores id ægrè ferentes, petunt à Senatu Basiliensi, pastori suo potestatem faciat, factum suum publicè in urbe Basiliensi ex Scripturis defendendi. Senatus annuit. M. Stephanus omnibus templis & monasteriis affigit hæc themata: Acta disputationis Germanicè edita.

1. *Coniugium nulli hominum ordini in scriptura prohibitum est.*
2. *Adulterium & scortationem omnes leges omnium ordinum hominibus prohibent.*
3. *Vitanda libidinis & scortationis causâ extra matrimonium, coniugium omnibus hominibus mandatum est.*

4. *Scor-*

4. *Scortatio nullum hominum ordinem minùs decet quàm Ecclesiasticum, idq; propter scandala.*

5. *Publicus scortator secundum legem Dei verè est excommunicatus, & idcirco non idoneus ad munus sacerdotale.*

Dies disputationi dicta decimâ sextâ Februarii: confluit maxima hominum turba: surgit Stephanus, rationem reddit, cur uxorem duxerit: themata sua scripturæ dictis firmat: postremò, si quis vel ab Episcopo, vel à Capitulo, vel ab Academia, ad opponendum missus sit, obsecrat, ut se erroris ex scriptura convincat. Altum ibi silentium. Compellat igitur sacrificulos præsentes. His quoque tacentibus Oecolampadium rogat, suum super thematibus istis iudicium exponat. Is, se idem hactenus docuisse, affirmat. Idem se sentire Conradus Pellicanus, Professor Theologus, Hartmundus à Cronberg, Nobilis exul, M. VVolffgangus VVeissenburgius, M. Bonifacius VVolffhartus, aliique profitentur. M. Stephanus, dissolutis eruditè argumentis contra matrimonium Sacerdotum à M. Bonifacio ex mente Pontificiorum præpositis, magno cum honore ad Ecclesiam & uxorem suam rediit.

Urstisius. OECOLAMPADIUS qui hactenus vicariam operam Ecclesiæ Basiliensi præstiterat, crea-

creatur Paſtor, ad S. Martinum. Jubet igitur Diaconum infantes linguâ vernaculâ baptizare: Cœnam ſacram utrâq; ſpecie, aſſenſu Senatûs, diſtribuit miſſaticum ſacrificium: purgatorium, & id genus alias Pontificias traditiones pro concione ex ſcripturis ſanctis refellit. Unde ſenſim Miſſa, circumitiones cæteræq;. Papiſticæ ceremoniæ corruerunt.

Etſi igitur Capito & alii nonnulla purioris doctrinæ ſemina audientium animis aliquot annos ante iniecerant, Oecolampadius tamen iure primus Baſilienſium Apoſtolus nominatur: cui in Eccleſiæ illius gubernatione ordine ſucceſſerunt, Oſwaldus Myconius, anno 1532. Simon Sulcerus, anno 1552. Joannes Jacobus Grynæus λόγῳ καὶ τρόπῳ Theologus, anno 1586. quem nos menſe Maio proximo, ætatis annum ſeptuageſimum ſeptimum agentem, cupidè inviſimus, cupidiùs vidimus, cupidiſſimè de variis iiſq; ἀξιολόγοις rebus loquentem audivimus.

TIGURINI cum quinquenniũ à Zwinglio fuiſſent informati, viſum eſt Magiſtratui reformationem aggredi. Hoc igitur anno menſe Junio proceſſiones inhibitæ, è præcipuis urbis templis tumbæ Martyrum ſublatæ: idola in urbe, & quàm latè patet ditio ipſorum, ablata, & flammis abolita. Catharina de Cimmern Abbatiſſa, tra- Stumpfius lib. 6.

dito

dito cœnobio in manus Consulis, viro hu-
psit, honestis reditibus annuis à Magistratu
dotata. In hoc cœnobio aluntur nũc & insti-
tuũtur à fido præceptore aliquot adolẽscẽtes.

Vicesimâ Decembris Præpositura quoque
reformatur, è cuius bonis Pastores, Professo-
res, Ludimagistri modò aluntur.

Wáserus. Zwinglius secundâ Aprilis huius anni u-
xorem duxit: Annam Reinhartam, viduam
nobilis viri, Joannis Maieri.

CONSTANTIÆ ad locum Bodamicum
Joannes Zwiccius evangelizat. Ambrosius
Blaurerus parænesin Germanicam ad Senatũ
urbicum scribit. Hunc ad concionandum
VVolffgangus Capito hortatur. *Parænesin*,
inquit, *tuam mirabundus legi. Quod si ad verbũ
dicendũ te demitteres, quid præstares, obsecro? Ne-
que est quod iures, seu parum suffecturus causeris.
Sub tali provincia nemo vocatus deficiet, cũ divi-
nitus adiuvetur. Gaudeo deniq; ausuros vos inno-
vare foris, quæ verbo in cordib. piorũ instaurata
nostis. Nã evanescit Spiritus, si, quæ asseverat, cessas
re præstare, etiamsi cunctatione tuâ magnũ argu-
mentũ præbes incomparabilis tuæ prudẽtiæ. Nobis
tamen hîc multa præter spem, præter consilia acci-
derunt: profuit, inquam, à Matthia Zellio præser-
tim totã sentinã abominationis Pontificiæ motam,
me inscio. Nam posteaquã rescirẽ exploratus audi-
torũ animis, facilè animadverti, eò loci nos reda-
ctos, ut necesse esset, aut progredi fortiter, quãvis*
exitum

exitum prævidere non potuimus, aut referre gradum non sine deiectione piorum, qui frigent, qui enecantur, ubi nos duces languere senserint. Perge igitur bonis avibus & auspice Christo. Sine Deo enim præsente nihil moliri continget.

SCAPHUSIANI qui anno superiori disputationi Tigurinę interfuerant, cum domū reversi Abbati & reliquis Canonicis indicassent, ex omnibus prę︎sentibus neminem unū fuisse, qui sacræ scripturæ locis, & idoneis argumentis, themata Zwinglii refellere posset: & Abbatem & Erasmū Ritterū ad oppugnandū Evangeliū è Bavaria vocatū, ita immutârūt, ut, quod antea oderant Evangeliū, amarent, & de Ecclesiæ reformatione seriò deliberarent. Oecolampadius de reformationis modo consulitur: Senatus, ut autoritatem suam interponat, rogatur: Abbas & reliqui monachi monasterio egrediuntur, abiiciunt cucullos, ducunt uxores, privatas instituunt familias, decimas, & omnes Ecclesiæ reditus Magistratûs potestati & administrationi committunt hac conditione, ut vitæ necessaria ad vitæ dies suppeditentur. Idem fecit Abbatissa cum sororibus suis, ordinem relinquunt, Magistratui omnia tradunt, ducunt viros, fiunt verè matres, quæ ante sic dicebātur. Inter has fuit nobilis virgo, postea mater optimi & doctissimi viri Joannis Conradi Cochii Ex Archivis Ecclesiæ Scaphusiani.

qui

qui hodieque Scaphusianos pane vitæ cœlestis cibat. Erasmus, qui priùs Evangelii doctrinam oppugnaverat, Evangelium nunc magno zelo propugnat, cui collegæ adiunguntur doctissimi viri VVolffgangus Biderman Rotvilanus, M. Beatus Gerinus Tigurinus, Benedictus Burgoverus San-gallensis. Imagines, picturæ, ornatus Papisticus, altaria ad tempus fuêre relicta. Consultiùs enim visum ista priùs ex animis, quàm oculis hominum tollere.

Historia reformationis Sangallensis Germanica M. S.

SANGALLENSIBUS veritatem cœlestem demonstrat Joannes Kesler VVittembergâ domum reversus, & VVolffgangus Ulmian, nuper monachus Curiensis. Eosdem in veritate ista mirè confirmant Leo Judæ Tigurinus, & Sebastian Hoffmeister Scaphusianus Ecclesiastes, qui illac transeuntes rogatu civium sunt concionati. Non ita multò pòst de voluntate Senatus per certos homines statuæ noctu sine turba sunt ablatæ. Quæ præterea in commodum pauperum, & Ecclesiæ decorem ordinata sunt, de iis legere licet librum Joannis Kesleri *de ritibus & institutis Ecclesiæ Sangallensis.*

Lib. XVIII. epistolarũ.

In MONTE BELLICARDI Guilielmus Farellus vineam Domini plantat, Basileâ exactus. Fuit hic Farellus zeli in promovendo Evangelii vehementissimi. Erasmus in epistolis Phallicum nominat, & scribit, sæpe ab Oeco-

Oecolampadio, etiam literis, ſæpe à Pellicano etiam fuiſſe obiurgatā illius vehementiam. Et ita eſt. Oecolampadius enim tertiâ Auguſti literis exaratis ad Farellū, revocat illi in memoriam monita Baſilienſia: deinde hortatur illum, ut Chriſtum etiam vita exprimat, exemplo videlicet docendi. Rurſum decimâ nonâ Auguſti huius anni aliis literis ad moderationem hominem revocat, in quibus legantur iſta: *Evangelizatum non maledictum miſſus es: laudo zelum, modò ne deſideretur manſuetudo. Vinum & oleum in tempore ſuo infundendum. Evangeliſtam non tyrannicum legislatorem præſtes.*

Exſtāt epiſtolæ lib. 4. monumentorum inſtauratæ religionis pag. 916. & 95[illegible]

WALDSHUTUM oppidum eſt Auſtriaci dominii ad Rhenum. In eo Balthaſar Pacimontanus fructuosè hactenus Evangelium docuerat. Cives igitur aliqui Tigurinorū exemplum imitaturi cogitabant & ipſi de reformatione: quibus alii refragabantur. Ferdinandus Auſtrius civibus mandat, quieti ſint, nihil innovent: nî pareant, dira minatur. Tigurini cives nonnulli ſuo in oppidum adventu animos Waldshutenſium recreant. Sed ſtatim domū revocantur, vel quòd Balthaſar Anabaptiſtica deliria ſpargeret, quod ſcribit Zwinglius: vel quòd Senatus Tigurinus à Ferdinandicis Lucernę violatæ confœderationis hæreditariæ eſſet accuſatus, quam cauſam Bullingerus adfert. Quāquam utrūq; fieri potuit.

Epiſt. ad Cunradum Somium.

Chronica M. S.

Lib. XIX. Epist.

Erasmus scribit ad Henricum Stromerum: *Tigurinos omnes divos eiecisse è templis, VValshutenses etiam è vitreis fenestris privatarum ædium.*

CÆTERÙM hoc anno UBIQUITAS in Gallia nata, BELLUM SACRAMENTARIUM in Germania ortum est.

Esromus Rudingerus de origine Ubiquitatis.

Nativitas UBIQUITATIS ita habet. A Berengarii inde tempore usq; & ulteriùs multò ultra quingentos annos presentia corporalis corporis Christi in cœna, tribus tanquàm columnis fundata est: 1. falsâ interpretatione τȣ̃ ῥητȣ̃. 2. transsubstantiatione per virtutem magicam verborum. 3. duplicitate corporis Christi, visibilis & invisibilis. Joannes Gerson Academiæ Parisiensis Cancellarius, intelligens, futilia hec esse omnia, sub tempora Concilii Constantiensis realem communicationem naturarum primus omniū dogmaticè introduxit. Docuit enim Christū, quatenus creatura est, nō posse corpore suo uno & eodem tempore in plurib. & diuersis locis esse, à divina tamen natura, in unam personā cum ipso unitam humanā naturam accipere hanc prærogativā, & hanc ei communicari, ut in cœna saltem sua (& in hac quidem tantùm & sola) simul esset in pluribus, omnib. nimirum cœnæ suæ locis. Quæ propriè non est πανταχȣσία, sed πολυτοπία. Hoc autem anno M. D. XXIV. Jacobus Faber

ber Stapulensis, quam Gerson ex unione personali realem idiomatum communicationem in omnibus cœnæ locis sibi finxit, eam pari ratione & eâdem operâ in omnia mundi loca introduci posse iudicavit, & sic Ubiquitatem Parisiis in Sorbona primus asseruit, & accusante quodam Natali Bedâ postero anno M. D. XXV. à Sorbona propter hoc dogma Ubiquitatis, & realis idiomatū cōmunicationis è Gallia relegatus exulavit apud Margarethā Navarrenam. Hæc est celebris illa Ubiquitas, quam è Gallia relegatam Lutherus in Ecclesias Germaniæ reduxit (in Sole etiam & in pane tabernæ pistoriæ corpus Christi esse docens) Brentius excoluit, Jacobus Smidelinus multis etiam invitis obtrusit, unde Apostoli Ubiquitatis cognomen meruit.

Sacramentariam causam Andreas Bodenstein, Sacramentarium bellum Martinus Lutherus primus commovit.

Andreas Bodensteinius, Carolostadius extra Helvetiam in superiore Germania & ditione Septemvirali Saxoniæ, cum Archidiaconus adhuc esset VVittembergæ, offendi se sermonibus quibusdam Lutheri de Eucharistia, ostendit, illis potissimū, quib. dicebatur Christus in pane sacro Cœnę esse tantus, quātus in cruce pependisset. Ac tum primū abalienari nōnihil animi inter ipsos cœperunt.

Estomus Rudingerus de origine Ubiquitatis.

Camerarius in vita Philippi.

Cum autem εἰκονομαχία ipsius à Luthero improbata esset, indignè ille id ferens, hoc 24. anno VVittebergam reliquit, ita ut simultatem sibi cum VVittebergensibus esse fateretur, & præ se tamen ferret studium de dubiis suis cum Luthero aliisq; differendi, seque, si scrupuli sibi eximerentur, cum iis denuo coniũgendi. Recepit autem se Orlamundam, quod Thuringiæ oppidum est, per Ecclesiam loci illius legitimè vocatus ad Pastoratũ, ubi Iconomachiâ suâ novas dedisse turbas iudicabatur. Revocatus ab Academia VVittebergam ad ordinariũ munus obeundũ in schola & Ecclesia, stitit se, promisitq; de reditu, si Orlamundani assentirentur. Rebus autem ad Salam Thuringiæ in peius ruentibus, decreto Electorio Lutherus primùm Jenam, deinde Orlamundam venit.

Acta Orlamundẽsia.

Jenæ xxii Augusti horâ septimâ matutinâ concionatur Lutherus contra fanaticũ Spiritum Munceri. Eiusdem spiritûs ait esse εἰκονομάχους & Sacramentarios. Interest concioni Carolostadius: pũgi se arbitratur, quippe qui primus quædã notasset & reprehendisset, quæ Lutherus de cœna sacra docuisset. A concione igitur Lutherum convenit in hospitio, cui insignè *niger ursus*; ibi post multos nõ gravissimos inter ipsos sermones habitos, Lutherus datâ arrhâ ad scribendũ publicè contra se de sacra cœna Carolostadiũ

pro-

provocat, & belli ſacramentarii, quod, prô dolor, adhuc durat, imprudenter initium facit. Narratio Germanica de cōgreſſu Lutheri & Caroloſtadii Tom. 2. Germanico operum Lutheri Jenenſiū inſerta eſt: quam etſi mendaciis mixtam cum veritate ſcribit [a] Lutherus: tamen non negat ſe pactum fuiſſe cum Caroloſtadio: de cœna ſacra diſputare. Sed affirmat id etiam [b] alibi. Quin imò [c] gloriatur: ſe Prophetas illos, qui dudum muſſitârint, aureo nummo ad pugnam elicuiſſe, cuius facti necdum ſe pœniteat.

[a] Tom. 2. epiſt. pag. 234.

[b] Tom. 2. epiſt. pag. 203.

[c] Initio lib. 2. contra cœleſtes Prophetas.

[d] ORLAMUNDAM 24. Auguſti venit Lutherus: à Caroloſtadio Paſtore loci ne quidē ſalutari vult: cum auditorib. aūt eius de εἰκονομαχίᾳ diſceptat, & illis factum ſuum ex verbo Dei defendentibus, obiectaq; ex eodem verbo refellentibus, penè cōfuſus inde abiit. [e] Non ita multò pôſt Caroloſtadius Lutheri inſtinctu, & Joannis Friderici Saxoniæ Ducis juſſu Thuringiæ finibus exigitur. Iubetur loco cedere Martinus Rheinhardus, prædicator Jenenſis, qui Acta Jenenſia & Orlamundenſia ediderat: mittitur in exiliū Egranus. [f] Caroloſtadi⁹ literas Orlamūdę ſcribit, alteras viris, alteras fœminis, quę publicè vocatis per cāpanas lectæ ſunt, omnib. ſimul flentibus. Erat aūt ſubſcriptio talis: Andreas Bodenſtein vnverhört / vnd vnüberwunden / durch Martinum Lutherū vertriebē / h. e. nec audi-

[d] Hiſtoria exſtat Tō. 2. oper. Luth. German. Jenē.

[e] Lutherus contra cœleſtes Prophetas.

[f] Tom. 2. epiſt. Luth. pag. 236.

Tom. 2. epist. p. 237. tus nec convictus per Lutherum eiectus. *Vides*, ait Lutherus ad Ambsdorfium, *quòd ego, qui martyr debui fieri, eò perveni, ut martyres ipse faciam. Vix credas, quàm latè serpserit iam etiam dogma Carolostadii de Sacramento.*

Ibidem pag. 247. Desertâ Thuringiâ Carolostadius rectà petit Argẽtinã, ubi in suas partes pertraxit Ottonem Braunfelsium, quem & solùm ibi allocutus est. Inde tẽdit Basileã: ubi libellos quos perbreves de Cœna Domini confecerat, re cum nemine communicatâ, solis Anabaptistis eius loci cõsciis, edẽdos curavit. Erasm. ad Henricum Stromerum 4. Idus Decembr. Lib. XIX. epist. pag. 604. *Carolostadius hic fuit, sed vix Oecolampadio salutato. Edidit sex libellos: duo, qui excuderunt, nudiustertius cõiecti sunt in carcerẽ iussu Magistratûs, ob id potissimum, quòd ut audio, doceat, in Eucharistia non esse verum corpus Domini. Hoc nemo fert. Indignantur laici sibi eripi Deum suum, quasi nusquam sit Deus nisi sub illo signo. Docti commoventur verbis scripturæ sacræ, & Ecclesiæ decretis. Hæc res excitabit nobis magnam tragœdiam, cùm tragœdiarum plus quàm satis sit.*

Summa doctrinæ Carolostadianæ de Cœna sacra hæc est: corpus Christi nec esse nec comedi in cœna oraliter, sed celebrari ibi corporis pro nobis traditi, & sanguinis pro nobis fusi, memoriã. Tropicam igitur locutionẽ in verbis institutionis agnoscit, & vocabulum τȣ̃το non refert ad ἄρτον (cum hoc mascu-

masculini, illud neutrius generis sit) sed ad ipsum Christi *σῶμα* sive *corpus*, ut hæc sit verborũ Domini sententia: *accipite, edite panem hunc in mei memoriam, hic enim sedet corpus, quod pro vobis traditur.* Addit, ad tropum necessariò confugiendum esse; ne cogamur asserere, panem pro nobis crucifixũ esse: carnis esum, quod tamẽ falsum, in scripturis mandatũ esse: carnem, quod item falsum, aliquid prodesse: corpus ipsũ, quod etiam falsũ, in usu Cœnæ frangi & pro nobis tradi. In libello, quem inscripsit, **von dem widerchristlichen mißbrauch des Herren brodt vnd kelch/** hoc est; de abusu panis & calicis Domini minimè Christiano, impugnat etiã erroneum dogma, quo iubentur homines remissionem peccatorũ in Sacramento quærere. Docet: frequentandã Cœnam sacrã, ut annunciemus ibi mortem Domini: annũciationem mortis Dominicæ ex memoria Christi: memoriã Christi ex vera diiudicatione corporis traditi, sanguinis fusi, fluere: diiudicari corpus, nõ panem, sive Sacramentũ, quando discernimus corpus & sic sanguinem Christi ab aliis corporib. & sanguinibus: discretionẽ corporis & sanguinis Christi fieri, quãdo cõsideram⁹, corpus Christi pro nobis in mortem traditũ, sanguinem pro nobis fusũ: qui hæc nõ considerãt, eos fieri reos corporis Christi æquè ac latrones, à quib. occisus est, pſertim

quando tales de pane Domini edunt, & de calice bibunt. Itaq; hominē ſeipſum probare debere, an ſcil. Chriſti mortem rectè ſecum penſitet, & talis ſit, qualem Chriſtus eſſe vult. Negat etiam, ſacramentum eſſe arrabonem, arram, & pignus redemptionis per Chriſtum, ſiquidem, quod ſolius Chriſti & Spiritûs S. proprium eſt, id pani & vino minimè ſit tribuendum, nec usquam ſcriptura teſtetur, per panem & vinum conſcientias tranquillari: quin contra Apoſtolus, præcipiat: hominem priùs ſe probare, & ſic de pane ſacro edere debere, quæ probatio ſupervacanea eſſet, ſi homo per Euchariſtiam de remiſſione peccatorum ſuorum certior redderetur.

Lavaterus hiſtor. Sacrament.

SENATUS Tigurinus rei novitate turbatus, cavebat, ne publicè libelli Caroloſtadii in urbe ſua venderentur. At Zwinglius & Oecolampadius multò antè in verbis cœnæ tropū ineſſe agnoverāt, quàm viderēt, quib. verbis eum expedirent. Itaq; Zwinglius pro ſuggeſtu hortatus eſt Senatū, ut libellos illos, ſicuti & alios, ab omnib. legi pateretur, totâque Eccleſiam ad lectionem eorū incitabat, ut eò magis eſſet ingenua veritatis victoria: Caroloſtadio idem accidiſſe dicēs, quod tyroni, cui animus & arma ad pugnandū non deſunt, ſed armorū peritia. Qui neſcit quæ corporis pars, quib. armis munienda ſit, ga-

leam

leam pectori thoracis loco præfigit, armillis crura tegit, ocreis tempora: ex thorace clypeum facit, &c. Ita Carolostadium veritatem quidem agnoscere: sed quia troporum vim non habeat perspectam, verba non recto ordine collocare atq; disponere.

Oecolampadius verò hinc inde scripsit ad amicos, ne Carolostadium propter libellos suos infamarent. Tametsi enim non assequutus esset quod voluisset: tamen rei summam improbandam non videri.

Anabaptistæ quoq;, tametsi Zwinglii sententiam, quam non ignorabant, nequaquam probarent, Carolostadii tamen probabant, & libellos eius longè lateq; spargebant. Et Balthasar Pacimontanus Pastor in VValtshut, vir eloquens, quem Thomas Muncerus, ex Thuringia eò veniens, corruperat, Oecolampadio tantum non gratulatur, quod illi non displiceant libelli à Carolostadio super Eucharistia editi. *Tametsi*, inquit, *non est assequutus quod voluit, id tamen res est, quod scripsit. Hanc sententiam jam pridem libens ex te evulsissem: sciebam etenim, aut fortè divinabam, te à nobis nihil dissidere. Verùm tum semper respondebas mihi sub quodam velamine, & quidem non incircumspectè: nam ita postulabat temporis opportunitas. Sed nunc est hora, quâ palam & super tecta prædicamus, quæ antehac mussitabamus in penetralibus.*

Zvvinglii operum Tom. II. p. 244. b.

Epistolà 1. lib. 2. epistolarum Zvvinglii & Oecol.

Mox ut Caroloſtadii libri ꝓdierũt, Zwinglius Epiſtolam ſcripſit ad Matthæum Alberum, Reutlingenſium Eccleſiaſten, quem cũ fratre quodam de Euchariſtia diſceptationẽ inſtituiſſe intellexerat: in qua ſcribit: hactenus longè à ſcopo fuiſſe aberratum: Caroloſtadii ſententiam Leoni Judæ, fratribus aliis & ſibi non improbari: ſed offendi multos tum obſcuritate verborum, tũ ſcommatis intempeſtivis, Tigurinos imprimis ſuos eo, quòd ab ea via, quam ipſe ingreſſus fuiſſet nonnihil Caroloſtadius abhorreret. Deinde docet: edere Corpus Chriſti, nihil aliud eſſe, quàm credere corpus Chriſti pro nobis eſſe mortuum, idq; demonſtrat:

1. *Ex ſexto capite Iohannis, ubi de ſpirituali manducatione agitur, cujus in cœna ſacra inſtitutum ſit ſignum.*
2. *Ex verbis inſtitutionis, ubi EST exponit per SIGNIFICAT: quia Cœna Domini ſit ſignum corporis Chriſti pro nobis traditi: id quod evincant verba addita: Hoc facite in mei memoriam.*
3. *Ex verbis Lucæ: Hoc eſt novum Teſtamentum in meo ſanguine. Ergo non ipſe ſanguis.*
4. *Ex verbis Pauli 1. Cor. 10. qui manifeſtè docet, quod, qui panem edunt & poculum hauriunt, cum reliquis fratribus in unum corpus coaleſcant; quod quidem corpus Chriſti ſit, eò, quod corpus Chriſti,*

hoc

hoc est, quòd carnem auctoris sui pro se mactatam, & sanguinem ejus pro se fusum esse credant.

In calce adjurat Alberum per omnes vivos & mortuos, ut ne cuiquam mortalium hanc epistolam communicet, nisi quem constet in fide Christi Jesu sincerum esse. Tiguri 16. Novembris 1524.

ARGENTINENSES quoq; Theologi, VVolfgangus Fabritius Capito mense Octobri, & Martinus Bucerus, cui cæteri ministri omnes subscripserunt, mense Decembri huius anni, publicis scriptis docuerūt: mittendas esse cōtentiones, & cogitandum de usu sacræ cœnæ, h.e. ut Capito loquitur, fidem nostram pane & vino Domini per memoriā carnis & sanguinis illius tantùm pascendam: vel, ut Bucerus nomine omniū Pastorum loquitur: panem ibi edendum, vinum bibendum, & illico ad spirituale deveniendum, memoriam mortis Christi. Sic enim edendū panem, vinum bibendū, ut traditionis corporis & sanguinis semel factæ recordemur, atq; ita spiritualiter, veréque carnem illius edamus, sanguinem bibamus. Agēda Ecclesiæ Argentinensis anno 1598. ed. ta.

LUTHERUS successu doctrinæ Carolostadianæ perturbatus mense Decembri ad Amsdorffium scribit: *Nobis nihil est, nisi unde humiliemur. Nam Carlstadii venenum latissimè serpit, accessit ejus sententiæ Zvvinglius Turegi, & Leo Iudæus, aliique multi* Tom. 2. epist p. 246.

con-

CASPAR Schwenckfeldius Nobilis Silesius Kal. Januarii edidit librum inscriptum Jacobo Episcopo Vratislaviensi, quem hortatur, ut puram Evangelii doctrinam amplectatur. Sed eo tempore adhuc sensit cum Luthero. Bucholcerus.

Idem undecimâ Junii scribit ad Fridericũ Lignicensem Ducem de abusu Evangelii ad securitatem carnis. Crantzhemius.

LUTHERUS Dominicâ xx. Trinitatis die nono Octobris deponit cucullum Monasticum.

Idem hoc anno edidit,

Psalterium Davidis Germanicè.

Librum contra seditiosos.

Epistolam ad Principes Saxoniæ adversus Iconomachos & Enthusiastas.

Librum de exaltatione Benonis, cùm ossa Benonis Episcopi Misnensis more solenni Misnæ effossa, exaltata atque collocata essent in tumbam marmoream, XIV. Maÿ: quæ res aliÿs religioni fuit, aliÿs joco & risui.

THOMAS Müncerus Stolbergensis & Cõcionator Alstetensis edidit scripta quædam adversus Lutheranos, quibus meram effudit rabiem. Liber adversus Lutherum ab eo scriptus, dedicatus & nuncupatus est Christo, Principi, ut ipse loquitur, Illustrissimo, &c. Item Lutherum flagellat, quod Enthusiastico spi-

co ſpiritu careat, & nihil niſi carnalia ſapiat. Idem ad Melanchthonem ſcribit epiſtolam feriâ quintâ poſt Annunciationis, cui hæc verba inſeruit: *Non in ſolo pane vivit homo: ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Videte, de ore Dei, & non ex libris proficiſcitur. Teſtimonium quidem verbi veri ex voluminibus eſt. Niſi enim in corde oriatur, verbum hominis eſt, damnās ſcribas verſipelles, qui furantur oracula ſancta Ieremiæ 23. Nunquā eis Dominus loquutus eſt, & ipſi uſurpāt verba ejus. O chariſſimi, operam navate, ut prophetetis, alioqui Theologia veſtra nō valebit obulum. Conſiderate Deum veſtrum è vicino, & non à longè.*

Idem hoc anno edidit proteſtationem ſuā unà cum Apologia de fide & baptiſmo, ex quibus apparet, eum fuiſſe hominem fanaticum, qui ſemina doctrinæ Enthuſiaſtarum ſparſit, & incautos homines prodigioſis κενοφωνίαις faſcinavit & dementavit.

ANNUS CHRISTI MDXXV.

CURSUM doctrinæ Evangelicæ etſi multa ſunt hoc anno remorata, tamen ſparſa illa ſubinde latiùs, & ut à multis hoſtibus oppugnata, ita non paucorum cōſtantiâ quaſi de novo fuit confirmata.

Cur-

Curſum Evangelii remorata ſunt in Germania & extra Germaniam, bellum ruſticanum & Sacramentarium: in Helvetia & Moravia ſecta Anabaptiſtica : in Sileſia, ſecta Schwenckfeldica: in Boëmia, Apoſtaſia Caroli Ducis Monſterbergenſis: quibus adde, ſi placet, nuptias Lutheri, alieniſſimo tempore celebratas.

BELLUM RUSTICANUM multùm nocuit Evangelio. Nam qui in Suevia coïerant ruſtici, Articulorum Magiſtratibus propoſitorũ primo liberam Evangelii prædicationem ſibi concedi armatis precibus poſtulabant. Et qui motus in Thuringia plebeios ruſticosq; ſuſcitavit Thomas Müncerus, præco fuerat Evangelicus, ſed ab Evangelio Chriſti ad ſomnia Diaboli, & à ſomniis ad ſeditiones publicas dilapſus. Hinc paſſim in Germania Pontificiorum in Evangelicos auditæ voculæ: *Hinc nova doctrina, hinc Evangelij Lutheranici fructus?* [a] In Gallia etiam clariſſimam Reginam, Franciſci Regis captivi matrem, quidam in hanc ſententiam pertrahere conatus eſt, ut obſtaret doctrinæ Evangelii, tanquã pacis turbatrici. *In Germania enim omnia eſſe mixta, neminem audire Principum imperia, & turbata prorſus eſſe omnia.*

[b] LUTHERUS ut ſcandalo huic occurreret, gliſcente adhuc diſſidio, antequã plebei arma ſumpſiſſent, edito ſcripto, omnes à ſeditione, velut

[a] Zwinglius præfatione cõmentario de vera & falſa religione ad Franciſcam Galliarum Regem, præfixâ.

[b] Sequentia ſcripta Lutheri reperiuntur Tom. tertio operũ eius Germ. Jen. Summa verò eorundem Latinè legatur apud Sleid. lib. V.

velut flagitiosissimo scelere, non solùm externo facto, verùm etiam verbis & cogitationibus fugiendo, dehortatur. Deinde articulis agricolarum respondens, præcipuè sibi postremum caput, quòd verbo Dei meliora edocti, cedere veritati cupiant, probari ostendit. Postea ordine eum verbo Dei plerosq; pugnare ostendens, concludit: etsi omnia postulata justissima essent: tamen per seditionem & arma, sceleratè adversus Magistratum sumpta, rapi non debere, & gravissimas pœnas, præsentes ac æternas, in proposito perseverantibus, comminatur.

Eodem tempore ad Principes & Nobilitatem scribit: Ipsos Principes esse seditionis hujus causam, Ecclesiasticos inprimis, quippe qui Evangelii sinceram prædicationem impediant, & opprimere atq; eradicare cupiant & subditos onerib. intolerabilibus, & exactionibus iniustis gravissimè premant: quas opes iniquè corrasas, postea luxu turpissimè profundant. Itaq; necessè esse, ut à persequutionibus Evangelii, & ab iniusta oppressione subditorum desinant: &, quæ emendanda sint, corrigant, nisi gravem Dei iram, & vindictam experiri, & impendens à subditis suis exitium incurrere velint. Et monet Principes præterea: ut omnia pacis media priùs quærant, quàm armis decernant: incertos enim esse belli eventus & arma faciliùs sumi quàm deponi.

Tan-

Tandem utrisq; sigillatim commonefactis, communem illis epistolã scribit: & quòd malam utriq; causam tueantur, monet, ut ab armis discedant, & disceptatione causam finiant. At rusticis nihilominus progredientibus, & non Pontificiis solùm, sed Nobilitati bellũ facientibus, Lutherus alio evulgato scripto, hortatur & instigat omnes, ut velut ad commune restinguendum incendium, sic ad istos consceleratos latrones trucidandos accurrãt. Qui libellus, ut nimis acer, à multis vituperatus, sed à Luthero prolixè fuit defensus.

Prodibant passim & alia Evangelicorũ scripta in Germania, quibus retundebantur eorũ clamores, qui motuum & seditionum causam in renati nuper Evangelii doctrinam conferebant. Inter alia, nihil novi esse, Evangelici docebant, doctrinæ puræ adscribi, quod hominum peccatis promeritum sit. Romanos temporibus Apostolicis universales calamitates sibi immitti, propter religionem Christianam, putasse; cum tamen ipsi essent rei publicorum incommodorum, & malorum illices, apud quos Deus sperneretur, statuę adorarentur; id quod ex Tertulliani Apologetico, ex Cypriano contra Demetriũ, ex Augustino de civitate Dei, ex Orosio deniq; clarũ sit.

[a] PHILIPPUS quoq; Melanchthon à Ludovico Electore Palatino super articulis Rusticorum consultus, confutationem articulorũ

a Exstat cõfutatio 2. Tom oper. Luth. Ger. Wittebergæ editorũ fol. 97.

Q

illorum ſcripſit, & conſilium adjecit. Incendium hoc Ruſticorum non aquâ ſed ſanguine multorũ milliũ in bello hoc cæſorum, reſtinctum eſt.

BELLUM SACRAMENTARIUM continuarunt Saxones, Helvetii, Suevi.

In SAXONIA Lutherus Caroloſtadium, Joannes autem Bugenhagius Eccleſiæ VVittebergenſis Paſtor, Zwinglium, publicis ſcriptis adoriuntur.

Lutherus ſtatim ſub initium anni reſpondet ad libellos Caroloſtadii, libro, quem inſcribit, *Contra cæleſtes Prophetas* (Prophetas enim tum VVittebergæ nominabant Anabaptiſtarũ primitias, de revelationibus arcanis & ſpiritu prophetico gloriantes, Ciconiam, Müncerum, Cellariũ, & qui his familiaris fuerat, Caroloſtadium) Librum illum Lutherus in duas ſecat partes: primâ de imaginibus, Caroloſtadio, & Miſſa agit, affirmaque Imagines in veteri Teſtamento prohibitas eſſe, non in novo: Caroloſtadium à ſe non fugatum: Miſſæ nomen etiam ab Apoſtolis, ſacramento tributũ, & alia: Alterius materies eſt Euchariſtia: ubi primùm exaggerat expoſitionem Caroloſtadianã pronominis τῶ, *HOC*: deinde reſpondet ad Caroloſtadii argumenta: aitq; verba, *quod pro vobis traditur*, hunc habere ſenſum, *corpus quod in pane editis, paulò pòſt, quando non edetur, pro vobis tradetur*. Et ſicut non ſcriptũ eſt, *accipi-*

accipite corpus & edite: ita nec ſcriptum eſſe: *accipite panem & edite.* Dictum Chriſti, *Caro non prodeſt quicquam,* non de carne Chriſti, ſed de ſenſu carnis, qui mors eſt, Rom. 8. eſſe intelligendum. Fractionem eſſe diſtributionem corporis: ſanguinem Chriſti, qui pro nobis effuſus, nunc ſedere ad dextram Dei: ſed efficaciam illius effuſionis eſſe perpetui temporis. Deniq; neſciri, quomodo panis fiat & ſit corpus Chriſti. Verbis Chriſti inhærendum.

JOHANNES BUGENHAGIUS Pomeranus epiſtolam Latinè & Germanicè edit de cœna Domini, in qua pro orali manducatione pugnat contra Zwinglium, argumentis: quod Zwinglii doctrina nova ſit: ex ſomniis probetur: Evangeliſtis nullibi EST pro SIGNIFICAT uſurpetur: dictum, *caro non prodeſt quicquam,* non de carne Chriſti, ſed de carnali intelligentia accipiendum: ſecundum Paulum 1 Cor. 10. cōmunicetur corpus & ſanguis Chriſti: & indigni rei fiant, non panis ſed corporis 1. Cor. 11.

In HELVETIA Zwinglius & Oecolampadius cauſæ ſacramentariæ, à Caroloſtadio motæ, patrocinium ſuſcipiunt, repudiata tamen violenta interpretatione Carlſtadiana particulæ Hoc: quam Carlſtadius ipſe abjecit Zvvinglii & Oecolampadii ſcriptis lectis.

ZWINGLIUS rogatu Italorum & Gallorum, ut ipſus fatetur, ſummam doctri- Exſtat Tom. 2. oper. Zvvinglii.

næ Christianæ libello eo complectitur, quem *de vera & falsa religione* inscripsit: in quo suã quoque de Eucharistia sententiam explicat: nempe esse eam gratiarum actionem, & communionis gratulationem eorum, qui mortem Christi annunciant. Deinde multis probat, Christum capite sexto Johannis non loqui de manducatione sacramentali: Tum ex scriptura locos adducit, in quibus negari non potest, vocem EST, pro SIGNIFICAT, esse positam: Postremò evidenter demonstrat, etiam in verbis cœnæ EST pro SIGNIFICAT necessariò accipi: & coronidis loco ex Patrum testimoniis manducationem oralem destruit, spiritualem adstruit. Hoc Cõmentario Zwinglii non pauci sic moti sunt, ut, cùm ante nihil de hac sententia audire vellent, postea mitigati, eam diligenter perpenderint.

Lavaterus.

Quia vero Zwinglio festinanti quædam in hoc Commentario exciderant, ideo mense Augusto Subsidium de Eucharistia scripsit: in quo novis argumentis tropum stabilit in verbis cœnæ, & sex objectiones adversariorum diluit. Triumphare videtur hîc Zwinglius hoc argumento:

Vide Tom. 2. operum Zvvinglii.

Si propria esset locutio HOC EST CORPUS MEUM, corpus aut pro corpore Christi naturali & patibili, aut pro corpore glorioso, aut pro corpore mystico, nempe Ecclesiâ, acciperetur.

At non

At non pro corpore naturali & patibili.

1. *Sic enim edi non posset nisi dentibus: à qua manducatione ipse Christus avocat Iohann. 6. Caro non prodest quicquam,*

2. *Et sic discipuli aliter edissent quàm nos: tum enim nondum erat in cruce Caesus.*

3. *Quomodo potuisset corporaliter edi, qui in cruce corporaliter debebat extendi?*

Nec pro corpore glorioso:

1. *quia sic discipuli aliter edissent quam nos.*

2. *quia à resurrectione adscendit cœlos.*

Nec pro corpore mystico, *quod est Ecclesia:*

Quia sequitur: quod est traditum.

Ergo.

Tandem vigesimâ tertiâ Octobris Zwinglius respondet epistolæ Joannis Bugenhagii. Docet autem: sententiam suam de cœna novam non esse, sed fuisse Christi, Apostolorum, Patrum. Scriptores cùm tropis utantur, non addere Commentarium, quo tropos exponant: se vidisse quidem, tropum inesse verbis cœnæ, sed in qua voce, non vidisse, donec epistolam Batavi cuiusdam legerit: Dictum Christi, *Caro non prodest quicquam*, non loqui de carnali intelligentia: quia contextus aliud urgeat, & qui statuit, *carnem prodesse*, is duas salutis vias statuat; Exstat responsio Tom 2 operum Zvvinglii.

Deniq; κοινωνίαν apud Paulum non passivè accipi, ideo communionem rectiùs verti quàm communicationem: sensum esse: Poculum cui benedicimus, esse symbolum & protestationem, quod habeamus communionem in sanguine Christi, hoc est, quod Christiani simus, sive socii Christi, cœtus ille, qui est corpus Christi, & cuius Christus est caput. Verbis illis, *reus erit corporis Christi*, Paulum non velle aliud, quàm, Christi institutum prodi ab eo, qui non eâ mente accedit, qua oportet. In Epilogo deprecatur certamina cum Evangelicis fratribus: monet, ut & Pomeranus & alii à conviciis sibi temperent, ac causam solis scripturis & rationibus, non clamoribus tribunitiis agant: sat hostium habituros se in grege Pontificio: concluditq;, *Non posse ex integro Antichristum profligari, nisi & errore Consubstantiationis profligato corruat.*

OECOLAMPADIUS Basileæ cum collegis nonnullis idem docebat quod Zvvinglius. Cum igitur passim audiret Carolostadianus, & ab amicis etiam rogaretur, ut publico scripto sententiam suam de Eucharistia explicaret, libellum hoc anno edidit *de genuina verborum Domini, HOC EST CORPUS MEUM, expositione*: in quo originem manducationis oralis refert ad Petrum Lombardū Sententiarum cōsartinatorem, quem & ipsum, scribit, errorem suū Rapsodo alii, uti Damasc.

vel

vel Gratiano, affricare posse. Lombardū enim distinctione 10. l. 4. proscindere & insectari tāquam insanos hæreticos, qui asserunt, Christū eo tropo dixisse, *hoc est corpus meū*, quo Paulus dixerat: Petra est Christus: nec animadvertere Lombardū, se hęreseos hac ratione arguere præcipuos & antiquissimos Doctores, qui in hac sententia fuerint: Deinde diluit argumētum: *Quæ captū transcendunt, non sunt virib. humanis indaganda. Ergo de sacramentis nihil inquirendum.* Ac probat sacramenta non esse ex genere ἀκαταλήπτων & incōprehensibilium. Nec esse in Eucharistia quòd vel miraculum sit, vel captū hominis excedat. Diluit calumnias cōcionatorū, qui vociferantur, negari ab iis Evangelia & Deitatem Christi, & totū Christianismum everti, qui oralem manducationem carnis Christi negant. Docet etiā, non fuisse grave spiritui sancto, ita moderari verba, ne alicubi ansam seducendi accipere potuissent, sed αἰνιγματικώτερα nonnulla esse voluisse, ut videntes nō videant, & ἀποκάλυψις misericordiæ Dei donum cognosceretur. Tandem trāsit ad statū causæ, probatq;, verba cœnæ Dominicæ, *hoc est corpus meum*, eodem tropo dici, quo illa Apostoli, Petra erat Christus. Neq; enim insolutam, nec ignotam scripturæ hanc esse expositionem, cùm nihil alienius sit Synusiastarū interpretatione: tropū necessariò hic statuendum: absurda infinita sententiam

rique alii: Num tu aliis vis ſapientior eſſe? Credendum eſt, quod alii credunt. Sæpenumero ſeipſum accuſabat, quid in aliorum pectoribus lateret, non cogitans, Tune ſolus tam abiectus es à facie Domini, ut illic repugnes, ubi ferè nemo? Sæpe antiquorum Doctorum lectione infirmitatem ſuam vincere conabatur, ſed principio non occurrebat, quo iuvaretur. Crebrò erat obvium: *corpus Domini* & *ſanguis Domini*: ſed *qualiter* corpus, *qualiter* ſanguis rariùs explicabatur, & valde obſcurè. Pendens itaq; ab aliorum iudicio, parum rectè ſentiebat. Tandem ſemotâ authoritate hominum veritas ei fulgidior affulſit, ut ultra Papiſticam ſententiam inferre opus non eſſet. Suam verò hinc inde cum amicis contulit. Integrum iam annum ſermo de cœna Domini per ora omnium volarât, priusquàm quicquam hac de re evulgaſſet.

Miſit Oecolampadius libellum ſuum Fratribus per Sueviam Chriſtum annuntiantibus, rogavitque ne ſibi ſuccenſerent ob veritatis indagationem: ſcriptum ſuum iudicarent, at non ſecundum faciem: charitatem primo loco commendatam ſibi habeant, addito hoc epiphonemate: *Error condonari poteſt, modò fides adſit in Chriſtum. Diſcordiam, neq; ſi ſanguinem fundamus, expiabimus.*

Hac occaſione arreptâ duodecimâ Octo-

bris ad Oecolampadii libellum respondent doctores Suevici numero quatuordecim, Halæ congregati, edito libello, cui titulum fecerunt *Syngrammatos*, quod à pluribus conscriptus esset. Afferunt in isto libello argumenta 1. contra tropum, 2. pro literali sensu, 3. pro præsentia corporali. Estq; sententia Suevorum: Quemadmodū ad serpentem æneum sanationem attulerunt verba illa: *Qui percussus aspexerit eum, vivet*: ita verba cœnæ, *Hoc est corpus meum* ad ferre ad panem corpus, & ita in pane iam corpus realiter existere. Scripserunt inter alios Erhardus Snepfius VVimpinensis, & Joannes Brentius Halensis Ecclesiæ minister, qui Syngrammatos auctor fuisse creditur.

Utrimque scriptum coniūctim est editum Basileæ 1526.

His Oecolampadius statim ac eodem hoc anno Antisyngrāmma opposuit, in quo ostendit ille ministris Suevicis, ipsos quæ evertere studerent, argumentis suis propriis incogitantissimè stabilire & asserere.

ZWINGLII de Suevorum syngrammate iudicium in calce epistolæ ad Theobaldum Billicanum legitur hoc: *Nihil hac tempestate in lucem prodiisse video, quod commendatione esset indignius, cùm propter vim, qua in eo libro sacris literis fermè toties intentatur, quoties adducuntur, ac immodicum fastum: tum propter novum exemplum, ac immodestiam. Oecolampadium virum innocentissimum, ac omnis tum pietatis,*

tatis, tum eruditionis specimen, adeo impurè tractant, à quo pleriq; tamen hauserunt, quæ in linguis sciunt, ut non obiurgatione, sed execratione dignum sit, hoc pacto ἀντιπελαργεῖν.

LUTHERUS ubi rescivit Carolostadium Argentinæ [illegible]hærere, prolixam ad Argentinenses scribit epistolam, qua illis lucem doctrinæ Evangelicæ gratulatur, eosdemq; ad constantiam & concordiam, & ad tolerãdas calumnias, iniurias & insectationes hortatur: inprimis autem, à Carolostadii veneno sibi caveant, monet, renovatâ memoriâ colloquii Orlamundici, quo in loco Carolostadiani etiam vitæ suæ essent insidiati. Tom. 3. oper. Germ. Jen. Et Tom. 2. epist. Luth.

Contra, Argentinenses Gregoriũ Caseliũ, Hebraicæ linguæ Professorem, VVittebergam mittunt, rogatum, ut ne Lutherus charitatem fraternam & unionem Ecclesiæ propter controversiã Eucharisticã violet, Zwinglium & Oecolampadium, viros doctos & integros pro fratrib. agnoscat: de cœna scribat & edoceat, quæ vera esse credat. Quibus Lutherus per Caseliũ respondet: pace nihil esse optabilius: silere aũt perpetuò, non esse integrũ: responderi non posse, si damnari nõ liceat: & damnandi verbũ pro convitio rapiatur: se à modestissimis illis, ut carnivoram, & esculenti Dei, impanatiq; cultorem traduci: consilium Argentinensium sibi non probari, quod fideles avocandi sint, à quæstione Tom. 2. epist Luth. pag. 392.

corpo-

corporis & sanguinis præsentis, & solo verbo & fide sint exercendi: alterutros esse Satanæ ministros, vel ipsos, vel se, ideo hic nulli consilio aut medio locum esse: rationes, quæ pro tropo adferantur, nullas esse.

Notat Zvvingliũ. Probandum, verbum *est*, non alicubi in scripturis, sed in isto loco pro *significat* accipiendum. *Notat Oecolampad.* In illo, *Petra erat Christus*, Paulum non de corporali, sed de spirituali loqui, siquidem addatur: *bibebant de spirituali petra*. Manifestum etiam lapsum esse in illo: *agnus est transitus Domini*. Hanc enim phrasin nusquam in scriptura haberi. Per Christum igitur se rogare fratres, ut ab hoc errore abstineant.

CAROLOSTADIUS sub initium huius anni vagabatur passim per superiorem Germaniam, & tandem consedit Rotemburgi ad Tubarim, tumultuans more suo, ut loquitur de eo Lutherus, imaginibus. *Tom. 2. epist. p. 280.* Sedato autem tumultu rusticorum cùm ministri Evangelici Rotemburgenses securi percuterentur, & ingens civium numerus, erutis luminibus, ad extremam mendicitatem redigeretur, elapsus Carolostadius per sportam de muro Rotemburgensi, dimissus est. *Erhardus Schneppius in Confessione sua.*

In his angustiis positus, libellum efficit, quo se diligenter ac solicitè purgat, & ab iis, qui ipsum inter seditionis authores ponant, iniuriam sibi fieri demonstrat: & scri-

& ſcriptis literis valde orat Lutherum, ut hunc libellum edat, & ſuam innocentiam tueatur, ne indictâ causâ vitæ ac bonorum diſcrimen ſibi ſit adeundum immerenti. Lutherus editâ epiſtolâ, tametſi graviter à ſe diſſentiat ille, tamen, quòd in his difficultatibus ad ſe confugiat potiùs quàm ad alios, qui ipſum in ſe concitârint, nolle ſe ſpem illius atque fiduciam fallere, dicit, præſertim cùm hoc etiam proprium ſit hominis Chriſtiani. Rogat igitur Magiſtratum, & in univerſum omnes, quandoquidem & crimen intentatum à ſe removeat, & notionem non recuſet, & legitimo iudicio parére velit, ut hoc ipſi concedatur. Hoc enim eſſe plenum æquitatis & officii. Pòſt hæc Caroloſtadius alterum mittit Luthero libellum, quo profitetur, ea quæ de cœna Domini ſcripſerit, non definiendi, ſed diſputandi, & veritatis eruendæ causâ ſcripſiſſe. Lutherus excuſationem accipit: monet tamen homines, quoniam ipſemet dubitare ſe teſtetur, nec certum quid definiat, ut ab eius opinione ſibi caveant, aut, ſi fortè & ipſi dubitent, eòusque differant, donec, quid certò ſequantur, appareat. Nam in iis, quæ nobis credenda ſint, minimè hærendum, aut vacillandum eſſe: verùm adeo certam cognitionem eſſe comparandam, ut potiùs quàm à ſententia diſcedamus, millies

Exſtat Tō. 3. oper. Jenen. Germ. pag. 108.

Exſtat Tō. 3. oper. Germ. Jen. pag. 155.

mori

mori non recuſemus. Atq; in hoc quidem ſui ipſius immemor fuit Lutherus, quippe qui initio reformationis, ad Leonem Papam & Epiſcopum Brandeburgicum ſcripſerat, *inter propoſitiones ſuas de indulgentiis eſſe quadam, de quibus dubitet, nonnulla ignoret, aliqua neget, nulla pertinaciter aſſerat.*

Vide ſupra ad annum XX.

De Caroloſtadio ſic tum fuit iudicatum: aut ſeriò illum ad Lutherũ iſta ſcripſiſſe, aut ſimulatè. Si ſeriò, improbandã eſſe adhibitã priùs ab illo in defendenda theſi, de qua dubitaret, vehementiam: ſin ſimulatè, levitatem ingenii culpandam. Quicquid ſit, per Lutherum ab Electore Saxoniæ tandem impetravit, ut fide publicâ in Saxoniam ſibi redire liceret. Quin antequam Elector aſſenſiſſet, apud Lutherum in monaſterio, nemine, niſi VVolffgango, Lutheri famulo, conſcio, Caroloſtadium latuiſſe, ſunt qui affirmare non dubitent.

Eraſmus Alberus contra Caroloſtadianos.

INTEREA Argentinenſes Theologi, quamvis moderatiſſimi, tamen hæreſeos nomine paſſim traducebantur, inprimis Norimbergæ. VVolffgangus igitur Capito 18. Novembris ad Andream Oſiandrum ſcribit: *Audio quibuſdam in cauſa eſſe, cur adverſa de nobis ſuſpicentur, quod imperioſis factionum capitibus non ſubſcribamus. Ecquid, hoc, obſecro, rei? Num decet Chriſti profeſſores ab humano pendere die? Coram Deo tibi atque Domino no-*

no nostram profiteor fidem. Credimus Christum Iesum pro nobis crucifixum, per quem Dominus salutem orbi promisit ac prostitit: hoc unum prædicamus omnes & omni tempore. Rebaptizatores non recipimus, qui ad elementum aquæ vim Christianismi alligant, contra verum scripturæ sensum. Deinde Christum, qui est via & veritas, tenemus in materia Eucharistiæ. Sunt enim, qui articulum fidei faciunt, dicentes: corpus Christi corporale verè in pane & vino esse. Rursum qui necessarium aiunt, ut nudum credamus panem. Neutrum recipimus, quia uterque puritatem fidei inficit, concordiam Ecclesiarum scindit, laqueos ponit animis simplicium, ianuam novæ tyrannidi aperit. Nam sunt scripturæ mysteria haud rapienda protinus ad necessitatem credendi. Mihi liberum est, quod tibi, tanquam peritiori articulus esse poterit. Scio, si quid amplius fuerit necessarium, Dominum esse revelaturum. Regulam fidei certam retinebimus mordicus, & perstabimus in libertate ad quam nos Christus redemerit.

HÆC Evangelicorum certamina iucundum animi pabulum erant Pontificiis, qui se Zwinglii & Oecolampadii adversariis iungebant, eos collaudabant, in precio habebant, ac tantum non ignoscebant eis, quicquid etiam iacturæ hactenus ab eis fecissent. Lavaterus.

In HELVETIA rem Christi plurimùm hoc anno

Chronicon Bullingeri, M. S.

anno remorata est secta Anabaptistica. Cum enim superioribus annis Thomas Müncerus venisset in Helvetiam, corrupit Balthasarem Hubmaierum Pacimontanum, disertissimum VValshutensium Evangelistam, Felicem Manzium, Cunradum Grebelium, Tigurinos & plures alios. Balthasar circa Pentecosten huius anni edit librum de Anabaptismo, quo multos seduxit. Zvvinglius Nonis Novembrib. ei publico scripto respõdet. Manzius & Grebelius inhiabant in Reformatione Ecclesiæ Tigurinæ Canonicatibus & professionibus linguarum. Voti sui cùm per Zwinglium non statim fieri possent compotes, amore in odiũ converso, Zvvinglii actiones vituperârunt, multa in illius reformatione, præsertim restitutionem Anabaptismi desiderantes. Senatus gliscenti malo occursurus, die decimâ septimâ Januarii Zwinglium & Manzium cum asseclis in Curiam vocat: Manzius rationibus Pœdobaptismum oppugnat, quòd pueri non sint baptismi capaces, mysterium non intelligant: fide careant: & quod Apostoli nullos infantes baptizârint. Zwinglius ordine ad singula respondet eo modo quem expressit libro de baptismo Senatui San-gallensi dedicato. Finito colloquio, Senatus edicit, ut omnes quieti sint. Anabaptistæ contra, Deo magis quàm hominib. obediendũ, clamant.

Tom. II. operum Zwinglii exstat.

Chronicon Bullingeri M. S.

Tom. II. oper. Zwinglii fol. 57.

Vicesi-

Vicesimâ igitur Martii de voluntate Senatûs Zwinglius iterum cum illis congreditur. Anabaptistæ cum disputationibus nihil profici viderent, & non deessent, à quibus Evangelii doctrinam prorsus exterminatã volentibus, in furore suo confirmarentur, ad alia conversi, veritatem dogmatis sui se sanguine suo obsignaturos, vociferabantur. Itaq; hinc inde in urbis angulis aliquos rebaptizabãt, per compita etiam clamabant: *Væ Tiguro, væ Tiguro! Age pœnitentiam, Tigurum: brevi interibis.* Magistratus, ne quid Respublica detrimenti caperet, alios in carceres coniicit, alios proscribit. Novæ hinc audiri querelæ, *qui puro puto Dei verbo vel stare vel cadere velint, illos carcerib. & exilio mulctari.* Rogatu igitur Zwinglii Senatus ad solennem disputationem, mensis Novembris die sextâ habendam, Anabaptistas vocat. Cõparent. Triduũ disputatur. Tandem prosilit Anabaptista quidam, & Zwinglium per Deum vivum adiurat, ut sibi veritatem dicat, (persuaserat enim sibi Zwinglium in conscientia convictum tacitè favere Anabaptismo) Cui Zwinglius: Ego verò faciam. Dico te rusticorũ seditiosorũ in ditione Tigurina esse Principem. Ad quæ verba Anabaptista obmutuit, cæteri riserũt.

Bullingerus de Anabaptistis.

Disputatione finitâ Senatus Felicem Mãzium, Grebelium, & cæteros Anabaptistarum patriarchas in curiam vocat, & iis Ana-

baptiſmo graviter interdicit. Qui cùm ſe minimè obtemperaturos præ ſe ferrent, in cuſtodiā quidem ducti, ſed ſtatim fuêre dimiſſi, cum comminatione pœnæ ſeverioris. Edictū etiam promulgat Senatus die Andreę Apoſtolo ſacrâ, quâ Acta diſputationis paucis repetit, Anabaptiſtos convictos eſſe, cōfirmat: ſubditis igitur mādat: ut Pœdobaptiſmum retineant: ab Anabaptiſmo ſibi caveant. Omnia fruſtra. Sancitū igitur, ut deinceps Reipublicæ pœnas præſenti morte dependerent, qui vel Anabaptiſmum profeſſuri, vel huius Profeſſores hoſpitio accepturi, aut quoquo modo eſſent adiuturi.

Acta colloquii.

BASILEÆ hoc anno Oecolampadius quoq; cum Anabaptiſtis cōgreſſus eſt. Cūq; paſſim iſti de victoria ab Oecolampadio reportatâ gloriarentur, edidit ille Germanicè colloquii cum Anabaptiſtis habiti Acta.

Hiſtoria formationis Sangallenſis.

WALSHUTI Balthaſar Hubmeier, Pacimontanus, primus illorū Evāgeliſta, Anabaptiſmum ſtrenuè hoc anno propagabat calamo & voce: atq; ut in caſſes ſuos, quos vellet, pertraheret, ſimulabat, ſe Eccleſiam iſtā deſerturū, quippe qui ibi ſementē in petra faceret. Noverat autem, ſe efflictim ab auditoribus ſuis amari. Accurrit igitur magna multitudo, denuò tingitur: cōminuuntur baptiſteria. Cives nonnulli à novitate iſta abhorrent: diſſidiū animorū oritur, quod Auſtriacis

cis

cis oppidum ſine ſanguine, & Epiſcopo ordinario imperium Eccleſiaſticum ſinè vi reſtituit, religione Pontificiâ poſtliminio illuc reducta.

Balthaſar ex oppido elapſus, *Tiguri apud viduam quandam ſubiit. Senatus ubi id reſcivit, ſuſpicatus hominē idem monſtrum aliturum, quod reliqui Catabaptiſtæ, eò quòd clam in urbē irrepſiſſet, ſtringi hominem iubet, ac in prætorio liberâ cuſtodiâ ſervari. Pòſt tertium verò, quartum, aut neſcio certò, quem diem, iubet ſubito Engelhardum, Leonē, Myconium, Sebaſtianū, Megandrū, alios, & me adeſſe: ubi venimus, exponunt, qui à Senatu adhoc conſtituti fuerant: quomodo Balthaſar dudum ad ſe literas dederit, quibus pollicetur, ſe Zuvinglium ſuis ſcripturis ſuperaturum de Baptiſmo. Quid multa? Congrediuntur. Ibi obiicit cæcus homo, quod ante annos aliquot de Catechumenis docendis tradideramus in 67. Concluſionum: non enim intellexerat, nos iſtic in hoc eſſe, quod pueri etiamnū æquè atq; olim fidei rudimēta doceantur: quod ipſe ad Baptiſmum retulit, parum prudenter: quaſi dixerim meum eſſe conſilium, ut mos non tingendi infantes poſtliminio reducatur, cùm ego de more imbuendi pueros fidei rudimenta locutus ſim. Vbi ſe hac parte videret erraviſſe, blandulus fuit. Proceſſimus poſt multam conflictationem, in qua Teſtamentum iſtud perpetuum agnoſcere noluit. Ventum eſt ad caput ſecundum Actorum, ex quo probavi, Chriſtianorum liberos inter* Zwinglius epiſtolâ ad Petrum Gynoræū.

principia censes esse ad Ecclesiam: cumque multa responsaret, ad claram atque disertam responsionem eliciebam, ut diceret: anne concederet pueros istos in Ecclesiam fuisse, nec ne: at ne quicquam, omnia tentabam. Ibi ingenuè fateor, cùm & istum locum 1. Corinth. 10. Patres nostri omnes in Mosen baptizati sunt &c. admoverem, ad compellendum eum, ut agnosceret pueros contineri, etiamsi corũ nulla prorsus mentio fiat: illeque nollet dicere, vel non, vel etiam, me vehementiùs invexisse in hominem: sed non aliâ re, quàm quod Catabaptismo suo miseros cives suos traxerit in dissidium, quod iam ipsos perdiderit. Hoc ad magnũ temporis modum ubi duravit, sic homo redargutus ac superatus, artem novam orditur: postulat, ut Leo, Myconius, & Sebastianus sibi dentur, ut cum illis solis conferat: sperabat arrogans homo, istos ad se blandiloquentiâ suâ pertracturum. At ubi neque sic videt procedere consilium, eosdem iterum impetrat, ac post multas versutias huc descendit, ut dicat, se recantaturum. Id autem Senatus non cogebat, nisi non voluisset ab urbe abire: nihil enim graviùs statuebat in eos, qui Catabaptismi causam deserere noluissent, quàm quod relegaret. Veniunt interim legati Imperatorii, postulantes hominem ad supplicium: qui eis breviter negatus est, per legem, quâ cavetur, ut qui ob aliquam noxam civis in nervum coniiciatur, ob eam solam reus fiat. Sic peccavit in hominem istum Senatus, defendit ab impetitione Caesaris, tanquam civem. At

hîc

hîc succurrit, eum fuisse in nervo, antequam in liberam custodiam sit positus: utcunque res habeat, liber tum erat, cum congrederemur, diúque postmodum in Prætorio liber adservatus fuit. Scribitur ergo revocationis forma, non ex præscripto Senatûs, aut quorumcunque, sed suâ ipsius manu. Cumq; ipsam in templo, cui Abbatiæ nomen est, prælegisset, finito sermone, quem nos ad populum habueramus, protinus abnegat revocationem coram totâ concione: occasionémque dicendi nactum esse putans, multa adducit contra Baptismum infantium, & Catabaptismum munit. Hîc fama constans fuit (sed ego divinationem arbitror) clam eum hoc doctum esse, quo motus aliquis fieret: spem enim habebant, me protinus, absoluto sermone, abiturum. Coniicitur denuo in nervum, tenetur istic mensem, aut longiùs. Ibi tandem sic ait: Dicit se prorsus ignorare, quod revocationem vitiaverit: ac si aliter sit locutus quàm promiserit, se aliquid à Dæmone passum esse. Concinnat novam revocationem. Nos ad amicos ubique adcurrere, orare, ut misericordia homini impertiatur, deturque Senatus: datus est. Offerentíque sese ad palinodiam decretum per misericordiam, ut disertam revocationem faciat: quâ factâ, ocyus è finibus facessat. Hic ego, ego inquam, Engelhardum, Leonem, Megandrum, coëpiscopos adeo, ac oro, ut pro homine precibus apud Senatum velint nobiscum intercedere. Nam si protinus pòst revo-

cationem eiiciatur, periculum imminere homini tam ab Helvetiis nostris, quàm à Cæsare. Audivit Senatus preces nostras, ac post revocationem quàm ex animo facere simulabat, cum nihil minus esset, spatium latendi immerenti dedit, donec occasione inventâ tutus abire posset. Quâ datâ, per Senatorem quendam, virum in Evangelio Christi fidelissimum, allegatus est clam, ut eius abitionem ne cives quidem senserint. Vide, mi Petre, quo candore simus hominem persequuti, quâq; perfidiâ nobis responderit. Nam ut primùm Constantiam venit apud ministros verbi sic nos calũniatus est, victoriáq; suum de Catabaptismo iactavit, ut nesciam, an nullos in odium nostri traxerit. Tam incauti sunt quidam ad hypocrisis deprehensionem. Nos omnia dissimulavimus. Abiens bonos istos viros sic movit, ut 10. aureis eum donaverint: quum ipse plus auri secum aut cum uxorcula habeat, quàm omnes isti argenti. Sic abutuntur nostrâ simplicitate, qui pietatis simulatione quæstum faciunt. Nos dexteritatem spectamus in homine, ac mediocritatis studium: In eo autem homine (falli cupio) nihil quàm immoderatam rei gloriaque sitim deprehendisse visus sum ipse mihi. Cæterùm Balthasar iste dimissus in Moraviam venit, Anabaptistis se associavit, ubi cum novos motus suscitasset, captus & cum uxore Viennam ductus, ipse quidem igne exustus, uxor verò eius aquis submersa periit.

SANGALLENSIS Ecclesia per Anabaptistas

ptiſtas variè fuit exercita. Anno 1524. venit eò Laurentius quidam, diſcipulus. Cunradi Grebelii, & Joannis Kesleri auditorium ingreſſus, prælegentem VI. caput D. Pauli ad Romanos, publicè interpellavit, errorisque arguit de Pœdobaptiſmo, hoc argumento: quod perinde eſſet, infantem, ac felem baptizare, cum inſcitia rerum divinarum in utroque ſit eadem. Cui reſponſum à Keslero: magnum eſſe diſcrimen inter bruta animantia & infantes. Hos enim ad vitam æternam creatos, brută animantia non item. Horum eſſe fœdus gratiæ, illorum non item. Laurentius alterum Lectorem San gallenſium VVolffgangum Ulmian privatim aggreſſus, veneno ſuo infecit. Hic Ulmian hoc anno 1525. Scaphuſii incidit in Cunradum Grebelium ipſum, à quo in Anabaptiſmo ita confirmatus fuit: ut non niſi in Rheno nudus ſubmergi, atq; ita more Apoſtolico baptizari vellet. Domum reverſus iactat revelationes divinas in itinere ſibi factas; rogatus à civibus, ut in templo illas exponeret, renuit, forum, aut quẽcunq; alium locũ delegit: in templo (nondũ dum remota erant omnia idola) veritatem nec dictã, nec dici poſſe, ait. Obiectũ, *ab uno*, magnis precib. à Senatu locum illum obtentũ: levitatis fore, eũ deſerere. *Ab alio*, Apoſtolos, non coëgiſſe homines in certo loco cõ-

venire, sed gavisos fuisse, si audiri possent, sive in synagoga, sive in templo, corā Diabolo & inferno: eosdem per verbū prædicatū Diabolos & idola eiecisse, non per Diabolos & idola eiectos fuisse. Hæc omnia nihil ille moratus, cum suis in civium ædibus, in pratis, in montibus conventicula celebrat: reliquos pro Ethnicis habet. Quæ prima fuit Evangelicorū in oppido San gallensi scissio.

Ulmian, propter seditiosas conciones captus, oppido eiicitur: anno autem 1527 ~~cum quinque aliis~~ Walseæ cum quinq; aliis in constanti fidei Anabaptisticę professione à Pontificiis est occisus.

Venit mox in oppidum San-gallense Grebelius ipse, concionatur ibi Dominicâ Palmarum: venit eò & Hippolytus quidam rusticus facundus, multa propter Evangelium passus: is per festos paschatos dies de insigni Anabaptismi fructu disserit: multos sectæ adjungit: exacto octiduo domum reversus à Suitensibus captus, & vivus, gestibus moriendi alacritatem testantibus, est crematus.

Videbantur sibi Anabaptistæ parvā Hierosolymam invenisse in oppido San-gallensi. Apostolos igitur imitaturi in omnem terram egressos, quotidie manè & ipsi in vicina loca egrediebātur, pastores Evāgelicos auditorib, suspectos reddebant, loco movebant: &, ne propter imperitiam literarum autoritas sua vile-

vilesceret, exordiebantur conciones suas à dicto Christi: *Gratias ago tibi, pater, Domine cœli & terræ, quòd hæc occultaveris sapientibus & intelligentibus, & ea detexeris infantibus.* Deinde protestabantur, nihil se loquuturos, nisi quod divinitus sibi esset revelatum. Tùm vitæ integritatem præ se ferebant; frugales in victu: viles in vestitu: in sermone parci: in disputatione autem supra modum erant vehementes: parati mori potius quàm cedere. Justitiã operum urgebant majore zelo quàm Papistæ: qua re conscientiæ Evangelicorum plurimùm perturbabantur: ut qui non ita pridem didicerant, in fidei justitia vitam quærendam.

Laboranti Ecclesiæ Sangallensi succurrit Zwinglius libello de Baptismo edito. Opposuit se quoq; Anabaptistis Joachimus Vadianus, Reipublicæ Medicus. At illi à defensione theseos de Anabaptismo progressi subinde longius in alios atq; alios errores in fide & vita delapsi sunt.

Venit ad Sangallenses Joannes Denckius Bavarus, Norimbergensis dictus, quod aliquãdo ludum literarium Norimbergæ gubernasset. Is in ea erat hæresi: neminem hominũ, neminem etiam Diabolorum in æternum perditum iri: siquidem *Deus velit omnes homines salvos fieri*: & Christus dicat: *unum pastorem & unum ovile futurum.* Vir fuit doctus,

demissi animi, Hebraicæ linguæ peritus: qui Prophetas cum Ludovico Hetzero in Germanicam linguam transtulit. Resipuit tandem, conversus ab Oecolampadio, quo præsente peste quidem, sed piè obijt Basileæ 1528. Rediit etiam eò Antonius Kursner, qui docebāt, Christiani veri nomen tueri neminem posse, nisi qui publicè peccata sua confiteretur, abusus dicto Apostoli Jacobi: *Alij alijs peccata sua confiteantur.* Cœperunt igitur plurimi enormia sua delicta profiteri, alius furta, alius adulteria, alia alius, non sine admiratione audientium, non sine stomacho conjugum, maritis talibus nihil non imprecantium.

Hunc proximè excepit Anabaptista alius, Aurifaber dictus, qui fretus enunciato Servatoris, sed Nicodemicè accepto: *Nisi fiatis ut parvuli, nequaquam ingrediemini regnum cælorū,* monebat homines passim in pagis, præsertim in ditione Abbatis-Cellæ: ut pueris se moribus, gestibus, sermone cōformarent. Vidisses ridiculas puerorū & puellarum imitationes: fœminas præsertim, exilientes, manibus plaudentes, nudas in terra sedentes, lusitantes.

In ipso oppido ad S. Gallum Magdalena Mollerina, virgo erat castis moribus. Illa rebaptizata venditabat se modò pro Christo ipso, secundum illud: *Eritis sicuti Dij*: modò pro meretrice illa magna, Antichristum paritura,

tura, de quo Apoc. XII. ſcriptum eſſet. Sedit nuda in conſpectu ſuorum, & ſurgens. Qui ingredi, vult in regnum Dei, me, ait, ſequatur. Anabaptiſtæ illam ſequuntur: foris non inveniũt: paulò pòſt comparet madida ad umbi icum uſq;: in lecto collocata poſt bihorium horrenda eloqui incipit: proculdubio Spiritu Pythonis à Marone ſexto Æneidos celebrato agitata.

Non multò pòſt Anabaptiſtæ omnem vitę prioris rationem immutârunt. Quos antea quælibet veſtis paulo cultior, quælibet cœna lautior, quilibet ſermo hilarior tantopere offenderat: ij nunc utuntur veſtibus Phrygiis, acu pictis, ſcutulatis, holoſericis & bombycinis; in vino quærunt commeſſationes & ſcorta: &, quod planè Diabolicum, turpiſſimis factis nomen, voluntatem, iuſſa Dei prætendunt. Erat qui honeſtiſſimi civis filiæ pudicitiam eripuerat: voluntatem Dei prætexebat. Thomas quidam fratrem Leonhartum in præſentia parentum decollabat: Abrahæ, Jſaacum imolaturi exemplo ſe defendebat. Ad hæc atrocia facinora, cum connivere Magiſtratus ampliùs non poſſet, edictis & pœnis hominum iſtorum petulantiam compreſſit.

Atq; hæc de Anabaptiſtis Helveticis.

In reliqua Germania cum nullibi tuti eſſent, MORAVIA venali illos hoſpitio excepit. Annales Sileſiæ Ioachimi Curæi.

cepit.

cepit. Illuc catervatim confluxit quicquid è plebe & infima multitudine fraudibus, dolis, & imposturis suis irretitum tenebant Anabaptistæ. E Bavaria eò profecti Jacobus Hutterus, & Gabriel Scherdingus, primi Ecclesiæ Anabaptisticæ in Moravia conditores celebrabantur. Hi consiliorum suorum ministros habebant, quibus in provincias vicinas, Silesiam, Poloniam, Austriam, Boëmiam, missis, colligebant maximam hominum multitudinem, qui bonis suis divenditis, & in manus Gabrielis, Hutteriq; traditis, durissimã in Moravia servitutem servierũt. De Huttero quid factum, ignoro. Gabriel Moraviâ ejectus, in Poloniæ finibus obiit: quatuor è primariis doctoribus emissariis, Glogoviæ capite multati sunt: Hutterianorum reliquiæ hodiéque in Moravia durant, sed quæ Gabrielistas damnant.

SILESIACAS Ecclesias ex alto superstitionum Papisticarum somnio vix expergefactas illicò turbabat Caspar Schwenckfeldius, nobilissimo genere in Ducatu Silesiæ Lignicensi natus, ad restinguendas incendii Sacramentarii flammas non aquâ sed oleo allato. Negabat ille, corpus & sanguinem in pane & vino esse: sed verba institutionis ita interpretabatur: *Corpus meum est hoc*, id est, cibus animæ, panis cœlestis, qui est ipsemet Christus: cum tamen Christus, ut panis cœlestis, non

sit

sit κοινωνία Christi, quod dicitur manifestè de pane fracto: & non benedicamus Christo, quod manifeste dicitur de calice. Negabat idem: *naturam Christi humanam esse creaturam*; tum quod originem à Deo traheret, tum quod deificata esset caro Christi: qui contra sentiunt, *Creaturistæ* illi vocabantur. *Scripturā, sive verbum Dei*, ajebat. *literam mortuam esse, in qua neque vita est, neque salus.* Qui secus docebant, eos Vocalistas & Literalistas nominabat. De justificatione idem sentiebat, quod postea Andreas Osiander: horum enim sententiæ sunt eædem, modi tantùm loquendi diversi. Fides ipsis est ipse Deus inhabitans. Præterea multus erat in commendatione novæ vitæ, in detestatione malæ: ardentes ad Deum preces creberrimè fundebat, vitā agebat sobriam & castam, adeo ut magni nominis Chronologus Abraham Bucholcerus sæpe dixerit: *Schwenckfeldio non defuisse cor bonum, sed caput regulatum.* Dementabat multos magnificis istis verbis, quæ semper illi in ore: **erleuchtung / offenbarung / vergöttung / innerlicher geistlicher mensch.** Hoc est: *illuminationis, revelationis, deificationis hominis interioris & spiritualis.* Sic fascinavit Valentinum Crautwaldium & Joannem Sigismundum Wernerum, Pastores & Professores Lignicēses. A Friderico Duce Silesiæ in exilium abire jussus anno 1527. oberravit passim in superiori

riori Germania, Argentinæ (ubi Capitoni imposuit, qui libellum eius quendam præfatione ornavit) Ulmæ, (ubi cum Martino Frechto coram Senatu de doctrina sua conflictatus est,) Augustæ (ubi clam conventus egit & concionatus est,) Norimbergæ, & hinc inde in Nobilium, Baronum, Comitum aulis. Scripsit multos Tractatus, plurimas epistolas Germanico idiomate: Refutatus à Theologis in Helvetia, Suevia, Hassia, Saxonia, Silesia, à Luthero autem anno 1545. planè rejectus. Summam omnium dogmatum Schwenckfeldii, eorundemque confutationem Lector reperiet in Joannis VVigandi Schwenckfeldianismo, cuius vitulâ Schlüsselburgius in Catalogo suo Hæreticorum aravit. Obiit Caspar in Suevia anno millesimo quingentesimo sexagesimo primo, ætatis septuagesimo primo, errorum suorum fautoribus hinc inde in claris familiis Nobilium & Patriciorum relictis. De discipulis eius in Silesia hoc invenio in chartis meis Abrahami Bucholceri, qui sæpe cum illis congressus est, judicium *Schvvenckfeldiani ter sunt miseri: nec se nec alios intelligunt. Non se: quia non intelligunt se dicere pugnantia, & quod non sit firma consequentia in eorum ratiocinationibus. Non alios, idq; non tam naturali sua tarditate ingeniorũ, quàm eò, quòd tenentur irretiti suis quibusdã Enthusiasticis laqueis, unde se extricari summam putãt impietatem.*

BOE-

BOEMICI Regni gubernator Carolus Dux Mönsterbergensis Lutheri doctrinæ faverat hactenus. At in conventu Pragæ acto circa finem Januarii huius anni, Romanam fidem profitetur, Lutherum damnat. Idem fecerat paulò ante Gallus Caherus Administrator, ex summo Lutheri amico summus eius hostis factus. Horum usi auctoritate Pontificii, vicesimâ quintâ Januarii hos articulos condunt: Boemiæ Piæ lib. viii Ibidem.

1 *Compactata* (sic vocârunt capita quædam, secundum quæ inter Calixtinos & Pōtificios res componeretur, quę Synodus Basiliensis approbavit & confirmavit) *ab omnibus approbata & recepta, à nemine violentur, aut alio sensu depraventur, sine contentione observentur.*

2. *Si quidem Compactata ob unitatem, pacem ac fraternum amorem colendum recepta approbataq; sunt, velut & pactum pristinum tabularum regni confirmatum habet & nos repudiatâ omni hæresi observantes ritus & ceremonias antiquitus receptas in celebratione S. Missæ pro filiis S. Ecclesiæ sine æmulatione, ob concordiam declarati sumus, nullus hæreticorum factiones promoveat.*

3. *Statuimus, ne posthac quis quenquam hæretico aut schismatico nomine, aut quâvis ignominiâ & injuriâ lædat, aut quoquo modo offen-*

offendat: imò apud Regem instabimus, ut is autoritate suâ summo Pontifici nos commendet, quatenus possimus inter alias nationes pro veris Catholicæ Ecclesiæ Matris filiis recipi & publicari.

4. *Quod Parochias & Ecclesias attinet, hæ secundum priorem contractum, ut tabulæ Regni habent, maneant.*

5. *In hoc quóque convenimus, ut verbum Dei à solis sacerdotibus & Diaconis, ritè ab Episcopis ordinatis, prædicetur, cum permissione sui Prælati: hoc tamen & laicis non prohibetur, ut in ædibus privatis Biblia legant familiæ, sine omni additione seu expositione.*

6. *Quantum ad ordinationem Diaconorum & sacerdotum, quorum penuriam sentimus, Regem rogabimus, ut apud sedem Apostilicam nobis obtinere dignetur: ut studiosi ab Archiepiscopo & Episcopis, tam sub una quam sub utrâque specie, sine dilatione ordinentur.*

7. *Volunt, ut Apostolica sedes & Rex hæc omnia ratificent & confirment, ne quis posthac quicquam labefactare præsumat. Pikhardorum dogmata & conventicula omnino abjiciunt, damnant, & execrantur.*

a Camerarius de Ecclesiis Fratrum in Boemia & Moravia.

[a] Prætendebatur autem decreti severitati, quod fratrum religio sola obstaret reconciliationi

liationi Boëmorum cum Romana Ecclesia, & paci ac tranquillitati, quæ exinde Regno contingeret, cum Papa, quò minus pacta Basiliensia confirmarentur, hoc unum obiiceret: esse plures diversasque sectas in Boëmia. Hæc quasi procella adversæ fortunæ Fratres afflixit non multò diutiùs anno uno. Nam post calamitosam & deplorandam mortem Ludovici Regis, qui anno sequente commisso prælio infelice cum Solimanno Turcarū Imperatore & cum copiosissimo atq; instructissimo exercitu, omnibus rebus impar congressus, fusis profligatisq; suis, in fuga interiit: Post huius igitur obitum rebus omnibus in Boëmia mirificè conturbatis, cum aliæ curæ hanc de exagitandis Fratribus reprimerent: neq; cogitationes de Regno solicitos iam Proceres de religione esse sinerent, rursum ante occlusa templa Fratrum conventibus erepta, aperire & occupare licuit, quibus liberè usi sunt, nemine quidem penitùs prohibente, sed multis tamen difficultatibus & adversis sese offerentibus usq; ad annum ferme Christi M. D. XLVIII.

INTER impedimenta, quæ propagationi doctrinæ Evangelicæ hoc anno obiecta sunt, nuptias quoq; Lutheri retulimus. Scripserat is superiori anno ad Spalatinum, cum rumor de coniugio eius sparsus esset: *Se quidem in manu Dei esse, sicut creaturam, cuius cor* Tom. 2. epist. p. 245.

S

mutare ac remutare, occidere & vivificare possit singulis momentis & horis : hoc tamen corde quo hactenus fuerit, & modo sit, non fore uxorem ut ducat : non quod carnem suam aut sexum non sentiat, cum neque lignum neque lapis sit, sed quod animus alienus sit à conjugio, cum expectet quotidie mortem & meritum haretico supplicium.

Ex narratione Germanica Amsdorf. quæ reperitur in reliquiis Bibliothecæ Friderici widebrami.

Ecce autem dum Lutherus de Catharina à Bora, virgine Vestali Doctori Glacio, Pastori Orlamundico, collocanda deliberat, venit Catharina ad Nicolaum Amsdorffium, conqueriturq; se de consilio Lutheri D. Glacio contra voluntatem suam nuptiis locandã: scire se Lutherum familiarissimè uti Amsdorfio: itaq; rogare, ad quævis alia consilia Lutherum vocet. Vellet Lutherus, vellet Amsdorfius, se paratam cum alterutro honestum inire matrimonium: cum D. Glacio nullo modo. Hoc ubi Lutherus intellexit, audissetq; ex D. Hieronymi Schurfii ore: *Si Monachus iste uxorem duceret, risuros mundum universum & Diabolum ipsum, facturumq; ipsum irritas actiones suas universas*: ut ægrè faceret mundo & Diabolo, ut parenti etiam hoc suadenti gratificaretur.

Melancht. epist. ad Camerarium.

Catharinam sibi uxorem ducendam censuit: Mensis igitur Junii die XIII. inopinato duxit Lutherus Boream, cum nullo amicorum eâ re priùs communicatâ, sed vespere ad cœnam invitato Pomerano & pictore Luca, & Juriscõsulto Apello solis, peregit consueta sponsalia.

Factum hoc amici pariter & hostes Lutheri improbabant. Amici, non quòd nuptias ipsas damnarent, sed quod hoc tempore celebratas nollent: madente adhuc universâ Germaniâ Rusticorum sanguine: lugente adhuc Friderici Electoris obitum tota Saxoniâ. Inter hos erat & magnus ille Joachimus Camerarius: cui curæ erat ut omni probro careret Lutherus. Huius in solatium judiciũ super nuptiis Lutheri suum exponit Melanchthon epistolâ Græcâ: quæ in Romanum sermonem cõversa ita habet: *Possit fortasse aliquis mirari, illum hoc infelici tempore, bonis & honestis viris ubiq; graviter laborantibus, non modo non affici simul dolore, sed videri propemodum nihil penitus curare ea mala, quæ ante oculos versantur: cum interea etiam existimatio ipsius deminuatur, dum maximè opus est Germaniæ excelsitate animi & dignitate ipsius. Atq; ego rem hanc sic gestam esse arbitror. Est vir iste nequaquam ex ijs, qui homines oderunt & congressus fugiunt. Quotidianæ autem vitæ illius usum non ignoras. Vnde cogitare te cætera, quàm me scribere, melius, ut opinor, fuerit. Itaque mollitum fuisse quodammodo generosum & magnum animũ ipsius, non est mirãdum: præsertim cum nequaquam culpandum aut reprehendendum sit. Nam si quid vulgo fertur aliud indecentius, id mendacium, & hanc calumniam esse, perspicuum est. Ego etiam naturam arbitror ipsum coëgisse, ut fieret maritus. Estq; vita*

Epistolæ Philippi ad Camerar.

judicio, ne inutilis quidem casus iste ad demissionē quandam pertinens, cum altè sustolli & efferri semper sit periculosum, non solùm sacerdotio fungentib. sed cunctis mortalibus. Nam actionum felicitas occasionem dat pravitatis elati animi, non modò, quemadmodum orator inquit, dementibus, sed interdum etiam sapientibus. Ad omnia, alia vita aliam quoque victûs quotidiani rationem constituet, secundum proverbium. Ista ad te exposui verbosiùs, ne eventus inopinatus nimis te perturbaret, & tristitiâ afficeret. Scio enim, tibi boni nominis Lutheri celebritatem curæ esse.

HOSTES non solùm tempus decantati Hymenæi notabant, sed nuptias etiam ipsas incestas esse confirmabant, quibus Monachus cum Vestali copularetur. Itaq; Henricus VIII. Anglorum Rex responso ad epistolam, quâ Lutherus, suasu Christierni Daniæ Regis, illum oratione demissâ placere studuerat, inter alia ei exprobrat incestum matrimonium, quo vix ullum designari possit turpius flagitium. Et Doctor Conradus Collinus Prior Coloniensis peculiarem tractatum contra hoc Lutheri matrimonium edidit, cujus titulus fuit: *Eversio Lutherani Epithalamij.* Hieronymus Emserus, Theologorum Pontificiorum illâ ætate facilè primus, & Duci Saxoniæ Georgio à sacris, virulentum mordaxq; epithalamion in Lutheri nuptias lusit: quod apud Cochlæum in vita Lutheri legere est.

Quin nec ab impudentibus mendaciis sibi temperarunt, & Lutherum eius criminis rerum peregerunt, à quo ipsum chronologia nativitatis liberorum absolvit. Erasmus ipse, quod mireris ad Danielem Manchium, Ulmanum, Romæ in familia Cardinalis Campegi agentem, sextâ Octobris huius anni Basileâ ausus fuit hęc scribere: *Lutherus, quod felix faustumq́, deposito Philosophi pallio, duxit uxorem, ex clara familia Bornæ, puellam eleganti formâ, natam annos viginti sex, sed indotatam, & quæ pridem desierat esse Vestalis. Atq; ut scias auspicatas fuisse nuptias, pauculis diebus post decātatum Hymenæum nova nupta peperit. Iocatur ille in Crisim sanguinis: verùm ea crisis Orco dedit agricolarum plus minus centum millia, &c.*

Epistola ex stare scribitur in Bibliotheca Nobilis viri Philippi Cratzii, Præpositi Moguntini.

Lutherus etsi ob inopinatam vitæ mutationem & varia ista hominum de se judicia, nonnihil perturbaretur: tamen ubi se collegit, ad Michaëlem Stifelium scribens, *Tu*, inquit, *pro me ora, ut genus vitæ novum benedicat mihi Deus & sanctificet. Nam vehementer irritantur sapientes inter nostros. Rem coguntur Dei fateri, sed persona larva tam meæ quàm puellæ, illos dementat, & impia cogitare & dicere facit. Sed Dominus vivit, qui major est in nobis, quàm ille, qui in mundo est, & plures nobiscum sunt, quàm cum illis.* Et ad Georgium Spalatinum feriâ sextâ post Trinitatis: *Os obstruxi infamantibus me cum Catharina Borana, mi Spalatine. si processerit ut epulum* *pare-*

Tom. 2. epist. p. 294.

Ibid. p. 294.

paretur pro testimonio conjugij mei istius, te non modò adesse oportebit, verùm etiam cooperari, si quid ferina necessarium fuerit. Tu interim nobis benedicito & bene precare. Sic me vilem & cõtemptũ his nuptiis feci: ut Angelos videre, & omnes Dæmones flere sperem. Nec dum mundus & sapientes agnoscunt opus Dei pium & sacrum, & in me uno faciunt id impium & Diabolicum, quo nomine magis placet, meo conjugio illorum judicium damnari & offendi, quotquot ignorantiam Dei habere pergunt. Vale & ora pro me. Et iterum ad Stifeliũ die Michaëlis: *Mi Michaël, fortis esto in Domino frater charissime, & roborare in potentia virtutis ejus. Si meum conjugiũ est opus Dei, quid mirũ si in illo caro offendatur, offertur etiam in carne ipsius divinitatis & creatoris, quam ipse pro salute mundi in precium & cibum dedit: si non offenderetur mundus in nobis, ego offenderer in mundo, metuens ne non esset divinum quod gerimus. Nunc illo offenso & impatiente in me, ego ædificor & consolor in ipso, ita fac & tu.* Ibid. p. 300.

Sic igitur impeditus est cursus Evãgelii hoc anno per bellum rusticanũ & sacramentariũ: per Anabaptistas, per Schwenckfeldium: per Apostasiam Ducis Mõnsterbergensis & Administratoris Pragensis: per nuptias denique Lutheri. Ejusdẽ Evangelii publicos hostes se declararunt, Aloisia Francisci captivi Regis mater: Clemẽs Papa: Henricus Rex Angliæ:

Andreas Critius Episcopus Ploecensis, deinde Gnesnensis Archiepiscopus.

ALOISIA summam rerum administrabat in Gallia, dum filius Rex Franciscus in Hispania captivus detineretur. Illa retinendi Pontificis causâ sæviebat in Lutheranos, deq; hoc suo in Ecclesiam animo Pontifici literis & internuntiis significabat.

Ibidem. CLEMENS VII. datis literis ad Senatum Parisiensem (vulgo Parlamentum vocānt) *ex illa se cognovisse dicit, quemadmodum & per Galliam serpere jam incipiant impiarum hæresium mala, & ipsi prudenter atq; providè quosdam delegerint, qui dent operam, ut in eos, qui fidem atq; veterem religionem oppugnare conantur, animadversio fiat. Hos ipsos ad eam rem delectos autoritate suâ se comprobare etiam. In hoc nimirum tanto tamque gravi tumultu, quem Satanæ malitia & satellitum illius furor atque malitia excitârit omnibus elaborandum esse, ut salus omniū communis conservetur, quandoquidem hæc rabies non religionem modò, sed omnem principatum, nobilitatem, leges, ordinesq; confundere atq; permiscere cogitet. Se quidem nulli parcere nec labori neq; curæ, ut medicinā huic malo faciat. Ipsos etiā, quorum virtus atq; prudentia sit ubiq; memorabilis, debere in hoc esse totos, ut nō solùm veritas & recta fides, verùm etiā istius regni salus, & ipsorū ordinis dignitas à domesticis periculis & calamitatib. custodiatur, quas hæc perniciosa & pestifera hæresis ubiq; disseminet. Ipsos qdē hortatione nō indigere,*

gere, qui suæ sapientiæ documenta iam ostenderint: sed tamen pro suo, quod obtineat, munere, proq; ea quâ complectatur ipsos, benevolentia, voluisse hoc etiam addere. Nam & placere sibi vehementer, quæ adhuc egerint, & hortari, ut imposterum simili animo & virtute pro gloria Dei, & pro totius regni salute contra impiam hanc hæreticorum pestem, diligenter excubent. Hoc & Deo fore longè gratissimum, & apud homines etiam maximis laudibus celebratum iri: se quoq; suam ipsis operam omnem in eo communicaturum esse. Hæ literæ XX. die Maii Româ scriptæ Senatui redditæ sunt Lutetiæ XVI die Junii.

REX ANGLIÆ cum Aloisia Gallia sub Augusti exitum fœdus pangit: cuius hoc primum caput erat: ut & Turcarum impetus, & pestifera Secta Lutherana profligaretur, à qua non minus periculi sit, quàm à Turcis. Sleidanus.

Idem Rex, quo esset in Religionem reformatam animo, abundè expressit Responso ad Lutheri epistolam, cuius, ut & ipsius Responsi regii summa vel propter anni huius historiam necessariò hoc loco recitanda est: Fuerat Lutherus nonnihil subodoratus de proposito Regis in uxore Catharina repudianda & alia ducenda, idq; per Christiernum profugum Danorum Regem, qui illum coram & per literas non desiit rogare, Annales rerum Anglicarum.

ut amanter ad eum ſcriberet, & illius prædicatâ humanitate ſpem fecerat, forè, ut leniter tractatus puriorem doctrinam reciperet. Et ille quidem animo prævidens, quod huius divortii ratione mox ſequutum eſt, haud difficulter acquievit. Scripſit itaq; ad eum, idq; demiſſè admodum, & in hanc ſententiam. Non ſe dubitare, quin graviter illum offenderit edito libello, ſed id factũ eſſe non tam ſuâ ſponte quàm aliorum impulſu. Quod verò nunc auſit his literis interpellare, ſummâ ipſius humanitate fieri, quæ valde prædicetur à multis; deinde quod libelli contra ſe ſcripti non ipſum eſſe autorem, & à ſophiſtis hoc inſidiosè fuiſſe captatum intelligat. Hîc autem per occaſionem de Eboracenſi Cardinali loquutus, Angliæ peſtẽ nominat. Audire etiam ſe magna ſanè cum voluptate, ipſum & faſtidire genus illud perditorũ hominum, & ad veri cognitionem animum adiicere. Quapropter orat, ut ſibi factum illud condonet, utq; meminiſſe velit, cum ſit mortalis, non oportere inimicitias eſſe immortales. Quod ſi iubeat, velle ſe peccatum hoc ſuum profiteri palàm, & ipſius virtutem alio celebrare ſcripto. Pòſt hortatur, ut calumniatorum voces defugiat, qui ſe vocent hæreticum: nam doctrinæ ſuæ caput hoc eſſe, quemadmodum fide per CHRISTUM nos oporteat fieri ſalvos, qui noſtrorum ſcelerum

Epiſtola extat Tõ. 2. epiſtol. pag. 290.

rum pœnam collo, cervice & corpore toto ſuſtinuit, qui pro nobis mortuus ac reſuſcitatus, cum patre in ſempiternũ regnat. Hãc eſſe Prophetarum & Apoſtolorum doctrinã, eo poſito fundamento, docere ſe, quæ ſint charitatis officia, quid invicem nos oporteat alterũ alteri pręſtare, quomodo ſit obediendum Magiſtratui, & Evangelii profeſſioni omnis accommodanda vita. Si quid in ea doctrina ſit impietatis & erroris, cur eum non demonſtrent adverſarii? cur ſe nec auditum neq; convictum damnent atq; proſcribant? Quod ſi Pontificatũ, & ipſius omnem clientelam reprehendat, eò facere, quòd illi diverſum à CHRISTO & ab Apoſtolis doceant, quæſtûs & emolumenti causâ, quò videlicet reliquis omnibus imperent, & in ſummis delitiis helluentur: hunc enim in ſcopum cogitationes illorum omnes atq; facta dirigi: hoc etiam vulgo notum eſſe atq; teſtatum, ut nec ipſi quidem negare poſſint. Quod ſi mores emendarent nec alieno cum diſpendio & iniuria vitam hanc ignavam ducerent atq; turpem, facilè poſſe diſſidiũ ſedari. Germaniæ Principibus ac civitatib. non paucis dogmata ſua probari, qui beneficium hoc Dei reverenter agnoſcãt: cupere ſe plurimũ, ut & ipſe in eo numero cẽſeatur. Quod verò Cæſar & quidam alii cõtra ſe moliantur, non eſſe novũ: Davidem multis ante ſeculis prænunciaſſe

ciasse futurum, ut Reges atque populi contra Dominum atque Christum varia meditentur, & imperium eius proiiciant. Sibi quidem ad eiusmodi scripturæ loca respicienti, mirum etiam videri, ullum esse Principem, qui faveat Evangelii doctrinæ. Postremo loco responderi sibi benignè petit. Acceptâ hac Lutheri epistolâ acerbè Rex respõdet, inconstantiam & levitatem illi obiiciens. Libellum quoque suum defendit, & multis viris bonis atque doctis pergratum esse dicit. Quod Cardinali Eboracensi (reverendo Patri) convitium fecerit, non in eo se mirari, qui nec à Divorum, nec ab hominum abstineat contumelia. Sibi totique regno perquam utilem esse ac salutarem Cardinalis operam, & cum antehac illum valde semper dilexerit, nunc demum esse maiori benevolentiâ complexurum, postquam eum ipse criminetur. Nam illum inter alia hoc etiam utiliter & magna cum fide atque diligentia præstare, ne quid ipsius lepræ contagionis & hæresis in suo regno disseminetur & adhærescat. Post exprobrat, quòd incestum matrimonium cum sanctimoniali virgine contraxerit, quo vix ullum possit designari turpius flagitium. Hanc suam responsionem Rex publicè typis evulgandam curavit, magnopere dolente Luthero, & amicos incusante, qui eius rei autores

tores

tores ſibi exſtitiſſent: iis gratificatum adeo demiſsè ſcripſiſſe ſe, dicens, nunc autem intelligere, quantum erraverit. Idem ſibi accidiſſe in Cardinale Caietano, Georgio Saxoniæ Duce, & Eraſmo Roterodamo, quibus omnibus aliorum hortatu amanter ſcripſerit, nec aliud ſit conſequutus, quàm quod eos ferociores reddiderit. Stultè factum à ſe, qui pietatem in aulis Principum invenire ſe poſſe putet, qui Chriſtum quærat, ubi principatum Satanas obtineat, qui Joannem Baptiſtam inter purpuratos inveſtiget. Cùm igitur placido & amico ſcribendi genere nihil proficiat, aliam rationem initurum eſſe deinceps.

Et ſanè mirè exagitata fuit Lutheri ad Anglum epiſtola ab eius adverſariis, præſertim verò à Cochlæo & Eccio. Hic enim utramque epiſtolam, Lutheri puta & Regis, Ingolſtadii edidit, cum virulentis epithalamiis in nuptias Lutheri, Joannis Heſſi Uratislavienſis, & Urbani Regii Auguſtani, Theologorum.

Andreas Critius Epiſcopus Plocenſis ad Sigismundum I. Poloniæ Regem orationem hoc anno habuit, quâ ipſum vehementer hortatus eſt, ut hæreſi, quam ſic vocat, Lutheranæ, omnes vias in ſuo Regno præcludat. Miſit illam typis deſcriptam non ſine auctario carminum ad denigran-

dum

Lib.XVIII. epist. Erasmi.

dum Lutherum compositorum ad Erasmum Roterodamum: qui collaudatâ Episcopi poësi & eloquentiâ, quid sibi de oratione ipsa videretur, non aperuit.

NON officientibus tot impedimentis, non obstantibus tot hostibus, religio purior non solùm plura loca occupavit, sed etiam in iis, quæ superioribus annis occupaverat, incrementa minimè contemnenda sumpsit.

Occupavit, Regnum Sueciæ, Landgraviatum Hassiæ, Marchionatũ Lusatiæ, magnam partem Rhetię: Comitatus, Hanovicum, Altenburgicum, Tecklenburgicũ: Dominium Esense: urbes præterea, Northusam in Thuringia, & Haganoam in Alsatia.

Typotius de Regno Sueciæ.

SUECIÆ Rex Gustavus ab Erxen religionem Pontificiam in Evangelicam vertit, suasore M. Olao Petri Sueco, Academico VVittembergensi. Suasor Holmiæ in primaria æde sepultus est, cuius Ecclesiasten Rex designârat, ante suggestum. Rex sine ullo rerum motu tantam rem incepit & perfecit, temporis momento penè. Nam Antistites in Regiam accitos qui opibus validi erant, cõprehendit, & statim per conquisitores horũ cohortem ac clientes in verba sua adegit sacramento. Ipsos pòst è custodia & Regno emisit. Quibus patria erat charior quàm religio Pontificia, tulit hos, sed non in veteri, at moderatiori fortuna.

ationi

PHI-

PHILIPPUS Hassiæ Princeps Gulielmi Medii & Annæ Megapolitanæ filius, Ludovici nepos, superiori anno ad ludos indictos Heidelbergæ profecturus, non longè Francofurto obviam factus erat Melanchthoni, è patria VVittembergam redituro, & ad quæstiones quasdam sibi responderi scripto postulârat. Hoc autem anno, die Lunæ pòst Oculi cum Joanne Saxoniæ Electore & Joanne Friderico, Electoris filio, Creutzbergæ de religione colloquutus, amore religionis purioris ita incensus est, ut, referente Duce Joanne Friderico, palàm dixerit: malle se fortunas & vitã hanc perdere, qaàm agnitam Evangelii veritatem deserere. Nicolaus Herborn Guardianus Marpurgensis Landgravium per epistolam hortabatur: à fide Romana ne recederet: causas proponebat has: Camerarius in vitá Philippi. In fragmẽto Epistolæ tum edito.

Fidem neq; salvum neq; pium facere.

Mariam revera intercedere pro nobis ad Deum.

Laicis, inprimis rusticis, Evangelii mysteria non esse revelanda.

Huic publico scripto Landgravius respondebat: assertioni primę Guardiani reclamare scripturæ dicta & exempla, contestãtia: *iustos fide vivere & vixisse.* Assertioni secundæ refragari effatum Apostolicum: *unus Deus & unus mediator Dei & hominum Iesus Christus.* Asser- Ex responso Landgravii.

Aſſertioni tertiæ repugnare ſententiam Euangelicam, quæ *omni creaturæ* vult Evangelium annunciari, & nullum perſonarum reſpectum apud Deum eſſe, evincit.

In MARCHIONATU LUSATIÆ mutationem religionis urbs elegans GORLITIUM, & huic vicina LAUBA admiſerunt. Vigeſimâ ſeptimâ Aprilis pagorum Gorlicenſis territorii Paſtores conventum in urbe egêre, in quo plerique omnes unanimi cõſenſu ſe Præſulis Miſnenſis obedientiæ ſubtraxerunt, ita ut in poſterum nec tributum ei penderent, nec iurisdictionem ſeu autoritatem eius agnoſcerent. Pertinuit enim utraque Luſatia ad Miſnenſis Epiſcopi adminiſtrationem ſeu diœceſin. Unde etiamnum Budiſſinenſis Decanus ſe Epiſcopatûs Miſnenſis per ſuperiorem & inferiorem Luſatiam adminiſtratorem vocat. Gorlicenſibus in repurganda ipſorum Eccleſia, & impiis ac ſuperſtitioſis ritibus abrogandis primus operam navavit ſuam M. Franciſcus Ænobarbus (Rotbart ſive Rupert) Gorlicius, coriario patre natus, Sprottavienſium antea Diaconus, Georgio Roslero Conſule. Is cum ſuperioribus annis fuiſſet remotus, revocatur hoc anno intercedentibus nonnullis opificum collegiis, & venit Gorlicium permittente Senatu quintâ Aprilis. Mox abrogantur multi ſuperſtitioſi ritus Eccleſiaſtici

Annales Gorlicẽſes.

ſtici nolente volente Senatu. Viridibus non abluuntur altaria, ut priùs moris erat. Die palmarum non producitur aſinus cum ſuo idolo. Soteriis non circumgeſtatur in templo Salvator, panis tamen conſecratus in ſepulcrum Chriſti reponitur. In Vigilia Paſchatis non cōſecratur ignis, nec in ſequente nocte imago reſurgentis & triumphantis Chriſti cirgumgeſtatur per domum publicam novi fori, in qua ſal venditur. Die Dominicâ Paſchatis inſtituitur confeſſio Evangelica in ſacello, quod vocant D. Georgii, & confitentur homines circiter ducenti: apud ſummum altare circiter triginta.

Proximâ Dominicâ poſt Paſcha, qui fuit dies viceſimus tertius Aprilis de ſuggeſtu Paſtor ſignificat, ut ſi qui poſthac ſub utraque, quod vocant, ſpecie communicare velint, vel populari idiomate baptizari ſuos cupiant, id liberum ipſis futurum. Ac utrumq; tum factum fuit. Sunt præterea abrogatæ hoc anno proceſſiones quotannis ſervari ſolitæ: abrogatæ item fuêre Miſſæ & Veſperæ pro defunctis. Sacerdotes raſuram ampliùs non admiſerunt: nec die aſcenſionis Domini Chriſti imago per tholū funib. attracta fuit, ſed pro iſtis nugis habita eſt à meridie concio: deniq; pauci obſervârunt veteres ritus.

M. Franciſco Ænobarbo primo præconi Evangelico Gorlicenſiū ſucceſſerunt ordine

in Ecclesiæ gubernatione: M. Nicolaus Zeidlerus, Wolffgangus Sustelius, M. Leonhartus N. Sprottaviensis. M. Joannes Petzsteinius, M. Othmarus Epplinus. M. Caspar Wirtwein. Samuel Janchius, Balthasar Theodorus, M. Elias Theodorus, Martinus Mollerus, Gregorius Richterus, vir literato orbi de editione Axiomatum Oeconomicorum, Politicorum, Ecclesiasticorum, notissimus.

Chronicon Bullingeri M.S.

RHETI in his temporum & certaminũ de religione difficultatib. imitati vicinarum aliquot urbium in Helvetia exemplũ, superioribus annis mandârãt & ipsi Sacerdotib. suis, ut misso Thoma, Scoto, Aristotele, & omnibus hominum commentis ea tantummodò docerent populum, quæ sacris literis essent consona. Hoc mandato animati, quos tyrãnidis Pontificię metus hactenus cõtinuerat, Evangelium liberè profitentur, breviq; tempore ita crevit illorum numerus: ut hoc anno cum Joanne Comandro (Dorffman) Curiensi Pastore ad S. Martinũ, recenserentur 41. Doctorum Evangelicorum in Rhetia. Non ferendum sibi hoc esse arbitrati sunt Abbas S. Lucii, & Decanus cum Capitulo Curiensi. In conventu igitur ante festum natalis Christi diem Curiæ celebrato Ordines Rhetorum confœderatos adeunt, Joannem Comandrum, eiusdemq; in professione Evangelii socios hæreseos graviter accusant: ut qui,

Sacramenta convellant: Mis-

Missam contemnant:
Scripturam sanctam miserè discerpant:
Ceremonias Ecclesiæ, ieiunia, confessionem auricularem, sacrificia, & id genus alia nullo loco habeant.

Atq; ut hęreticos istos functionib. suis moveant, enixè petunt. Ordines Joannem Comandatū ad se vocant, accusationis capita illi proponunt: ad ea ut respondeat, mandant. Comander respondet: se fratresq; suos mandato Ordinum de solo Dei verbo prędicando obsequutos, semperq; paratos fuisse, quibusvis volentib. rationem doctrinæ suæ reddere: stare se & nunc coram Ordinibus suo & quadraginta fratrum nomine, & per Deum, per iudicium supremum, per pacem deniq;, veritatem & concordiam rogare, Ordines accusationi fidem ut ne habeāt, sed Christiano colloquio diem destinēt, & de rei summâ parte utrâq; auditâ pronuncient. Placuit hoc Ordinib. confœderatis. Dies Dominica, quæ Epiphania proximè sequitur, disputationi dicta, de qua anno sequente agemus.

HANOVIÆ Comitatui synceriores religionis lucem intulit PHILIPPUS Reinhardi VII. ex Catharina Schwartzenburgica filius: quem Carolus V. Imperator & superiori & hoc anno à pio reformandæ Ecclesiæ proposito per certos homines frustra est dehortatus. Primum Evangelii Annales Hanovici M. S.

præconem aluit Hanovia M. Adolphum Arbogaſtum, Argentinâ à Capitone & Bucero ſibi ſubmiſſum: cui paulò poſt laborũ ſocius adiunctus eſt Philippus Enneobolus Laudenburgo ab Illuſtri Comite Philippo Hannoviã vocatus: qui M. Adolpho fidum ſanè in Euangelii propagatione collegam, & adverſus Evangelicę doctrinę tum ibidem adhuc ſubſiſtentes hoſtes animoſum προαγωνιστήν, quà concionando quà conſcribendis etiã Theologicis tractatibus (ut Catecheſis huius approbat) ſe præbuit: in eoq; maximè elaborvit, ut Paſtores huiusce Comitatûs, & doctiores quoſcunq; alios ad Evangelii agnitionem ac profeſſionem pertraheret.

Hamelmãnus. Altenburgico in Comitatu antiquiſſimo Chriſtophorus & Antonius Comites Altenburgici & Delmenhorſtani lectione ſcriptorũ Lutheri, & locorum communium Philippi Melãchthonis, cantilenis item Germanicorum Pſalmorũ à Luthero vulgatorũ plurimùm oblectati, hoc anno initium fecerunt emendationis Eccleſiarũ in Phriſia Butiada, Paſtoribus primis M. Edone Bolingo in Eſensham: Edone Jolrico in Rodenkirchen: Joanne Hechlero in Twiſchenan, & Hermanno Criſpino in Edewech Ammerlandię: repugnantibus conatui laudatiſſimo tum matre Comitum Dominâ Annâ, viduâ, tum fratribus natu maioribus Joanne & Georgio.

Con-

CONRADUS Comes TECKLENBURGICUS & Lingensis, Dominus Redensis de consilio Philippi Hessorum Principis, affinis sui hoc ipso anno inter Westphaliæ Comites primus Evangelium amplexus est, usus in reformatione Eccclesiarum operâ Joannis Pollii, poëtæ tum celebris, & ab Eobano Hesso commendati. Hamelmânus.

In Dominio ESENSI regnabat Balthasar Nobilis Dominus in Esens & Witmũdæ, qui licet puriori doctrinæ esset addictus, propter hostes tamen, à quibus infestabatur, Ecclesias suas reformare non ausus est. Hoc verò anno M. Joannes Visbeckius Pastor in Burhave (qui ad Septennium studuerat Wittembergæ) Richardus Hicko Pastor in Dunum, & Mammo Folckhardus Pastor in Ardorp, mutuis se cohortationibus ad aggrediendam reformationem incenderunt, quodque fœliciter exorsi sunt, id Enno Comes Orientalis Frisiæ Domini Balthasaris ditionem invadens, perque eam totam Ecclesias renovari curans, absolvit. Idem.

NORTHUSÆ Thuringorum Blasius Michaël consulem agebat & Pharmacopolam. Ad hunc mittebatur quicquid primis παλιγγενεσίας Ecclesiæ annis Lutherus scribebat. Cives in pharmacopolio frequentes cõvenire, libellos Lutheri legere, de iis inter se conferre, & agnitis erroribus Papatus emenda- D. Sigefridus saccus præfatione concionib. funebribus suis præmissâ.

tionem Ecclesiæ suæ optare. Non defuit optatis Magistratus, sed Laurentium Sussium, monasterii Augustiniani ibidem Priorem ad docendum Evangelium vocat, eiq; Ecclesiam Petrinam commendat.

Ex Autographo Wendelini Riheli descriptum.

HAGANOÆ in Alsatia VVolffgangus Fabritius Capito Argentinâ evocatus confortat fratres in Evangelica doctrina, & Dominicâ Palmarum cœnam sacram secundum Christi institutionem civibus suis distribuit: (erat enim Haganoënsis) idem ipso die Paschati sacro in maxima hominum, rem novã videre cupientium, frequentia, sine sale, sine oleo, sine aliis ceremoniis Papisticis, horâ 3. pomeridianâ baptizat VVendelini Rihelii filiolum Josiam, cui pater consultò hoc nomen indi voluit in memoriam beneficii divini: quòd, sicut regnante Josia liber legis inventus, & secundum illum sincerus Dei cultus restitutus est: ita nascente Josia filiolo suo, liber Biblicus in Papatu quodammodo amissus, iterum repertus, & vera salutis doctrina Germaniæ restituta sit.

HÆC igitur loca sunt, quæ religio orthodoxa hoc anno occupavit. Eadem religio in aliis locis, quæ proximis superiorib. annis illustravit, incremẽta minimè contẽnenda sumpsit.

Funccius.

ALBERTUS Marchio Brandeburgicus relicto ordine creatur primus Dux Prussiæ à Sigismundo Rege Poloniæ, & Ducatum illum hæredi-

hæreditarium accipit, qui antea ad fratres Ordinis Teutonici pertinebat; ita is, qui antea erat Magiſter Ordinis, iam ſalutatur Dux Pruſſiæ. Hic Albertus cum è Sileſia in Boruſſiam reverſus, & ſummâ omnium ordinũ lætitiâ eſſet exceptus, convocatæ Nobilitati & civitatibus univerſis, in hoc pacis negotio à ſe toto triennio Acta, diligenter ac ordine perſcripta, prælegi mandavit. Cui, finitâ recitatione, gratias ſolennes, nomine totius provinciæ, Georgius à Polentz, Epiſcopus Sambienſis egit: ac è veſtigio Epiſcopæ ſeu diœceſeos ſuæ univerſæ politicam adminiſtrationem, cum omni Nobilitate, oppidis, & terris ſibi ſubditis, prolixâ oratione Principi reſignat, quod Epiſcopo Eccleſiæ Evangelion, non politica imperia & regna huius mundi, ſed miniſterium docendi Evangelii, & neceſſaria vitæ alimenta, tantùm tribueret. Princeps toto provincialium cœtu teſte vocato, quod ſe non petente aut ſollicitante, Epiſcopus ſponte ac liberrimo arbitrio, de Epiſcopa ipſi cederet, lætus eam accepit: altero Epiſcopo Erardo Pomeſanienſi tacito aſtante, qui uſq; ad vitæ exitum gubernationem ſuam retinuit. Tam felices autem fuerunt vineæ Domini plantatores in Boruſſia, qui illuc à Luthero fuerant miſſi: ut intra triennium omne ferè doctrinæ Papiſticæ lolium exſtirpârint. Polonorum Regem audiamus teſtem: Chytræus.

Sigismundus primus Ioanni Dantisco, apud Romanum Pontificem Oratori.

Cùm induciæ cum Magistro Prussiæ exspirarent, ageretq́ cùm Summus Pontifex tum Cæsarea Maiestas, Serenissimusq́ Dominus Rex Hungariæ, nepos noster apud nos de induciis prorogandis: ad quas subditi nostri nequaquam consentire voluerunt, iudicantes, eas bello fore nocibiliores: proindeq́ nos ad prosequendam rem nostram armis institueremus: venit ad nos id sentiens ipse Magister cum Illustribus Marchione Georgio, & Friderico Duce Lignicensi, transegitq́ nobiscũ coram de tota controversia, præstito nobis debito suo, & datis illi per nos in feudum terris, quas prius ante libellum novissimum possedit. De religione verò nihil inter nos est actum: tum quia interesse nostra non videbatur: tum quòd etiam Ordinis institutores non fuerimus: tum verò quòd ferè in tota ditione Ordinis prorsus de tota religione Catholica sit actum & deploratum. Proindeq́ abusi sumus ea conditione depravati temporis in rem pacis, cum res aliter transigi nullo pacto potuit. Proinde si qui isthic hos actus nostros in re Prutenica suggillare vellent, habes quo innocentiam nostram tueri possis. Nam nos Ordinis curatores non sumus, sed hæreditarium ius nostrũ duntaxat semper exegimus. Religio Catholica nobis semper cordi fuit: pro qua nequaquam dubitamus vel sanguinẽ nostrũ profundere: tantũ abest, ut illi

ut illi nostrâ operâ vel consensu quicquam esset per hanc transactionem detractum. Anno 1525.

Prutenico isto Evangelii successu Lutherus animosior factus, Albertum Cardinalem, & Archiepiscopum Moguntinum literis hortatur: ut exemplum hoc sequatur: uxorem ducat: de benedictione divina certissima quęque sibi polliceatur: Deinde Georgio à Polentis Episcopo Sambiensi Deuteronomium à se explicatum dedicat: in qua dedicatione memorabilia hæc eloquitur: *Non te laudamus, cum dona Dei in te tollimus, sed insigne illud miraculum gratiæ Dei extollimus, quam in te valere, regnare, & triumphare videmus & audimus cum gaudio. Vt quemadmodum pastor, sicut Amos loquitur, eruit ex ore lupi extremum auriculæ aut duo crura, sic te unicum & solum inter omnes Episcopos orbis elegerit Dominus, & liberaverit ex ore Satanæ, quod dilatavit sicut infernum, & devorat omnes. Nihil enim videmus in cæteris Episcopis (quanquam esse inter eos sperem aliquot Nicodemos) nisi quod subversis Cæsare ac Regibus & Principibus fremunt & insaniunt contra resurgens vel potiùs oriens Evangelion, & denuo impleant illud Psalmi secundi: Adstiterunt Reges terræ, & Principes convenerunt in unum adversus Dominũ & adversus Christum ejus. Quo provocant simul, ut & Deus in eis impleat quod sequitur: Habitator cœli ridebit, & Dominus subsannat eos. Tunc loquetur ad eos in ira sua & in furore suo conturba-*

Tom. 2. epist. Luth. p. 286. & 287.

bit eos. Tibi verò ea singularis planè & mirabilis gratia donata est, ut non modò verbum susciperes & crederes, sed pro Episcopali autoritate etiam palàm & publicè confessus doceres, docerique per tuam diœcesin curares, liberaliter his, qui in verbo laborant, provisis, videntibus impijs, irascentibus ac dentibus suis frementibus, & tabescentibus frustra. Hæc scilicet gratia Dei in te collata, quemadmodum Paulus cum Macedonibus facit ad Corinth. non fuit mihi silentio transeunda, sed omnibus modis evulganda, prædicanda, cantanda, ad gloriam Dei, ad profectum Evangelij, ad incrementum fidei, ad solatium infirmorum, & eorum, qui apud nos varia patiuntur in variis locis, ad erectionem pusillorum, denique etiam ad terrorem & ignominiam hostium verbi, & idolorũ istorum in loco Pontificum sedentium, qui præter tyrannidem nihil sciunt, neq; possunt in misero populo præstare. Nec sum veritus, quod hac prædicatione onerem te odio & invidiâ cæterorum Pontificum, Regum & Principum, aut etiam in periculum vitæ traham, quandoquidem hodie nullum flagitium par est huic uni & summo sacrilegio, scilicet Evangelion Dei confiteri, ob quod jam multi sanguinem fuderũt constantissimè, inter quos inprimis lucent Henricus & Ioannes Brussellæ per sophistas Lovanienses exusti, & post eos Henricus noster Sutphanius Bremensis Evangelista, non uno igne, nec uno genere mortis per Diethmarianas bestias occisus. Quid nos maneat, Deus novit: si

tamen

tamen digni fuerimus, ut socij illorum facti, & ipsi patiamur contumelias ob nomen Domini. Non, inquam, huic periculo te exponere sum veritus, certissimè persuasus, quod is, qui te honoravit verbo crucis, simul roborabit etiã spiritu crucis, triumphabitq; in carne tua, non modò blasphemias nominis & odia & furores potentium in mundo, sed etiam vires & violentiam (si opus fuerit eas ferre) Satanæ cum toto suo regno; scimus enim, quod major est is, qui in nobis est, quàm is, qui in mundo est. Ad hæc, ut gratia & donum hoc Dei cumulatiùs esset, addidit Dominus, & curavit benignitate suâ, ut Principem terræ haberes Evangelio studiosissimum, heroëm illum inclytum Adelbertũ ex Marchionibus Brandeburgensibus, Magistrum magnum Prussiæ, cui donatum est eodem spiritu, ut cogitet, quæ Principe digna sunt, ut verbis Prophetæ utar, ita fit ut utriusq; vestrum præsidio Christianissimo populus Prussiæ qui fortè nunquam Evangelion habuit, nisi opertum vel adulteratũ, nunc latè currens & fructificans audiat clarissimum & purissimum, inenarrabili beneficio Dei. Nam ego puto, Evangelion ad Germaniam usq; ad hoc seculum nunquam pervenisse revelatum, & luce suâ coruscum: licet non dubitem, Dominum semper novisse suos ubique terrarum, etiam in medijs Sodomis & Gomorrhis servare. Et vide mirabilia: ad Prussiam pleno cursu plenisq; velis currit Evangelion, quò non vocabatur, ubi nec quærebatur,

batur, in Germania vero superiore & inferiore, quò ultro venit & accessit, omni furore & insania blasphematur, repellitur, fugatur, ut in hoc impleri videas sortem illam egregiam Evangelij, de qua Paulus dicit Roman. 10. Inventus sum à non quærentibus, palàm apparui his, qui me non interrogabant. De Israël verò dicit: Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, & dicentem mihi, qui ambulat vias non bonas.

Hæc de Ducali Borussia. Regiæ Borussiæ urbs primaria Dantiscum Doctorem Bugenhagium Ecclesiæ VVittembergensis Pastorem vocat per legatum ad Ecclesiæ suæ instaurationem. Lutherus quid de hac vocatione senserit, epistola ipsius ad Georgium Spalatinum doceat. Sic autem illa: *Venit ad Principem hic D. Iohannes, Pastor unus Dantiscensis populi, postulaturus favorem Principis pro vocando illuc Pomerano nostro. Rogo itaq; ut illi adsis, sicut poteris. Quamvis enim eum virum hic manere velim, tamen in re tanta & causa verbi cedendũ arbitror. Quis scit, quid Deus velit ibi per ipsum operari, ne fortè tam insignem vocationem Dei nõ intelligamus, & impediamus: audies mira ex ipso, quæ in Dantisco operatus est Christus. Ego sic vocatus non auderem reniti, sed irem statim.*

Tom. 2. epist. Luth. pag 279.

NORIMBERGÆ mense Martio die Cunigundæ in curia præsente Senatu & multis civibus colloquium inter Evangelicos Ecclesiæ ministros, quorum dux erat Andreas Osiander

Chronicon Norimbergense M. S.

ander, Paſtor ad S. Laurentium, & quatuor concionatores Papiſticos in totidem monaſteriis reliquos, inſtitutum eſt: cuius hic exitus fuit, ut conciones & ceremoniæ monaſteriorum deinceps intermitterentur, & omnes ſacerdotes, & Monachi cives fieri, & onera civium, inſtar cæterorum, ſubire cogerentur.

FRANCOFURTUM ad Mœnum ab Archiepiſco Moguntino mittebatur Theodoricus quidam Urſellanus, qui ſub larva Lutheranici concionatoris Papiſmum debebat defendere contra Ibachium, præconem Evangelii. Olfecit hoc Dionyſius Melander Monachus Franciſcanus, & hoc anno publicè ipſi, eiusq; ſucceſſori Joanni Schallio contradixit. Melandro coniunxit ſe Joannes Bernhardi ab Algesheim, monachus Dominicanus. Uterque Papatum fortiter impugnavit. Ortâ in urbe ſeditione paulò ante Paſcha cives Miſſam & omnes abuſus Pontificios tolli volunt. Senatus igitur Melandrum & Joannem ordinarios Evangelii Doctores renuntiat, & Pontificiis edicit: ſi patrocinio ſuo ſalvi eſſe velint, ut horum concionatorum contra miſſaticũ ſacrificium doctrinam ex Dei verbo confutent. Quod cùm illi non poſſent, multùm licet confirmati à Moguntino; templa S. Bartholomæi, Leonardi, & Mariæ Montis Evangelicis ceſſére. Ex Archivis.

URA-

URATISLAVIÆ nobilissimum templum ad D. Elisabetham à fermento Pontificio repurgatur, idq; ministerio Ambrosii Moibani. Fuit hic Ambrosius patriâ Uratislaviensis, qui cùm in omni disciplinarum genere esset exercitatus, Viennæ artium Magister, VVittembergæ Theologiæ Doctor creatus est, carus Luthero, Melanchthoni, Camerario, aliis. Munus docendi Ecclesiam Elisabethanam subiit ætatis anno trigesimo primo. A Jacobo Episcopo Uratislaviensi, cui se stitit, hæc audiit verba: *Ito, & doceto Evangelium Domini nostri Iesu Christi in nomine patris, filij & spiritus sancti.*

Hessus igitur & Moibamus primi erant Uratislaviensium Evangelistæ, qui magnâ dexteritate & prudentiâ abusus Pontificios populo detegebant: ad obedientiam erga superiores subditos, ad vitæ innocentiam singulos invitabant: idq; tanto cum fructu, ut sine ullo tumultu cultus imaginum, processiones, vigiliæ, Anniversariæ, Fraternitates, peregrinationes ad sanctos, leges de cibis vetitis, de monachis, monialibus, & id genus alia Papatûs βδελύγματα uno quasi labefactata motu corruerent, & paulò pòst Evangelium in novem templis, quorum septem extra, duo intra urbis mœnia sita, prædicaretur. Moibamus decimo quinto Maii, Hessus octavâ Septembris, uxorem duxit.

Ura-

Uratislavienſium exemplum urbes & oppida alia pleraq; in Sileſia ſequuta ſunt. Multũ juvit propagationem veræ doctrinę in Sileſia, prudentia & moderatio clarorum Epiſcoporũ, Jacobi à Saltza, qui anno 1522. electus, & Balthaſaris à Promnitz, qui Jacobo anno 1539. demortuo ſucceſſit. Uterque enim à perſequutione Evangelicorum abhorruit. Etſi autem ex jure Canonico notum eſt, qualem vel in clericos ſuos, vel in laicos etiam in cauſis vel ſpiritualibus vel civilibus, habuerint poteſtatem Epiſcopus, Suffraganeus, Propoſiti, Decani, Archidiaconi, Scholaſtici, Cantores, &c. ſilentio tamen hoc non eſt prætermittendum: reformatione Religionis factâ, cuiusq; αὐτονομία ſive libertate conceſsâ, Eccleſiaſticam jurisdictionem contra Auguſtanæ confeſſioni addictorum religionem, fidem, ritus & ceremonias ſuſpenſam, iuraq; Epiſcopalia ad Principes territoriorũ & Status tanquã fiduciarios poſſeſſores translata eſſe ac depoſita, adeo quidem, ut ipſi etiam clerici iis tanquam Magiſtratui ordinario ſubiecti ſint, nec aliorum jurisdictione conſtringantur & obligentur. Quæ quidem Eccleſiaſticæ poteſtatis iura, ut pro ſtatu Eccleſiæ optimo adminiſtrent & gubernent, duobus ferè mediis utuntur; quæ ordinis ſunt; per ſuperintendentes, qui cenſuræ morum, & exercendæ diſciplinæ præſunt, totiusque Eccleſiaſticæ

Sileſiographia Nicolai Henelii.

eutaxiæ

eutaxiæ curã gerunt; quæ verò ſunt legis diœceſanæ, & jurisdictionis in foro Eccleſiaſtico, per Conſiſtoria exſequentes. Interim Epiſcopus, Abbates, & Prælati ſuam religionẽ, ceremonias, poſſeſſiones, vectigalia & jura libera ferè hucusq; retinent: neque quò minùs illis pacatè uti frui poſſint, ullâ ratione impediuntur, ſi paucas Eccleſiaſticas Præfecturas, & quædam id genus alia bona ſacra excipias, quæ Principes ac civitates nonnullæ ſibi ſumpſerunt, eaque in miniſterii, ſcholarum, egenorum, & ſimiles pios atq; utiles uſus converterunt.

ARGENTINÆ Sigiſmundus Comes Hoënloius, Decanus Eccleſiæ collegiatæ Argentinenſis edito ſcripto Germanico clerum ſuum graviter hortatur ad lectionem ſcripturarum, & vitam clericis dignam: profitetur, nihil ſibi æquè in votis eſſe, ac hoc, ut Eccleſia illa celebris, totusq; Clerus reformetur, & verus Dei cultus reſtituatur.

TIGURI ut anno ſuperiori Idola remota, ita hoc anno Miſſa fuit abrogata. Hiſtoriam ex Zwinglio ipſo audire placet. *Cum ad undecimam diem Aprilis coram ſenatu Diacoſiorum, is eſt ſenatorum ducentorum, de abolendis, Miſſâ & panis ac vini adoratione, ageremus: & ibi Scriba quidam (qui albus an ater ſit, non eſt huius inſtituti dicere) fortè ſurrexiſſet, atque ad hunc modum quiritaretur; Equidem Patres*

Tom. 2. operum Zvvingl. p. 247. in ſubſidio de Euchariſtia.

tres conscripti, nõ eo sum ordine aut loco, ut mihi corã vobis verba facere liceat, dummodò causa ageretur quantumvis magna, quæ ad Rempublicam attineret: cùm autem hîc animarum salutis cardo vertatur, ipsaq; fides periclitetur, cujusq; esse arbitror, ut in medium adducat quæ sentiat? Ego igitur firmiter credens in isto pane verum corpus, ac verũ sanguinem edi, testor, me in hac esse opinione, neq; me patiar ab ea divelli, speroq; de vobis, Patresq; conscripti, quod nullo pacto sitis me ad Zuvinglij opinionem adacturi. Et tu Zuvingli, inquit, sophistarum versutiis acerrimè obstitisti, nunc verò, ut planè dicam quod sentio, videris nos denuo sophistarum cavillis circumscribere. Multa denique alia, quæ ad hanc rem facerent, questus esset, ut illi videbatur scitè ac graviter. Cumq; nos ad ea, quæ responsione digna videbantur, puta, Tiguri nemin̄e unquam ad fidem fuisse compulsum, neq; ad ullam rem: neq; sophisticum esse, si hanc vocem EST, per SIGNIFICAT quisquam exponat (hoc enim sophisticum esse dixerat) cùm inquam respondissemus ad ea, quæ roboris aliquid habere videbantur: isteq; jam ad hæc arma se converteret: Ego sic credo, sic sonant verba: hoc est corpus meum: EST est verbum substantivum, ideo alius intellectus esse nequit, quàm quòd panis sit caro & similia, quæ carnis cupidi objectant. Tum Henricus Engelhardus, olim Pontificij juris Doctor, nunc verò pauperis Christi discipulus, vir gravi judicio, ausculta, inquit, paulisper: ego abunde ostendam tibi ex sacris

literis, panem corpus Christi esse non posse: quia panis neq́ est corpus Christi naturale, neq́ gloriosum, neq́ mysticum (rationes supra expositæ in mentione libelli Zwinglii, quem subsidium de Eucharistia inscripsit.) *Post conflictationem istã cum scriba habitam, statuit Senatus, ut à prandio Senatores quatuor cum Henrico Engelhardo, Leone, Megandro, Myconio, atq́ nobiscum conveniant, quo res tanta graviter ventilaretur. Id verò ad hunc usum maximè fiebat, ut quibusdam obstrepentibus undique satisfieret. Deliberabatur aliquandiu variè, sed omnis deliberatio hunc exitum accepit, ut sequenti die duodecimo Aprilis ad Senatum universa causa iterum referretur. Cùm ergo duodecimâ Aprilis die ad Senatum rediremus, atque ut Missa in universum aboleretur, ageremus, prodit denuo scriba iste, atque eandem cantilenam canit. Additq́: me quidem sic docuisse, ut ista vox EST in præsentibus Christi verbis pro SIGNIFICAT posita sit, at ægrè scripturæ testimoniis probavisse ad hunc modum accipi debere: Nam isti sermones: Semen est verbum Dei, Luc. 8. &, Ager est mundus, inimicus homo est Diabolus, &c. Matth. 13. ad hoc propositũ nil faciũt, Christus enim hîc parabolicè loquutus sit, non etiam istic, cum dicit: Hoc est corpus meum. Cui breviter respondimus: Christum ista dixisse post finitam parabolam, quando tropicè quidem, sed tamen non ampliùs parabolicè loquebatur: differre enim tropum & parabolam: cumq́ missâ contentione è Senatu nos recepissemus, sequutum est Senatûs decre-*

decretum totius Ecclesiæ nomine ad hunc ferme modum:

Eucharistiâ, Deo volente, iuxta institutionem Christi, Apostolorumq; ritū posthac utiminor. Infirmis ac in fide adhuc rudiorib. fas esto hac vice tantūmodò vetere more uti. Missa in universum sic abolitâ, antiquata & ablegata esto, ut ne crastino quidem die repetatur.

Mox quod felix faustumq; sit, gratulata est tota Ecclesia, præter paucos, ne quid atrocius dicā, vel imbecilliores vel rudiores, qui in hanc lucem etiamnum aciem dirigere nequibant. Restabat adhuc haud minimus conatus, quo scil. exempla proderemus, quæ nulla cum parabola conjuncta forent. Cæpimus ergo cogitare omnia, omnia revolvere attamen nihil aliud exemplorum occurrebat, quàm quod in cōmentario proditū est, aut quod occurrebat, erat illorū simile. Cū verò tredecima dies adpeteret (vera narro, adeoq; vera, ut celare volentem conscientia cogat effundere, quod Dominus impertijt, non ignorans, quantis me cōtumelijs, risibusq; exponā.) Cum inquā tredecimâ Aprilis lux appeteret, visus sum mihi in somno multo cū tædio denuo contendere cum scriba, sicq; obmutuisse, ut quod verū scirē, negāte linguâ beneficiū suū, proloqui nō possem: quæ me angor, ut solēt nōn-

quam somniâ fallaci ludere nocte (nihil enim altius quàm somnium narramus, quod ad nos attinet, tametsi leve non sit quod per somnium didicimus, gratia Deo, in cujus solius gloriam ista prodimus) vehementer turbare videbatur. Ibi ἀπὸ μηχανῆς visus est monitor adesse (ater an albus, nihil memini, somnium enim narro) qui diceret: Quin, ignave, respondes ei, quod Exodi 12. scribitur. Est enim Phase, hoc est, transitus Domini. Protinus ut hoc phasma visum est, expergefio, & è lecto exilio. Locum apud Septuaginta primùm undiq; circumspicio, ac de eo coram tota concione pro virili dissero : qui sermo ubi acceptus est, quemadmodum paulò pòst dicemus, omnibus sacrarum literarum candidatis, qui adhuc nonnihil propter parabolæ obstaculum hærebant, omnē nebulam discussit. Factumq; est, ut tribus istis diebus, cœna Domini, Parasceves, & resurrectionis, tantum Pascha Christi celebratum sit, quantum ipse nūquam vidi, eorumq; numerus, qui ad allia ollasq; AEgyptias respectarent, opinione longè minor esset.

Patroni oralis mādučationis corporis Christi, narratione istâ occasionem sibi oblatam esse putabant, Zwingliū & doctrinam ejus suggillandi. Jactatæ enim passim voces istæ :

Zvvinglius in somnio primùm doctrinam suam didicit.

Zvvinglius nescit, à quo spiritu doctrinam suam acceperit.

Zvvinglio malus Dæmon doctrinam suam revelavit.

Qui-

Quibus ab amicis Zwinglii responsum: injuriam fieri fratri suo, & contra historiæ fidem ista in eum confingi. Nam ante hoc somnium edidisse Zwinglium epistolam ad Matthæum Alberum: edidisse item libellum de vera & falsa religione, & in utroq; scripto suam de cœna Domini sententiam exposuisse: Deinde nullius spiritûs à Zwinglio mentionẽ fieri, sed monitoris tãtùm, qui & homo esse potuerit, quemadmodum Ananias Paulo astiterit Act. 9. 12. Proverbium, *albus an ater sit nescio*, in hac ipsa narratione à Zwinglio de Scriba quoque fuisse usurpatum, & vim eius vel ex Erasmi adagiis notam esse: Præterea tantum abesse, ut Zwinglius fassus sit, à malo Dæmone sibi doctrinam de cœna esse patefactam, ut contra palàm profiteatur, *Dominum sibi hoc impertiisse*, quod in somnio didicit & *se per conscientiam id celare non posse*: Quod & inde evidens sit, quod monitor Zwinglii ipsi digitum intendit ad Dei verbum, eumq; in veritate ex scripturis confirmat, id quod spiritus malus nunquam facit: nec sequi, somnium divinum non esse, etsi nescierit, utrum monitor albus an ater fuerit, si quidem noctu albũ ab atro nemo discreverit. Fuit etiam non nemo, qui istis Zwinglii adversariis in aurem insusurraret: meminissent quid Lutherus, pronuntiaturus, Romanũ Episcopum esse Antichristum, de se scripserit; *Mitto ecce acta mea* Tom. 1. epist. Luth. pag. 124.

acutiùs quàm speraverit Dominus legatus, edita, sed longè majora parturit mihi jam animus : NESCIO VNDE VENIANT ISTAE MEDITATIONES. Res ista necdum habet initium suum, meo judicio, tantum abest, ut finem sperare possint Romani Proceres. Mittam ad te nugas meas, ut videas, an rectè divinem: Antichristum illum verè, juxta Paulum in Romana curia regnare.

Chronicon Bullingeri M.S.

Hoc eodem anno Tiguri lectio Biblica plurium linguarum in choro summæ ædis est inchoata, decimâ nonâ Junii. Zwinglius ab hoc voto exorsus est: *Omnipotens, sempiterne, ac misericors Deus, cujus verbum lucerna est pedibus nostris, & lumen semitarum nostrarum, aperi & illumina mentes nostras: ut oracula tua piè & sanctè intelligamus, & in illud, quod rectè intellexerimus, transformemur, quò majestati tuæ nulla ex parte displiceamus, per Iesum Christum, Dominum nostrum, Amen.* Lectum deinde est a studioso quodam caput Biblicum, Latinè, quod idem mox Joannes Ceporinus Hebraicè, Zwinglius Græcè ex septuaginta interpretibus, postremò Pastor quidam Germanicè, legerunt & interpretati sunt. Quo facto, habitis iterum precibus, cætus est dimissus. Sed iste legendi & interpretandi Biblia ordo postea mutatus, & ratio lectionum Theologicarum ad consuetudinem aliarum Academiarum fuit conformata. Floruerunt autem Tiguri post Joannis Ceporini & Zwinglii obitum professores Theologi, Conradus Pellicanus, Theodorus

Bibliander, Petrus Martyr, Josias Simlerus, Joannes VVolfius, Guilielmus Stuckius, Joannes Jacobus Frisius, Marcus Beumlerus. Hodie Scholæ Tigurinæ cathedram ornat vir eruditæ doctrinæ & plurium linguarum cognitionis laude clarissimus Caspar VVaserus, qui pro amicitia nostra singulari, proque suo in Rempublicam Christianam studio, multum me in historiis Tigurinicis juvit.

Tigurinorũ exemplũ imitati vicini VITODURENSES, abiecerũt & ipsi imagines, destruxerũt altaria, Missã, & quę illi affinia, abrogarũt. Stumpfius lib. v.

FORCHEMII, oppido Episcopi Bambergensis, Evangelizabat Joannes Crusius, qui paulò pòst captus & quinquaginta florenis multatus, Episcopatu eiectus est. Cęterùm rẽ me Theologiæ studiosis non ingratã factarũ existimo: si quibus ritibus, in administratione Baptismi & cœnæ Domini Ecclesiæ nonnullæ, sub initiũ renati Evangelii usæ sunt, paucis indicâro. Annales Suevici.

NORDLINGENSIS Ecclesiæ Pastores in libello quem inscripserunt: *Renovatio Ecclesiæ Nordlingensis* de suo baptizandi ritu hæc habent: *Tingimus pueros, tingimus profectioris ætatis, non arcemus ab Ecclesia, qui pueros ad tingendũ nõ offerunt, sed tantùm manuum impositione & deprecatione Ecclesiæ Christo mediatori & servatori nostro commendant. Nullam ætatem præcepit baptismo Christus, sed neq; ullã vetuit. Baptizare jussit discipulis in nomine patris, filij & Spiritûs S. Mat. ult.*

Asportari jussit infantes, increpans discipulos, qui prohiberent: pronũtians horum esse regnum cœlorũ. Nunc autem nemo, arbitror, arcebit à baptismo, qui regnum cœleste donat, ut injurium sit, dogmate rem vitiare per sese liberam. Et dum concilia tractamus, non ita repudianda esse arbitramur quæ Patres dicunt, ut etiam spiritum sanctum negemus. Placuit Carthaginensi Concilio baptismus infantium, liber, placet & nobis neminem cogimus, sed neminem etiã repellimus, in re nec præcepta, nec vetita. De oleo quo baptizandi unguntur, de sale, quo initiãtur, de orationibus, quibus adjurantur, librum facimus, ut vel ungantur, vel nõ ungãtur &c. Neq; protinus exclamamus, perdi animas unctione, eo quod Christus nõ pceperit. Nõ pditur ritib. anima, infidelitate pditur.

Lib. 1. epist. Oecol. & Zvvingl. Consimilem ferè ritũ servavit Pacimõtanus Walshuti. Sic enim ille ad Oecolampadium hoc anno: *Loco baptismatis ego curo cõvenire Ecclesiã, inducens infantulum, ac linguâ vernaculâ interpretor Evãgeliũ: Oblati sunt parvuli, &c. Matt. 19. Subinde imposito nomine orat tota Ecclesia flexis genibus pro parvulo, illum commendans in manus Christi, ut huic sit propitius, & oret pro eo. Si verò sunt parentes adhuc infirmi, qui volunt omnibus nervis baptizari prolem, hãc baptizo, in opere infirmus sum cũ infirmiusculis ad tempus, dũ erudiãtur meliùs: sed in verbo nõ cedo illis in minimo apiculo.*

Ibidem. Oecolampadio supra modũ placebat hic ritus, ideoq; optabat, ut omnib. arrideret. Tum enim *nondum illi occurrerant loci in scripturis,* qui

qui cogant ad asserendum pædobaptismum. Sed nec video, inquit, *quid prohibeat. Et durum fuerit infantibus salutis subsidia negari.*

Consuetudinem communionis sacræ in Ecclesia NORDLINGENSI tum observatam Theobaldus Billicanus describit. *Convenimus*, ait, *ad docendum, ad audiendum verbum Domini, atq; hic cognitionem cælestium beneficiorum exercemus, ut sunt mortificatio veteris Adæ, vivificatio interioris hominis, communicatio spiritûs regenerantis & formantis nos, consolatio conscientiæ per Christum, spes futuræ vitæ cum Christo, charitas in fratres, in amicos, inimicos. Porrò & ad psallendum & ad Deo gratias agendum communiter confluimus, tum communicamus pane & vino Domini, non coacti, sed volentes, ferentes immensis laudibus & spiritualibus hymnis gloriam gratiæ Dei patris in Iesu Christo factam, qui remisso peccato, purgatos sacrificio Christi sui fecerit nos communiter hæredes regni cœlestis & cives suos. Ita memoriam Christi celebramus, & charitatem, ut cives regni Christi decet, fovemus, ut communicantes uno pane & uno poculo, corpore & sanguine Domini, confiteamur & cognoscamus nos regni cœlestis unanimes hæredes. Si qui non communicant in mensa, tamen bonis cœlestibus, iustitiâ Dei & charitate communicantes, non arcentur à consuetudine: quanquam malimus omnes in Domino fratres iuxta Christi verbum etiam in externa cœna accumbere.*

Pappus in Agenda Ecclesiæ Argentinæ anno 1598.

ARGENTINÆ hoc anno Forma celebrandæ cœnæ Dominicæ excuſa eſt, in qua inter alia & hæc leguntur: In dargebung des brods vnd des kelchs des HErren / ſpricht der Diener alſo: Gedenckt/ glaubet/ verkündiget/ daß Chriſtus für euch geſtorben iſt: hoc eſt: In exhibitione panis & calicis Dominici, Miniſter verbi ita alloquitur ſumentes: *Mementote, credite, annuntiate, Chriſtum pro vobis eſſe mortuum.*

Lavaterus.

TIGURINORUM ritus huiuſmodi eſt: Finitâ concione menſa templo infertur, & mundâ mappâ ſternitur. Huic imponitur caniſtrum pane infermentato plenum, catini & pocula lignea, quæ vino implentur. Accedit ad menſam Paſtor Eccleſiæ cum Diaconis, & totum cætum ad attentionem excitat. Mox alter ex Diaconis ſubiicit inſtitutionem cœnæ Domini ex epiſtola ad Corinthios: alter verò recitat partem capitis ſexti Joannis, ut ex verbis Domini omnes diſcant: quomodo Chriſti carnem edamus verè, & ſanguinem eius verè bibamus. Mox recitato ſymbolo fidei, Paſtor admonet, ut quisq; ſeipſum examinet & exploret: ne indignè accedendo corporis & ſanguinis Domini reus fiat. Poſtea omnes ſe in genua demittunt, & paſtore præeunte, orationem Dominicam dicunt. Quâ abſolutâ paſtor panem infermentatum accipit in manus, & ſpectante fidelium cœtu altâ voce,

voce, magna religione recitat institutionem cœnæ Dominicæ: deinde panem ministris distribuit & poculũ porrigit. Qui panem in catinis & vinum in cyathis circumferunt, & Ecclesiæ exhibent. Quisq; in manus sumit quod traditur à ministris, edit, & proximè assidenti offert partem eius quod accepit, similiter etiam poculũ porrigit. Interim verò dũ de pane Domini edunt & de poculo eius bibunt, unus ex Ecclesiæ ministris prælegit ex Evãgelio Joannis dulcissima illa colloquia Domini, quę abiturus cum discipulis habuit, à pedum ablutione initium faciens. Si catini & poculum ad mensam redeũt, Ecclesia iterum in genua procumbit, & Deo gratias agit pro beneficio redemptionis Christi. In Ecclesiis autem agri Tigurini, minister omnia solus recitat, & ad mensam singuli accedunt. Hunc ritum multæ Ecclesiæ in Helvetia & Rhetia postea imitatæ sunt.

WITTEMBERGÆ hoc anno exeunte demum linguâ Teutonicâ celebrare Missam, & cœnam Domini adminstrare Dominicâ XX. pòst Trinitatis cœperunt. Cùm paulò ante Lutherus tanquã Orpheus Germaniæ verus, summã doctrinæ Christianæ, & partes Catechismi omnes, & præcipuorũ Symboli articulorũ ac Festorũ historias, preces ad Deum, consolationes & gratiarũ actiones, Germanicis carminibus seu odis numerosè & cõcinnè sen- Chytræus.

ſententias rythmis incluſas verbis eleganti-bus, & congruente ſententiis ac verbis harmoniâ ſeu vocis modulatione, eundem in animis motum & adfectum, quem ſententiæ ac verba requirunt, in animis canentium inprimente, edidiſſet, ut à vulgo etiam literarum rudi, faciliùs diſci doctrinæ Chriſtianæ ſumma, & preces, ac conſolationes divinæ, & fideliùs memoriâ retineri ac propagari poſſent, ac in mentes & corda audientium, adiutæ numeris ac harmoniis Muſicis, altiùs penetrarent, & pios motus & adfectus verbis reſpondentes, in eis accenderent ac inflammarent.

Porrò quam Reges, Principes, Comites, Urbes, amplexæ ſunt hoc anno religionem puram, abolitis Papiſticis, introductis Evangelicis ritibus: eius veritatem aliquot Martyres ſanguine roborârunt.

Hiſtoria Gallica.

JACOBUS PAVANAS Boloñienſis ſuperiori anno propter religionis ſinceræ profeſſionem captus, metu mortis palinodiam cecinerat. Hoc verò anno reſumptis novis viribus cùm fidem puram, præſertim de cœna Domini, palàm doceret, ex voto ſuo vivus crematur Lutetiæ ſumma cum animi alacritate, fidem faciens proverbio, *Vir fugiens denuò pugnabit.*

Acta Martyrum.

VVOLFGANGUS Schuch Germanus in oppidum Lotharingiæ à S. Hippolyto deno-

denominatum venit, Christum docet, Pastor Ecclesiæ declaratur: Quadragesimæ observationem, Imagines atque Idola, Missamque adeo ipsam abolet. Accusatur populus ad Ducem Lotharingiæ defectionis: Dux se urbem flammâ & ferro vastaturum minatur. VVolffgangus primùm epistolâ se purgat ad Ducem: deinde suâ sponte se Nanceum confert fidei confessionem editurus, & cives S. Hippollyti periculo liberaturus. Sed statim in carcerem durum & graveolentem detruditur, pòst ad ignem damnatur: qua sententiâ auditâ orsus est psalmum centesimum vigesimum secundum: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus.* In ipsis flammis psalmum quinquagesimum primum cecinit, obiitque die decimâ nonâ Augusti. Memorabile est: Judicem Ecclesiasticum huius Schuchii & eius asseclam, Abbatem clari loci paulò pòst subitaneâ morte exstinctos fuisse. Ipse Dux Antonius Lotharingus aulicis suis persuadere conabatur: satis esse ad salutem, scire *Pater noster*, & *Ave Maria.*

In HELVETIA Suitenses sacrificulum quendam, quod ex Scripturis Papatum impugnasset, itemque nautam quendam Eberlinum Bolthium, quod de Baptismo & cœna sacra, paulò aliter ac Monachi in Papatu Chronicon Bullingeri.

loquu-

loquutus esset, combusserunt, utriq; Anabaptismi hæresi affictâ.

JOANNES PISTORIUS (Germanis Beck) Wordensis Hollandis sacris initiatus, quod uxorem duxisset, indulgentias VVordę tum gratis propositas, contempsisset, Missæ officium neglexit, captus, & Hagam Comitis ductus, diuq; & multùm ab inquisitorib. vexatus, tandem mense Junio constanti fide & patientiâ martyrii coronam in mediis flammis meruit. Historiam conscripsit Guilielmus Gnapheus Hagensis Germanicè reperitur apud Ludovicum Rabum.

Tom. 2. epist. Luth. pag. 293. MECHLINIÆ Bernhardus quidam Carmelita propter Evangelii liberam professionem combustus est.

Ludovicus Rabus. MATTHIAS VVEIBELIUS Martiscellæ in Algovia natus & Campoduni in schola ab Abbate illius loci erectâ educatus, sexennium sacerdotis officio functus erat in templo Montis propè Campodunum: atq; illustratus Evangelii luce, doctrinam de gratuita iustificatione hominis coram Deo, & consequente ex ea sanctificatione, idolomaniam item Papatûs auditorio suo patefecerat: hoc autem anno à Pontificiis captus, vulneratus, & septimâ Septembris de arbore suspensus, vitam lætus finiit.

Epistola Capitonis. FELIX ULSENIUS, iuvenis pius ac integer, Evangelii assertor capitur à Gubernatori-

toribus provinciæ Enshemensis in Alsatia, captus miserè torquetur. Capito Petrum VVickram Pastorem in Ensheim rogat, fratris laborantis patrocinium suscipiat.

LUTHERUS hoc anno scripsit librum de abominatione Canonis Missæ, de quo id semel monendus est Lector, Lutheri libris de abroganda Missa contradixisse (ut autor est Cochlæus) plurimos ex Catholicis Theologis: in Anglia, Joannem Episcopum Röffensem: in Germania, Joannem Episcopum Viennensem: in Gallia, Clichtonæum: in Hispaniis, Quintanam: in Bavaria, Eccium: in Marchia, Mensingum: sermone Germanico, Dietebergium Emserum, Cochlæum, plurimosq; alios.

Idem Lutherus hoc anno epistolam scripsit ad Christianos Antuerpiæ congregatos, quam multis nominibus Lectori commendamus. Nam & historiam habet de novis Prophetis Antuerpiæ tum exortis: & confessionem manifestam distinctionis voluntatis Dei occultæ à revelata, & præterea refusionem calumniæ, quod is Deum autorem peccati faciat, qui Deo volente peccata fieri agnoscit. Epistolæ ipsissima verba hæc sunt:

OMNI-

OMNIBUS CHRISTIA-nis Antuerpiæ Martinus Lutherus.

Tom. 2. epist. Luth. pag. 281.

Gratiam & pacem à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo, Christianæ charitatis solicitudine compulsus, amici in Christo charissimi, has ad vos literas non potui non scribere. Relatum est enim mihi, isthic etiam apud vos spiritus erroneos suboriri, qui suâ vesaniâ doctrinam Christianam impedire & commaculare moliuntur, id quod & alibi ab eius farinæ hominibus cœptum est. Ita ut, quantum in me est, officii mei esse putem, vos monere fideliter, ne meâ taciturnitate aut silentio ullius sanguinis seducti iactura mihi imputetur, cui consiliis aut monitis auxilio esse potuissem in tempore. Quamobrem vos obsecro, amici charissimi, qui hactenus præter sedulitatem & fidi pectoris officia, quibus magno meo cum periculo Christianæ Reipublicæ commodare & prodesse semper studui, in me aliud observastis nihil, velitis & hanc amoris erga vos mei amicam admonitionem, candidè susceptam, boni consulere. Neque enim meum in hoc sed vestrum quæro cùm compendium tum salutem. Cùm meæ utilitatis rationem habiturus, compressis digito labellis, tacere potuissem, & quietus esse, aut aliam venandæ utilitatis inire viam. Multo tempore hactenus sub Papistica tyrannide varias & graves imposturarum seductiones perpessi sumus, à spiritibus tumultuantibus & nocturnis adornatas:

quos

quos credimus & putavimus pro demortuorum animabus in igne purgatorio constitutis cruciatos, & opẽ implorãtes obambulare. Cuius erroris techna Diabolica exorto Evangelij lumine iam detecta est, & falsa reperta, adeò ut neminem posthac esse opinor dubitantem non hominum animas, sed Spirituum malignorum esse spectra, quæ fictitiis responsis hominum simplici credulitati imposuerunt, multis idololatriis per totum mundum hac fraude erectis. Vbi verò sui tumultûs, nullam posthac apud homines esse rationem, καὶ ὐδένα λόγον *animadvertit Diabolus, patefactâ nequitiâ, novæ imposturæ novo excogitato dolo aliud aggreditur, cœpitq; in membris suis, hoc est, hominibus impiis tumultuari & insanire, variamq; & multiplicem, cùm doctrinam tum fidem comminisci. Hic supervacaneam Christianis baptismum esse affirmat: ille* Ευχαριστίας *Sacramentum pernegat. Est qui alium mundum inter hunc & supremi diei adventum confinxit & excogitavit. Nonnulli docent, Christum non fuisse Deum. Nec desunt qui fidei iustificationem adimunt, operibus nostris adscribentes. Partim hoc dicunt, partim verò aliud. Nec ullus est Morychus adeò stupidus,* ἢ ὅτως τι καὶ ἀπαίδευτος*, qui non quicquid probè adpotus somniavit, protinus à Spiritu S. sibi suggestam esse contendit, & mox Propheta esse laborat. Exempli gratiâ unus hic mihi producendus est. Hi enim Spiritus multum mihi facessunt negotii. Nullus est, qui non velit Luthero esse doctior. Et nemo*

X

est, qui non de me prostrato victoriæ palmam auferre cupiat. Et ô utinam essent, quod esse contendunt, & ego nihil essem. Inter cætera sic dicebat ad me quidam: se missum à Deo cœli & terræ conditore ad me, magnificis & sesquipedalibus verbis utens, quanquam satis quóque rusticis. Breviter, hoc se à Deo accepisse in mandatis, ut illi libros Mosaicos legerem. Dum ego ex eo quærebam eius mandati signum, respondet, hoc scriptum esse in Evangelio Ioannis. Hic ego primo statim gustu perspectam hominis stultitiam fastidiebam, iubens eum alio redire tempore, hoc enim temporis punctum non ferre, ut libri Mosaici legantur. Ita mi Domine, inquit, cœlestis pater, qui suum pro nobis effudit sanguinem, dirigat nos per viam rectam ad filium suum Iesum. Ecce Prophetarum circumforaneorum vesaniam. Nam, nisi me fallit animus, hîc clarè perspicis, quales ii sunt Spiritus, ita superbè se venditantes, & iactantes, neque tamen Christum nec Deum satis intelligentes, sed furiosorum in morem loquentes. Eius ordinis homines miseros & vecordes per annũ non paucos audire cogor, alia enim ratione Diabolus me divexare nescit. Hoc itaq; dico. Hucusq; orbem terrarum Spirituum tumultuantium καὶ ἀσωματικῶν pro animabus hominum se venditãtium fuisse refertissimum: hoc verò ætatis mundum esse Spirituum σωματικῶν tumultuantium, & pro meris Angelis cœlestibus sese venditantium,

tium, plenissimum. Quamobrem Christianum confidentem esse oportet, nec consternari animo, emergentibus indies sic diversis sectis & hæresibus, nec aliter animatum cogitare, quam quod in diversis locis, ut hactenus, spirituum tumultuantium excitarentur turbæ. Non potest non tumultuari Diabolus, quo certũ habeant homines, eum adhuc esse in vivis ac regnare. Mundus verò sui tumultûs scena est. Tumultuantis tragœdiæ histriones sunt Prophetæ furiosi. Si parum successerit tumultus in Angelis extra corpus à se excitatus, succedat ille in vesanis & distortis insanientium Prophetarum capitibus & cerebris expergefactus. Vult esse tumultus S. Paulus: ait enim, oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant. Sub regno Papistico omnia erant tranquilla ab huiusmodi sectis & hæresibus, siquidem fortis & armatus compositâ pace custodiebat atrium suum. Porro ubi iam fortior venit, & superatum imbecilliorem exegit atrio, iuxta doctrinam Evangelicam, furere cœpit, & tumultuari invitus emigrans. Ita quoq; amici charissimi, subortus etiam inter vos Spiritus corporeus & tumultuans, qui vos perturbare, atq; à vera cognitione in suam tenebricosam & fallibilem opinionem perducere statuit. Proinde moniti vobis prospicite. Porrò quo meliùs eius observare, & cavere queatis offutias & perfidiam, nonnullos articulos ab ipso perperam assertos, subijciam:

1. *Omnem hominem habere Spiritum S.*
2. *Spiritum S. nihil aliud esse, quàm nostram rationem & intelligentiam.*
3. *Omnem hominem credere.*
4. *Non esse inferos aut condemnationem, sed solum corpus damnari.*
5. *Omnem animam vitam æternam possessuram.*
6. *Ductu naturæ doceri nos illud proximo facere, quod ab illo nobis fieri velimus. Et hanc voluntatem esse fidem.*
7. *Adversus legem non peccari concupiscentiis, quatenus concupiscentiis voluntate non consenserimus.*
8. *Spiritum S. non habentem nec peccatum habere, eo quod ratione careat, quam Spiritum S. vocat.*

Omnes ii articuli, excepto septimo, magnâ temeritate sunt asserti, nec digni confutatione aut responsione. Et non malè feceritis, si hunc Spiritum iuxta doctrinam suam contempseritis. Néque enim dissimilis est etiam aliis nonnullis sursum ac deorsum incertâ sede vagantibus, nihil pensi habentibus, quid doceant aut asserant, sed gaudent famigerabiles per ora virûm volitare, & esse mundo fabula, ut laudentur & celebrentur passim ab omnibus. Sed & Diabolus ipse harum sectarum autor nihil aliud quærit perinde, quàm quòd excitatis hominibus seditiosis vos impeditos à vera doctrina abducat,

cat, aut non permittat horum furiis obstantibus eandem vos exercere: veluti aliis spectris homines frequenter deceptos totâ viâ aberrare fecit: non secus quoque hic Spiritus suis vobiscum agit articulis. Quamobrem cautè agentes date operam, ut omnia nova & insolita, animarum saluti parum conducentia, missa faciatis. His enim spectris homines otio deditos illaqueare statuit. Quanquam vester Spiritus dum apud me erat, omnes hos pernegabat articulos, tametsi de aliis convincebatur testimonio. Sed & inter loquendum suomet iudicio se prodebat sorex, & aliquot confitebatur, sic ut pro vero testari possim, me Spiritum inconstantiorem, mendaciorem, impudentiorem, & petulantiorem vidisse & audivisse nunquam: ut qui eodem tempore & uno ore idem dicat & pernegat, & aliud stans, aliud sedens comminiscatur: praeterea ita ambitiosum, & nominis avidum, ut haud sciam an uspiam miserius gloriae mancipium inveniri possit, prater gloriam & nominis celebritatem nihil ambiens, quòdque dignus sit habitus nostro colloquio, cuique voluptati sit suum quoque fimum foetere, qui mos multorum nunc est, nec dissimilium. Potissimum verò hic acriter depugnabat, Dei praeceptum esse bonum, & Deum peccata habere nolle. Quae res nunquam mihi venerat in dubium, nec satis erat, tametsi nos quoque id ipsum affirmaremus. Huc verò adduci non po-

terat, quod DEVS, quanquam peccatum detestaretur, & huic inhibendo præceptum dedisset, peccatum tamen nihilominus fieri permitteret. Eam permissionem citra voluntatem Dei non posse fieri. Quis enim adigit eam, ut permittat fieri peccatum? Quin etiam qui possit permittere peccatum, si nolit permittere aut consentire? Hic vertice cœlum perrumpere tentabat furiosus Propheta, volens indagare, unde nam DEVS peccatum non volens, fieri tamen consentiret aut permitteret: putabatque Maiestatis divinæ abyssum se haud dubiè exhaurire posse, qua nam ratione hæ duæ diametro repugnantes in DEO voluntates constare possent. Hic neminem audire volens, pertinaciter contendebat, alteram tantùm voluntatem in DEO esse. Quid verò suâ pertinaciâ monstri aluerit, satis indicio sunt articuli superiùs positi. Nec dubium est, quin me falsò apud vos delaturus sit, ac dixissem, DEVM velle habere peccata. Cuius criminationi sic responsum volo, mihi iniuriam fieri, atque eundem, ut aliâs portentum, ex mendaciis & sycophantia consutum, & hic impudenter mentiri. Ita dico, DEVM datis in hoc præceptis peccata inhibuisse, & hanc voluntatem satis liquere, & nobis cognitu necessariam esse. Quid verò fiat, ut homines pecccare permittat, ut peccatis perpetrandis consentiant, nos scire non voluit: alioqui palàm fecis-

fecisset, si adeo eius consilii nos voluisset esse conscios. Atqui & ipse Paulus hac scire noluit scribens Rom. 9. ô homo, tu quis es, qui ex adverso respondebis DEO? Quamobrem oratos vos volo, fratres, ut aversemini Spiritum hac sublimi quæstione de occulta DEI voluntate vos molestantem, & impugnantem dicentes: putasne parum esse, quod DEVS manifestæ voluntatis suæ in præceptis expressè nos voluerit esse conscios? Quid itaque tu nos infatuas eò nos inducendo, quod scire nefas, adeoque interdictum est, nec possibile cognitu, & in quo tu vesane nobiscum ex æquo cæcutis & hallucinaris? Quî hæc fiant, DEO committenda putamus, sufficit nobis, DEVM peccata detestari: qui verò peccatis consentiat, missum faciendum est. Servus heri sui arcana explorare, multò minùs nosse debet, sed quid præcipiat herus, effectum reddere. Multò minùs fas est miseram creaturam sui creatoris, divinæ nimirum Maiestatis pervestigare mysteria. Videtis nunc optimi amici, qui Diaboli sint conatus, quæ consilia, quæ rerum novandarum studia, quibus unum hoc molitur, ut non necessariis & utilibus, cognituq́; impossibilibus articulis hominum levium animos occupet atq́; detineat, à vera via alienos. Proinde, videte, ut id, quod scitu est utile, & vobis necessariũ, atq́; à Deo præceptum, amplectamini, posthabitis, nugis futilibus non ædificantibus, & nihil, perinde

atque contentiones producentibus, iuxta sapientis viri consilium: quod supra ingenij tui captum est, ne perquiras, sed mane in iis, quæ à Deo tibi præcepta sunt. Tota vita opus est Christo rectè perdiscendo, & eius præceptis cognoscendis, etiam nullis aliis rebus inténtis. Quibus probè iam cognitis ad scrutanda mysteria animũ deinceps applicabimus, quæ Diabolicus hic spiritus ne quicquam movet aucupandæ gloriolæ gratiâ. Regressi igitur in viam discite, quid Paulus Romanos docuit, cuius prologum eius epistolæ à me præfixum inspicientibus perspicuum fiet, qui sit ordo sacras literas perdiscendi, & quem locum scrutanda mysteria obtineant. Vos ineptè garrulos & futiliter loquaces devitate. Gratia Christi sit vobiscum. Orate vos quoque pro me, fratres, Amen.

Occiderunt hoc anno duo renovatæ Ecclesiæ sidera, FRIDERICUS Saxoniæ Elector & ELISABETHA Caroli V. Imperatoris soror, Regina Daniæ.

FRIDERICUM tria admirabilem fecerunt: *pietas*, quâ motus Academiam VVittembergensem condidit: *magnitudo animi*, quâ oblatam Imperii coronam Francofurti, respuit: *prudentia*, quâ usus est initio motuum Ecclesiasticorum, quando doctrinam Lutheri neque defendit, neque aboleri passus est, nisi errorum convinceretur. Obiit autem quintâ Maij, sexagesimo

ſimo tertio ætatis anno, in ipſo tumultu ruſticano. Melanchthon, qui ſæpè dicere ſolitus fuit, Fridericum Electorem ſelegiſſe florem ex omnibus virtutibus, memoriam eius gratæ poſteritati erudito epigrammate commendavit:

Ante petet curſu Boiemica rura ſupino,
Vnde in Saxonicos defluit Albis agros:
Inclyta quàm poſſit meritorum fama tuorum
Occidere in populis, Dux Friderice, tuis:
Aurea viderunt hæ gentes ſecula, regni
Dum tibi Saxonici ſceptra tenere datum eſt.
Pace frui placidâ campíq; urbesq; ſolebant,
Horrenda extimuit Claſſica nulla nurus.
Bella alij ferro, ſed tu ratione gerebas,
Et ſine vi victi ſæpe dedêre manus.
Ingenio claros meruiſti ſæpe triumphos
Militeq; haud ullo fixa tropæa tibi.
Et pacis ſtudijs, florere, ac artibus urbes
Contigit auſpicio, Dux Friderice, tuo.
Fouiſti ſpretas hac tempeſtate Camœnas,
Vnicus & ſtudijs præmia digna dabas.
Namq; tuo ſumptu flavum ſchola condita ad Albim eſt,
Vt vitæ verum traderet illa modum.
Hic Evangelij primùm doctrina renata,
Deterſo cœpit pura nitere ſitu.
Induit hîc veros vultus, iterumq; colorem
Accepit tandem Religio ipſa ſuum:

Et cum Germani sumpsissent arma tyranni,
Contra Evangelium, sanctaq; jussa Dei.
Doctores tibi cura pios defendere soli,
Et latè Christi spargere dogma fuit.
His tibi pro meritis gratâ praconia voce
Posteritas omnis, virq; puerq; canent.
Nulla tuas unquam virtutes nesciet atas,
Non jus in laudes, mors habet atra tuis.

Lutherus Commen. in Psal. 118.

Vivente adhuc in his terris Friderico, à Pontificiis Ecclesiasticis æquè ac Politicis crebris hoc sermonibus fuit usurpatum: *Moriente Friderico, morituram quoque doctrinam Lutheri.* Sed istos falsos fuisse, duorum & nonaginta annorum experientia nos docet.

Tom. 2. epist. p. 311.

ELISABETHA, cuius heroica virtus & fides in rebus mariti Christierni II. Daniæ Regis adversis, eximia & illustris fuisit (Nam illi fida exilii comes esse, quàm in Dania sola regnare maluit) Gandavi decessit decimâ nonâ Januarii. De qua Lutherus ad Joannem Agricolam ista: *Regia illa mulier, & verè Regina, Elisabeth Danorum Regis uxor excessit è vivis, ut ipse mihi scripsit Christiernus Rex, sed magnâ fide excessit, acceptâ cœnâ Domini legitimo ritu Christi, nec persuaderi potuit licet fortiter tentata per Proceres, ut in Papa fidem rediret. Scilicet Christus etiam aliquando Reginã voluit in cœlũ vehere.* Cornelius

Scep-

Scepperus hoc illi epitaphium ſcripſit.

Dania me coluit, pulſam Germania vidit,
Primum ortum dederat terra Brabanta priùs.
Nulla harum potuit morientem cernere, ſed quæ
Ganda habuit mentē, nūc quoq; corpus habet.

In ANGLIA quadraginta minoris notæ monaſteria, Cardinale Volſæo petente, & Papa Clemente annuente, hoc anno diruta, & reditus illorum duobus Collegiis à Cardinale nuper exſtructis addicti ſunt. Negotium hoc (ut nonnulli animadverterunt) tanquam aurum Tholoſanum, omnibus qui illud attigiſſent, aut perniciem, aut ſaltem maximas calamitates attuliſſe creditur. Papa poſt biennium captus, & ludibrium orbis factus eſt. Volſæus in turrim Londinenſem jam jam condendus, non tam obiit quàm interiit, cum ſemetipſum deteſtatus eſſet, quod Regi potiùs quàm Deo ſtuduiſſet placere. Ex miniſtris autē quinq;, quorum opera hic uſus eſt in tot piorū hominū donariis intervertendis, evenit poſtea, ut duobus duello decertantibus alter alterū occideret, & homicida ſuſpendio plecteretur, tertius in puteū ſe dederit præcipitem, ac ſpontaneâ morte ſubmerſus perierit: quartus homo opulentus ad eam egeſtatem devenerit, ut victum oſtiatim emendicare ante obitum cogeretur, alius deniq; Doctor quidam Alanus, qui autoritate inter cæteros p̄cipuè pollebat; quo tempore Annales rerum Anglicarum.

Archi-

Archiepiſcopus Dublinenſis in Hibernia agebat, ab inimicis crudeliter confoſſus periit. Utinam his & ſimilibus exemplis edocti, diſcant homines res ſemel Deo conſecratas timidè attrectare! Si iſtos iuſtitia divina tam ſeverè puniit, qui bona Eccleſiæ dicata, ſed parum ſanctè adminiſtrata, ad uſus haud dubiè meliores converterunt, hoc tamen non ſpectātes, ſed pravis ducti cupiditatibus; quid illis putabimus imminere, qui res Eccleſiaſticas, quâcunq; data occaſione ſine delectu diripiunt & expilant, ſemet tantùm locupletandi gratiâ?

Finio heic primam Annalium Evangelii renovati Decadem, beati Melanchthonis votum tetraſticho incluſum repetens:

Te maneat ſemper ſervante Eccleſia Chriſte,
Inſertosq; ipſi nos tua dextra tegat.
Tres velut in flamma teſtes Babylonide ſervas,
Rex ubi præſentem Te videt eſſe Deum.

FINIS.